

Katedra evanjelikálnej teológie a misie
Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela

FILOZOFIA PRE TEOLÓGOV

PAVEL HANES

BANSKÁ BYSTRICA 2009

Autor

Pavel Hanes

Vydavatel:

Recenzenti:

Doc. ThDr. Pavel Procházka, PhD, mim. prof.

Prof. ThDr. Ján Liguš, PhD.

ISBN

PREDHOVOR

Vyučovanie filozofie na evanjelikálnych teologických školách je často považované za akúsi nepríjemnú, hoci nevyhnutnú príťaž pre študenta, ktorý už má aj tak "dost' povinností". Ako vyučujúci filozofie pre teológov som sa preto pokúsil pripraviť príťažlivé, zaujímavé a zároveň teologicky zdôvodnené štúdium, ktoré by nebolo príveskom na konci teologických štúdií, ale prípravou na stretávanie s najrôznejšími myšlienkovými smermi, ktoré sa v teológii objavujú.

Tento prístup je špecifický v tom, že vyučovanie prebieha prostredníctvom riadenej diskusie. Študent môže "zažiť", že pohľady filozofov je možné pochopiť, zastávať, alebo proti nim hľadať argumenty. Filozofia, hoci je náročnou mentálnou disciplínou, je zároveň súčasťou každodenného myslenia.

Druhá časť tejto práce bola už prv implementovaná do vyučovacieho procesu a z evalvácie študentov vyplynulo, že väčšina z nich zmenila svoj postoj k štúdiu filozofie z negatívneho na pozitívny.

OBSAH

0. ÚVOD	10
----------------------	-----------

I. TEOLOGICKÉ ŠTÚDIUM FILOZOFIE

1. PROBLÉM VZŤAHU TEOLOGIA - FILOZOFIA	15
1.1 KRÁTKO O VÝVOJI VZŤAHU TEOLOGIE K FILOZOFII.....	16
1.2 FILOZOFIA A TEOLOGIA: SEPARÁCIA ALEBO INTEGRÁCIA? ..20	
<i>1.2.1 TEOLOGOVIA INTEGRÁCIE TEOLOGIE S FILOZOFIOU</i>	<i>21</i>
1.2.1.1 Friedrich Schleiermacher.....	22
1.2.1.2 Albrecht Ritschl.....	23
1.2.1.3 Adolf von Harnack	24
1.2.1.4 Teilhard de Chardin.....	25
1.2.1.5 Paul Tillich	25
<i>1.2.2 TEOLOGOVIA SEPARÁCIE</i>	<i>26</i>
1.2.2.1 Karl Barth.....	27
1.2.2.2 Emil Brunner	28
1.2.2.3 Rudolf Bultmann	29
1.2.2.4 Karl Rahner	29
1.2.2.5 Jürgen Moltmann.....	31
<i>1.2.3 NIEKTORÉ PROBLÉMY OBOCH RIEŠENÍ.....</i>	<i>32</i>
1.2.3.1 Riziká integrácie.....	33
1.2.3.2 Riziká separácie	37
<i>1.2.4 POKRAČUJÚCI DIALÓG.....</i>	<i>43</i>
1.3 FILOZOFIA A EVANJELIKÁLNA TEOLOGIA	43
<i>1.3.1 FILOZOFIA V PURITANIZME A PIETIZME</i>	<i>44</i>
1.3.1.1 Filozofia v anglickom puritanizme	44
1.3.1.2 Filozofia v nemeckom pietizme	46
<i>1.3.2 JOHN WESLEY</i>	<i>47</i>

1.3.3 JONATHAN EDWARDS	50
1.3.4 C. G. FINNEY	51
1.3.5 OSWALD CHAMBERS	52
1.3.6 FRANCIS SCHAEFFER	53
1.3.7 CARL F. H. HENRY	55
2. FILOZOFIA V TEOLOGICKOM SKÚMANÍ.....	58
2.1 AKO SA MÁ TEOLÓG ZAOBERAŤ FILOZOFIOU	58
2.1.1 OPATRNOSŤ	58
2.1.2 ROZUM A POUŽITIE PÍSM A	59
2.1.3 ROZUM A DUCH BOŽÍ	60
2.1.4 ZHRNUTIE	63
2.2 OD NEGATÍVNEHO POSTOJA K POZITÍVNEMU POUŽITIU	64
2.2.1 FILOZOFIA AKO HĽADANIE PRAVDY.....	64
2.2.2 FILOZOFIA PRE POCHOPENIE TEOLOGIE.....	66
2.2.3 APOLOGETICKÉ VYUŽITIE FILOZOFIE.....	67
3. METODICKÉ POZNÁMKY PRE VYUČUJÚCEHO	69
3.1 K TÉME "ŠTUDENT TEOLOGIE A FILOZOFIA"	70
3.2 K TÉME "SILA MYŠLIENOK"	70
3.3 K TÉME "FILOZOFICKÉ MYŠLIENKY"	71
3.4 K TÉME "PREČO ĽUDIA FILOZOFUJÚ"	72
3.5 K TÉME "PROBLÉMY, KTORÝMI SA ZAOBERÁ FILOZOFIA" ..	73
3.6 K TÉME "FILOZOFICKÉ METÓDY"	74
3.7 K TÉME "DEJINNÉ OBDOBIA FILOZOFIE"	75
3.8 K TÉME "AJ FILOZOFI SÚ ĽUDIA"	76
3.9 K TÉME "FILOZOFIA A TEOLOGIA"	76
3.10 K TÉME "FILOZOFIA A SPOLOČNOSŤ"	77
3.11 K TÉME "FILOZOFIA TAKMER SÚČASNÁ"	78
3.12 K TÉME "FILOZOFIA A KRESŤAN"	79

II. INTERAKTÍVNY UČEBNÝ TEXT

4. METODICKÉ POZNÁMKY PRE ŠTÚDIUM	83
4.1 CIEĽ ŠTÚDIA FILOZOFIE V TEOLOGII.....	83
4.2 FORMA UČEBNÉHO TEXTU.....	83

4.3 POŽIADAVKY NA VYUČUJÚCEHO	84
4.4 POŽIADAVKY NA ŠTUDENTA.....	85
5. ŠTUDENT TEOLÓGIE A FILOZOFIA	86
5.1 NÁBOŽENSKÁ VIERA A POUŽÍVANIE ROZUMU	86
5.2 NIEKOĽKO DÔVODOV ZA A PROTI ŠTÚDIU FILOZOFIE	87
5.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	89
6. SILA MYŠLIENOK	90
6.1 VÝZNAM A VPLYV MYSLENIA	90
6.2 NIEKTORÉ VPLYVNÉ MYŠLIENKY V DEJINÁCH ĽUDSTVA.....	91
6.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	94
7. FILOZOFICKÉ MYŠLIENKY	95
7.1 VPLYVNÉ "NEFILOZOFICKÉ" MYŠLIENKY	95
7.2 VRÁŤME SA K FILOZOFICKÉMU MYSLENIU	96
7.2.1 FILOZOFIA AKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM.....	97
7.2.2 FILOZOFIA AKO HUMANITNÁ VEDA	98
7.2.3 K DEFINÍCII FILOZOFIE.....	98
7.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	101
8. PREČO ĽUDIA FILOZOFUJÚ	102
8.1 JE KAŽDÝ ČLOVEK FILOZOFOM?.....	102
8.2 ZDROJE FILOZOFICKÉHO (ZA)MYSLENIA	103
8.2.1 OSOBNOSTNÉ SKLONY.....	103
8.2.2 SKÚSEŇ	104
8.3 VÝSLEDKY FILOZOFICKÉHO SKÚMANIA	110
8.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	111
9. PROBLÉMY, KTORÝMI SA ZAOBERÁ FILOZOFIA.....	112
9.1 ROZDELENIE FILOZOFICKÝCH PROBLÉMOV.....	112
9.2 PRÍKLADY Z DIEL FILOZOFOV.....	114
9.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	120
10. FILOZOFICKÉ METÓDY	121
10.1 METÓDA A "IZMY" FILOZOFIE.....	121
10.2 FILOZOFICKÁ METÓDA AKO PROBLÉM FILOZOFIE	122
10.3 FILOZOFICKÁ METÓDA AKO CESTA K PRAVDE.....	123
10.3.1 DIALEKTIKA.....	123

10.3.2 LOGIKA	123
10.3.3 GEOMETRICKÁ METÓDA	124
10.3.4 EXPERIMENTÁLNA METÓDA	125
10.3.5 FENOMENOLÓGIA VS. PSYCHOLOGIZMUS	127
10.3.6 METÓDA HISTORIZMU	127
10.3.7 INTUÍCIA	128
10.3.8 HERMENEUTIKA	129
10.4 FILOZOFICKÁ METÓDA PRE KAŽDÉHO	129
10.5 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	130
11. DEJINNÉ OBDOBIA FILOZOFIE	131
11.1 DEJINY FILOZOFIE AKO ÚVOD DO FILOZOFIE	131
11.1.1 STÁROČNÝ DIALÓG	131
11.1.2 STÁROČNÉ HLADANIE	132
11.2 DEJINY FILOZOFIE AKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM	133
11.3 SCHÉMA DEJÍN FILOZOFIE	134
11.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	140
12. AJ FILOZOFI SÚ ĽUDIA	141
12.1 VŠESTRANNÝ TALES	141
12.2 STATOČNÝ SOKRATES	142
12.3 ZBOŽNÝ TOMÁŠ	143
12.4 SKEPTICKÝ HUME	144
12.5 SENZITÍVNY ROUSSEAU	144
12.6 DISCIPLINOVANÝ KANT	145
12.7 MELANCHOLICKÝ KIERKEGAARD	145
12.8 BOHOROVNÝ MARX	146
12.9 ROZPORUPLNÝ HEIDEGGER	146
12.10 DÔSLEDNÝ WITTGENSTEIN	147
12.11 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	147
13. FILOZOFIA A TEOLÓGIA	148
13.1 TEOLÓGOVIA O FILOZOFII	148
13.2 TEOLÓGIA VO FILOZOFII	152
13.2.1 PLATÓN	152
13.2.2 ARISTOTELES	153
13.2.3 PLOTINOS	153
13.2.4 BOËTHIUS	153
13.2.5 LEIBNIZ	154

13.2.6 KANT.....	155
13.2.7 COMTE.....	155
13.2.8 WHITEHEAD	156
13.3 FILOZOFIA V TEOLÓGII	156
13.3.1 AUGUSTINUS A PLATÓN.....	157
13.3.2 TOMÁŠ A ARISTOTELES	157
13.3.3 NEOLÓGIA A RACIONALIZMUS	158
13.3.4 SCHLEIERMACHER A ROMANTICKÝ IDEALIZMUS.....	158
13.3.5 TÜBINGENSKÁ ŠKOLA A HEGEL	159
13.3.6 BARTH A KIERKEGAARD	160
13.3.7 BULTMANN A HEIDEGGER	161
13.3.8 TEOLÓGIA OSLOBODENIA A MARXIZMUS	161
13.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	163
14. FILOZOFIA A SPOLOČNOSŤ	164
14.1 FILOZOFIA A POCHOPENIE DEJÍN	164
14.1.1 FILOZOFIA A VEĽKÉ OSOBNOSTI	165
14.1.2 FILOZOFIA A ROZVOJ PRÍRODNÝCH VIED	166
14.1.3 FILOZOFIA A OBDOBIA DEJÍN ĽUDSTVA	167
14.1.4 FILOZOFIA A NÁSILIE V DEJINÁCH.....	167
14.1.5 FILOZOFIA A ZMYSEL DEJÍN	168
14.2 FILOZOFIA A STAV SPOLOČNOSTI.....	170
14.2.1 FILOZOFIA A VLÁDNÚCA PLAUZIBILITA.....	170
14.2.2 FILOZOFIA A MORÁLKA	172
14.2.3 FILOZOFIA A POLITICKÉ USPORIADANIE SPOLOČNOSTI.....	173
14.3 FILOZOFIA A UMENIE	174
14.4 APLIKOVANÁ FILOZOFIA.....	175
14.5 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	176
15. FILOZOFIA TAKMER SÚČASNÁ	177
15.1 NOVÉ NÁVRHY	177
15.2 FILOZOFICKÉ "IZMY" SÚČASNOSTI.....	180
15.2.1 VÝCHODISKO: ČLOVEK.....	181
15.2.2 VÝCHODISKO: SPOLOČNOSŤ	181
15.2.3 VÝCHODISKO: VEDA.....	181
15.2.4 VÝCHODISKO: JAZYK.....	181
15.2.5 NÁBOŽENSKÉ FILOZOFIE	182
15.2.5.1 Katolícke.....	182
15.2.5.2 Protestantské.....	182

15.2.5.3 Pravoslávne	182
15.2.6 <i>POSTMODERNIZMUS</i>	182
15.3 PROBLÉMY S PREŽITÍM SVETA.....	183
15.3.1 <i>POMOC ALEBO HROZBA?</i>	184
15.3.2 <i>VEDECKO-TECHNICKÝ POKROK</i>	185
15.3.3 <i>HOSPODÁRSTVO</i>	185
15.3.4 <i>POLITIKA</i>	185
15.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	185
16. FILOZOFIA A KREŠŤAN	187
16.1 MÔŽE BYŤ FILOZOF KREŠŤANOM?.....	187
16.2 MÔŽE BYŤ KREŠŤAN FILOZOFOM?.....	188
16.2.1 <i>FILOZOFIA V APOLOGETIKE A EVANJELIZÁCII</i>	188
16.2.2 <i>TÉMY PRE ROZVÍJANIE KREŠŤANSKÉHO SVETONÁZORU</i> 190	
16.2.2.1 Svetonázor a kultúrna analýza.....	191
16.2.2.2 Prírodné a technické vedy	191
16.2.2.3 Humanitné a spoločenské vedy	191
16.2.2.4 Práca a voľný čas.....	191
16.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	192
17. (VEĽMI) STRUČNÝ PREHĽAD FILOZOFICKÝCH TEÓRIÍ..	193
18. ZÁVER.....	195
19. SUMMARY	196
20. LITERATÚRA	197
20.1 ODPORÚČANÁ LITERATÚRA	197
20.2 POUŽITÁ LITERATÚRA.....	198
21. MENNÝ REGISTER.....	208

0. ÚVOD

Úvod do filozofie pre teológov má pôvod vo vyučovaní filozofie na Katedre evanjelikálnej teológie a misie Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. V knihe nejde o vzťah presne vymedzenej evanjelikálnej teológie k filozofii, ale hlavne o vzťah medzi kresťanskou teológiou a filozofiou všeobecne. Autor preto dúfa, že výsledky a metódy tu predkladané budú použiteľné aj inom ako evanjelikálnom prostredí.

Cieľom knihy je najprv zdôvodniť potrebu štúdia filozofie na teologickej škole a predstaviť metódu, ktorá nenásilným a zaujímavým spôsobom ponúka prvé kontakty študenta teológie s filozofiou. Teoretické zdôvodnenie sa nachádza v prvej časti (*Teologické štúdium filozofie*). Druhá časť (*Učebný text*) je podaná vo forme prvých interaktívnych kontaktov s filozofiou v dvanástich častiach, ktoré filozofiu predstavujú ako nielen nevyhnutný nástroj myslenia, ale aj ako zaujímavého partnera teologickej diskusie. Každá časť spracúva jeden aspekt filozofie, cez ktorý je možné k filozofii pristupovať z praktického "nefilozofického" myslenia. Okrem aspektov bežne používaných v úvodoch do filozofie (dejiny filozofie a problémy filozofie) si všímam aj iné možné prístupy, napr. metódy filozofie, alebo osobné charakteristiky filozofov.

Analogické smerovanie vo výučbe filozofie naznačujú aj najnovšie didaktické diskusie teoretikov pedagogiky (r. 2005): "Pokusy o skvalitnenie výučby filozofie budú pravdepodobne viazané na nevyhnutnú redukciu doteraz príliš širokého tématického rozsahu učiva spojenú so stanovením cieľov napomáhajúcich diferencovať u študentov nielen množstvo ich osvojených faktov, ale najmä schopnosti kriticky a tvorivo premýšľať o vybraných problémoch".¹ Tvorivé myslenie v predkladanej učebnici (druhá časť) je podporené v prvom rade výberom ciest, ktorými sa k filozofii dá pristupovať. Každá z nich tvorí tému jednej kapitoly a tvorí spojenie medzi filozofickým myslením a otázkami, ktoré môžu zaujímať ne-filozofa v každodennej praxi. Ďalej sa tvorivosť podporuje bezprostredným kontaktom s výrokmí filozofov

¹ ŠUCH, J. *Otázniky nad vývojom didaktiky filozofie na Slovensku*. In: DARGOVÁ, J. - DARAK, M. (ed.) *Didaktika v dimenziách vedy a praxe*, s. 321.

vybratých z najrôznejších historických období a smerov. Študent síce nemá tradičnú prípravu, aby každému citátu vyčerpávajúco porozumel, ale jeho názor sa tvorí v interakcii s vyučujúcim metódou "pokus a omyl". Znalosti získané v živej diskusii s vyučujúcim a v kontakte s pôvodnými textami filozofov sú vlastnené osobnejšie a s hlbším presvedčením.

I. TEOLOGICKÉ ŠTÚDIUM FILOZOFIE

1. PROBLÉM VZŤAHU TEOLÓGIA - FILOZOFIA

Definícia pojmu "filozofia" je vždy vyjadrením nejakého filozofického názoru, z čoho vyplýva, že nejaká "filozoficky neutrálna" definícia jednoducho nejestvuje.² Každá definícia musí niečo predpokladať ako *známe*, čo je východiskom pre pochopenie *neznámeho*. Rôzne filozofie vychádzajú z rôznych predpokladov, preto definujú samotnú filozofiu rôzne. "Čo je to filozofia je možné zodpovedať jedine v rámci filozofie, len pomocou jej pojmov a prostriedkov - ona sama je takrečeno svojím prvým problémom."³ Aby som tento problém na začiatku obišiel, v tejto práci budem "filozofiou" najčastejšie rozumieť filozofiu ako "spoločenskovedný odbor štúdia na univerzite". Tam, kde sa vyžaduje vymedzenie pojmu "filozofia" oproti pojmu "teológia", budem pod filozofiou rozumieť také myslenie, ktorého najvyššou autoritou je rozum a všeobecne prístupná skúsenosť, kým teológia za svoju najvyššiu autoritu považuje zjavenie (Božie slovo) a náboženskú skúsenosť. Za základnú metódu filozofie budem považovať (s niektorými filozofmi)⁴ *pochybnosť*, kým za východiskovú metódu teológie budem pokladať *vieru* v najširšom slova zmysle ako kritické⁵ uznanie vyššej autority pre systematické myslenie a život. (Tam, kde je nevyhnutné užšie vymedzenie, pochopiteľne pod "teológiou" rozumiem protestantskú teológiu v jej evanjelikálnom vydaní.) Zložitejšími otázkami, ako sú napr. čo je konkrétnou *autoritou*, alebo čo je

² Pre HEIDEGGERA "Filozofia je metafyzika" (HEIDEGGER, M. *The End of Philosophy and the Task of Thinking I*), pre WITTGENSTEINA "Všetka filozofia je kritikou jazyka" (WITTGENSTEIN, L. *Tractatus Logico-Philosophicus 4.0031*) a napr. pre DELEUZA "Filozofia je umenie tvorby, vynachádzania a zostavovania pojmov". (DELEUZE, G. - GUATTARI, F. *Co je filosofie?*, s. 8).

³ SIMMEL, G. *Hauptprobleme der Philosophie*, s. 8. FEUERBACH v tomto zmysle napísal: "Filozofia sa odlišuje od reálnych vied tým, že jej predmet nie je daný, a že nemá žiadne princípy (*Grundsätze*) ani žiadnu metódu, ako o svojom predmete premýšľať. Filozofia nemá východiskové predpoklady (*ist voraussetzungslos*). Táto bezpredpokladovosť (*Voraussetzungslosigkeit*) je to, čím sa odlišuje od ostatných vied." (FEUERBACH, L. *Sämtliche Werke II*, s. 233).

⁴ "Pochybovať o všetkom je raz navždy nevyhnutným prvkom v organizme filozofickej reflexie." (ROYCE, J. *The Religious Aspect of Philosophy*, vii.)

⁵ "Teológii sa patrí byť sama voči sebe kritikou... viera prestáva byť vierou, keď sa nemá na pozore pred premenou na nevieru, mylnú vieru alebo poveru." (EBELING, G. *Wort und Glaube*, 100)

vlastným *predmetom* teológie, či aké *metódy* teológia používa sa tu nebudem zaoberať, keďže sú to problémy, ktoré vo vzťahu teológie k filozofii nepovažujem za určujúce.

1.1 KRÁTKO O VÝVOJI VZŤAHU TEOLÓGIE K FILOZOFII

Od TERTULIÁNOVHO (asi 160-215) odmietnutia filozofie známym "Quid ergo Athenis et Hierosolymis? quid academiae et ecclesiae? quid haereticis et christianis?"⁶ po TILLICHOVU (1886-1965) metódu korelácie⁷ môžeme nájsť v kresťanskej teológii najpestrejšiu škálu odpovedí na otázku vzťahu medzi filozofiou a teológiou. Cirkevní otcovia pracovali s predstavou ideálnej "kresťanskej filozofie"⁸ a podobne to bolo aj v stredoveku alebo v renesancii. Cirkevný historik EUSEBIUS (asi 260-340) dokonca označuje kresťanský asketicizmus ako "filozofický život"⁹ a AUGUSTINUS (354-430) sa na niektorých miestach vyjadruje o kresťanskom učení ako o "našej pravej filozofii"¹⁰ alebo o "pravej filozofii ako jedinej opore proti biedam života".¹¹

Stredovek bol svedkom stále užšieho zviazania kresťanskej teológie s filozofiou. Zjednodušene by sme mohli povedať, že tento proces začal u BOËTHIA (480-525) a vyvrcholil v diele Tomáša AKVINSKÉHO (1225-1274) syntézou teológie s aristotelizmom. Tomizmus, ako sa táto stredoveká syntéza nazýva, je dodnes vplyvným predovšetkým v katolíckej teológii a niektorí ho považujú za tzv. *philosophia perennis* - "večnú filozofiu".¹² Ideálom stredoveku bola filozofia podriadená teológii (*ancilla theologiae*) a neprekonateľným testom pravdivosti každého filozofického tvrdenia bola cirkevná dogma. Tie cirkevné doktríny, ktoré nebolo možné rozumom preukázať, nebolo povolené verejne filozoficky diskutovať. Napriek tomuto striktnému postoju filozofia v stredoveku neostala ani zďaleka len nejakou "slúžkou" teológie, ale často

⁶ TERTULLIAN *De Praescriptione Haereticorum* (nestránkovaný elektronický dokument).

⁷ Podľa TILLICHA metóda korelácie "analyzuje situáciu človeka, z ktorej vychádzajú existenciálne otázky a demonštruje, že symboly používané v kresťanskom poslanstve sú odpoveďami na tieto otázky." (TILLICH, P. *Systematic Theology I*. s. 62.)

⁸ Napr. pre JUSTÍNA "filozofia je veda o bytí a objavovaní pravdy" (*Dialogue with Trypho 3/4*), pre TATIANA "naša filozofia je staršia ako systémy Grékov" (*Address of Tatian to the Greeks XXXI*), alebo pre KLEMENTA ALEXANDRIJSKÉHO "filozofia je poznanie darované od Boha" (*Stromata 6/8*).

In: ROBERTS, A. - DONALDSON, J. *Ante-Nicene Fathers I a II*.

⁹ EUSEBIUS *The Church History*. VI/3/9.

¹⁰ "...nostra Christiana, quae una est vera philosophia" (*Contra Iulianum Libri Sex*, IV/14/72)

¹¹ "datum est verae philosophiae contra miserias huius vitae unicum auxilium" (*De Civitate Dei*, XXII/22/4)

¹² "Scholasticizmus nie je celkom mŕtvny ani dnes: je to ešte stále filozofia, ktorej sú školy katolíckej cirkvi najviac naklonené." (RICKABY, J. *Scholasticism 2*)

určovala rozdelenie teológov na školy, tábory a neraz prinútila teológov k postojom, pre ktoré nemali v Písme ani v cirkevnej tradícii žiadne podklady. Obdivuhodnou šikovnosťou scholastických teológov-filozofov sa dogmatická teológia a špekulatívna filozofia spojili do jedného systému a bolo veľmi ťažké určiť, kde sa ktorá začína a kde končí.

Kvôli stredovekej deformácii kresťanskej teológie aristotelizmom,¹³ bol postoj reformačnej teológie k filozofii najprv veľmi negatívny. LUTHER (1483-1546) ostro kritizoval poviazanie kresťanskej viery do filozofických pojmov¹⁴ a rozum bol pre neho "najväčšia prostitútko, akú diabol má".¹⁵ Vyhlasoval, že "Duch Svätý je viac ako Aristoteles"¹⁶ a "filozofia nerozumie ničomu božskému".¹⁷ Na iných miestach však pripustil, že aj filozofia má v kresťanskom myslení svoje miesto:

Filozofia nerozumie nič o svätých veciach a jej primiešavanie do teológie mi robí starosti. Neodmietam jej použitie, ale musí sa používať ako tieňový obraz, ako komédia a tak, ako sa používa svetská spravodlivosť. Ale aby sa stala stredobodom teológie, to nejde.¹⁸

CALVIN sa proti filozofii nevyjadroval tak prudko, ako LUTHER, ale aj u neho nájdeme kritické slová namierené proti primiešavaniu filozofie do teológie: teológovia "...aby sa vyhli učeniu niečoho, čo väčšina ľudstva

¹³ Obraz stredovekej filozofie je zložitý a často účelovo zjednodušovaný postojom za alebo proti Reformácii. Okrem aristotelizmu mal veľký vplyv aj platonizmus, ale typický pre stredovekú teológiu bol aristotelizmus, čo je možné vidieť aj z ERAZMOVEJ poznámky na adresu teológie a obradov stredovekej cirkvi: "Quis enim haec percipiat, nisi triginta sex annos totos in physicis, et ultramundanis Aristotelis et Scotie contriverit?" - "Kto to môže pochopiť, ak celých 36 rokov nepremárnil v otázkach Aristotelovej a scholastickej (Scottovej?) fyziky a metafyziky?" (ERASMI ROTERODAMI *Morias encomion id est: stvltitiae lavs* 53. <http://smith2.sewanee.edu/erasmus/ME.html>)

¹⁴ "Vari nezaviedla falošná Aristotelova metafyzika a filozofia podľa ľudskej tradície našich teológov do bludu?" LUTHER, M. *Vorlesung über den Römerbrief*, In: *Gesammelte Werke* s. 585.

¹⁵ ALTHAUS, P. *Theology of Martin Luther*, s. 70. ("...die Vernunft des Teufels Hure ist und nichts kann, als alles lästern und schänden, was Gott redet und tut." LUTHER, M. *Wider die himmlischen Propheten, von den Bildern und Sakrament*. In: *Gesammelte Werke* s. 162.

¹⁶ LUTHER, M. *Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche*, In: *Gesammelte Werke* s. 1367.

¹⁷ LUTHER, M. *Der neue Glaube*. In: *Gesammelte Werke* s. 6132.

¹⁸ "Die Philosophie versteht nichts von heiligen Dingen, und ich habe Sorge, man werde sie zu sehr mit der Theologie vermischen. Ihren Gebrauch verwerfe ich nicht, aber man soll sich ihrer wie eines Schattenbildes, einer Komödie bedienen und wie man sonst weltliche Gerechtigkeit gebraucht. Aber sie zum Zentrum der Theologie zu machen, das geht nicht an." (Martin Luther: *Gesammelte Werke*, S. 6132 (Kurt Aland editor)

(*communi hominum iudicio*) by mohla považovať za absurdné ... sa pokúsili zmieriť učenie Písma s dogmami filozofie (*Scripturae doctrinam cum philosophiae dogmatibus dimidia ex parte conciliare*).¹⁹ Filozofi "...odovzdávajú vládu jedine ľudskému rozumu ...ale kresťanská filozofia (*Christiana philosophia*) mu prikazuje odovzdať miesto a poddať sa Duchu Svätému".²⁰

Napriek svojmu počiatocnému kritickému postoju k filozofii sa protestantská teológia vo svojich formuláciách neskôr vrátila k filozofickým metódam definície pojmov a logickej argumentácie, aj keď ich prameňom a autoritou bolo teraz Božie zjavenie v Písme, a nie cirkevní otcovia.²¹

Po Reformácii došlo k štiepeniu kresťanstva na neprehľadné množstvo cirkví a siekt, takže sa stala mimoriadne pálčivou otázka, kde vlastne je skutočná istota zjavenej pravdy. Situáciu ďalej komplikovalo obnovené štúdium starej gréckej a rímskej filozofie. Už počas renesancie došlo k oživeniu klasicistických štúdií, ktoré spolu s novými kontaktmi s gréckymi učencami (obzvlášť po dobytí Konštantinopola r. 1453) a spochybnením scholastiky viedli k obnoveniu antických filozofických škôl. S novým zápalom bol študovaný platonizmus (PLETHON ±1355-1450, FICINO 1433-1499), autentický aristotelizmus²² (GENNADIOS ±1400-1468), skepticizmus (MONTAIGNE 1533-1592, CHARRON 1541-1603), stoicizmus (LIPSIUS 1547-1606) ako aj epikureizmus (GASSENDI 1592-1655). Tieto renesančné filozofické snahy neprispeli zásadným spôsobom k dejinám filozofie, ale ich význam spočíva predovšetkým v odklone od teologického myslenia a authority k prírode, od viery k pochybovaniu, od dogiem k slobodnému skúmaniu.

Renesančný návrat k antickej filozofii spolu s náboženským skepticizmom vytvoril priaznivú pôdu pre nástup novovekej filozofie v osobe René DESCARTESA (1596-1650). Základ epistemologickej istoty pre racionalistov neprichádza zvonku, zo zjavenia, ale zvnútra, z istoty vlastnej existencie (*cogito, ergo sum*). Pre empiristov nasledujúcich Johna LOCKEA (1632-1704) je pôvod istoty v zmyslovom vnímaní.²³ Ak aj sa pravda nachádza v mysli už pri

¹⁹ CALVIN, J. *Institutio*, s. 173.

²⁰ Tamže, s. 445.

²¹ "Filozofické myslenie môže ...dodať dogmatike formálne pojmy; nie však ich obsah." (LIGUŠ, J. *Propedeutické systematicko-teologické reflexie o kresťanskej viere v Boha*, s. 19.)

²² Tentokrát študovaný nie z arabských prekladov, ale z gréckych textov prinesených z Byzancie. Odhalenie skutočných filozofických názorov Tomášovho "Filozofa" veľmi oslabilo pozíciu cirkvi ako neomylného zástancu pravdy.

²³ "...my purpose- to inquire into the original, certainty, and extent of human knowledge..." (LOCKE, J. *An Essay Concerning Human Understanding I,1.2*)

narodení (vrodené idey), hľadať ich tam bez experimentu a pozorovania je úplne márne.

Dôraz na rozum (racionalizmus) a/alebo skúsenosť (deizmus)²⁴ nasledujú aj mnohí teológovia a s postupnou sekularizáciou spoločenského života v Európe, vedeckou a priemyselnou revolúciou ide ruka v ruke aj prispôsobovanie teológie tzv. vedeckému mysleniu. Táto "vedecká teológia" postupne nasleduje vládnuce filozofické smery - racionalizmus, empirizmus, romantizmus, absolútny idealizmus, neskôr existencializmus, filozofiu procesu alebo dokonca marxizmus, či postmodernizmus. V mene vedeckosti kritizuje Bibliu, cirkevné dogmy aj cirkevnú tradíciu.

Pochopiteľné je, že proti takémuto procesu vznikla v cirkvi aj v teológii konzervatívna reakcia, ktorá v rámci protestantizmu proti prísne logicky formulovanej ortodoxii a neskôr racionalistickej a vedeckej²⁵ teológii zdôraznila osobnú piete. Pietizmus, evanjelikalizmus, revivalizmus, fundamentalizmus je len niekoľko pojmov, ktoré okrem svojho pozitívneho programu vyjadrujú aj reakciu na "vedecké" vyprázdnenie náboženstva tak, že zdôrazňujú náboženské čítanie, horlivosť, spiritualitu alebo večnú platnosť zjavej pravdy.²⁶ Keďže vedecké myslenie, ako sa mnohým zdalo, nevyhnutne viedlo k naturalistickému a ateistickému svetonázoru, došlo k nebyvalému odcudzeniu konzervatívnej teológie od tzv. vedeckého obrazu sveta a od filozofie, ktorá tento obraz prezentovala.²⁷ BRUNNER (1889-1966) zhrnul tento výsledok nasledovne:

Od čias renesancie, najprv len v niekoľkých odvážnych hlavách, potom stále v širších ľudových vrstvách, sa vybudovala nová mentalita, radikálna pozemskosť (*Diesseitigkeit*) a radikálne vedomie imanentnosti. Prvýkrát v dejinách sveta je tu masový ateizmus a kultúra bez náboženstva, s ktorými ruka v ruke kráča istý druh pozemského náboženstva (*Diesseitsreligion*), v ktorom pojem zjavenia nemá žiadne miesto. Vychádza z presvedčenia, že toto zmyslom a rozumu prístupné univerzum je jediná skutočnosť. Ak aj jestvuje

²⁴ TOLAND (1670-1722) sa napriek LOCKEOVÝM protestom odvolával na jeho filozofiu a COLLINSOVE (1676-1727) názory boli tiež odvodené z LOCKEOVHO empirizmu.

²⁵ Pojem "vedecká teológia" je veľmi problematický, ale najčastejšie sa ním myslí taká teológia, ktorá nepočíta vo svojom myslení a skúmaní s nadprirodzenými javmi ako sú napr. zázraky, či Božie zjavenie.

²⁶ Samozrejme, že tieto hnutia neboli len reakciou na proces sekularizácie. Mňa však zaujíma táto (negatívna) stránka veci, pretože sledujem vzťah konzervatívnej teológie k filozofii. Pozitívne výsledky konzervatívnych hnutí je možné sledovať v každých dejinách kresťanstva.

²⁷ Tu by bolo možné hovoriť v množnom čísle - o "filozofiách" - ale mojím cieľom je zaoberať sa filozofiou ako disciplínou, nie jej rôznymi vydaniaми.

niečo božské, tak je to len tajomstvom tohto sveta. Človek je snáď ochotný pripustiť, že hlbšie mysliacim a cítiacim je dožičené na chvíľu odtrhnúť závoj tajomstva sveta, ale o zjavení sa už nehovorí ani v zmysle antických náboženstiev, ani v zmysle kresťanskom.²⁸

Toto je situácia, v ktorej sa dnes nachádzame - situácia oddelenia a odcudzovania filozofie ako vedy od teológie.²⁹ BRUNNER už pred päťdesiatimi rokmi vystihol nielen problém ateizmu, ale aj problém dnes módnjej spirituality, ktorá nepozná skutočnú transcenciu, a teda má s kresťanskou spiritualitou, či teológiou len málo spoločného. "Transcendencia ľudského myslenia je vždy racionálno-imanentnou transcenciou",³⁰ čo však znamená, že sa pri snahe hovoriť o "skutočnej" transcencii dostávame na koniec možností ľudskej reči, a tým aj filozofie. Ak chceme za každú cenu vyjadriť predstavu skutočnej transcencie, asi by sme si mali pomôcť TILICHOVÝM pojmom "Boh nad bohom"³¹ a pomenovať ju "transcendencia nad transcenciou" - keby tak nevznikalo príliš nezvyklé, či nešikovné slovné spojenie. (Problém vzťahu reči k transcencii presahuje ciele tejto práce. Treba však naň upozorniť, lebo je jedným z vážnych príčin nedôvery teológa k filozofii.)

Konzervatívny kresťan, evanjelikálny študent teológie, sa v tomto duchu intuitívne bráni filozofii, ktorá nielenže Boha, Otca Ježiša Krista nepozná, ale ani nemá takú epistemológiu, ktorá by možnosť zjavenia a stretnutia s ním vôbec pripúšťala.

1.2 FILOZOFIA A TEOLÓGIA: SEPARÁCIA ALEBO INTEGRÁCIA?

Zápas o akceptovanie filozoficky alebo ne-filozoficky, či proti-filozoficky formulovanej teológie je veľmi komplikovaný a nemá presne definovateľné hranice. Napriek tejto skutočnosti úvodné pojednania si vždy musia pomáhať zjednodušeniami, ktoré kreslia celkový, a nie detailný obraz za cenu sploštenia a simplifikácie skutočnosti. K takému zjednodušeniu patria aj pojmy "sepa-

²⁸ BRUNNER, E. *Offenbarung und Vernunft*, s. 15. (Tento BRUNNEROV výrok môže vyzerať pri súčasnom nebývalom záujme o spiritualitu zastaralý, ale keď sa lepšie prizrieme na charakter dnes populárnej spirituality, zisťujeme, že je to spiritualita, ktorá je vždy len *tajomstvom tohto sveta*, tak ako to vyjadril BRUNNER.)

²⁹ Treba však tiež súhlasiť s EBELINGOM, ktorý konštatuje, že s nastúpením novej doby napriek "...teologickým tendenciám o najostrejšie rozštiepenie a napriek filozofickým sklonom k anti-teologickému postoju, vzťah sa nedal zrušiť (*auflösen*)". (EBELING, G. *Studium der Theologie*. s. 56-57)

³⁰ LIGUŠ, J. *Víra a teologie Dietricha Bonhoeffera*, s. 26.

³¹ "God above god" (TILLICH, P *The Courage to Be*, s. 15 - TILLICH používa aj výraz "God above God", s. 186)

rácia" a "integrácia". Ved' na každú filozofiu sa dá pozerat' ako na nejaký typ teológie, (ako o tom svedčí napr. "teológia smrti Boha"³² alebo "procesuálna teológia"³³) a naopak, každú teológiu je možné interpretovat' ako nejaký typ filozofie (napr. teológia revivalistu Jonathana EDWARDSA môže byť interpretovaná ako stoicko-ramistická renesančná sémiotika). V každej filozofii dokáže teológ objaviť tvrdenia, ktoré nazve "teologickými" a opačne, v každej teológii dokáže filozof objaviť tvrdenia, ktoré sú "filozofické". Dôležitý rozdiel však spočíva v tom, aký je hierarchický vzťah medzi tým, čo je "teologické" a tým, čo je "filozofické". Čo je pre teológa dôležitejšie sa obyčajne ukáže na konflikte medzi týmito dvoma typmi tvrdení - čo obetuje a čo si ponechá ako platné.

V nasledujúcej ilustračnej tabuľke uvádzam niekoľko známych teológov 19. a 20. st. podelených na dve skupiny podľa toho, či formulovali svoje theologické myslenie integrované s filozofickým myslením, alebo také spojenie odmietli. To samozrejme neznamená, že teológovia, ktorí integráciu teológie s filozofiou zavrhlí, neboli pod vplyvom žiadnej filozofie, alebo že filozofiu ako takú odmietali, či dokonca nepoznali. Ich teológia však vyjadruje presvedčenie, že Božie oslovenie sa neuskutočňuje v ľudskej reči, ale je *nad*, či *za* ňou, a preto nie je možné integrovať filozofiu (ľudské poznanie) s teológiou (výsledok Božieho oslovenia) v jeden celok, ktorý by človek mohol uchopiť a plne pochopiť.

Integrácia	Separácia
Friedrich SCHLEIERMACHER (1768-1834)	Karl BARTH (1886-1968)
Albrecht RITSCHL (1822-1889)	Emil BRUNNER (1889-1966)
Adolf VON HARNACK (1851-1930)	Rudolf BULTMANN (1884-1976)
Teilhard DE CHARDIN (1881-1955)	Karl RAHNER (1904-1984)
Paul TILICH (1886-1965)	Jürgen MOLTSMANN (1926-)

1.2.1 TEOLÓGOVIA INTEGRÁCIE TEOLÓGIE S FILOZOFIOU

KANTOVOU kritikou metafyziky začína v špekulatívnej teológii nové obdobie, keďže od tejto chvíle už nie dosť dobre je možné ignorovať epistemologické rozdiely medzi vierou v nadprirodzené zjavenie a prirodzenou teológiou, ako to chceli niektorí racionalisti, či deisti. Preto sa dá povedať, že devätnástym storočím sa vzťah medzi teológiou a filozofiou vyostruje - ich

³² "Smrť Boha" je tu výraz požičaný od filozofa NIETZSCHEHO.

³³ Ide tu o akúsi theologizovanú filozofiu procesu N.A. WHITEADA, v ktorej "Božia dokonalosť je absolútnosťou jeho relativity" (<http://www.anthonyflood.com/hartshornemodality.htm> 9. 4. 2008)

integrácia odteraz znamená zásadnú akomodáciu z jednej, či z druhej strany; ich separácia naopak, znamená zásadné "nie" pre teológiu zo strany filozofie, alebo pre filozofiu zo strany teológie. Demarkačná línia je vyznačená jasnejšie a jej prekračovanie je oveľa nápadnejšie.

Problém kritérií pre výber nejakého teológa ako príkladu integrácie teológie s filozofiou (alebo ich separácie) je dosť komplikovaný. Na jednej aj na druhej "strane" sa nachádza veľké množstvo významných mien, ktoré by mohli byť v nejakom špecifickom ohľade vynikajúcimi príkladmi jedného, či druhého prístupu k vzťahu teológia-filozofia. V prvej polovici 19. st. ovládala teologické pole HEGELOVA filozofia, ktorá bola považovaná za vrcholné vyjadrenie kresťanskej teológie. "Dnes človek nevystúpi zo svojej sféry, keď sa ako teológ zaoberá filozofiou"³⁴ napísal r. 1842 hegelian MARHEINEKE, ale už o niekoľko rokov neskôr teologický hegelianizmus "vyšiel z módy". Osobnosti, ktoré uvádzam, zdá sa, majú trvalejší vplyv a nepodliehajú módnym trendom.³⁵

1.2.1.1 FRIEDRICH SCHLEIERMACHER

SCHLEIERMACHER sa desať rokov "nepretržite a takmer výlučne"³⁶ zaoberal KANTOVOU filozofiou. Pod vplyvom KANTOVHO spochybnenia možností rozumu na poli metafyziky a filozofie romantikov sa obrátil k náboženskému *cit*u, ktorý je pre neho prameňom aj istotou náboženstva. Pravda náboženstva sa v konečnom dôsledku slovami nedá vyjadriť a je časovo premenná.³⁷ SCHLEIERMACHER preto nestavia svoj teologický systém ako špekulatívne odvodené výpovede, ale "kresťanstvo je tu interpretované tak, aby dostalo miesto v myslení súčasníkov (ktoré sa predpokladá ako smerodajné) bez toho, aby niekde narážalo".³⁸ Boha je možné nájsť v náboženskom vedomí každého človeka. Nie je to racionalistický prístup predchádzajúceho obdobia, ale romantická predstava o duši človeka, ktorá poznáva Boha zbožným cítením: "Zbožnosť, ktorá tvorí základňu všetkých cirkevných spoločenstiev, ako taká nie je ani poznanie ani konanie ale forma cítenia, alebo bezprostredného seba-vedomia. ...stálou podstatou zbožnosti je toto: vedomie absolútnej závislosti,

³⁴ MARHEINEKE, P. *Einleitung in die öffentlichen Vorlesungen über die Bedeutung der hegelschen Philosophie in der christlichen Theologie*, s. 9.

³⁵ Pokiaľ ide o osobnosti blízke našej súčasnosti, až čas ukáže, nakoľko je ich význam obmedzený na čas, v ktorom pôsobili.

³⁶ DILTHEY, W. *Leben Schleiermachers*, s. 129

³⁷ "Dogmatika je veda, ktorá systematizuje učenie prevládajúce v kresťanskej cirkvi v danom čase." (SCHLEIERMACHER, F.D.E. *The Christian Faith*, §19)

³⁸ BARTH, K. *Protestantská teologie v XIX. století II*, s. 433.

alebo, čo je to isté, náš vzťah s Bohom".³⁹ Teológia sa takto mení na antropológiu, štúdium dogiem na štúdium ľudského náboženského citu.

Mohlo by sa zdať, že SCHLEIERMACHER svoj teologický systém nepodriaduje filozofii, keďže racionálne výroky viery u neho nie sú chápané ako definície, s ktorými je možné pracovať pomocou logiky. Treba si však uvedomiť, že filozofia romantikov nemala vždy prísnu logickú formu ako to bolo u HEGELA⁴⁰ a pre integráciu filozofie s teológiou nie je dôležité, či ide o racionálny, prísne logicky prepracovaný systém, ale to, či sa teológia podriaduje požiadavkám nejakej inej autority, ako svojej vlastnej.

1.2.1.2 ALBRECHT RITSCHL

RITSCHL pôsobil v období reakcie proti veľkému špekulatívnemu filozoficko-teologickému systému, ktorý vytvoril HEGEL. Táto reakcia mala vo filozofii heslo "späť ku Kantovi!" a zároveň upínala svoje nádeje k experimentálnym vedám, ktoré slávili dovtedy nevídané úspechy. Antimetafyzická nálada sa prejavovala aj v teológii a práve na túto zapôsobila RITSCHLOVA teológia ako čarovný prútik, pretože ponúkla kresťanstvo bez metafyziky a s absolútnym dôrazom na etiku, čo sľubovalo veľmi praktické východisko z nekonečných teologických nezhôd a sporov.

Svoju teologickú metódu RITSCHL odvodil z KANTA a LOTZEHO⁴¹ tak, že v súhlase s KANTOM odmietol akékoľvek metafyzické špekulácie o vlastnostiach "vecí osebe" a teológiu podriadil epistemologickej teórii⁴² LOTZEHO, ktorá stotožňovala kantovské fenomény s psychologickými vnemami.⁴³ RITSCHL sa na LOTZEHO výslovne odvoláva⁴⁴ a oblieka túto epistemológiu do teologických pojmov: "Teológia nemá do činenia s prirodzenými objektami, ale so stavmi a pohybmi duchovného života človeka, preto pri našom usporiadaní predstáv, ktoré patria do teológie, musíme ponechať miesto psychológii. ...Nevieme nič o oddelenej existencii duše o existencii ducha uzavretej do seba mimo tých funkcií, v ktorých je činný, živý a vnímaný sebou ako bytie zvláštnej

³⁹ SCHLEIERMACHER, F.D.E. *The Christian Faith*, s. 7

⁴⁰ "Das Denken ist nur ein Traum des Fühlens." (Myslenie je len snom cítenia. NOVALIS *Die Lehrlinge zu Sais* 2.)

⁴¹ Hermann LOTZE (1817-1881), nemecký filozof, prírodovedec a lekár.

⁴² "Každý teológ, ako vedec, je povinný postupovať podľa definovanej teórie poznania..." (RITSCHL, A. *Theologie und Metaphysik*. In: STÄHLIN, L. *Kant, Lotze and Ritschl*, s. 157.)

⁴³ "Vnemy sú fenomény v nás, ktoré, hoci sú zapríčinené vonkajšími stimulmi, nie sú ich kópiami." (LOTZE, H. *Outlines of Psychology*, s. 26.)

⁴⁴ To však neznamená, že by jeho teológia bola nejakou kópiou, či paralelou LOTZEHO filozofie!

hodnoty."⁴⁵ Náboženstvo preto podľa RITSCHLA nespočíva v poznávaní objektov, ale v subjektívnych postojoch k objektom - hodnotových súdoch (*Werturteile*).

RITSCHLOVA teológia tvorí rozvinutý dogmatický systém podopretý veľkými historickými štúdiami, ktorý nie je možné na tomto mieste ďalej opisovať. Pre vzťah teológia-filozofia je tu dôležité zistenie, že v ňom rozhoduje filozofia vo forme epistemologickej metódy a všetky teologické tvrdenia sa majú chápať v rámci filozofiou vytvorenej schémy.

1.2.1.3 ADOLF VON HARNACK

"*Latet dolus in generalibus.*"⁴⁶ Týmito slovami odbavuje historik HARNACK filozofický prístup k evanjeliu vo svojich prednáškach *O podstate kresťanstva*. Znamená to snáď, že tento významný predstaviteľ Ritschlovej školy odmieta filozofiu? Áno, ak pod filozofiou rozumieme metafyzickú (hegelovskú) špekuláciu. Nie, ak ňou rozumieme filozofické predpoklady, ktoré sú nadradené biblickej teológii. "Bezpochyby, zázraky sa nedejú... nič takého, ako 'zázraky' nemôže existovať."⁴⁷ HARNACKOV opis historického vývoja kresťanstva jasne ukazuje, čo považuje za falošný prídavok: "Živá viera, ako sa zdá, sa mení na veriace vyznanie; odovzdanosť Kristovi na kristológiu; žhavé očakávanie Kráľovstva na vieru v nesmrteľnosť a učenie o zbožstvení; proroctvo na učení exegézu a teologickú vedu; nositelia Ducha na klerikov; bratia na poddaných laikov; zázraky a divy na nič alebo kňazské umelecké kúsky; horlivé modlitby na slávnostné hymny alebo litánie..."⁴⁸ Z tohto zoznamu je jasné, čo HARNACK považuje v kresťanstve za pôvodné, a čo za falošný prídavok. Vierovyznanie, kristológia, nesmrteľnosť, exegéza, klerici, liturgia - to všetko je pridané, je nepravé, a teda ne-kresťanské. Odkiaľ však berie HARNACK takú istotu? Jeho autoritou je historické poznanie preosiate cez anti-metafyzické filozofické sito. Kresťanstvo sa tak zredukuje na to, že Boh je otec, ľudská duša má nekonečnú cenu a prikázanie lásky k blížnemu. Filozofia vo forme modernizmu tu určuje teológii, čo môže a čo nemôže hovoriť. Nie je to integrácia, kde sa teológia vyjadruje v nejakých filozofických kategóriách, ale kde filozofia je vyššou normou pravdivosti ako je kresťanské vyznanie.

⁴⁵ RITSCHL, A. *The Christian Doctrine of Justification and Reconciliation*, s. 20, 21.

⁴⁶ "V zovšeobecneniach čiha podvod." (HARNACK, A. *Das Wesen des Christentums*, s. 6.)

⁴⁷ HARNACK, A. *Das Wesen des Christentums*, s. 18.

⁴⁸ Tamže, s. 121.

1.2.1.4 TEILHARD DE CHARDIN

TEILHARD DE CHARDIN bol geológ, paleontológ, teológ, filozof a jezuita. Hoci "...s metafyzikou nechce mať nič spoločného ...predsa sa však jeho myslenie nevyhne veľkým, vyslovene filozofickým kategóriám..."⁴⁹ TEILHARD sa cíti v prvom rade prírodovedcom, ktorý však chce vedecké teórie domyslieť v súhlase s kresťanskou vierou. Preto neoslovuje čitateľa ako "...presvedčený veriaci, ale ako naturalista, ktorý žiada, aby bol vypočutý (*entendu*)".⁵⁰ Tento "naturalista" je však zároveň mystik, ktorý vidí cieľ biologickej evolúcie v "kolektívnom vstupe ľudstva v Boha".⁵¹ Pojmy, ktoré používa ako jeden z prvých (spolu s ruským biochemikom VERNADSKYM a francúzskym matematikom LE ROYOM -"biosféra", "noosféra"), integrujú v sebe fyzikálne skutočnosti sveta so znalosťami celého ľudstva. Procesy, ktoré tu môžeme pozorovať (kozmogénéza, noogénéza, kristogénéza) predznamenávajú podľa TEILHARDA budúcu konvergenciu ľudstva v Kristovi ("Bod Ómega").

TEILHARD úplne podriadil kresťanskú vieru svojmu chápaniu vedy a pokroku. Z kresťanstva vyberá niektoré základné myšlienky (napr. personalizmus, inkarnáciu, lásku), ktoré ale transformuje podľa vlastnej filozofickej schémy, takže vzniká špecifická filozofická teológia (*teihardizmus*) charakteristická svojím evolucionizmom a univerzalizmom.

1.2.1.5 PAUL TILLICH

Nemecko-americký "filozofujúci teológ", či "teologizujúci filozof", Paul TILLICH, považovaný za jedného z najvýznamnejších teológov 20. st., je aj najvýraznejším príkladom integrácie teológie s filozofiou kvôli metóde korelácie, ktorú rozpracoval a použil vo svojej *Systematickej teológii*. Táto metóda spočíva v priradení (korelácií) teologických odpovedí k filozofickým otázkam, pretože "...filozofia nedokáže odpovedať na konečné (*ultimate*) ani existenciálne otázky *qua* filozofia".⁵² Teologické odpovede vyvolávajú ďalšie otázky a takto práca pokračuje. Napriek tomu, že TILLICH chcel dať na filozofické otázky teologické odpovede, jeho odpovede znejú len viac filozoficky, ako teologicky. Pojmy ako rozum, bytie, existencia, život sú koreláciami k pojmom zjavenie, Boh, Kristus a Duch. Definícia viery znie: "Viera je stav vrcholného zaujatia (*state of being ultimately concerned*)"⁵³ a Boh je "samotné bytie".⁵⁴

⁴⁹ RIDEAU, É. *Myšlení Teilharda de Chardin*. s. 62.

⁵⁰ TEILHARD DE CHARDIN, P. *Le phénomène humaine*, s. 325.

⁵¹ TEILHARD DE CHARDIN, P. *On Love and Happiness*, s. 15

⁵² TILLICH, P. *The Protestant Era*, s. 32.

⁵³ TILLICH, P. *Dynamics of Faith*, s. 1.

TILlich svojím filozofickým prerozprávaním kresťanskej teológie urobil teológiu úctyhodnou medzi intelektuálmi, ktorí mali problém s "naivným" biblickým vyjadrením viery v dobe vedeckého myslenia a postupujúcej sekularizácie, ale chceli sa stále považovať za kresťanov. Zároveň však "...prekročil hranicu, ktorá vždy oddeľovala kresťanský postoj k času a dejinám od ontologických špekulácií západného klasického myslenia".⁵⁵ Pre evanjelikálskeho teológa je táto cena za apológiu privysoká.

1.2.2 TEOLÓGOVIA SEPARÁCIE

Oddeliť teológiu od filozofie je oveľa problematickejšie, ako ich spojiť do jedného celku. Dôvod je jednoduchý - teologické myslenie nie je možné oddeliť od myslenia v ostatných oblastiach ľudského života. Ak je niekto teologicky vzdelaný, takže ho je možné označiť za "teológa" alebo dokonca za "významného teológa" (o ktorých nám tu ide), je sotva predstaviteľné, že by filozofiu svojej doby nepoznal.⁵⁶ Toto naplno platí o menách nasledujúcich teológov, ktorých tu uvádzam ako príklad oddeľovania teológie od filozofie. Každý z nich mal nielen hlboké znalosti filozofie, ale dá sa ukázať aj vplyv nejakého filozofického smeru na jeho teológiu. Ak napriek tomu hovoríme o *separácii* teológie od filozofie v ich diele, ide o ich *teologický program*, nie o neprítomnosť filozofickej analýzy v ich teológii.

Z pietisticky, revivalisticky či fundamentalisticky ladených teológov tu neuvádzam žiadneho, pretože ich odmietnutie filozofie nie je principiálne alebo je skôr len proklamované, a nie reálne. Buď ide o kazateľov, ktorí oslovujú "obyčajného" človeka, ktorý nie je filozoficky pripravený, takže odborné filozofické argumenty jednoducho nepoužívajú; alebo o teológov, ktorí odmietajú len istý typ ("bezbožnej") filozofie, ale nie samotnú možnosť integrácie teológie s tou "správnou" filozofiou.

⁵⁴ "The being of God is being-itself." (TILlich, P. *Systematic Theology I*, s. 235.)

⁵⁵ NIEBUHR, R. *Biblical Thought and Ontological Speculation in Tillich's Theology*. In: KEGLEY, C. W. - BRETALL, R. W. (ed.) *The Theology of Paul Tillich*, s. 225.

⁵⁶ Dalo by sa tu namietat', že ak je niekto povedzme vplyvným evanjelistom alebo misionárom, je nevyhnutne aj významným teológom, aj keď' nie je odborne oboznámený s filozofiou. (Veď heslo *pectus facit theologum* opakoval aj Karl BARTH.) S týmto sa dá súhlasiť, ak teológiu definujeme ako *náboženský vplyv* alebo *duchovné pôsobenie*. Takáto definícia je v niektorých kruhoch (možno implicitne) populárna, ale nevyhovuje dôslednejšej analýze, ktorá rozlišuje medzi zbožnosťou (pietou, spiritualitou), charizmou (duchovným obdarovaním) a teológiou (pojmovým vyjadrením viery). Takáto odborná teológia mala v dejinách cirkvi vždy aj apologetický zámer, z čoho vyplývajú jej styčné body s filozofiou.

1.2.2.1 KARL BARTH

"Teológia Slova", "teológia krízy", "dialektická teológia", "neortodoxia", či "barthianizmus" - to sú pomenovania a prezývky veľkého pohybu v teológii zo začiatku 20. storočia. BARTH, ktorého *Römerbrief* (1918; 1922) tento pohyb spôsobil, študoval u významných predstaviteľov liberálnej teológie ("ritschlianismu") - A. v. HARNACKA a Wilhelma HERRMANNNA, ale liberálna teológia, ktorá optimisticky dúfala v naplnenie Kráľovstva Božieho na zemi prostredníctvom kresťanskej kultúry, nedokázala odpovedať na katastrofu Prvej svetovej vojny, ktorú BARTH prežíval ako pastor cirkevného zboru. Odpoveď našiel práve tam, kde ju liberáli zamietli - v Biblii. Kým (učiteľ) HERRMANN sa rétoricky pýta: "Kde žije kresťan, ktorý by prijímal Pavlove myšlienky ako svoje?"⁵⁷ a predpokladá odpoveď "Nikde", (žiak) BARTH neskôr odpovedá: "Pavel hovorí ako prorok a apoštol Božieho Kráľovstva k všetkým ľuďom všetkých čias".⁵⁸ Božie Slovo je nadčasovou autoritou aj pre moderného človeka. Zdalo by sa, že tu ide o návrat k tradičnej viere v Bibliu, ale nie je to tak. Božie Slovo je predovšetkým Ježiš Kristus, o ktorom Biblia vydáva svedectvo.⁵⁹ Pravda Božieho Slova však podľa BARTHA nepodlieha žiadnym ľudským kritériám,⁶⁰ preto nezáleží na tom, či je Biblia vecne a historicky pravdivá. Práve táto absolútna nezávislosť Božieho Slova na ľudskom slove, či slovách, znamená BARTHOVO odmietnutie prirodzenej teológie a s ňou aj filozofie. Medzi ľudským myslením a Božím Slovom je žiadna analógia, "*analogia entis* je vynález Antikristov".⁶¹ Filozofiu je možné použiť pri exegéze, ale vždy musí byť podriadená textu a nasledovať ho.⁶²

Odmietnutie filozofie u BARTHA je, prísne vzaté, nie teologickým ale *filozofickým* rozhodnutím. Apoštol Pavel sa v Aténach bez problémov odvoláva na grécke pohanské myslenie a v Biblii je možné nájsť dostatočnú podporu pre jestvovanie prirodzeného zjavenia. Okrem toho BARTHOVA analýza ľudskej situácie má priveľa spoločného s KIERKEGAARDOVOU nato, aby ju bolo možné považovať za "nefilozofickú". Napriek tomu BARTHOV program separácie teológie od filozofie treba brať vážne, pretože odmietnutím prirodzenej teológie

⁵⁷ HERRMANN, W. *The Communion of the Christian with God*, s. 239

⁵⁸ BARTH, K. *Der Römerbrief*, s. XI.

⁵⁹ "Ježiš Kristus, ako nám je vo Svätom Písme dosvedčený, je jedno Božie Slovo (*ist das eine Wort Gottes*), ktoré počúvame, ktorému v žití aj v zomieraní máme dôverovať a ho poslúchať." (BARTH, K. *Klärung und Wirkung*, s. 409.)

⁶⁰ "Toto kritérium nemôžeme ovládať. Je to kritérium, ktoré je len vo vlastných a nie je v žiadnych iných rukách." (BARTH, K. *Church Dogmatics I.1*, s. 93.)

⁶¹ BARTH, K. *Church Dogmatics I.1*, s. xiii.

⁶² BARTH, K. *Church Dogmatics I.2*, ss. 727-736.

(v ktorej je nástrojom zjavenia filozofia) vytvoril teológiu, ktorá sa vyhýba slovníku filozofie, nadväzuje vlastným spôsobom na historické kresťanské dogmatiky a predovšetkým sa pokúša o porozumenie Božiemu zjaveniu zaznamenanému v Biblii podľa jemu vlastných podmienok, nie podľa zvonku vnesených filozofických požiadaviek.

1.2.2.2 EMIL BRUNNER

"Jedine skrze Boha je možné poznať Boha"⁶³ je výrok, ktorým sa BRUNNER hlási k dialektickej teológii úplne založenej na Božom *zjavení*. Toto zjavenie sa neskladá z dvoch stupňov - najprv prirodzené a na tom postavené špeciálne zjavenie: "To, čo prirodzený človek vie bez Krista, nie je polovica pravdy, ale je to znetvorená pravda."⁶⁴ Napriek tomu sa BRUNNER nestotožnil s BARTHOVÝM zavrnutím prirodzenej teológie,⁶⁵ absolútne obmedzenie Božieho zjavenia na Bibliu nazýval *panbiblicizmom* a poukazoval na vnútornú nemožnosť takej teológie.⁶⁶

BRUNNEROVO odmietnutie filozofie spočíva predovšetkým v zavrnutí abstraktných pojmov filozofie na vyjadrenie pravdy biblického zjavenia. Teológia sa podľa neho nemôže zbaviť *mýtickej* formy biblického jazyka. "Mýtické vyjadrovanie je jednoducho nevyhnutným dôsledkom nesúmerateľnosti Stvoriteľa a stvorenia..."⁶⁷ No podobne, ako BARTH, ani BRUNNER nestojí mimo vplyvu filozofie, pokiaľ ide o analýzu ľudskej situácie. V jeho prípade je to BUBEROVA filozofia stretnutia *Ja-Ty*, ktorá sa stala inšpiráciou pre existenciálne chápanie pravdy, ktorá nie je najlepšie vyjadrená v pojmoch, ale osobnom stretnutí:

Pravda ako stretnutie nie je pravdou o niečom, dokonca ani pravdou o niečom mentálnom, o ideách. Je to skôr pravda, ktorá rozbíja na kusy neosobnú predstavu pravdy a mysle, pravda, ktorá sa dá adekvátne vyjadriť jedine vo forme Ja-Ty.⁶⁸

BRUNNER je predstaviteľom dialektickej teológie podobne ako BARTH, ale je pri aplikácii jej princípov vnímavejší a pozitívnejší k ľudskej kultúre a civilizácii. To však zároveň znamená, že je menej verný "čistej teórii" a menej radikálny ako BARTH.

⁶³ BRUNNER, E. *The Mediator*, s. 22.

⁶⁴ BRUNNER, E. *The Mediator*, s. 33.

⁶⁵ Známa je BARTHOVA odpoveď *Nein!* na BRUNNEROV spis obhajujúci prirodzené zjavenie.

⁶⁶ BRUNNER, E. *Offenbarung und Vernunft*, s. 411.

⁶⁷ BRUNNER, E. *The Christian Doctrine of the Church, Faith and the Consummation*, s. 406-7.

1.2.2.3 RUDOLF BULTMANN

"Filozofická teológia je tu [u BULTMANNA] opečiatkovaná ako zvestovanie Antikrista a satanológiu"⁶⁹ konštatuje filozof WEISCHEDEL. Toto sa môže zdať veľmi čudné, keďže s BULTMANNOVÝM menom sa nerozlučne spája heslo "odmytologizovania" a radikálneho pochybovania o historickej vernosti Novej Zmluvy, či Biblie vôbec. "Moderná veda v každom prípade neverí, že beh prírody môže byť prelomený, alebo takpovediac prederavený, nadprirodzenými silami"⁷⁰ je tvrdenie, ktoré sa bez okolkov hlási k tzv. "vedeckému obrazu sveta". BULTMANN však hovorí, že aj moderný človek, ktorý podľa neho nemôže veriť v mytologický obraz sveta, aký mali ľudia Biblie, potrebuje zvest' (*kérygmu*) Novej zmluvy. Musí však byť zbavená mytologických prvkov ("odmytologizovaná"), ktoré netreba vystrihnúť, ako to robila liberálna teológia, ale správne interpretovať. Na tento účel BULTMANN využíva HEIDEGGEROVU existenciálnu analýzu, ako ju nachádzame predovšetkým v diele *Bytie a čas*. Podrobnosti presahujú cieľ tejto analýzy, ale je jasné, že tu ide o otvorené *príhlásenie k filozofii*. Ako je teda možné, že BULTMANN je na strane *separácie* teológie od filozofie?

Ani u BULTMANNA nejde o neprítomnosť filozofickej analýzy v teológii, či filozofického myslenia ako takého - skôr naopak - ale založenie viery ani podľa neho nespočíva na filozofickom vysvetľovaní, ale na osobnom oslovení biblickým slovom. BULTMANN si napr. všimol, že "Pavlova istota spočíva na vnútornom prežívaní, nie na filozofických výrokoch."⁷¹ Alebo inde: "zmysel dejín ...nie je možné objaviť skúmaním filozofie dejín. Zmysel je daný Bohom, podľa vôle ktorého dejiny hriechu majú paradoxný význam relevantnej prípravy na jeho milosť."⁷² Viera preto môže jestvovať len tam, kde dôjde k osobnej udalosti (*Geschehen*) počutia slova Biblie, "...ktoré sa mi prihovára ako *kérygma*".⁷³ A tak, hoci otázky tu formuluje filozofia (konkrétne HEIDEGGEROV existencializmus), odpoveď (osobné oslovenie, viera) prichádza nezávisle na nej.

1.2.2.4 KARL RAHNER

"Najväčší katolícky teológ dvadsiateho storočia" je prívlastok, ktorý sa často spája s menom Karla RAHNERA. Prelom v katolíckej teológii, ďalekosiah-

⁶⁸ BRUNNER, E. *Truth as Encounter*, s. 24.

⁶⁹ WEISCHEDEL, W. *Der Gott der Philosophen II*, s. 4.

⁷⁰ BULTMANN, R. *Jesus Christus und die Mythologie*, s. 12.

⁷¹ BULTMANN, R. *Der Stil der paulinischen Predigt und die kynisch-stoische Diatribe*, s. 101.

⁷² BULTMANN, R. *History and Eschatology*, s. 41.

⁷³ BULTMANN, R. *Jesus Christus und die Mythologie*, s. 83.

ly vplyv na ekumenické vzťahy, či dialóg s ne-kresťanskými náboženstvami ("anonymný kresťan") - to všetko je možné skúmať v spojení s jeho teologickým dielom.

Filozofickým nástrojom RAHNEROVEJ teológie je *transcendentálna reflexia* prevzatá predovšetkým od filozofov, ako boli novotomista MARÉCHAL alebo existencialista HEIDEGGER. RAHNER použitím tejto metódy dospel k tvrdeniu, že antropocentrizmus a teocentrizmus nie sú v teológii protikladmi, ale dva aspekty tej istej veci.⁷⁴ Toto je však epistemologický výrok, ktorý ukazuje, že RAHNER považoval filozofiu za súčasť teologického myslenia. Potvrďuje to aj ďalšie jeho vyjadrenie, že "otázka je až vtedy filozoficky postavená, keď je to formálna otázka na určitý predmet ako taký v celej skutočnosti a pravde. ... Naozaj *teologickú* otázku je možné položiť len tak, že bude zároveň chápaná (v ukázanom zmysle) aj ako filozofická."⁷⁵ Táto filozofická metóda k transcendentálnemu obratu v teológii, ktorá už nepoužíva tradičné teologické pojmy, ale nepredmetné pojmy transcendentálne spirituality.

Kde je v tom všetkom *separácia* teológie od filozofie? RAHNEROVO chápanie zjavenia je síce silne filozofické, ale teoreticky oddelené od prirodzenej teológie: "Kresťanská viera nemiesa a nemôže za nič vďačiť ne-kresťanskému náboženstvu a špekulácii. Jej obsah a formulácie sa nemôžu v jasnej forme nachádzať nikde inde, či už v princípe alebo fakte. Ak je možné vystopovať nejaké podobnosti, sú čisto *aposteriórneho* charakteru..."⁷⁶ Týmto RAHNER ostro odlišuje ne-kresťanské či pred-kresťanské filozofické úvahy od kresťanského zjavenia, ktoré je možné poznať jedine prostredníctvom Božieho sebazjavenia.

RAHNEROVA separácia teológie od filozofie je dvojznačná. RAHNER filozofuje, ale vždy je to filozofovanie "vo vnútri teológie". V jeho systéme je na jednej strane Boh prakticky *súčasťou* ľudskej prirodzenosti (dogmatická teológia je vlastne teologická antropológia), zároveň však poznanie Boha nie je možné bez zjavenia. Boh je prítomný v človeku, ale toto znamená len jeho otvorenosť pre zjavenie, nie prítomnosť zjavenia samého, ktoré prichádza plne z milosti, a preto nadprirodzeným spôsobom.

⁷⁴ "Sobald der Mensch begriffen wird als das Wesen der absoluten Transzendenz auf Gott hin, sind 'Anthropozentrik' und 'Theozentrik' der Theologie keine Gegensätze, sondern streng ein und dasselbe (von zwei Seiten ausgesagt)." (RAHNER, K. *Theologie und Anthropologie*. In: *Beiträge zur Christologie*, s. 159.)

⁷⁵ RAHNER, K. *Theologie und Anthropologie*. In: *Beiträge zur Christologie*, s. 165.

⁷⁶ RAHNER, K. *Theological Investigations I*, s. 81.

1.2.2.5 JÜRGEN MOLTSMANN

S MOLTSMANNOVÝM menom sa takmer synonymicky spája pojem *teológia nádeje*, ktorej centrálnou témou je eschatológia. Takto sa z tej časti kresťanskej dogmatiky, ktorá často slúžila len ako akýsi dodatok na konci ostatných doktrín, stal MOLTSMANNOV "stály pracovný program".⁷⁷ Budúcnosť sa tu stáva ontologickým princípom, ktorý má prednosť pred prítomnosťou a minulosťou. "Teologické pojmy reality nefixujú, ale sú expandované nádejou a anticipujú budúce bytie."⁷⁸ Súčasný svet nie je analogický s budúcim svetom,⁷⁹ pričom eschatologická budúcnosť je ontologicky *novum ultimum*, ktoré sa spája so vzkriesením Krista. "Vzkriesenie Krista nie je jedna nová možnosť sveta, existencie a vôbec dejín. Len keď je svet možné chápať ako závislé stvorenie z Božej slobody a ex nihilo (*contingentia mundi*), je možné pochopiť Kristovo vzkriesenie ako nova creatio."⁸⁰ Na základe tejto zásadnej odlišnosti eschatologickej budúcnosti od súčasného sveta MOLTSMANN odmieta možnosť Božieho zjavenia v prirodzenej teológii, a teda filozofiu v teológii. Toto odmietnutie nie je však zdôvodnené ontologickou, ale eschatologickou odlišnosťou. Táto odlišnosť eschatologickej budúcnosti, ktorá "...nie je totálne oddelená od reality, v ktorej žijeme ...Eschaton Kristovej parúzie ako výsledok svojho eschatologického prísľubu, spôsobuje, že prežívaná prítomnosť sa stáva historickou odtrhnutím (*Abbruch*) od minulosti a pritrhnutím (*Aufbruch*) k budúcnosti".⁸¹ Predsa však je natoľko iná, že ju nie je možné vyjadriť v pojmoch tradičnej filozoficko-teologickej dogmatiky.

Ani MOLTSMANNOVO oddelenie teológie od filozofie neznamená, že by sa vyhýbal filozofickej analýze. V dodatku svojej knihy diskutuje o vzťahu teológie nádeje s filozofickým princípom *nádeje* marxistického filozofa Ernsta BLOCHA. Marxista KOLAKOWSKI charakterizoval BLOCHOVE práce ako "...určite najextravagantnejšie z periférálnych prejavov marxizmu".⁸² BLOCH, hoci bol ateista, upozornil na "božský" atribút budúcnosti ako novej kvality bytia, pokúsil sa o nové chápanie logiky a rehabilitoval pojem "utópia" ako predmet ľudskej túžby a prejav nádeje v skutočne novú budúcnosť. MOLTSMANN kriticky nadviazal na BLOCHOVU filozofiu ako "meta-náboženstvo", ktorého podstatou je eschatologická nádej založená na ontologickom rozdieli medzi tým, "čo je"

⁷⁷ MOLTSMANN, J. *Bůh ve stvoření*, s. 5.

⁷⁸ MOLTSMANN, J. *Theologie der Hoffnung*, s. 30.

⁷⁹ E. TROELTSCH opísal historickú analógiu ako koreláciu medzi všetkými procesmi dejín.

⁸⁰ MOLTSMANN, J. *Theologie der Hoffnung*, s. 162.

⁸¹ MOLTSMANN, J. *Theologie der Hoffnung*, s. 207.

⁸² KOLAKOWSKI, L. *Main Currents of Marxism III*, s. 421.

a tým, "čo bude". Separácia teológie od filozofie v MOLTMANNOVOM vydaní je teda podobne ako u predchádzajúcich teológov špecificky namierená proti prirodzenej teológii, nie proti použitiu filozofickej analýzy ako východiska teologickej práce.

Ak urobíme krátku sumarizáciu na základe vyššie uvedených mien významných teológov 19. a 20. storočia, výsledok sa zdá byť celkom jednoznačný. Všetci teológovia, ktorí mali vplyv na teologické myslenie, boli "vynavačmi" nejakého filozofického systému. V prípade teológov, ktorí otvorene proklamovali nevyhnutnosť integrácie teológie s filozofiou to samozrejme nie je žiadnym prekvapením. Inak je to ale v prípade tých teológov, ktorí sa hlásili k programu separácie teológie od filozofie. Nielenže je toto oddelenie u nich úzko vymedzené (obyčajne je namierené len proti *prirodzenej teológii*), ale už samo toto *rozhodnutie oddeliť teológiu od filozofie* je možné charakterizovať ako *filozofické rozhodnutie*, keďže nevyplýva z *vnútornej* podmienky danej teológiou, ani z Biblie. Naopak, zdá sa, že ak sa teológia podujíma hovoriť o *Stvoriteľovi*, malo by z toho vyplývať, že niečo o ňom bude schopná vyrozumieť aj z jeho *stvorenia*. Vyhlásiť, že prirodzená teológia je nemožná, predpokladá buď *vnútorné* protirečenie predmetu, alebo *vonkajší* zásah vo forme zákazu, alebo Božieho zjavenia, ktoré by prirodzenú teológiu znemožňovalo. To, že z prirodzenej teológie nie je možné odvodiť kresťanskú dogmu o Božej Trojici, či kresťanskú soteriológiu, neznamená, že v systematickej teológii nemá filozofia žiadne miesto. "Je ľudstvo v takom položení, že nemá k dispozícii žiadny iný zdroj medzi zjavením a skepticizmom?"⁸³ pýta sa autor knihy o prirodzenej teológii. Zdá sa, že odpoveď nemôže byť ani jednoznačné "áno", ale ani jednoznačné "nie". Boh sa nemôže stať vážňom svojho vlastného stvorenia tak, aby ho v ňom bolo možné bezo zvyšku nájsť a opísať. No Boh nemôže byť ani vyhnancom stvorenia, akoby v ňom nemal vo vedeckom a filozofickom skúmaní žiadne miesto.

1.2.3 NIEKTORÉ PROBLÉMY OBOCH RIEŠENÍ

Obe riešenia vzťahu filozofie a teológie (separácia aj integrácia) majú svoje vážne problémy a nedostatky, ktoré dobre ilustruje výmena listov medzi Adolfom VON HARNACKOM a Karolom BARTHOM. Adolf VON HARNACK (na strane integrácie) sa pýta:

...sú zjavenia Biblie ... niečím tak nepochopiteľným (*Unfaßlich*) a neopísateľným, že neostáva nič iné, ako čakať, kým nazažiaria v srdci, keďže žiadne

⁸³ SIMON, J. *La Religion Naturelle*, s. ii.

ľudské duševné ani duchovné funkcie k nim nesiahajú? ...je zážitok Boha (*Gotteseerlebnis*) protikladný, prípadne disparátny ku každému inému zážitku...? ...Ak sú Boh a svet absolútne protiklady... ako je možná výchova smerom k Bohu, tj. k dobru? ...existuje ešte iná teológia - pripušte jej ťažkopádnosť, krátkozrakosť a množstvo nemocí - ako tá, ktorá je v pevnom spojení a v pokrvnom príbuzenstve s *vedou ako takou*? A ak taká existuje, akú má presvedčivosť a cenu?⁸⁴

Karl BARTH (na strane separácie) odpovedá:

...objekt teológie bol *najprv Subjektom* a vždy znovu ním musí byť - toto nemá so "skúsenosťou" a "zážitkom" nič do činenia. ...medzi pravdou *Božou* (ktorá sa pravdaže dá vyjadriť aj ľudskou rečou) a *našou* pravdou existuje *len* protiklad, *len bud'-alebo*.⁸⁵ (kurzíva pôvodná).

BARTH teda nepopiera, že je možné hovoriť o Bohu ľudskou rečou, ale táto reč je vždy niečím iným, ako je Božie slovo. Integrácia filozofických ani vedeckých poznatkov s teológiou Slova je podľa neho absolútne vylúčená.

1.2.3.1 RIZIKÁ INTEGRÁCIE

V prospech integrácie teológie s filozofiou hovorí to, že obe disciplíny v zásade odpovedajú na rovnaké otázky (napr. existencia, zmysel života, dobro) a ich spojenie by preto malo byť nielen možné, ale aj vzájomne obohacujúce. Z tohto presvedčenia vychádzal Tomáš AKVINSKÝ (1225-1274), ktorého učenie, ako sme videli, bolo v 19. st. vyhlásené za základ kresťanskej filozofie⁸⁶. Kresťanská teológia sa od začiatku musela vyrovnávať s konkurujúcimi systémami myslenia, či už náboženskými, ako bola rabínska tradícia alebo grécke mystéria, alebo filozofickými, ako boli grécke filozofické školy. Napriek zrejším vplyvom týchto systémov na formulácie doktrín kresťanskej teológie sa dá povedať, že si zachovala samostatnosť a celkový odstup,⁸⁷ aj keď patristika podľa jedného tvrdenia "...nahradila náboženské myslenie filozofickým".⁸⁸ Až stredoveká zložitá konfrontácia s novoobjaveným aristotelizmom⁸⁹ (napriek počiatočnému odporu) skončila alianciou filozofie a teológie práve v systéme

⁸⁴ BARTH, K. *Klärung und Wirkung*, s. 339-342.

⁸⁵ Tamže, s. 342.

⁸⁶ Encyklikou pápeža LEVA XIII. *Aeterni Patris* z roku 1879.

⁸⁷ HARNACKOVO tvrdenie, že *paulinizmus* vznikol prienikom gréckej filozofie do pôvodného ne-filozofického a ne-teologického evanjelia, je odmietnutím Pavlovhov apoštolátu, ktoré je poplatné modernej kritike zjavenia.

⁸⁸ GILSON, É. *Le thomisme*, s. 14.

⁸⁹ Do rúk teológov sa dostali dovtedy pre nich neznáme ARISTOTELOVE diela *Metafyzika* a *Fyzika*.

Tomáša AKVINSKÉHO. Jeho obnovenie v 19. st. bolo mnohými považované za návrat k stredovekej politickej moci pápežov, ale malo tu ísť predovšetkým o návrat k *večnej* filozofii, k *philosophia perennis*, ktorá je síce otvorená novému vývoju, ale pri jej základe je poznanie večnej a nemennej pravdy.

Tomizmus urobil veľa v prospech znovuobjavenia stredovekej filozofie a vedy. Jeho základná téza, že "pravda, ktorú hľadal PYTAGORAS, PLATÓN a ARISTOTELES je tá istá, ktorú sledoval AUGUSTINUS alebo SV. TOMÁŠ..."⁹⁰ je pre kresťanskú teológiu problematická, keďže k poznaniu pravdy podľa evanjelia nevyhnutne patrí aj *vzťah ospravedlnenia* k Zjavovateľovi, nielen samotný obsah zjavenia. Ak PLATÓN aj hovorí o Bohu ako o "Tvorcovi a Otcovi všetkého",⁹¹ tento PLATÓNOV "Tvorca" a "Otec" má príliš odlišné vlastnosti nato, aby ho bolo možné stotožňovať s Otcom Ježiša Krista. Takýmto stotožňovaním sa teológia vystavuje prinajmenšom riziku bezduchého racionalizmu a v horšom prípade kontaminácii kresťanstva pohanskými predstavami.

Tomizmus je predovšetkým javom v rámci rímsko-katolíckej cirkvi, ktorý vracia filozofiu k jej stredovekým prameňom. No aj v protestantizme došlo k viacerým pokusom o integráciu teológie s filozofiou, z ktorých som niektoré uviedol vyššie. Najpôsobivejší teologicko-filozofický systém v tomto duchu vypracoval v novoveku Georg Wilhelm Friedrich HEGEL (1770-1831), u ktorého sú problémy tohto spojenia snád' najvýraznejšie, keďže je to pokus o spojenie absolútne.⁹²

Pre HEGELA filozofia je teológiou aj bohoslužbou (*Gottesdienst*). "Je to len zvláštny spôsob, akým sa obe [teológia a filozofia] zaoberajú Bohom, čím sa odlišujú."⁹³ Zároveň pre HEGELA platí, že "všetko, čo je rozumné, je skutočné, a čo je skutočné, je rozumné. ...lebo všetko, čo je, je rozum."⁹⁴ Ľudský rozum je pripravený uchopiť všetky tajomstvá vesmíru,⁹⁵ keďže sa v ňom uskutočňuje

⁹⁰ DE WULF, M. *Scholasticism Old and New*, s. 161.

⁹¹ ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός (PLATÓN *Timaios* 28 C.)

⁹² "Svoj najvyšší stupeň dosahuje filozofická teológia ...u G. W. F. HEGELA. ... HEGELOVA filozofia náboženstva (*Religionsphilosophie*) je zároveň filozofickou teológiou (*Philosophische Theologie*)." (WEISCHEDEL, W. *Der Gott der Philosophen*, s. 283, 287.)

⁹³ HEGEL, G. W. F. *Lectures on the Philosophy of Religion*, s. 20

⁹⁴ "Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig ... das was ist, ist die Vernunft" (HEGEL, G. W. F. *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, s. 17.)

⁹⁵ "...das verschlossene Wesen des Universums hat keine Kraft in sich, welche dem Mute des Erkennens Widerstand leisten könnte; es muß sich vor ihm auf tun und seinen Reichtum und seine Tiefen ihm vor Augen legen und zum Genusse bringen." (HEGEL, G. W. F. *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, Anhang)

seba-vedomie Boha.⁹⁶ Nečudo, že pri takejto absolútnej dôvere v možnosti ľudského rozumu sa filozofia a teológia považujú za totožné a celý systém silne pripomína panteizmus.

K hegelianizmu sa upierali nádeje teológov na zastavenie prívalu ateizmu a materializmu. Videli v ňom "...meč, ktorým zničia trojhlavú obludu anarchie v politike, tradicionalizmu v náboženstve a materializmu vo vede..."⁹⁷ a to napriek tomu, že v Nemecku sa práve toto nepodarilo. Ukázalo sa, že bezhraničná dôvera v možnosti ľudského rozumu ani v dômyselnom hegelianskom vydaní nevedie k obnoveniu náboženskej viery, ale skôr k ateizmu, čo sa najsilnejšie prejavilo v úspechu MARXOVEJ interpretácie HEGELA. "Ateizmus je nevyhnutným následkom (*Consequenz*) panteizmu. ...Ateizmus je prevrátený (*umgekehrte*) panteizmus"⁹⁸ tvrdil FEUERBACH a na vývoji hegelianizmu sa tieto jeho výroky nepriamo potvrdili. HEGELOVA filozofia v čase svojho panovania sa zdala byť príslubom poslednej a večnej filozofie. No onedlho po HEGELOVEJ smrti sa jeho nasledovníci rozdelili do troch skupín: teistickej, panteistickej a ateistickej. "...na hegelianov a mlado-hegelianov a uprostred ostalo slabé centrum, ktoré bolo len εἰδωλον HEGELA, súbor jeho posmrtné vydaných a zbraných diel".⁹⁹

Na HEGELA ostro reagoval dánsky filozof KIERKEGAARD (1813-1855). Jeho výčitka, že "hegelovská filozofia nepredpokladá žiadnu oprávnenú skrytosť, žiadnu oprávnenú nesúmerateľnosť",¹⁰⁰ je prenikavým odsúdením každého filozofického (ako aj teologického) systému, ktorý "dokáže všetko vysvetliť". Pokus integrovať kresťanskú teológiu s filozofickým myslením a všeobecne ľudským náboženským cítením vedie nakoniec k odstráneniu všetkých jej špecifik. "To, čo SCHLEIERMACHER nazýva 'náboženstvom' a hegeliani 'vierou' nie je vo svojej podstate nič iné, ako prvá bezprostredná podmienka všetkého, životné fluidum, duchovná atmosféra, ktorú dýchame, a ktorú preto nie je možné správne označovať týmito slovami."¹⁰¹ Pre KIERKEGAARDA "...filozofia nemôže a nesmie dávať vieru...", keďže "viera je ten paradox, že jednotlivec je

⁹⁶ "Gott ist nur Gott, insofern er sich selber weiß; sein Sichwissen ist ferner sein Selbstbewußtsein im Menschen und das Wissen des Menschen von Gott, das fortgeht zum Sichwissen des Menschen in Gott." (HEGEL, G. W. F. *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, § 564.)

⁹⁷ MUIRHEAD, J. H. *Platonic Tradition*, s. 322.

⁹⁸ FEUERBACH, L. *Sämtliche Werke II*, s. 244. (Podobne JACOBI vyhlásil, že "spinozismus je ateizmus". JACOBI, F. H. *O Spinozově učení v dopisech panu Mojžiši Medelssohnovi*, s. 133.)

⁹⁹ CHALYBÄUS, H. M. *Historical Survey of Speculative Philosophy from Kant to Hegel*, s. 365.

¹⁰⁰ KIERKEGAARD, S. *Fear and Trembling*, s. 82.

¹⁰¹ DRU, A. (ed.) *The Journals of Kierkegaard*, s. 52

vyššie ako všeobecnina...¹⁰² Teológia sa nemôže vyhnúť neopakovateľnosti, historickej jedinečnosti a nesúmerateľnosti. Tieto nielenže nie sú neželateľné, ale sú pre teológiu základom existencie, pretože sú predmetom viery.

Práve snaha "všetko vysvetliť" je motív, kvôli ktorému sa teológia a filozofia integrujú. Podobne pred KIERKEGAARDOM na toto riziko upozorňoval Friedrich Heinrich JACOBI (1743-1819), keď proti SPINOZOVI (1639-1677) varoval, že "každá cesta názorného vysvetlenia končí vo fatalizme".¹⁰³ Aplikácia zákonov rozumu na predmet teológie nevyhnutne podriaďuje tento "predmet" (aj Boha!) zákonom prírody.¹⁰⁴ "Pochopený" Boh prestáva byť Bohom nad-rozumovým, keďže vyhovuje požiadavkám vysvetliteľnosti.

Riziká integrácie filozofie s teológiou vzhľadom na evanjelium vystihuje BONHOEFFEROVA (1906-1945) charakteristika, ktorú napísal o všeobecnej etike: "Nie je povedané: 'Boh sa stal ideou, princípom, programom, všeobecnou platnosťou, zákonom', ale že 'Boh sa stal človekom'."¹⁰⁵ Idea, princíp, program, zákon - to sú pojmy, ktoré zaujímajú filozofiu. Cieľom kresťanskej teológie nie je nájsť teoretické vysvetlenie všeobecne a vždy platných princípov, ale učiť, ako v každej konkrétnej situácii je možné stretnúť vzkrieseného Krista. "Pre ideu nejestvuje nič nemožné, ale pre evanjelium áno. Slovo je slabšie ako idea. ...Jeho moc sa halí do slabosti."¹⁰⁶ Pokušenie integrovať teológiu s filozofiou je pukušením moci, pokusom ovládnuť evanjelium a dospieť k racionálnym argumentom, ktorým nikto nebude môcť odporovať. Takúto moc teológia nemá používať...

Nakoniec ešte jedno konštatovanie: THIELICKE (1908-1986) tvrdí, že "...pri snahe spojiť teológiu s filozofiou, vždy zvíťazí filozofia." Uvádza príklady MELANCHTHONA s jeho aristotelizmom, HERRMANNA s jeho kantovstvom, alebo GOGARTENA vo vzťahu k *Volksnomos*. "Vždy sa prejaví moc vlastnozákonnosti (*Eigengesetzlichkeit*). ...Je veľmi charakteristické, že kresťanská etika vždy vtedy, keď vychádza zo snahy zlepšiť svet a z ideálu cnosti,

¹⁰² KIERKEGAARD, S. *Fear and Trembling*, s. 33, 55.

¹⁰³ *Jeder Weg der Demonstration geht in den Fatalismus aus* (JACOBI, F. H. *O Spinozové učení v dopisech panu Mojžíši Medelssohnovi*, s. 206.)

¹⁰⁴ "Pre nás je možná len taká predstava, ktorá je možné vytvoriť podľa zákonov nášho rozumu. Zákony rozumu sa vzťahujú subjektívne aj objektívne na zákony prírody, takže nedokážeme vytvoriť žiadne pojmy mimo pojmov prírodného, a čo nemôže byť uskutočnené prírodou, nemôžeme urobiť možným ani v predstave, tj. mysliteľným." (JACOBI, F. H. *O Spinozové učení v dopisech panu Mojžíši Medelssohnovi*, s. 218.)

¹⁰⁵ BONHOEFFER, D. *Ethik*, s. 86.

¹⁰⁶ BONHOEFFER, D. *Nachfolge*, s. 181.

ihneď stráca svoj špecifický obsah.¹⁰⁷ THIELICKE však nezastáva formálny konzervatívny tradicionalizmus. Staré vyznanie je nevyhnutné povedať novou rečou. Takéto "...lingvistické novo-podanie je však možné vidieť ako zároveň príležitosť a pokušenie".¹⁰⁸ Týmto THIELICKEHO výrokom končím diskusiu o rizikách integrácie teológie s filozofiou.

Z vyššie uvedenej kritickej diskusie na adresu "filozofujúcej teológie" vyplýva niekoľko pre teológiu negatívnych skutočností, ku ktorým vedie integrácia teológie s filozofiou: (1) monizmus, čo znamená elimináciu skutočnej transcencie, a tým v konečnom dôsledku odstránenie Boha (2) odstránenie biblicky definovanej viery, keďže všetko je prístupné rozumu aj bez viery a (3) neschopnosť vidieť uprostred biedy ľudskej existencie Božiu starostlivosť o človeka, keďže Božie spásne konanie je tu neodlíšiteľné od všeobecných zákonov prírody, či dejín ľudstva.

1.2.3.2 RIZIKÁ SEPARÁCIE

Ak je problematické spojenie filozofie s teológiou, mohlo by sa zdať, že najlepšie bude čo najdokonalejšie ich od seba oddeliť. Ak je základnou metódou filozofie skepsa¹⁰⁹ a neprítomnosť autority,¹¹⁰ teológia však naopak, je myslenie viery (ANSELMOVO *fides quaerens intellectum* - viera hľadajúca pochopenie) a počúvanie autority (slovo Božie) - ako sa výsledky takýchto dvoch protichodných metód dajú dať dohromady?

Vyššie som spomínal pokus o separáciu teológie od filozofie v počiatkoch Reformácie. Ako sme videli, v dvadsiatom storočí zastával radikálnu separáciu teológie a filozofie Karl BARTH. V úvode k svojej Dogmatike sa veľmi ostro vyjadril o *analogia entis* (ide o "vynález Antikristov"),¹¹¹ ktorá je základom pre prirodzenú teológiu. S BRUNNEROM (1886-1966), ktorý predsa len hľadal bod nadviazania (*Anknüpfungspunkt*) a možnosť oslovenia sekulárneho človeka, sa rozišiel polemickým spisom *Nein! Antwort an Emil Brunner* (1934). V stati *Philosophie und Theologie* (1960) napísal, že filozof a teológ narážajú na "nevyhnutný konflikt svojho myslenia a reči".¹¹² Vo svojom komentári k listu

¹⁰⁷ THIELICKE, H. *Theologische Ethik I*, s. 13, 19.

¹⁰⁸ THIELICKE, H. *Evangelical Faith I*, s. 127.

¹⁰⁹ WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*, s. 19-34.

¹¹⁰ JASPERS, K. *Filosofická víra*, s. 21.

¹¹¹ BARTH, K. *Church Dogmatics I/1*, s. xiii. "...prítomnosť podoby Božej vo stvorení dokonca aj v padlom svete, a teda možnosť použitia sekulárneho "tam je" na Boha a veci Božie..." (Tamže, s. 41)

¹¹² BARTH, K. *Philosophie und Theologie*. In: WEISCHEDEL, W. *Der Gott der Philosophen II*, s. 10-11.

Rimanom (*Römerbrief*, s. XX) sa odvoláva na KIERKEGAARDA, ktorý napísal: "Boh a človek sú dve kvality oddelené nekonečným rozdielom. Každé učenie, ktoré ignoruje tento rozdiel, je po ľudsky povedané bláznovstvom a chápané z Božieho hľadiska je to rúhanie".¹¹³ Ak je predmetom teológie Boh v jeho nekonečnej odlišnosti, tak je samozrejme pravda to, že ľudské myslenie ako aj hovorenie o ňom bude veľmi otázne, lepšie povedané, nemožné. Preto bude v takom prípade nevyhnutne potrebné teológiu "očistiť" od každej filozofie a ostať pri dialekticky chápanom Božom Slove, ktoré je *za* ľudskými slovami Biblie.¹¹⁴

Zdalo by sa, že takáto "čistá" teológia bude slobodná od filozofických špekulácií a problémov s dokazovaním viery neveriacim. Pravdou je, že BARTH sám postupne upúšťal zo svojho prísneho stanoviska.¹¹⁵ BRUNNER vo svojej dogmatike s ľútosťou konštatuje, že BARTH "...jednostrannosťou, s ktorou bránil svoju vec, poškodil legitímne požiadavky biblickej teológie a vytvoril tak zbytočné prekážky pre šírenie svojich myšlienok".¹¹⁶ BARTHOVO oddelenie Božieho seba-zjavenia od akýchkoľvek konkrétnych jazykových formulácií (napr. v Písme) sa podľa PANNENBERGA (1928-) rovná "...vylúčeniu všetkého čisto zázračného".¹¹⁷ Úplné vylúčenie filozofie z teológie nakoniec nie je možné ani podľa BARTHA:

To, že niekto nemieša Evanjelium s nejakou filozofiou, nie je o nič pravdivejšie ako to, že je bez viery slobodný od hriechu.¹¹⁸

Ak však sa o to naozaj radikálne pokúsime, ako BARTH na začiatku svojho "dialektického obdobia", narazíme najmenej na dva závažné problémy: (1) problém Božieho vzťahu k prírode, svetu a ne-kresťanským náboženstvám, (2) problém komunikácie Božieho slova neveriacim.

1.2.3.2.1 *Problém prirodzenej teológie*

BARTHOVA definícia prirodzenej teológie, ktorú budem používať v nasledujúcej diskusii, znie takto: "...existuje poznanie Boha a jeho vzťahu k svetu

¹¹³ KIERKEGAARD, S. *The Sickness unto Death*, s. 159.

¹¹⁴ "Čo tu stojí, v textoch tejto knihy, je *dosvedčenie* Slova Božieho, je Slovo Božie v tomto *dosvedčení*. Skutočnosť a miera dosvedčenia v týchto textoch však chce byť stále objavovaná a poznávaná, chce byť *preskúmaná*, a to sa neobíde bez námahy." (BARTH, K. *Uvedení do evanjelické teológie*, s. 198.)

¹¹⁵ V treťom dieli Dogmatiky používa pojem *analogia relationis*, ktorým osvetľuje doktrínu o *imago Dei*.

¹¹⁶ BRUNNER, E. *The Christian Doctrine of God*, s. 235-236.

¹¹⁷ PANNENBERG, W. *Revelation as History*, s. 4

¹¹⁸ BARTH, K. *Church Dogmatics II/2*, s. 728.

a ľudom mimo akéhokoľvek špeciálneho a nadprirodzeného zjavenia".¹¹⁹ Prirodzená teológia je "stará ako ľudstvo". ARISTOTELES vo svojej Metafyzike, keď pojednáva o pohybe a nebeských telesách, hovorí: "Od starodávnych predkov (παρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ παμπάλαιων) vo forme mýtov pochádza tradícia, že tieto telesá sú bohovia, a že božské objíma celú prírodu (περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν)."¹²⁰ KANT sa na túto tému vyjadruje podobne: "...kozmozlogický dôkaz, tak sa mi zdá, je taký starý, ako ľudský rozum. Je taký prirodzený, prít'azlivý a uvažovanie o ňom sa natoľko rozširuje s pokrokom našich názorov, že musí pretrvať, kým bude jestvovať čo len jedno rozumné stvorenie, ktoré sa chce zúčastňovať na vznešenom pozorovaní a poznávaní Boha z jeho diel."¹²¹

Napriek tomu sa prirodzená teológia dostala počas Reformácie do nemilosti kvôli svojmu prepojeniu s aristotelovskou filozofiou. BARTH konštatuje, že reformátori sa nevyhli opatrnému ako aj neopatrnému použitiu prirodzenej teológie, hoci ich želaním bola "...túžba vidieť cirkev aj spásu človeka založenú *jedine* na Božom Slove a na Božom zjavení v Ježišovi Kristovi, ako je dosvedčené v Písme..."¹²² Ich odkazom ostalo reformačné heslo *sola scriptura*...

Prirodzená teológia (a s ňou filozofia) sa dostali do centra pozornosti prostredníctvom deizmu a racionalizmu, pretože zástancovia týchto smerov tvrdili, že svetlo rozumu je postačujúce a žiadne špeciálne zjavenie (Biblia, Ježiš Kristus) nie sú pre človeka používajúceho rozum potrebné. "Prirodzená teológia (*theologia naturalis*) sa správne nazýva tiež božská filozofia (*philosophia divina*)"¹²³ napísal Francis BACON a toto by mohlo byť "vierovyznaním" deizmu aj racionalizmu.

Niekde uprostred stojí katolícky postoj k prirodzenej teológii, ktorý na jednej strane anatemizuje tvrdenie, "...že nie je možné poznať Boha, nášho Stvoriteľa a Pána s istotou zo stvorených vecí, svetlom ľudského rozumu..." na druhej strane tiež tvrdenie, "...že nie je možné, alebo že nie je potrebné, aby ľudia boli vyučovaní prostredníctvom Božieho zjavenia o Bohu a o uctievaní, ktoré mu máme preukazovať..."¹²⁴

Problémy integrácie teológie s filozofiou, či ich stotožnenia, ako by to vplývalo z BACONOVHO tvrdenia, sme prediskutovali v predchádzajúcej časti.

¹¹⁹ BARTH, K. *The Knowledge of God and the Service of God*, s. 4.

¹²⁰ ARISTOTELES *Metaphysics 1074b*.

¹²¹ KANT, I. *Akademische Ausgabe II*. s. 160.

¹²² BARTH, K. *The Knowledge of God and the Service of God*, s. 8.

¹²³ BACON, F. *Works Vol. 2*, s. 259.

¹²⁴ *Prvý Vatikánsky koncil, kánon O zjavení*.

Ich absolútna separácia by však znamenala, že nič také, ako "prirodzená teológia" nemôže existovať, ako to BARTH aj v skutočnosti tvrdil.¹²⁵

Zdá sa však, že tu ide o nedorozumenie. BARTH má pravdu, že prirodzená teológia nemôže jestvovať, ak je predmetom teológie "...Boh v dejinách jeho činov".¹²⁶ Prirodzená teológia si takisto nemôže nárokovať, že z pozorovania Božích diel (opakovaných procesov prírody) odvodí jedinečnú cestu spásy (*ordo salutis*, kresťanskú kristológiu alebo soteriológiu). Ďalšia dôležitá biblická doktrína, ktorá hovorí proti prirodzenej teológii, je poznačenie ľudského rozumu hriechom. Nech by boli dáta prirodzenej teológie akokoľvek jasné, predpokladať, že ich zatemnený ľudský rozum úplne správne pochopí je v priamom rozpore s učením Písma o vplyve hriechu na myslenie človeka. Treba sa však opýtať: Je toto všetko naozaj *nevyhnutne* zahrnuté v pojme "prirodzená teológia"? Alebo je možné pod prirodzenou teológiou rozumieť aj čiastkové poznanie, *tušenie* Boha, ktoré má viesť k *hľadaniu* Boha a jeho špeciálneho zjavenia? (Sk 17:27)

Absolútne zavrhnutie prirodzenej teológie, odmietnutie akejkoľvek možnosti poznať vlastnosti Autora na základe jeho diela na jednej strane posilňuje pozíciu špeciálneho zjavenia (u BARTHA až po tzv. *kristomonizmus*), zároveň však absolútne sekularizuje prírodovedecké poznanie a ponecháva ho napospas humeovskej skepse.

1.2.3.2.2 Problém presupozicionálnej apologetiky

Analogický problém, ktorý súvisí so snahou o radikálnu separáciu teológie od filozofie, je viac-menej evanjelikálny spor medzi klasickou a presupozicionálnou apologetikou. Klasická (evidenciálna) apologetika kladie dôraz na racionálne argumenty a prirodzené schopnosti človeka poznať pravdu. V diskusii s neveriacimi predpokladá teda spoločné epistemologické východiská (prirodzenú teológiu). Tento prístup k obrane kresťanskej viery využívali už raní apologeti a neskôr AUGUSTINUS alebo Tomáš AKVINSKÝ. V novoveku je pre túto apologetiku typický Joseph BUTLER (1692-1752) svojím dielom *The Analogy of Religion* a William PALEY (1743-1805) dielom *Natural Theology*. K moderným autorom patria napr. C. S. LEWIS (*Mere Christianity* ai.), Josh MCDOWELL (*Evidence that Demands a Verdict*), R. C. SPROUL - J. GERSTNER - A. LINDSLEY (*Classical Apologetics*) a mnohé apologetické práce o modernej vede, ktoré majú za cieľ dokázať, že vedecké poznanie nie je v rozpore

¹²⁵ "...vidím, že taká veda naozaj jestvuje..., ale nevidím, ako je možné, aby jestvovala..." (BARTH, K. *The Knowledge of God and the Service of God*, s. 5.)

¹²⁶ BARTH, K. *Uvedení do evangelickej teologie*, s. 181.

s kresťanskou vierou. Metódu klasickej apologetiky výstižne vyjadruje Jonathan EDWARDS:

Najprv ideme smerom nahor a *a posteriori*, alebo z účinkov dokazujeme, že musí jestvovať večná Príčina. Potom, po druhé, dokážeme argumentáciou, nie intuíciou, že táto Bytosť musí nevyhnutne existovať. A ďalej, po tretie, môžeme ísť smerom nadol a z dokázanej nevyhnutnosti jeho jestvovania dokázať mnohé jeho dokonalosti *a priori*.¹²⁷

Presupozicionálna apologetika možnosť spoločného epistemologického východiska s neveriacimi popiera a za jediný "spoločný priestor" (*common ground*) považuje *imago dei* v človeku.¹²⁸ Akákoľvek účinná apologetická komunikácia medzi veriacim a neveriacim vyžaduje najprv uznanie pravdivosti Božieho zjavenia v Biblii (presupozícia), ktoré sa "samo dokazuje" tým, že potvrdzuje Boží obraz v človeku. Za zakladateľa presupozicionálnej apologetickej metódy sa považuje americký reformovaný teológ holandského pôvodu Cornelius VAN TIL (1895-1987),¹²⁹ hoci k presupozicionalistom je možné počítať už TERTULIÁNA (*credibile est, quia quia ineptum est*) alebo ANSELMA (*Credo ut intelligam*).¹³⁰ VAN TIL radikálne odmietol predstavu o možnosti neutrality myslenia o Bohu bez Boha:

Prirodzený človek (*natural man*) v hĺbke svojej bytosti vie, že je Božím stvorením. Vie, že sa zodpovedá Bohu. Vie, že by mal žiť na Božiu slávu. Vie, že vo všetkom, čo robí, by mal zdôrazňovať, že realita, ktorú skúma, nesie na sebe Božiu pečať vlastníctva. Ale toto poznanie seba, kým on v skutočnosti je, potláča. Je to človek so železnou maskou. Správna apologetická metóda sa musí snažiť túto masku strhnúť.¹³¹

Keďže žiadna neutralita v myslení o Bohu nejestvuje, každý apologetický kontakt musí predpokladať nepriateľstvo voči Bohu a požadovať v prvom rade, aby sa neveriaci vzdal autonómie v hľadaní pravdy, pretože "autonómia

¹²⁷ EDWARDS, J. *Works Vol 5*, s. 56.

¹²⁸ "...jediná metóda, ktorá povedie k pravde v ktorejkoľvek oblasti, je tá metóda, ktorá uznáva tú skutočnosť, že človek je Božím stvorením, a preto sa musí snažiť myslieť Božie myšlienky podľa neho (*after him*)." (VAN TIL, C. *The Defense of the Faith*, s. 102.)

¹²⁹ Treba však pripomenúť, že princípy tejto metódy sú v nejakej miere prítomné v každej teológii, ktorá odmieta prirodzenú teológiu.

¹³⁰ R. 1740 Henry DODWELL publikoval knihu s výstižným "presupozicionalistickým" názvom *Christianity not Founded on Argument* (Kresťanstvo nie je založené na argumentoch), v ktorej napr. hovorí: "...sahnúť si a skúmať sa mi zdá to isté, ako vzdať sa veci náboženstva..." (DODWELL, H. *Christianity not Founded on Argument*, s. 5.)

¹³¹ VAN TIL, C. *The Defense of the Faith*, s. 101.

a porozumenie sa vzájomne vylučujú".¹³² Nech sú teda dôkazy akokoľvek presvedčivé a logika akokoľvek dokonalá, neveriaci nemôže uverit', pretože jeho padlá prirodzenosť deformuje jeho vnímanie pravdy. Jediná vec, ktorá ho môže nakoniec zmeniť, je znovuzrodenie. Toto sa dá dosiahnuť jedine tak, že človek zmení svoje presupozície tak, že budú súhlasiť s biblickým zjavením. Námietky proti VAN TILOVÝM radikálnym výrokom na adresu neveriacich a ich absolútnej neschopnosti poznať pravdu o Bohu bez Boha ho viedli neskôr k zmierneniu pozície a pripusteniu, že "spoločný priestor" jestvuje, aj keď nie je neutrálny, ako by to chceli neveriaci. Metóda presupozicionálnej apologetiky *predpokladá* výsledok na začiatku argumentácie a používa ho ako vzťažný bod uvažovania. Slovanami VAN TILA:

Metóda argumentácie prostredníctvom presupozície je skôr nepriama ako priama. Problém medzi veriacimi a neveriacimi v kresťanskom teizme sa nedá vybaviť odvolaním sa na 'fakty', či 'zákony', s ktorých vlastnosťami a významom obe strany už súhlasia. Otázkou je v skutočnosti to, čo je konečný vzťažný bod nevyhnutný na to, aby 'fakty' a 'zákony' boli pochopiteľné.¹³³

K presupozicionalistom ďalej patria napr. Abraham KUYPER, Benjamin WARFIELD, Edward J. CARNELL (*An Introduction to Christian Apologetics*) Gordon CLARK (*A Christian View of Men and Things*) alebo Francis SCHAEFFER (*The God Who Is There* ai.) - aj keď pravdepodobne žiadny z nich nepoužíval "čistú" presupozicionálnu metódu. Problém "čistej" metódy sa ukazuje pri snahe charakterizovať apologetickú metódu F. SCHAEFFERA. Keďže SCHAEFFER je žiakom VAN TILA, obyčajne býva zaradovaný k presupozicionalistom. V jeho dielach je však zrejme nadväzovanie na realitu (čiastkového) poznania pravdy aj v ne-kresťanskej filozofii. Norman GEISLER tento prístup označuje ako "pragmatický element" v evanjelikálnej apologetike¹³⁴ a David CLARK označuje SCHAEFFEROVU apologetiku ako "miernejší druh presupozicionalizmu".¹³⁵ Uznanie reality poznania *napriek* ne-kresťanskému systému, ktorý človek zastáva, SCHAEFFER nazýva "tretia živá možnosť" (*third live option*). Napriek popieraniu Stvoriteľa človek sa nikdy nemôže zbaviť svojej "človečskosti" (*mannishness*) a môže sa stretnúť s realitou Božieho sveta (pravdou). Táto realita "nie je ani ničota, ani to nie je Boh. ...je to objektívna realita vonkajšieho sveta a 'človečskosť' človeka, ktorého Boh stvoril".¹³⁶

¹³² BAHNSEN, G. L. *Always Ready*, s. 84.

¹³³ VAN TIL, C. *The Defense of the Faith*, s. 100.

¹³⁴ GEISLER, N. L. *Christian Apologetics*, s. 110.

¹³⁵ CLARK, D. K. *Dialogical Apologetics*, s. 105.

¹³⁶ SCHAEFFER, F. *The God Who Is There*. In: SCHAEFFER, F. *Works I*, s. 24.

Táto SCHAEFFEROVA "tretia možnosť" odbre odhaľuje problém totálnej disjunkcie medzi evidenciálnou (klasickou) a presupozicionálnou apologetikou. Na druhej strane problém evidencializmu vyjadruje C. S. LEWIS, keď píše: "Apologetická práca je veľmi nebezpečná pre tvoju vlastnú vieru. Doktrína sa mi nikdy nezdaľa hmlistejšia (*dimmer*), ako potom, čo som ju úspešne obhájal."¹³⁷ Ovládnutie doktríny jej vysvetlením je pokúšením k stratiť údiv a postoj uctievanja.

Medzi "evidencialistami" a "presupozicionalistami" prebieha vzrušená debata, v ktorej "evidencialisti" obviňujú "presupozicionalistov" z fideizmu, iracionalizmu, popierania významu tradičných dôkazov Boha, ba dokonca z "podkopávania kresťanského náboženstva".¹³⁸ Naopak, "presupozicionalisti" obviňujú "evidencialistov" z racionalizmu, nekonzistentnosti, neviery, či defetizmu. Zdá sa, že "čistá" pozícia jedných aj druhých je jednoducho nemožná a skôr ide o východiskovú metódu v apologetickom rozhovore ako o konzekventné a bezzvyškové uplatnenie zásad "jednej farby".

1.2.4 POKRAČUJÚCI DIALÓG

Vyčerpávajúce vyriešenie tejto dilemy zrejme nejestvuje. Problém je analogický k tomu, ktorý riešil H. R. NIEBUHR (1894-1962) v diele *Christ and Culture*, kde v závere konštatoval: "Musí byť jasné, že žiadne predlžovanie ani upresňovanie štúdia nás neprivedie k rozhodujúcemu záveru, ktorý by nám dovolil povedať 'Toto je kresťanská odpoveď'."¹³⁹ Toto platí aj pre vzťah teológie k filozofii, ale nemôže to znamenať, že nejestvuje žiadny *modus operandi*, spôsob, ako filozofiu prijímať, študovať a používať alebo nejaká "jednota v napätí" (*Spannungseinheit*)¹⁴⁰ ako pomenoval vzťah medzi rozumom a vierou PANNENBERG. Prv, ako sa pokúsím podať návrh riešenia tejto dilemy (ani integrácia - ani separácia), uvediem postoje k filozofii u niekoľkých evanjelikálnych teológov.

1.3 FILOZOFIA A EVANJELIKÁLNA TEOLÓGIA

Evanjelicálny postoj k filozofii zďaleka nie je uniformný. Na niekoľkých osobnostiach evanjelikalizmu sa pokúsím ukázať možnosti konštruktívneho

¹³⁷ LEWIS, C.S. *Letters of C. S. Lewis*. In: MARTINDALE, W. - ROOT, J. *The Quotable Lewis*, s. 59.

¹³⁸ SPROUL, R.C. - GERSTNER, J. - LINDSLEY, A. *Classical Apologetics*, s. 184.

¹³⁹ NIEBUHR, H. R. *Christ and Culture*, s. 231.

¹⁴⁰ PANNENBERG, W. *Basic Questions in Theology II*, s. 46.

vzťahu teológa k filozofii, ktorý nie je poplatný filozofickej móde, ani servilný voči tzv "veľkým osobnostiam", ale kriticky-dialogický z pozícií Písma.

1.3.1 FILOZOFIA V PURITANIZME A PIETIZME

Evanjelikalizmus "zdedil" napätie medzi teológiou a filozofiou, ktoré jestvovalo už počas Reformácie a prejavilo sa napr. v odlišných postojoch k aristotelovskej filozofii u LUTHERA a MELANCHTHONA. K bezprostredným predchodcom evanjelikalizmu patrí anglický puritanizmus a nemecký pietizmus, ktoré zápasili o "dokončenie Reformácie" v odlišných podmienkach svojich krajín. Postavenie filozofie v týchto hnutiach sa odrazilo na evanjelikálnych kladných aj záporných postojoch k filozofii. Zjednodušene sa dá povedať, že puritanizmus pozitívnym spôsobom zakomponoval filozofické myslenie do teologického svetonázoru, kým pietizmus sa k filozofii správal podozrievavo až odmietavo. Tieto odlišné vplyvy je možné pozorovať v rámci evanjelikalizmu na rozdielnom chápaní významu kresťanského svetonázoru. Na jednej strane je prúd teologického myslenia, ktoré zápasí o zakomponovanie celého ľudského poznania do kresťanského pohľadu na svet a na strane druhej je prúd ovplyvnený pietistickým zameraním výlučne na osobnú zbožnosť (predovšetkým zbožné čítanie), ktorá podceňuje až odmieta snahu o teologickú reflexiu filozofických problémov. Pochopiť toto napätie je nevyhnutným predpokladom pre porozumenie vzťahu evanjelikálnej teológie k filozofii.¹⁴¹

1.3.1.1 FILOZOFIA V ANGLICKOM PURITANIZME

Puritanizmus, ktorý vznikol v Anglicku v poslednej tretine 16. st., bol formovaný ženevskou reformáciou a jeho teológovia sa dôsledne vyrovnávali s otázkami vedy, logiky aj filozofie v ich vzťahu k Božiemu slovu. Ich presvedčením bolo, že Boh má byť oslávený v každom odvetví ľudského snaženia - praktického aj akademického. Písmo je pre nich v harmónii s rozumom a vedou, a preto je nevyhnutne potrebné, aby myslenie veriaceho človeka bolo modelované jednou všeobecne platnou pravdou, ktorej centrálné vyjadrenie sa nachádza v Písme. Z tohto dôvodu pre puritánov bola prirodzená teológia samozrejmom súčasťou ich teologického myslenia.¹⁴² Napriek tomu, že boli presvedčení o úplnej neschopnosti človeka poznať pravdu vlastným úsilím,

¹⁴¹ Možno by bolo lepšie hovoriť v množnom čísle o "evanjelikálnych teológiách", čo by však viedlo k ďalším komplikáciám vo vyjadrovaní. Napriek týmto rozdielom v postoji k filozofii je pojem "evanjelikálna teológia" použiteľný ako *terminus technicus* pre špecifickum tejto teológie v dôraze na soteriológiu.

¹⁴² "Faith supposeth natural knowledge, as grace supposeth nature." CHARNOCK, S. *The Existence and Attributes of God*, s. 4.

súčasťou ich teologickej argumentácie neboli len argumenty z Písma, ale aj argumenty z vied a filozofie.

Hlavným filozofickým východiskom bol pre puritánov kalvinizmus, ktorý odpovedá aj na filozofické otázky ontológie, kozmológie, či epistemológie.¹⁴³ Kalvinistické filozofické koncepcie sa najvýraznejšie prejavili v americkom evanjelikalizme, kde mali puritánski exulanti z Anglicka možnosť nielen slobodne myslieť, ale aj podľa svojich ideí formovať politické pravidlá koloniálneho života.¹⁴⁴ Tento pokus vyvolal silnú reakciu, ktorá trvá dodnes (označiť niekoho za "puritána" je veľmi často mienené ako nadávka), ale to nič nemení na skutočnosti (ktorá je dôležitá pre skúmanie puritanizmu vo vzťahu k filozofii), že puritáni odmietali oddeľovať život sakrálny od sekulárneho a teologické myslenie od filozofického. Tento puritánsky postoj k teórii a praxi je dobre možné študovať na prvých desaťročiach anglických kolónií v Amerike.

Kongregacionalizmus bol kedysi viac ako len cirkevná skupina, bolo to hnutie za sociálnu reformu s kompletnou ideológiou. A hoci táto vetva puritánskej filozofie bola importovaná do Nového Anglicka ako hotová a čoskoro sa pokazila, je vhodné začať štúdium americkej filozofie od nej. Sčasti preto, lebo si zasluhuje miesto medzi dobre skonštruovanými a erudovanými systémami a sčasti preto, lebo ešte dlho po tom, čo sa jej doslovne aj prakticky prestalo veriť, určovala inštitúcie Nového Anglicka a prenasledovala jeho predstavivosť.¹⁴⁵

Pokiaľ ide o filozofickú metódu, puritáni boli silne ovplyvnení *ramizmom*, anti-aristotelovským a anti-scholastickým učením Pierra RAMÉE (Petrus RAMUS 1515–1572).¹⁴⁶ Ramizmus na rozdiel od stredovekého scholastického aristotelizmu kládol väčší dôraz na pedagogický ako na ontologický (metafyzický) význam filozofie a logika tu nebola len *nástrojom* poznávania (ako u ARISTOTELA), ale samotným *poznáním* bytia. Napriek tomu, že podľa moderných historikov nešlo v ramizme o významný pokrok vo filozofii, či logike, stal sa

¹⁴³ WOODBRIDGE, R. *American Thought*, s. 8.

¹⁴⁴ Puritáni, ktorí odišli do amerických kolónií, sa rozhodli "...vybudovať v Amerike očistený profajšok spoločnosti, ktorú zanechali doma. Po tri desaťročia ich ciele formovali osud Nového Anglicka." (HANDLIN, O. *The American People*, s. 48)

¹⁴⁵ SCHNEIDER, H. *A History of America Philosophy*, s. 3

¹⁴⁶ Pierre RAMÉE, francúzsky polyhistor, univerzitný profesor a filozof, konvertita k protestantizmu (r. 1560 sa stal huguenotom), ktorý zahynul v masakre Bartolomejskej noci (1572). Napísal diela z oblasti gramatiky, logiky, rétoriky, fyziky, matematiky, etiky ako aj teológie.

jedným z príznakov prechodu zo stredovekého do novovekého sveta, hlavne svojou veľkou popularitou v protestantských krajinách.¹⁴⁷

Ramizmus u puritánov je pravdepodobne najzreteľnejší v používaní ramistickej zjednodušenej logiky, ktorá sa vyznačuje prepojením logiky s rétorikou a poézou ako aj metódou postupujúcou od všeobecných pojmov k čiastkovým. Takto usporiadané poznanie je podľa ramizmu *prirodené* (v súhlase s prírodou) a má aj metafyzickú platnosť. To znamená, že vzťahy medzi pojmami je možné považovať za Božie zákony stvorenia. Usporiadanie materiálu do tzv. *ramistického stromu* (tabuľky) je ďalším z často používaných nástrojov ramistickej logiky v puritanizme.

Kalvinistický svetonázor a ramistická metodológia sa stali typickými znakmi puritanizmu. Evanjelikálna teológia tu nachádza príklad dôslednej filozofickej práce v teológii, na ktorú môže aj dnes nadväzovať.

1.3.1.2 FILOZOFIA V NEMECKOM PIETIZME

Podobne ako pojem "puritanizmus" aj "pietizmus" sa stal pejoratívom až nadávkou, a preto pri jeho štúdiu je potrebná snaha o objektívne pochopenie jeho kladov a záporov.¹⁴⁸ Pietizmus, na rozdiel od puritanizmu, sa vyznačuje v zásade negatívnym postojom k filozofii. Pri porovnávaní s puritanizmom musí byť historik veľmi opatrný, pretože pietizmus ako hnutie vznikol približne o sto rokov neskôr ako puritanizmus a bol reakciou na odlišné historické podmienky v Nemecku po Tridsaťročnej vojne.

SPENER v diele *De impedimentis studii theologici* (1680) napísal, že metodológia filozofie príliš ovplyvňuje štúdium teológie, kým viac pozornosti by sa malo venovať štúdiu filológie.¹⁴⁹ ZINZENDORF vo svojom denníku napísal:

Filozofia má zvonku veľký lesk a často dokáže tak dobre svietiť ako kresťanstvo. Je ako napodobenina hodínok, ktorá má všetky súčiastky, ale chýba jej zotrvačník, a s ním jej chýba pohyb. Keď však k tomu príde Božia milosť, vtedy príde do koliesok živý vietor, takže vznikne niečo užitočného na

¹⁴⁷ "Prinajmenej oslobodil ľudského ducha z Aristotelovho väzenia a vyviedol ho zo stredovekého šera." (GRAVES, F. P. *Peter Ramus and the Educational Reformation of the Sixteenth Century*, s. 218.)

¹⁴⁸ BISMARCK vo svojich pamätiach cituje názor, že pietista je "človek, ktorý je pokrytecky nábožný, aby si budoval kariéru". (BISMARCK, O. von *Bismarck, the Man & the Statesman II*, s. 306.)

¹⁴⁹ SPENER, P. J. *De impedimentis studii theologici*. In: ERB, P. C. (ed.) *Pietists, Selected Writings*, s. 67.

Božiu česť. Filozofia vyrába pekné sochy, ktoré zvonku vyzerajú ako živí ľudia, ale keď sa ich dotkneš, spadnú a človek ich musí odvliečť.¹⁵⁰

Pietizmus v reakcii na suchopárnu a často výlučne polemicky ladenú ortodoxiu zdôraznil význam osobnej zbožnosti niekedy až na úkor intelektuálnej stránky štúdia teológie, ktorá vyžaduje aj filozofickú prípravu.¹⁵¹

Vzťah pietizmu a filozofie je dobre možné sledovať na dejinách univerzity v Halle, ktorá bola založená r. 1694 podľa zásad pietizmu, ale už v priebehu 18. storočia sa stala jedným z nemeckých centier racionalizmu. Nepriamo mal pietizmus vplyv na štúdium filozofie aj cez rozvoj pedagogiky. Tieto skutočnosti však nič nemenia na negatívnom postoji pietizmu k štúdiu filozofie v rámci štúdia teológie.

Vplyvy puritanizmu a pietizmu na evanjelikálnu teológiu a na vzťah evanjelikalizmu k filozofii sú živé dodnes. Na jednej strane sa v evanjelikalizme nachádzajú intelektuálne teologické prúdy, ktoré zdôrazňujú význam kresťanského svetonázoru a dôležitosť logicky vystavaného teologického systému pre kresťanskú vieru. Na druhej strane sú anti-intelektualistické prúdy, ktoré poukazujú na obmedzené možnosti ľudského rozumu a na biblickú požiadavku vrúcnosti vo viere a láske. Zdá sa, že je len málo evanjelikálnych osobností, ktoré by tieto dva dôrazy biblickej zbožnosti dokázali integrovať. Jednou z takých osobností je John WESLEY, ktorého je možné považovať za historicky prvého evanjelikálneho teológa v modernom chápaní tohto slova.

1.3.2 JOHN WESLEY

Ak uznáme tézu, že dejiny a teológia moderného evanjelikalizmu majú pôvod v evanjelikálnom prebudení v Británii v 18. st., tak je prirodzené, že pramene jeho špecifických teologických línií budeme hľadať u Johna WESLEYHO (1703-1791). Hoci WESLEY by už svojím vzdelaním mohol byť paradigmou pozitívneho postoja k rozumu a poznaniu,¹⁵² bol obviňovaný, že pohŕda vzdelaním, a že metodisti odmietajú ľudský rozum a to napriek tomu, že keď "... písal o autoritách v náboženstve, rozum spomínal viac, ako

¹⁵⁰ ZINZENDORF, N. L. *Handschriften*. In: ALAND, K. (ed.) *Pietismus und moderne Welt*, s. 18.

¹⁵¹ V tejto súvislosti sú zaujímavé dejiny univerzity v Halle, ktorá bola r. 1694 založená podľa pietistických zásad s odsunutím filozofie do úzadia, ale v priebehu 18. st. sa stala centrom racionalizmu.

¹⁵² "Tento evanjelikálny oxfordský rektor (*don*) bol skúsený klasický lingvista, ktorý čítal latinčinu a gréčtinu tak ľahko ako angličtinu." (ODEN, T.C. *John Wesley's Scriptural Christianity*. s. 75.)

ktorúkoľvek inú autoritu, okrem Písma."¹⁵³ Jeho názor na filozofiu je možné krátko charakterizovať z jeho poznámok ku Kol 2,8 (μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης)

...filozofiu a prázdny klamom (ekum.) — To znamená prázdnu filozofiu zmiešanou (*blended*) s kresťanstvom. Toto apoštol odsudzuje 1. Pretože to bolo prázdne a klamné, sľubovalo šťastie, ale neprinášalo nijaké šťastie. 2. Pretože to nebolo založené na pevnom rozume (*on solid reason*), ale na tradíciách ľudí, Zena, Epikura a ostatných. A 3. pretože to bolo plytké a povrchné, nepodporovalo poznanie vnímateľných vecí (*sensible things*); nie viac ako ich prvé základy (*the first rudiments*).¹⁵⁴

Z uvedenej state¹⁵⁵ je možné odvodiť niekoľko vecí: (1) treba rozlišovať medzi filozofiou a kresťanstvom a oddeľovať ich, (2) filozofia (často) sľubuje, čo nemôže dodať, (3) filozofia nie je založená na rozume, ale na ľudských tradíciách a (4) filozofia by ma podporovať poznanie prostredia, v ktorom sa človek nachádza. WESLEY tu neútočí na filozofiu v jej správnom použití, ale stavia jej hranice, ktoré nemôže prekročiť - hranice zmyslami vnímateľného sveta a hranice prítomnosti. Keď filozofia tieto hranice prekročí, je z nej *zlá filozofia*, "...ktorá "...nepozorovane (*by insensible degrees*) vydláždila cestu zlej teológie."¹⁵⁶

WESLEYHO záujem o filozofiu je prirodzene spojený so štúdiom poznania, ktoré dnes nazývame "prírodnými vedami", keďže v 18. st. boli všetky tieto dnes špecializované vedné odbory zahrnuté pod názvom *prírodná filozofia*. WESLEY sa o takto ponímanú filozofiu nielen osobne zaujímal, ale si dal aj námahu popularizovať ju. V piatich zväzkoch vydal preklad BUDDEOVHO latinského diela pod názvom *Compendium of Natural Philosophy*, ktorý však v každej kapitole upravil a doplnil z diel iných autorov.¹⁵⁷ Napísal: "Text je do veľkej miery prekladom z latinského diela Johanna Franza BUDDEA, zosnulého slávneho profesora filozofie univerzity v Jene v Nemecku. Ja som však príležitostne skrátil, rozšíril či pozmenil každú kapitolu a takmer každú

¹⁵³ THORSEN, D. *The Wesleyan Quadrilateral: Scripture, Tradition, Reason and Experience as a Model of Evangelical Theology*. In: MILES, R. *The Instrumental Role of Reason*. In: GUNTER, S. [et. al.] *Wesley and the Quadrilateral*. s. 79.

¹⁵⁴ WESLEY, J. *Wesley's Notes on the Bible*, In: *The Master Christian Library*.

¹⁵⁵ Podľa českého exegéty SOUČKA v Kolosách asi nešlo o filozofiu v plnom slova zmysle, ako je známa z Atén, ale je to "...nejaká iná, oveľa menej premyslená a ucelená odroda ľudskej múdrosti, premiešaná mnohými rysmi z povier..." (SOUČEK, J. B. *Epištola Pavlova Kolosenským*, s. 50.)

¹⁵⁶ WESLEY, J. *Works* 9, s. 478

¹⁵⁷ Dielo najprv vyšlo v dvoch zväzkoch r. 1763 a v piatich zväzkoch r. 1777.

časť...¹⁵⁸ Toto dielo začína stručnými dejinami filozofického myslenia hebrejského, egyptského a gréckeho a cez stredovek sa dostáva k európskej súčasnosti, kde sa zaoberá vedeckým poznaním z odborov fyziky, astronómie, chémie, medicíny, zoológie, entomológie, botaniky, mineralógie, geológie, vulkanológie, meteorológie, biológie, psychológie... Toto všetko WESLEY vydal pod názvom "Pozorovanie múdrosti Božej v stvorení" (*A Survey of the Wisdom of God in the Creation*). Dielo začína slovami: "Prirodzená filozofia (*natural philosophy*) pojednáva o Bohu ako aj o jeho stvoreniach, viditeľných a neviditeľných. ...špekulatívna filozofia stúpa od človeka k Bohu, kým praktická filozofia zostupuje od Boha k človeku."¹⁵⁹ Z tohto výroku sa dá vyrozumiť, že WESLEY považoval filozofické uvažovanie za neoddeliteľnú súčasť teologického myslenia. Ak túto charakteristiku filozofie porovnávame s BUDDEOVOU, ktorý filozofiu chápe ako "...poznatie vecí Božích ako aj ľudských, presne tak, ako je ich možné poznať správnym použitím rozumu...",¹⁶⁰ podobnosť je zrejmá, hoci u WESLEYHO sa zdá byť ešte väčší dôraz na tom, že (prirodzená) filozofia hovorí aj priamo o Bohu.

Pre naše ďalšie uvažovanie je dôležité, že WESLEY "...odmietol rozum ako nezávislý prameň poznania..., ale uznával rozum ako nástroj alebo schopnosť chápania (*understanding*)."¹⁶¹ Tento postoj je na jednej strane veľmi ústretový, ale zároveň môže byť pre filozofa neprijateľný, či urážlivý, ak si uvedomíme, že človek sa vo filozofii vlastne pokúša rozumom obsiahnuť celé univerzum. "Dobrorečím Bohu, že jestvuje vynikajúcejší dar, ako poznanie jazykov alebo filozofie. Lebo jazyky a poznanie a učenosť pominú, ale láska nikdy neprestáva."¹⁶² Toto WESLEYHO vyhlásenie jasne ukazuje na podriadenosť rozumu Božiemu zjaveniu a Božej láske, ktorá je centrom WESLEYHO teológie. Rozum je u neho vždy "...podriadený Písmu ako zdroju poznania Boha, ale nikdy nie je sám o sebe zdrojom poznania".¹⁶³ Tento odkaz je základným východiskom pre vzťah evanjelikálneho teológa k filozofii. Rozum je významným nástrojom poznávania Boha a jeho diela, ale nemôže byť považovaný za prameň teologického poznania.

¹⁵⁸ WESLEY, J. *A Compendium of Natural Philosophy*, s. vi.

¹⁵⁹ WESLEY, J. *A Compendium of Natural Philosophy*, s. 2.

¹⁶⁰ ... notitia rerum divinarum humanarumque, prout ductu rectae rationis cognosci possunt (BUDDEUS, F. *Elementa Philosophiae Instrumentalis I*, s. 4.)

¹⁶¹ MILES, R. *The Instrumental Role of Reason*. In: GUNTER, S. [et. al.] *Wesley and the Quadrilateral*. s. 85-86.

¹⁶² WESLEY, J. *Works 9*, s. 105.

¹⁶³ PROCHÁZKA, P. *Duchovná skúsenosť a komunikácia evanjelia*. s. 71.

Napriek tomu, že u WESLEYHO treba brať do úvahy, že pojem "filozofia" pre neho zahrňuje aj náš pojem "prírodné vedy", je evidentné, že WESLEY si nevyberá zo súčasnej prírodnej filozofie len tie časti, ktoré dnes označujeme týmto súhrnným pomenovaním. Každé pravdivé poznanie je rovnako cenné a *špekulatívna* filozofia pre neho je poznávaním Boha, aj keď ju prirodzene nie je možné stavať na úroveň *praktickej* filozofie, ktorá je Božím zjavením človeku. Pre vzťah teológie k filozofii z toho vyplývajú dve veci: (1) Poznanie Boha a pravdy o ňom sa nachádza v každom ľudskom poznávaní - nielen v teológii. (2) Spoločnosť poznania sa rozlišuje podľa toho, či pochádza z ľudskej skúsenosti, alebo z Božieho zjavenia.

1.3.3 JONATHAN EDWARDS

"Jonathan EDWARDS (1703-1758) je široko uznávaný ako jeden z najvýznamnejších amerických filozofických teológov."¹⁶⁴ Hoci EDWARDS je známy predovšetkým ako kalvinistický teológ a autor diel o duchovnom prebudení, jeho filozofické dielo sa vyznačuje originalitou a logickou konzistentnosťou, ktoré z neho robia osobnosť filozofie. Jeden historik o EDWARDSOVI napísal, že "...mohol významne prispieť k metafyzike, keby bol pokračoval vo svojich raných špekuláciách zaznamenaných v *Notes on the Mind*.¹⁶⁵ No napriek tomu, že svoje schopnosti venoval v prvom rade teológii, jeho dielo *Freedom of the Will* (1754)¹⁶⁶ je zároveň filozofickým pojednaním, v ktorom okrem iného reaguje aj na vtedy populárneho filozofa Johna LOCKA. Dielo je dodnes vysoko cenené ako príspevok ku kalvinistickej teológii (bolo napísané proti arminianizmu), ale nie je obyčajným prerozprávaním tradičných argumentov kalvinizmu. EDWARDS sa v ňom originálnym spôsobom zaoberá aj *filozofiou* slobody a nevyhnutnosti, ktorý presahuje hranice dogmatického teologického pojednania.

Znalci sa nevedia dohodnúť, ktorý filozof mal na neho najväčší vplyv (LOCKE, či MALEBRANCHE ap.), ale pre vzťah medzi teológiou a filozofiou je dôležité všimnúť si, že EDWARDS je schopný byť zároveň dôsledne supranaturalistický (jeho kalvinistický dôraz na Božiu suverenitu), a tiež dôsledne empiristický (jeho moderný dôraz na experienciu). Jeho teologické myslenie integruje teologické a filozofické argumenty do jedného celku. V jeho diele sa spája revivalistická zbožnosť s rigoróznou argumentáciou, hlboké cítenie s filo-

¹⁶⁴ <http://www.seop.leeds.ac.uk/archives/fall2007/entries/edwards/> (22. 5. 2009)

¹⁶⁵ MCGIFFERT, A. C. *Protestant Thought Before Kant*, s. 177.

¹⁶⁶ Podľa jedného hodnotenia išlo o "jednu z literárnych senzácií storočia". (ALLEN, A. V. G. *Jonathan Edwards*, s. 283)

zofickou a teologickou racionalitou. Naozaj dôležitý odkaz pre súčasného teológa.

1.3.4 C. G. FINNEY

Charles Grandison FINNEY (1792-1875) je známy ako pôvodca dnes rozšírenej praxe evanjelizácie s výzvou k obráteniu, ako sa dnes koná v mnohých evanjelikálnych cirkvách a skupinách. Napriek tomu, že jeho teológia a kazateľské metódy kládli osobitný dôraz na pôsobenie Ducha Svätého, jeho postoj k teologickému mysleniu bol takmer racionalistický. Toto sa prejavilo predovšetkým v jeho kritike kalvinizmu, ktorý odmietal prostredníctvom neoblomnej právnickej argumentácie (vzdelaním bol právnik). Boží zákon musí podľa neho predpokladať prirodzenú schopnosť každého človeka plniť jeho požiadavky. (Niet sa čo diviť, že FINNEY bol obviňovaný z pelagianizmu.) Kázanie evanjelia spočíva vo využití všetkých *filozofických* (v zmysle *prirodzených*, alebo *logických*) prostriedkov na oslovenie a presvedčenie poslucháčov: "Ak sme nerozumní, nelogickí, nefilozofickí a mimo každého prirodzeného poriadku vecí pri prezentovaní evanjelia, nemáme žiadne oprávnenie čakať Božiu spoluprácu. ...Nesprávna filozofia mysle (*mental philosophy*) nás zavedie a často budeme nevedomky pôsobiť proti činnosti Ducha Svätého."¹⁶⁷ Okrem implicitného holdu logickému mysleniu a racionalite kresťanskej teológie FINNEY bol presvedčený, že správna filozofia (*mental philosophy*)¹⁶⁸ súhlasí so všetkými tvrdeniami Písma:¹⁶⁹ "...hoci Biblia nebola daná nato, aby nás učila filozofiu (*mental philosophy*), predsa môžeme si byť istí, že všetky jej vyhlásenia sú v súhlase s pravou filozofie mysle (*true philosophy of mind*)."¹⁷⁰ Tento odkaz pre dnešnú evanjelikálnu teológiu je zaujímavý spôsobom presvedčania o pravdivosti Evanjelia, keď sa kazateľ správa tak, akoby bol žalobcom či obhajcom v súdnej sieni, ktorého cieľom je predložiť presvedčivé argumenty, ktoré majú usvedčiť obvineného, alebo oslobodiť nevinného.

V systematickej teológii pri výklade Božej Trojice sa FINNEY nebojí odkazovať na PYTAGORA, PLATÓNA, či dokonca PARMENIDA, u ktorých vidí výroky naznačujúce trojité chápanie jednoty v božstve a pri zdôvodňovaní

¹⁶⁷ FINNEY, C. G. *How to Win Souls*, s. 5.

¹⁶⁸ FINNEY žil v dobe, keď sa výraz *natural philosophy* ešte používal na označenie prírodných vied.

¹⁶⁹ "There is a marvelous internal correspondence, between these writings and all known facts of history, and philosophy, natural, mental, and moral." (FINNEY, C. G. *Skeletons of a Course of Theological Lectures*. (www.gospeltruth.net/1840skeletons/sk_lecture06.htm 10.5.2003).

¹⁷⁰ FINNEY, C. G. *The Gospel Truth, Sermon I*.

zástupnej obete (*atonement*) poukazovať aj na presvedčenie pohanských filozofov o jeho nevyhnutnosti pre zmierenie.¹⁷¹

FINNEY významným spôsobom ovplyvnil nielen revivalistickú prax, ale aj názor na schopnosti človeka, ktorý je oveľa optimistickejší a prostredníctvom duchovných prebudení pripravuje spoločnosť na Kristov príchod. Racionálne schopnosti, a teda aj filozofia (v populárnom podaní), sú u FINNEYHO integrálnou súčasťou nielen teológie, ale aj evanjelizácie. Duch Svätý, ktorý v evanjelizácii pôsobí, racionalitu neodstraňuje, ale používa. Pravdu nie je možné deliť na teologickú a filozofickú. Kazateľ, či teológ, je viazaný využívať argumenty každého druhu tak, aby presvedčili každého človeka o nevyhnutnosti zmieriť sa s Bohom.

1.3.5 OSWALD CHAMBERS

CHAMBERSOV (1874-1917) vplyv v evanjelikálnych kruhoch zabezpečuje stále znovu vydávaný výber z jeho prednášok a kázní *My Utmost for His Highest*.¹⁷² Tieto praktické duchovné úvahy rozpisané na každý deň v roku vychádzajú z jeho teológie, ktorá v nenápadných dielach (zostavených z tesnopisných záznamov jeho ženy až po jeho predčasnej smrti) integruje do kresťanského svetonázoru filozofiu aj estetiku.¹⁷³ Jeho požiadavkou je, aby každý kresťanský pracovník *myslel*: "Dôvod prečo priemerný kresťanský pracovník je priemerným je to, že on alebo ona ostáva hrubo nevedomý o tom, čo nepovažuje za potrebné."¹⁷⁴

Nie je žiadnym prekvapením, keď konzervatívny evanjelikálny teológ kritizuje filozofiu, a robí tak aj CHAMBERS:

Jedným z veľkých zločinov intelektuálnej filozofie je, že ničí človeka ako ľudskú bytosť a mení ho na povrchného pozorovateľa, odrezáva sa od vzťahu s ľudským materiálom (*human stuff*) a človek sa stáva sochou.¹⁷⁵

CHAMBERS toto napísal v období Prvej svetovej vojny. Odvtedy vznikli filozofické smery, ktoré, ako sa zdá, si túto jeho výčitku nezaslúžia, keďže sa

¹⁷¹ FINNEY, C. G. s. 115, 231.

¹⁷² Prvýkrát vyšlo r. 1927 nákladom Oswald Chambers Publications Association v Británii. Dielo bolo nedávno preložené aj do češtiny pod názvom *To nejlepší pro jeho slávu*. (Praha : Návrat domů, 2006).

¹⁷³ Na trhu je asi 30 titulov pod jeho menom. Niektoré dostali nové názvy, iné sú vydané v modernejšej angličtine. Roku 2000 bolo vydané jeho súborné dielo, ktoré má takmer 1500 strán.

¹⁷⁴ CHAMBERS, O. If Thou Wilt Be Perfect. In: *The Complete Works of Oswald Chambers*, s. 568.

¹⁷⁵ CHAMBERS, O. Baffled to Fight Better. In: *The Complete Works of Oswald Chambers*, s. 80.

pokúšajú vidieť myslenie (filozofiu) práve ako súčasť "ľudského materiálu". (Teológ však môže odpovedať, že bez Božieho zjavenia nie je možné preniknúť pod povrch ľudskej existencie metódou žiadnej filozofie, čo nakoniec potvrdzuje aj CHAMBERS: "Žiadny človek nie je schopný dostať sa pomocou filozofie k Bohu tak, ako ho predstavuje Ježiš Kristus".¹⁷⁶)

CHAMBERS ale neostáva len pri kritike filozofie a lacnom obskurantistickom odmietaní filozofického myslenia vôbec, ale ukazuje zásadný spôsob, akým má teológ filozoficky myslieť:

Nemáme vnášať Boha do nášho filozofického systému, ale založiť svoju filozofiu na Bohu. Prameňom a oporou každého nadčasového (*abiding*) výkladu je osobný vzťah človeka k Bohu. Ak založíme svoju filozofiu na rozume, vyprodukuje *lživú filozofiu (false philosophy)*, ale ak ju založíme na viere v Boha, môžeme začať správne rozumieť životu.¹⁷⁷

Pre CHAMBERSA je teológia a filozofia jednotným a integrovaným systémom kresťanovho myslenia. Problém filozofie nie je v tom, že používa rozum, ale v tom, že nie je radikálne podriadená osobnému vzťahu mysliaceho človeka s Kristom: "Metóda myslenia pre veriaceho (*for the saint*) je nie v tom, že myslí podľa kresťanských princípov, ale v tom, že po nadviazaní správneho vzťahu s Ježišom Kristom nedovolí ničomu, aby narušilo hlbokú prostotu tohto vzťahu."¹⁷⁸ Kresťan síce vychádza zo skúsenosti svojho *srdca*, ale to v žiadnom prípade neznamená, že nechá nečinným svoj *mozog*. Musí však dať pozor, aby jeho myslenie bolo vždy pod vedením Svätého Ducha.

Súčasný evanjelikálny teológ by si mal dobre všimnúť, že osobný vzťah človeka k Bohu filozofiu nevylučuje, ale môže a má byť *východiskom* jeho myslenia. Táto požiadavka je veľmi vzdialená strachu z filozofického myslenia, ktorý je rozšírený medzi pietisticky zameranými evanjelikálmi. Pieta ako osobný vzťah lásky k Ježišovi je podmienka spásy *sine qua non*, ale CHAMBERS požaduje, aby sa rozvíjala aj smerom ku kresťanskej filozofii.

1.3.6 FRANCIS SCHAEFFER

So SCHAEFFEROVÝM menom sme sa krátko stretli vyššie pri pojednaní o presupozicionálnej apologetike. Teraz sa budeme podrobnejšie venovať jeho postojom k filozofii.

¹⁷⁶ CHAMBERS, O. Biblical Ethics. In: *The Complete Works of Oswald Chambers*, s. 106.

¹⁷⁷ CHAMBERS, O. Baffled to Fight Better. In: *The Complete Works of Oswald Chambers*, s. 83.

¹⁷⁸ CHAMBERS, O. Bringing Sons into Glory. In: *The Complete Works of Oswald Chambers*, s. 240.

"Akademici ho kritizovali, no mnoho mladých mysliteľov a umelcov našlo v SCHAEFFEROVÝCH analýzach záchranný pás k zdravému rozumu, bez ktorého by doslova nemohli prejsť životom".¹⁷⁹ Francis August SCHAEFFER (1912-1984) bol svojím povoláním a zameraním kazateľom evanjelia, ktorému niektorí radi predhadzujú fundamentalizmus, naopak, iní ho zas veľmi presvedčivo obviňujú z falšovania biblickej zvesti pomocou moderných filozofických kategórií. Vo svojich apologetických dielach, kde analyzoval filozofiu a kultúru, väčšinou nepoužíval presné citácie s odkazmi na originálne znenie diel autorov, ktorých kritizoval a filozofické pozície "protivníkov" niekedy zjednodušoval, čo však jeho dielu neuberá na presvedčivosti.

SCHAEFFER pretavil fundamentalisticko-modernistické zápasy z prvej polovice dvadsiateho storočia na výzvu *pochopiť* myslenie moderného človeka, kázať evanjelium tak, aby mu mohol porozumieť.¹⁸⁰ Jeho požiadavka obsahuje aj dôraz na nutnosť ukázať človeku logické dôsledky jeho svetonázoru. Tento postup sa niekedy nazýva "Schaefferova apologetika" a podľa jeho vlastných slov spočíva v "odstránení strechy", ktorou sa človek chráni pred "logickým dôsledkom svojich ne-kresťanských presuppozícií".¹⁸¹ "Odstránenie strechy" je veľmi riskantné, pretože môže viesť až k samovražde, no SCHAEFFER to ukazuje ako cestu k nájdeniu "pravdivej pravdy" a zmyslu života.

SCHAEFFER predkladá svoje základné odpovede a návrhy v troch dielach známych aj pod označením "Schaefferova trilógia", ktoré však majú spoločný názov *A Christian View of Philosophy and Culture*. Patria sem knihy: *The God Who Is There*,¹⁸² *Escape from Reason* a *He Is There and He Is Not Silent*. SCHAEFFER v nich analyzuje dejiny myslenia Západu z hľadiska historickej kresťanskej viery. Pritom sa nevenuje len filozofii, ale aj výtvarnému umeniu, literatúre a hudbe, pretože kultúra (aj populárna) odzrkadľuje myšlienky, ktoré najprv formulovala nejaká filozofia, ale neskôr boli sprístupnené prostredníctvom umenia širokej verejnosti. Pochopenie dejinného vývoja západnej filozofie dáva teológovi možnosť nahliadnúť do vzťahu moderného človeka k pravde, racionalite a hľadaniu logických odpovedí na otázky zmyslu bytia. SCHAEFFER širokými ťahmi kreslí panorámu filozofie, kultúry a teológie, ktoré sa vzdali hľadania racionality a zvykli si na možnosť pravdivosti vzájomne si

¹⁷⁹ MAĐAR, J. *Francis August Schaeffer*. In: *Významní evanjelikálni teológovia druhej polovice 20. storočia*. s. 36.

¹⁸⁰ "Každá generácia cirkvi v každom prostredí je zodpovedná komunikovať evanjelium v zrozumiteľných pojmoch zohľadňujúc jazyk a myšlienkové formy toho prostredia. (SCHAEFFER, F. *Escape from Reason*, s. 93.)

¹⁸¹ SCHAEFFER, F. *The Complete Works of Francis A. Schaeffer I*. s. 140-141.

¹⁸² Preložené do češtiny ako *Ten, který je skutečností*.

odporujúcich tvrdení. Stopovanie tohto procesu, jeho vplyvu na populárnu kultúru a (ne)schopnosť moderného človeka veriť evanjeliu je jedným z dôležitých SCHAEFFEROVÝCH príspevkov k evanjelikálnej teológii.

Výzva porozumieť mysleniu súčasného človeka na základe štúdia dejín filozofie a kultúry nie je pre žiadneho teológa ľahká. Predpokladá nielen dôkladnú znalosť súčasných filozofických názorov, umenia, populárnej kultúry, ale aj ich konfrontáciu s biblickým a teologickým pohľadom na problematiku. Ak si uvedomíme náročnosť filozofických metód vo filozofii jazyka alebo pojmovú zložitosť štrukturalistických a postmoderných analýz v druhej polovici 20. st., práca pred nami nadobúda naozaj impozantné rozmery.

1.3.7 CARL F. H. HENRY

Carl Ferdinand Howard HENRY (1913-2003) býva označovaný ako "otec moderného evanjelikalizmu" kvôli zmenám v postojoch časti evanjelikálov-fundamentalistov, ktoré vyvolala jeho kniha *The Uneasy Conscience of Modern Fundamentalism* (1947). Komplikované vzťahy medzi pôvodným evanjelikalizmom 18. a 19. st., fundamentalizmom a neo-evanjelikalizmom (ktorého je HENRY "otcom") vyžadujú podrobnejšie historické a teologické štúdium.¹⁸³ Pre štúdium filozofie z teologického hľadiska, o ktoré nám ide, je dôležité jeho *magnum opus*, ktoré vyšlo v šiestich zväzkoch pod názvom *Boh, zjavenie a autorita*. HENRY si v ňom dáva za úlohu postaviť evanjelikálnu teológiu na pevný, racionálne komunikovateľný základ, ktorý vydrží nápor otázok modernej iracionalistickej skepsy.¹⁸⁴ Sám charakterizoval svoj cieľ takto:

Teológia, tvrdíme, nezačíma jednoducho Bohom ako špekulatívnou premisou, ale Bohom poznaným v jeho zjavení. Ale odvolanie sa na Boha a na zjavenie nemôže stáť osamote, ak má mať nejaký význam, musí zahrňovať aj nejakú zhodu v používaní racionálnych metód skúmania, spôsoby argumentácie a kritériá na verifikáciu. Lebo kritická otázka dneška neznie jednoducho "Aké sú údaje teológie?" ale "Ako sa dá postupovať od týchto údajov k uzáverom, ktoré sú použiteľné v racionálnej reflexii?"¹⁸⁵

¹⁸³ Pojem "evanjelikálny" znamená čím ďalej, tým menej presné označenie v rámci teológie, kultúry aj morálky. "Jablkom sváru" býva najčastejšie doktrína o neomylnosti Biblie a jej presná definícia.

¹⁸⁴ "Henryho primárna teológia spočíva v apologetických odpovediach na sekulárne námietky a problémy jestvujúce v rámci evanjelikálneho tábora." (PURDY, R. A. Carl F. H. Henry. In: *Dictionary of Evangelical Theologians*, s. 269.)

¹⁸⁵ HENRY, C. F. H. *God, Revelation and Authority I*, s. 14,

Pre teologické štúdium filozofie sú dôležité jeho slová o "racionálnej reflexii". Teológ musí pracovať (myslieť a hovoriť) spôsobom, ktorý je racionálne komunikateľný - a to vyžaduje aj aby poznal filozofiu.

Jedným z učiteľov, ktorý najviac ovplyvnil HENRYHO myslenie, bol Gordon Haddon CLARK. CLARKOVE filozoficko-teologické názory je možné zhrnúť nasledovne: (1) každá forma filozofického aj náboženského empirizmu skrachovala, (2) pre ľudské poznanie ako celok je nevyhnutne potrebné Božie zjavenie; (3) každý pokus zbaviť Božie zjavenie kognitívneho a propozicionálneho (vetného) obsahu zlyháva; (4) je dôležité nepripustiť oddelenie viery od rozumu, či už je to pri útoku na vieru, alebo pri existencialistickej kritike rozumu, alebo tomistickom rozdelení do dvoch oblastí poznania; (5) kalvinistická teológia ako je formulovaná vo Westminsterском vierovyznaní je stále relevantná. Vyššie spomínané *magnum opus* integruje tieto teologicko-filozofické axiomy evanjelíkálnej teológie do pätnástich téz:

- (1) Zjavenie je božsky iniciovaná činnosť, Božia slobodná komunikácia, ktorou on sám mení svoje osobné súkromie na dobrovoľné odhalenie svojej reality.
- (2) Božie zjavenie je dávané na ľudské dobro, ponúka nám privilegované spoločenstvo s naším Stvoriteľom v Kráľovstve Božom
- (3) Božie zjavenie neodstraňuje úplne Božie transcendentné tajomstvo, keďže Boh Zjavovateľ transcenduje svoje vlastné zjavenie.
- (4) Samotný fakt odhalenia jediným živým Bohom zaisťuje celkovú jednotu božského zjavenia.
- (5) Nielen samotné jestvovanie božského zjavenia, ale aj jeho najzákladnejšie vlastnosti, obsah a rôznorodosť sú určené výlučne Bohom.
- (6) Božie zjavenie je jedinečne osobné obsahom aj formou.
- (7) Boh sa nezjavuje len univerzálne v dejinách kozmu a národov, ale aj spasiteľne v rámci tejto vonkajšej histórie prostredníctvom jedinečných záchranných činov.
- (8) Vrchol Božieho špeciálneho zjavenia je Ježiš z Nazareta, osobná inkarnácia Boha v tele. V Ježišovi Kristovi sa zbiehajú a splývajú (*converge and coincide*) prameň a obsah zjavenia
- (9) Sprostredkujúcim činiteľom (*mediating agent*) v celom božskom zjavení je Večný Logos - preexistujúci, inkarnovaný a teraz oslávený.
- (10) Božie zjavenie je racionálnou komunikáciou odovzdanou v zrozumiteľných ideách a zmysluplných slovách, tj. v pojmovo-slovnej forme.
- (11) Biblia je zásobáreň (*reservoir*) a potrubie (*conduit*) božskej pravdy.
- (12) Svätý Duch dohliada na komunikáciu božského zjavenia, najprv skrze inšpiráciu prorocko-apostolských spisov, a potom skrze ilumináciu a interpretáciu Slova Božieho daného v Písme.

(13) Ako darca duchovného života, Svätý Duch uschopňuje jednotlivcov privlastniť si Božie zjavenie so spasiteľným účinkom, a tým dosvedčuje spásnu moc zjavenej Božej pravdy v osobnej skúsenosti znovuzrodených hriešnikov.

(14) Cirkev aproximuje Kráľovstvo Božie v malom a ako taká má odzrkadľovať pre každú následnú generáciu moc a radosť privlastnených skutočností božského zjavenia.

(15) Seba-zjavenie Boha odhalí jeho slávu vo vrcholnom zjavení moci a súdu. V tomto odhalení na konci vekov, Boh obháji spravodlivosť a právo, s konečnou platnosťou podrobí zlo a uvedie v existenciu nové nebo a novú zem.

HENRY býva obviňovaný zo scholasticizmu a prehnaného racionalizmu pre svoje dokazovanie neomylnosti Písma a propozicionality zjavenia. Tieto obvinenia v modernej skeptickej atmosfére sa ľahko vznášajú a obchádza sa tak čestná diskusia s jeho argumentami.

Po Druhej svetovej vojne sa evanjelikalizmus v reakcii na fundamentalizmus začal oveľa viac venovať formovaniu uceleného kresťanského svetonázoru a apologetike, ktorá nielen vyvracia argumenty sekulárnej filozofie, ale aj ponúka vlastné teologicko-filozofické odpovede, ktoré rešpektujú autoritu Biblie. Prirodzene, nie všetci evanjelikáli považujú tento filozofujúci evanjelikalizmus za "pravý evanjelikalizmus"¹⁸⁶ a to vedie k vnútroevanjelikálnym sporom hlavne v otázke neomylnosti, či bezchybnosti Písma vo vzťahu k epistemológii a hermeneutike. Na tomto mieste nie je vhodné vyjadrovať sa k problému, čo je naozaj "evanjelikálne", ale z hľadiska odpovedí na filozofické otázky sa evanjelikalizmus znovu stal partnerom v teologicko-filozofickej diskusii a súčasní evanjelikálni autori píšú na všetky témy filozofickej problematiky.

¹⁸⁶ Niektorí autori hovoria dokonca o existencii "postkonzervatívneho evanjelikalizmu". (DORRIEN, G. *The Remaking of Evangelical Theology*, s. 185nn.)

2. FILOZOFIA V TEOLOGICKOM SKÚMANÍ

Z toho, o čom sa hovorilo vyššie, vyplýva, že konzervatívna evanjelikálna teológia sa vo vzťahu k filozofii ľahko môže dostať do moltmannovskej dvojitej krízy: ak filozofiu ignoruje, stráca *relevanciu* (kríza relevancie), ak filozofiu nekriticky integruje, stráca *identitu* (kríza identity).¹⁸⁷ Pravdepodobne nepreháňam, ak tvrdím, že súčasný evanjelikalizmus dáva prednosť identite pred relevanciou. Ale mojou úlohou je zaoberať sa týmto problémom len na úrovni poznania a využitia filozofického myslenia v teologickej práci.

2.1 AKO SA MÁ TEOLÓG ZAOBERAŤ FILOZOFOU

2.1.1 OPATRNOŠŤ

Z toho, čo bolo doteraz povedané, by malo byť dosť jasné, že východiskovým a určujúcim postojom teológa k rozumu je *opatrnosť*. Rozum nikdy nepracuje v čistom logickom vákuu, ale je vždy pod vplyvom "samozrejmych" a nezdôvodnených predsudkov, ktoré rozum používa ako nespochybniteľné axiómy, ale v skutočnosti sú výsledkom kultúrnych a iných faktorov. Správne používaný rozum musí počítať so svojou nedostatočnosťou, pretože sám *rozumie*, že všetkému *nerozumie* - ako to vyjadril PASCAL:

Posledný zákrok (*démarche*) rozumu je uznanie, že jestvuje nekonečno vecí, ktoré ho prekračujú. Je to len jeho slabosť, ak nedôjde k tomu, že by to vedel. Ak prirodzené veci ho prekračujú, čo povieme o nadprirodzených?¹⁸⁸

V podobnom duchu AUGUSTINUS v diele *De Doctrina Christiana* pri pojednaní o výklade nejasných miest Písma konštatoval, že tam, kde nie je možné vykladať Písmo Písmom, sme odkázaní na použitie rozumu hoci je to

¹⁸⁷ MOLTSMANN tieto dve komplementárne krízy vidí vo vzťahu kresťanstva k svetu. Ak sa angažuje a je teda relevantné, je to za cenu svojej identity - a naopak. (MOLTSMANN, J. *The Crucified God*, s. 1nn)

¹⁸⁸ PASCAL, B. *Pensées*, 267 (188 la dernière démarche de la raison est de reconnaître qu' il y a une infinité de choses qui la surpassent. Elle n' est que faible si elle ne va jusqu'à connaître cela. Que si les choses naturelles la surpassent, que dira (-t-) on des surnaturelles ?)

*nebezpečné.*¹⁸⁹ Toto AUGUSTINOVO konštatovanie dobre vystihuje teologický postoj k čisto racionálnemu odvodzovaniu a argumentácii na základe bežne overiteľných faktov a logiky. Výsledkom výkladu Písma musí byť *opatrné* formulovanie tvrdenia alebo názoru, obzvlášť ak iní kresťania, prípadne odborníci, majú na vec odlišný názor.

Opatrnosť pri používaní rozumu, prirodzene, neznamená zavrhovanie rozumu, či prirodzenej schopnosti myslieť, ani lenivosť v získavaní vedomostí z filozofie, rozvíjaní logickej argumentácie alebo filozofického rozlišovania. Prvým krokom k teologickému štúdiu filozofie je poznanie, že rozum má hranice, ktoré pri dôslednom použití rozumu on sám odhaľuje.

2.1.2 ROZUM A POUŽITIE PÍSMO

Podriadenie myslenia Písmu nesmie znamenať bezduché "veršíkovanie", tj. bezduché podopretie každého tvrdenia nejakým veršom z Biblie. Týmto spôsobom vznikajú napr. sekty, pretože neberú do úvahy Písmo ako celok, len si vyberajú state, či verše, ktoré sa im práve hodia. Teológ si musí dať námahu rozumieť *duchu Písma*,¹⁹⁰ čo je viac ako aritmetický súčet všetkých jeho výrokov. Duch Písma je celý jeho hodnotový systém uchopovaný v jednote, plus spôsoby literárnej komunikácie spolu s jeho hierarchicky usporiadaným obsahom. (Tieto požiadavky sú akiste náročné, ale nikto teológovi nesľúbil, že to bude ľahké a jednoduché.) "*Autorita Písma nemôže byť žiadna iná, ako tá, ktorú my sami sa snažíme žiť*",¹⁹¹ tvrdí aj teológ, ktorý nemá evanjelikálne zameranie. To znamená, že Písmo sa nám nevnucuje a jeho formálne uznávaná autorita v cirkvi, či v teológii, nestačí na to, aby sme ním formovali svoje myslenie pri konfrontácii s filozofickou skepsou. CALVIN povedal, že ani ľudské ani cirkevné argumenty v prospech autority Písma nestačia, musí byť založená na vnútornom presvedčení Ducha Svätého.¹⁹²

¹⁸⁹ "Ubi autem talis sensus erudit, cuius incertum certis sanctorum Scripturarum testimoniis non possit aperiri, restat ut ratione reddita manifestus appareat, ...Sed haec consuetudo periculosa est" (AUGUSTINUS *De Dctrina Christiana*, III/28.)

¹⁹⁰ Tu nehovorím o Duchu Svätom, ktorý Písmo inšpiroval, ale používam výraz "duch" podľa jednej z definícií *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, podľa ktorej "v duchu" znamená "v zmysle", "podľa". (BUZÁSSYOVÁ, K. - JAROŠOVÁ, A. *Slovník súčasného slovenského jazyka a-g*, s. 810.)

¹⁹¹ FUCHS, E. *Hermeneutik*, s. 47.

¹⁹² "Haec nisi certitudo adsit quolibet humano iudicio et superior et validior, frustra Scripturae auctoritas vel argumentis muniatur, vel ecclesiae consensu stabilietur, vel aliis praesidiis confirmabitur: siquidem nisi hoc iacto fundamento, suspensa semper manet. ...ad salvificam Dei cognitionem Scriptura satisfaciet, ubi interiori Spiritus sancti persuasione fundata fuerit eius certitudo." (CALVIN, I. *Institutio Christianae Religionis I*, s. 62, 69.)

Bez tejto istoty, lepšej a silnejšej, ako každý ľudský úsudok, nadarmo bude Písmo obraňované argumentami, alebo podopierané rozhodnutiami cirkvi, alebo potvrdzované akoukoľvek inou podporou; pretože, ak nie je položený základ, ostáva vo večnej neistote. ... A preto Písmo bude len vtedy účinne poskytovať poznanie Boha, ak jeho istota bude založená na vnútornom presvedčení Svätého Ducha. (*Institutio I/VIII/1,13*)

Ak sa má teológ oprieť o Písmo pri štúdiu filozofie, Písmo musí byť obdivované, milované a poznané tak, že sa stane stálym partnerom vo všetkých oblastiach ľudského myslenia ako nástroj, ktorým hovorí Boh (nečudo, že biblickí autori niekedy Písmo perzonifikujú).

2.1.3 ROZUM A DUCH BOŽÍ

Okrem poznania "ducha Písma" má kresťanský teológ v živote aj v myslení možnosť - a povinnosť - nechať sa viesť Duchom Božím. (Toto nie je kritérium len pre teológov, ako nejakú "vyššiu kastu", ale pre každého kresťana.¹⁹³) CALVIN učí, že "...kresťanská filozofia ... prikazuje podriadiť sa Duchu Svätému...".¹⁹⁴ Aj keď pre CALVINA pojem "filozofia" neznamena to, čo pre nás dnes, išlo mu o celý kresťanský svetonázor vrátane prirodzeného poznania rozumom, ktoré je prístupné každému človeku. Tým skôr je dôležité jeho zdôraznenie, že toto celé má byť podriadené Duchu Svätému. Ak sa znovu obrátíme k WESLEYMU (ktorý síce sám seba nazýval *homo unius libri*,¹⁹⁵ ale neustále študoval literatúru a písal) ako počiatku distinkívnych dôrazov evanjelikalnej teológie, nájdeme u neho dôležité učenie o "vnímateľnej inšpirácii" (*perceptible inspiration*) Ducha Svätého.¹⁹⁶ Hoci sa WESLEY často a účinne bránil obvineniam z entuziazmu (čo sa vtedy rovnalo obvineniu z iracionality a chiliaizmu) a tvrdil, že pôsobenie Ducha v metodizme je len také, ako v každom kresťanovi, nemohol súhlasiť s tým, že by pôsobenie Ducha Svätého malo byť nevnímateľné.

Špecifické doktríny, ktoré zdôrazňujem vo všetkých svojich spisoch a v celom svojom kázaní, zaberajú veľmi malý rozsah. Zhrniete ich všetky vo vnímateľnej

¹⁹³ ὅσοι γὰρ πνεύματι θεοῦ ἄγονται, οὗτοι υἱοὶ θεοῦ εἰσιν. (Rim 8,14)

¹⁹⁴ "...Christiana philosophia... Spiritui Sancto subiici ac subiugari iubet..." (CALVIN, I. *Institutio Christianae Religionis I*, s. 445)

¹⁹⁵ WESLEY, J. *A Plain Account of Christian Perfection*. In: *The Master Christian Library*, nestránkované.

¹⁹⁶ "...by "perceiving" or "feeling the operations of the Spirit," I mean being inwardly conscious of them." (WESLEY, J. *Letters, To 'John Smith', Newcastle-Upon-Tyne, March 25, 1747*)

inšpirácii. Za toto horlivo zápasím - a to robia aj všetci, čo sú nazývaní metodistickými kazateľmi.¹⁹⁷

Pokoj, radosť a láska sú ničím, ak nie sú vnímateľné v ľudskej skúsenosti.

Teológ si nemôže dovoliť vzťahnúť toto *vnímateľné* pôsobenie Ducha len na *náboženskú* zážitky, a teologické myslenie, ktoré je separované od všetkého "svetského". Klasická kresťanská teológia učí o pôsobení Ducha Svätého v stvorení a v múdrosti celého ľudstva (aj keď táto múdrosť na spásu nepostačuje). Vychádza pri tom z múdrosovných textov, ako je napr. Jób 32:8, kde je múdrosť (חָכְמָה) pripisovaná *dychu Všemohúceho* (רוּחַ שְׁמַיִת), alebo Ex 31:2-3, kde Duch Boží dáva umelecko-technické schopnosti Becaleovi pri stavbe stanu zhromaždenia. CYRIL JERUZALEMSKÝ (asi 315-386) v tomto zmysle nazýva Ducha Svätého "Duchom, ktorý posväcuje každú rozumnú prirodzenosť (τὸ πνεῦμα τὸ ἁγιάζον πᾶσαν νοητὴν φύσιν)",¹⁹⁸ čo vysvetľuje na postave Daniela na dvore Nebúkadnezarovom (Dan 4:9).

Tomáš AKVINSKÝ bol presvedčený, že mnohé pohanské národy mali zjavenie o Kristovi.¹⁹⁹ Odkazuje tu nielen na Bibliu (Jóbovo presvedčenie o Vykupiteľovi, מַלְאָכַי - Jób 19:25), ale aj na Sibylu a v spoľahnutí na Sprostredkovateľa v takýchto prípadoch vidí implicitnú vieru.

Reformátori položili hlavný dôraz na neschopnosť prirodzeného človeka rozumieť veciam Ducha Božieho a na jeho zjavenie v Písme,²⁰⁰ ale neskôr aj luteránski aj reformovaní dogmatici uznávali doktrínu o *revelatio generalis* a o *theologia naturalis*,²⁰¹ čo vyjadrovalo ich presvedčenie, že Boh sa v nejakej miere zjavuje všetkým ľuďom. CALVINOVO učenie o Svätom Duchu je možné schématicky znázorniť nasledovne:²⁰²

¹⁹⁷ "Therefore the distinguishing doctrines on which I do insist in all my writings, and in all my preaching, will lie in a very narrow compass. You sum them all up in perceptible inspiration. For this I earnestly contend; and so do all who are called Methodist Preachers." (WESLEY, J. *Works XII*, s. 70.)

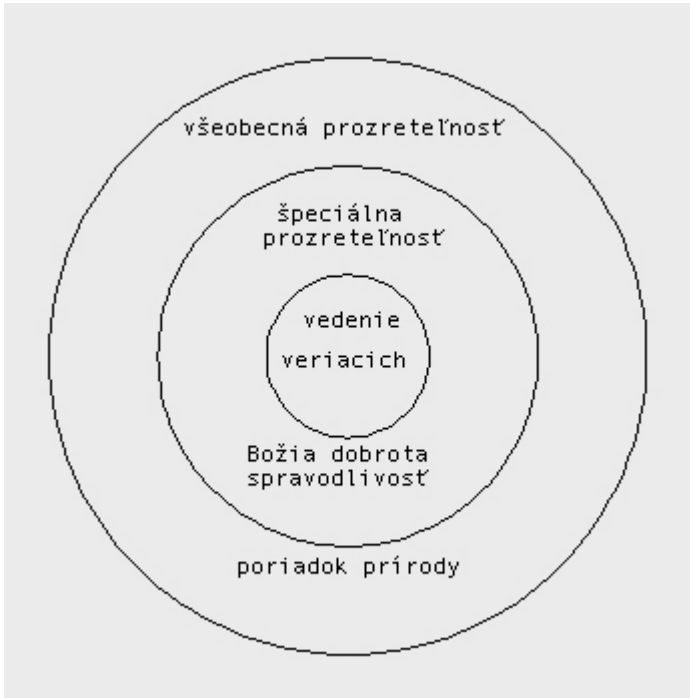
¹⁹⁸ S. CYRIL *Catechetical Lectures XVI*. In: SCHAFF, P. - WACE, H. *Nicene and Post-Nicene Fathers* 7, s. 123.

¹⁹⁹ "...multis gentiliū facta fuit revelatio de Christo" (AQUINO, T. *Summa Theologiae* IIa-IIae q.2 a.7 ad 3)

²⁰⁰ O. WEBER hovorí, že ale nie bez dôvodu sa z ich diel neskôr argumentovalo v prospech *theologia naturalis*. (WEBER, O. *Grundlagen der Dogmatik I*, s. 221.)

²⁰¹ WEBER, O. *Grundlagen der Dogmatik I*, s. 220.

²⁰² BATTLES, F. L. *Interpreting John Calvin*, s. 168.

Táto schéma je odvodená z CALVINOVEJ *Inštitúcie* 1.16-18.

Evanjelikálny systematik Charles HODGE (1797-1878) na základe viacerých biblických textov charakterizuje Ducha ako "prameň všetkého intelektuálneho života (napr. Jób 35:11)".²⁰³ Ako príklad nesoteriologického pôsobenia Ducha uvádza Samsona a Saula, ktorí pod jeho vplyvom mali zvláštne schopnosti, ale po jeho odňatí tieto schopnosti stratili.

Vplyvný evanjelikálny autor A. W. TOZER (1897-1963) napísal:

Je mojím presvedčením (a v tomto mi nebude vadiť, ak ma nikto nebude nasledovať), že každá dobrá a krásna vec, ktorú človek na svete vyprodukoval, je výsledkom jeho defektnej a hriechom blokovanej reakcie na stvoriteľský hlas znejúci nad zemou. Morálni filozofi, ktorí snívajú svoje veľkolepé sny o cnosti, náboženský myslitelia, ktorí špekulovali o Bohu a nesmrteľnosti, básnici

²⁰³ "The Source of all Intellectual Life" (HODGE, C. *Systematic theology I*, s. 530.)

a umelci, ktorí vytvorili z obyčajného materiálu čistú a trvalú krásu: ako to môžeme vysvetliť?²⁰⁴

Teológ, ktorý študuje filozofiu, urobí dobre, keď si uvedomí, že aj pri štúdiu sekulárnych diel na ich správne pochopenie potrebuje Ducha Božieho. Ak študuje filozofiu, bude potrebovať také pôsobenie Ducha, ktoré povedie jeho myslenie k pochopeniu pravdy, ktorá je v nej obsiahnutá a dá mu schopnosť vyhnúť sa lži. Takýto proces je namáhavý, riskantný a vyžaduje viac, ako len pasívne čakanie:

Pri hľadaní Božej vôle naozaj ide o myslenie, ktoré je používaním 'Kristovej mysle' (1K 2,16b), je to 'myslenie pred Bohom', myslenie v modlitbe. Je predmetom modlitebného zápasu, a nie len hľadania myšlienkového orientácie.²⁰⁵

Pre niektorých kresťanov môže byť "vedenie Ducha nad filozofickým textom" dosť radikálna myšlienka, ale čo iné je zmyslom Kristovho panstva nad všetkými mocnosťami? Ak kresťanský teológ nemá ostať v nejakej neprirrodzenej izolácii, v nejakom náboženskom gete, by dokonca má odpovedať na otázky svojej súčasnosti, musí byť schopný účinne pracovať s textami a názormi v každej podobe. Ak by sa vedenie Ducha Božieho malo u teológa obmedziť len na čítanie Písma, modlitbu, kázanie, alebo štúdium náboženskej literatúry, nebol by nikdy v kontakte so sekulárnym myslením v bezpečí. Duch Boží samozrejme nepôsobí ako nejaký automat, ale je dobré, že máme Ježišovo uistenie *πόσω μάλλον ὁ πατήρ [ὁ] ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν* (Lk 11:13).

2.1.4 ZHRNUTIE

Teraz sme lepšie pripravení odpovedať na otázku, či vzťah medzi teológiou a filozofiou má byť integrácia, alebo separácia. Ak dôsledne uplatníme zásadu "vnímateľného pôsobenia" Ducha Svätého (*perceptible inspiration* - WESLEY), odpoveď musí znieť: *Podľa toho, ako vedie Duch Boží*. Ak sa odvážim odvodiť nový pojem z Rim 8,14 (*πνεύματι θεοῦ ἄγονται*), tak by som takéto štúdium nazval *pneumagomenické*²⁰⁶ - Duchom riadené alebo vedené. Teológ (ako všetci kresťania), musí pre každú činnosť žiadať o vedenie Svätým Duchom. Osobitne to musí platiť pre takú citlivú oblasť, akou je filozofia, kde sa preple-

²⁰⁴ TOZER, A. W. *The Pursuit of God*, s. 79.

²⁰⁵ MASARIK, A. *Spoznávanie Božej vôle v pavlovských listoch*. s. 89.

²⁰⁶ Od πνεῦμα a ἄγω v pasívnom participii ἀγόμενος - vedený, nesený.

tajú hlboké pravdy, ktoré aj pohania dostávajú od Boha s pravde-podobnými omylni a modlárstvom.

Pneumagomenický prístup k štúdiu filozofie znamená, že v zásade nevieme povedať, ako presne u koho bude vyzerať. Nosné kritérium správnosti tu nebude spočívať natoľko v obsahu myslenia, ako skôr vo vzťahu myslenia k Božiemu Duchu. Pripomína to známe porekadlo "keď dvaja robia to isté, nie je to to isté". Pod vedením Ducha sa môže stať, že vyjadrenie tej istej veci bude v jednom prípade "filozofické", v inom "teologické" - rozhodujúce tu nie sú pojmy, integrácia, či separácia, ale to, či cez tu prostredníctvom svojho Ducha hovorí Boh svoje slovo, keďže, ako hovorí moderný teológ, "v teológii sa ujíma slova Boh".²⁰⁷ Kto môže Bohu predpísať, ako má hovoriť?

2.2 OD NEGATÍVNEHO POSTOJA K POZITÍVNEMU POUŽITIU

Zdá sa teda, že vo filozofii vždy pôjde "...o ľudskú múdrosť, ktorou teológia *nepohrda* ani ju *nezavrhuje*, ale zameriava sa na Božiu múdrosť, ktorá je obsiahnutá v Písme" (kurzíva pridaná).²⁰⁸ Rozlíšenie správneho postoja nie je teda raz navždy určené, ale rozhoduje sa o ňom pri každom človeku a v každej situácii nanovo podľa vedenia Božieho Ducha - pneumagomenicky.

Ak sme však dospeli k riešeniu problému *ako* sa filozofiou zaoberať, povedzme si niekoľko dôvodov, *prečo* by to malo byť pre teológa dôležité a zaujímavé.

2.2.1 FILOZOFIA AKO HĽADANIE PRAVDY

Hľadanie pravdy v teológii často znamená úplné zamietnutie filozofie ako falošnej cesty, ktorej chýba zjavenie z absolútneho zdroja pravdy. Z tohto hľadiska je pochopiteľné, že ak by medzi teológiou a filozofiou išlo o vzájomne sa vylučujúce alternatívy, teológia by filozofiu vylúčila a musela by platiť disjunkcia "jedine Kristus, alebo nihilizmus",²⁰⁹ keďže Kristus musí naozaj vládnuť nad všetkým. Problém je, že "Kristus" sa v tomto výroku často chápe ako nejaký špecifický *teologický* subjekt, či dokonca objekt, ktorý nemôže mať s filozofiou nič spoločného. Ak je však Kristus vzkriesený Pán, ktorý komunikuje s človekom v každej jeho situácii, každé hľadanie pravdy podlieha jeho pôsobeniu a hodnoteniu. Problém filozofického hľadania nespočíva v tom, že by sa nachádzalo *mimo* Krista, ale v tom, ak *odmieta* Kristovo evanjelium ako odpoveď na svoje hľadanie (ako to robí sám JASPERS (1883-1969), ktorý tento

²⁰⁷ WALDENFELS, H. *Kontextová fundamentálna teológia*. s. 37.

²⁰⁸ LIGUŠ, J. Propedeutické systematicko-teologické reflexie o kresťanskej viere v Boha, s. 17-18.

²⁰⁹ JASPERS, K. *Filozofická víra*, s. 9.

výrok uvádza). Disjunkcia "jedine Kristus alebo nihilizmus" nemusí nevyhnutne platiť z toho dôvodu, lebo človek hľadajúci pravdu vo filozofii je ešte na ceste (nie je Kristov, ale nie je ani nihilistom) a teológ poslúchajúci Krista sa pod jeho vedením nemusí filozofie báť (poslúcha síce Krista, ale jeho poslušnosť nie je dokonalá). Evanjelický teológ THIELICKE to vystihol slovami: "Aj v pochybenej snahe o poslušnosť a lásku sa vždy ukazuje to ľudské a to, čo je viazané na *imago dei* v človeku, práve tak, ako sa v uctievaní modiel prezrádza spomienka na Stvoriteľa, aj keď oboje - cieľ aj Boh - sú hľadané nesprávnym smerom".²¹⁰ Ak aj považujeme filozofiu za súčasť modlárstva (čo nepochybne často platí), nemôžeme jej uprieť pravdivé obsahy. V tomto zmysle pravdepodobne aj apoštol menuje filozofa EPIMENIDA "prorokom" (Tit 1:12). Táto nedokonalosť pochopenia evanjelia na strane teológie a prítomnosť pravdy na strane filozofie vyžaduje citlivé rozlišovanie. "Jedine Kristus" je neoddiskutovateľné heslo Reformácie, teológ ho však musí chápať nielen z hľadiska Kristovho postavenia v soteriológii, ale aj z hľadiska Kristovho panstva nad celým stvorením.

Ak sú stopy genuinného hľadania pravdy vo filozofii prítomné, teológ, práve preto, že je teológom, by ich mal vedieť rozpoznať. Ak teológ vidí vo filozofii, či filozofov len nepriateľov viery, či dokonca svojich osobných nepriateľov, sotva je možné presvedčiť ho, aby sa filozofiu neštudoval s odporom. Preto je potrebné ukázať, že filozofia nepredstavuje len uzavretý svetonázor, ale aj hľadanie v zmysle jednej z definícií: "Filozofia je tá centrálna životná forma a životný postoj, ktorý človeka charakterizuje hľadaním a nasledovaním (gr. *filia*) múdrosti (gr. *sofia*) ako najvyššieho hodnotového merítka."²¹¹ (Treba však pripomenúť, že nie je možné tvrdiť, že každý, kto sa zaoberá filozofiou, bytostne hľadá pravdu, podobne ako neplatí, že každý, kto študuje alebo sa zaoberá teológiou hľadá alebo pozná Boha.)

Filozof má víziu a podobne aj básnik, ale žiadny z nich nemá pamäť. Kazateľ Evanjelia má aj víziu aj pamäť a uvedomuje si, že medzi Bohom a človekom je priepasť.²¹² ...Je oveľa uspokojivejšie počúvať filozofa, ako kazateľa Evanjelia, pretože ten druhý hovorí pichľavé a urážlivé reči od Boha (*gibes and the cuts of God*), ktoré prenikajú priamo tam v človeku, kde nenávidí odhalenie priepasti medzi človekom a Bohom.²¹³

²¹⁰ THIELICKE, H. *Theologische Ethik I*, s. 403.

²¹¹ WALDENFELS, H. *Kontextová fundamentálna teológia*. s. 85.

²¹² CHAMBERS, O. *Biblical ethics*. In: *The Complete Works of Oswald Chambers*, s. 106.

²¹³ CHAMBERS, O. *The Psychology of Redemption*. In: *The Complete Works of Oswald Chambers*, s. 1098.

Napriek tomu je tu možnosť získať pozitívnu skúsenosť s principiálnou otvorenosťou filozofie voči teológii, keďže to vyplýva minimálne z jednej jej definície, ktorú som vyššie citoval. Ak platí, že "...teológia je náuka o Božom vzťahu k človekovi..." a tiež, že to je "...veriace myslenie o Bohu, ktorý sa ukazoval ľuďom, hovoril k nim, zjavoval sa im",²¹⁴ tak je prirodzené, že teológ by mal byť motivovaný týmto Božím vzťahom ku všetkým ľuďom a Božím konaním v každom človeku, a teda aj jeho vzťahom k filozoficky mysliacemu človekovi, a pokúsiť sa o obojstrannú inteligentnú komunikáciu.

2.2.2 FILOZOFIA PRE POCHOPENIE TEOLÓGIE

Ďalšou významnou motiváciou poznať filozofiu je pre teológa tá skutočnosť, že odborné pochopenie teológie, hlavne jej historického vývoja, je závislé na poznaní filozofie, pretože systematická teológia od začiatku (apologeticky) odpovedala na otázky gréckej filozofie, ktorá mala široký vplyv na vzdelané obyvateľstvo v Rímskej ríši. Kresťanskí apologeti pritom používali pojmy často prevzaté z filozofie²¹⁵ a používali metódy filozofickej argumentácie. Takto sa postupne rozvíjala disciplína, ktorú dnes poznáme pod názvom "dogmatika" alebo "systematická teológia". Adolf von HARNACK, ktorý podrobne študoval vznik a dejiny kresťanských dogiem, na základe týchto skutočností vyhlásil, že "vybudovanie dogmatického kresťanstva je dielom gréckeho ducha na pôde evanjelia".²¹⁶ Nemusíme s HARNACKOM úplne súhlasiť, aby sme nahliadli, že vplyv gréckej filozofie je pre sformovanie kresťanskej dogmatiky príliš významným činiteľom, aby si teológ mohol dovoliť ho ignorovať. "Aby sme rozumeli základným formuláciám kresťanskej viery a mohli s porozumením čítať veľkých teológov, potrebujeme niečo vedieť z filozofie."²¹⁷ je niekedy až príliš nepríjemná pravda pre teológa, ktorý by chcel vystačiť len s Bibliou, prípadne s jej historickým pozadím.²¹⁸ Biblia je písaná jazykom "bežného človeka", systematická teológia, či dogmatika, používa zložité pojmy, ktoré sa pokúšajú vyjadriť kresťanský svetonázor v pojmoch zrozumiteľných sekulárnemu filozoficky mysliacemu človeku. Tento

²¹⁴ LIGUŠ, J. *Propedeutické systematicko-teologické reflexie o kresťanskej viere v Bohu*, s. 29.

²¹⁵ "Treba si však pozorne všimnúť špecifický význam, ktorý takéto filozofické pojmy dostali, keď boli použité v kresťanskom učení." (PELIKAN, J. *The Christian Tradition II*, s. 36.)

²¹⁶ von HARNACK, A. *History of Dogma I*, s. 17.

²¹⁷ ALLEN, D. *Filosofie jako brána k teologii*, s. i.

²¹⁸ Nesmieme si tu mylíť laické pochopenie Biblie a cesty spásy s odborným, či vedeckým porozumením systematickej teológie. Reformácia dala Bibliu do rúk každému, kto vie čítať, s presvedčením o *perspicuitas scripturae sacrae* - o zrozumiteľnosti Svätého Písma. To neznamená, že Bibliu nie je potrebné odborne exegetovať, a že pri bežnom čítaní nedochádza k omylom, ktoré je možné odstrániť znalosťou jazyka, dejín a teológie.

proces je podmienený odbornou definíciou kresťanských dogiem, ktorá je aj filozoficky komunikovateľná.

2.2.3 APOLOGETICKÉ VYUŽITIE FILOZOFIE

Ďalšia významná požiadavka porozumieť a poznať filozofiu pre teológa je v jej apologetickom použití. R.C. SPROUL súčasný americký evanjelický teológ, o kvalifikácii misionára napísal: "Nestačí, aby sme jednoducho poznali obsah evanjelia. Je takisto dôležité, aby sme rozumeli spoločnosti, v ktorej pôsobíme ako misionári."²¹⁹ Toto je známa misiologická zásada "prekladu" evanjelia do kontextu kultúry, v ktorej sa evanjelium zvestuje. (V ďalšom sa SPROUL okrem iného zaoberá najvplyvnejšími súčasnými filozofickými názormi a postojmi v USA: sekularizmom, existencializmom, filozofickým humanizmom, pragmatizmom, pozitivizmom, pluralizmom a hedonizmom.) V tomto procese snahy komunikovať evanjelium v sekulárnej kultúre musí teológ najprv zistiť, či nejakému všeobecne rozšírenému ne-kresťanskému názoru sám implicitne nepodlieha, čo však zistí až pri štúdiu.²²⁰ Niektoré filozofické postoje sú takou samozrejmovou súčasťou modernej kultúry a "myšlienkovvej výbavy" súčasného človeka, že je potrebné na odhalenie ich ne-kresťanského charakteru vyvinúť značnú námahu. Príkladom môžu slúžiť také "samozrejme" princípy, ako sú individualizmus, antropocentrizmus, scientizmus, či viera v automatický pokrok spoločnosti. V pozadí týchto názorov a postojov je ich kresťanský pôvod a len veľmi ťažko sa tu oddeľuje zneužitie od použitia.

Excelentným príkladom apologetického využitia filozofie je C. S. LEWIS (1898-1963), ktorý okrem teologicko-filozofických článkov napísal viacero alegorických diel, v ktorých na veľmi zaujímavo fabulovaných príbehoch ukazuje ťažkosti a absurdity populárnych filozofických názorov. Pre teológa je veľmi zaujímavá jeho paralela k BUNYANOVU *Pilgrim's Progress* ("Cesta pútnika"): *Pilgrim's Regress* ("Návrat pútnika", alebo "Úpadok pútnika").²²¹ Nealegorickou kritikou nedomyšlenej sekulárnej filozofie je jeho *Abolition of Man*, v ktorej analyzuje populárne tvrdenia v školských učebniciach a ich filozoficko-teologický dopad.²²²

²¹⁹ SPROUL, R. C. *Lifeviews*, s. 20.

²²⁰ "Nemôžeme sa chrániť pred filozofiou, ak ju nepoznáme. (We cannot properly beware of philosophy unless we be aware of philosophy.) Analogicky v medicíne platí, že ten človek najskôr chytí nejakú nemoc, ktorý proti nej nemá žiadnu ochranu." (GEISLER, N. *Christian Apologetics Journal*. 1999:2, s. 17.)

²²¹ LEWIS, C.S. *The Pilgrim's Regress*. Glasgow : Collins, 1990.

²²² Správca pozostalosti C. S. LEWISA, Walter HOOPER, sa vyjadril, že kniha *The Abolition of Man* ("Odstránenie človeka") "je najdokonalejšie zdôvodnená obhajoba prirodzeného zákona, akú som

V oblasti teologicko-filozofickej apologetiky publikovalo a stále publikuje veľa dobre informovaných autorov, ktorých by mal teológ poznať nielen z pracovne-misijného záujmu, ale aj kvôli upevneniu svojej vlastnej viery na poli jej racionálnych formulácií.

kedy videl, alebo by som veril, že jestvuje." (LEWIS, C.S. *The Abolition of Man*. Glasgow : Collins, 1987. (prebal - zadná strana)

3. METODICKÉ POZNÁMKY PRE VYUČUJÚCEHO

V druhej časti tejto knihy sa nachádza interaktívny učebný text, ktorý uvádza študenta teológie prostredníctvom komentovaných citátov do kontaktu s filozofickými textami. V tejto kapitole uvádzam stručný návod na jej použitie na vyučovaní.

Podľa môjho názoru študent teológie potrebuje v prvom rade spoľahlivé informácie o konkrétnych filozofických názoroch a smeroch, ak sa nemá rozhodovať len na základe dobre myslených varovaní, či odporúčaní, ktoré ale neuvádzajú do kontaktu so samotným filozofickým myslením, osobnosťami, dielami, cieľmi a kontroverziami - preto text v druhej časti, určený na štúdium, obsahuje čo najviac citátov z diel filozofov, ktoré študent na tejto úrovni síce nemôže dokonale pochopiť, ale pod vedením vyučujúceho sa stretne priamo s hlasmi filozofov. Veľmi bude záležať na vyučujúcom, aký postoj k nim nakoniec zaujme.

V texte určenom na prvé zoznámenie s filozofiou som si postavil niekoľko celkových úloh:

(1) Prvou úlohou je ukázať *nevyhnutnosť* poznania filozofických otázok a problémov a viacero ciest, ktorými sa k filozofii dá pristupovať. Študent by mal nahliadnuť, že aj keby filozofiu nikdy odborne neštudoval, aj tak by na filozofické otázky (na nejakej úrovni) nevyhnutne musel hľadať odpovede. Cesty alebo "brány" k filozofii sú rôzne oblasti života a myslenia, ktoré vedú k filozofickému zamysleniu a filozofickému kladeniu otázok: napr. otázka dejín myslenia alebo problém vplyvu vládnúcej plauzibility na stav spoločnosti. (Tieto "cesty k filozofii" sú pomenované v nadpisoch jednotlivých kapitol od kapitoly č. 6.)

(2) Druhou úlohou učebného textu je zoznámiť s študenta konkrétnymi výrokmí filozofov najrôznejších smerov a zameraní. Pri stretávaní s filozoficky "veriacimi" ľuďmi sa často stáva, že poznajú len "tú svoju" filozofiu a dogmaticky presadzujú jej tvrdenia, ako nejakí misionári. Poznanie viacerých filozofických alternatív v odpovediach na jednotlivé filozofické otázky je pre

veriaceho oslobodzujúce a teológovi poskytuje viacero ciest, ktorými je možné viesť diskusiu k alternatíve kresťanskej viery.

(3) Tretia úloha učebnice spočíva vo vedení k diskusii a komparácii odpovedí rozličných filozofických smerov pod vedením vyučujúceho. Táto časť je veľmi závislá na schopnostiach študentov vyjadriť filozofické texty vlastnými slovami a na vyučujúcom, od ktorého očakáva, že poukáže na silné a slabé stránky každého z preberaných filozofických systémov.

Tieto ciele sa majú naplniť v dvanástich "aspektoch filozofie", alebo "prístupových cestách", či "bránach k filozofii". Ako som už povedal, sú to také otázky na filozofiu, s ktorými sa prakticky každý človek stretne vo všeobecnom vzdelaní.

3.1 K TÉME "ŠTUDENT TEOLÓGIE A FILOZOFIA"

Cieľom prvej kapitoly je formovať základný a východiskový postoj študenta teológie k filozofii. Teológ tu kriticky a zároveň tvorivo porovnáva protichodné postoje k filozofickému mysleniu. V riadenej diskusii dvojíc sa študent učí zdôvodňovať silné a slabé stránky každého z uvedených postojov, pričom žiadny z nich sa nemá považovať za jedine možný a pravdivý. Jednotlivé tézy obhajujú študenti nielen podľa svojho vlastného presvedčenia, ale hľadajú argumenty aj v prospech opačného názoru. Treba zdôrazniť, že pri tomto porovnávaní žiadny z postojov k filozofii nie je podávaný ako "správny", či "nesprávny" alebo "zlý".

Úlohou vyučujúceho je citlivo komentovať porozumenie študenta úlohe filozofie v teológii. Študenti teológie sa obyčajne veľmi výrazne delia do dvoch skupín - jedni vidia vo filozofii nepriateľa viery a jednoduchého prijímania evanjelia, iní zase stotožňujú vieru s akýmsi "teologickým filozofovaním" o Bohu, existencii a živote človeka. Zvyčajne sú oba tieto krajné postoje nie celkom zrelé a je potrebné, aby učiteľ viedol každého študenta k pochopeniu kladného významu názoru, ktorý je mu zatiaľ cudzí.

3.2 K TÉME "SILA MYŠLIENOK"

Americký filozof Mortimer ADLER (1902-2001) viedol v polovici dvadsiateho storočia projekt, v ktorom zostavil výber najvplyvnejších diel (kníh) ako aj najvplyvnejších ideí v dejinách ľudstva. Tieto sú prezentované v druhej kapitole učebného textu a majú pomôcť porozumieť sile a vplyvu myslenia na ľudské konanie, a tým na históriu, čo je ďalší krok k pochopeniu významu štúdia filozofie. Teológ je tu konfrontovaný s myslením človeka ako určujúcim

a najsilnejším faktorom ľudských dejín. V diskusii hľadá aj iné možné vysvetlenia udalostí, ako sú uvedené v niekoľkých citátoch významných filozofov.

Je dobre, ak vyučujúci podoprie tvrdenie o význame myšlienok odkazom na biblické metaforické označenie myšlienok, či predstáv, pojmom "pevnosti" (ὀχύρωμα, 2Kor 10:4-5) a na skutočnosť, že taký významný teologický pojem, ako "pokánie" v gréčtine odkazuje na "zmenu mysle" (μετάνοια). Z hľadiska dejín myslenia tu ide o to, čo Karl MANNHEIM nazval "sociologickým konceptom myslenia". V diele *Ideológia a utópia* napísal: "Filozofi sa pridľho zaoberali svojím vlastným myslením...Medzitým činorodí ľudia, či to bolo lepšie alebo horšie, vyvinuli pestrú paletu metód na experienciálne a intelektuálne pochopenie sveta, v ktorom žijú, a tieto metódy neboli nikdy analyzované s takou presnosťou, ako tzv. exaktné formy poznania. Keď ale nejaká ľudská aktivita trvá dlhý čas bez toho, aby bola podrobená intelektuálnemu riadeniu alebo kritike, má tendenciu vymknúť sa z rúk."²²³ Pre teologické hodnotenie vplyvu myslenia na spoločnosť a dejiny je dôležité študenta upozorniť na to, čo Peter BERGER nazval "sociálnou konštrukciou reality",²²⁴ a že sila myšlienok nespočíva na ich filozofickom rozpracovaní a zdôvodnení.

3.3 K TÉME "FILOZOFICKÉ MYŠLIENKY"

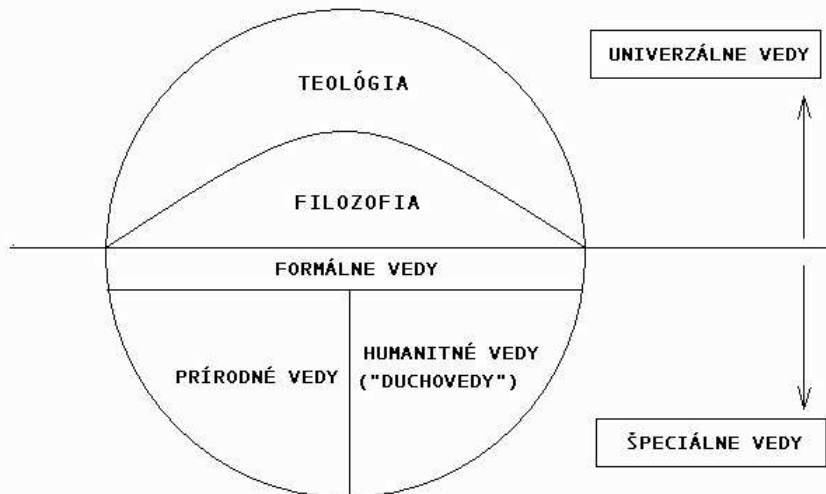
Aj keď každé myslenie má filozofické pozadie, nedá sa povedať, že každé vplyvné ideologické, či vplyvné dielo patrí do dejín filozofie. Pre študenta dejín myslenia je dôležité vedieť, ktoré myšlienky si "zaslúžia" pomenovanie "filozofické". Táto otázka vedie k problému definície filozofie, ktorá je sama filozofickým problémom. Študent sa tu dozvedá, že filozofia si zďaleka nie je istá sama sebou, hoci každý, kto sa ňou zaoberá, musí nejakou pracovnou definíciou narábať. Takúto definíciu v závere tejto kapitoly uvádzam.

V tejto súvislosti je vhodné študentov oboznámiť s procesom, akým sa prírodné vedy vyvinuli z filozofie (tzv. prírodnej filozofie). Teológ by mal vedieť aký je filozofický charakter "istoty poznania" týchto vied a na akých epistemologických základoch spočívajú - aký je ich vzťah k tomu, čo dnes nazývame "filozofiou". Takto sa popri viacerých možných definíciách filozofie zároveň kriticky oboznámi s problémom scientizmu a problémom aplikovateľnosti metód exaktných vied vo vedách humanitných ako aj v teológii. Dôležité je, aby študent pochopil, že definícia filozofie, či "filozofickej myšlienky", z princípu

²²³ MANNHEIM, K. *Ideology and Utopia*, s. 1.

²²⁴ BERGER, P. - LUCKMANN, T. *The Social Construction of Reality*.

nemôže byť jednoznačná, a aby vedel zdôvodniť, prečo je to tak. Pre lepšie pochopenie vzťahu filozofie a ostatných vied môže vyučujúci použiť nasledovnú schému.²²⁵

ANZENBACHER: Vedy univerzálne a vedy špeciálne

3.4 K TÉME "PREČO ĽUDIA FILOZOFUJÚ"

Odmietanie filozofie (nielen v teológii) je často zdôvodňované tým, že človeku pre život postačuje "zdravý sedliacky rozum" a žiadne filozofovanie nedosiahne, "aby bol chlieb lacnejší". Táto kapitola chce ukázať, že každý postoj k dôležitým otázkam bytia má filozofické pozadie, a že odpoveď na ne je implicitne skrytá aj v odmietnutí dať si odpoveď. K filozofii sa dá dostať z rôznych motívov, ktoré sú tu predložené v citátoch z diel viacerých filozofov. Niekedy sa motívy k filozofii kombinujú: "Cesta hľadania krásy vedie cez rôzne činnosti k vedám, cez vedy k filozofovaniu, a uvedomenie si jedného vedenia umožňuje vzťah s krásnym. Krásno podstaty je večné - nevzniká a nezaniká, nestarne, neredukuje sa, je jednotné..."²²⁶ Tu sa problém estetiky (axiológie) spája s problémom vedenia (epistemológie) a substancie (ontológie). Takto

²²⁵ ANZENBACHER, A. *Úvod do filozofie*, s. 35. (zjednodušené)

²²⁶ ZAVIŠ, M. Psychologické predpoklady pre kňazskú službu žien. In *Ordinácia žien za farárky v cirkvi*, s. 230.

pospájané motívy vedú k filozofovaniu. Študent má možnosť porovnať si skúsenosti zaznamenané v literatúre s vlastnými próto-filozofickými otázkami. Výsledkom by malo byť pochopenie človeka ako filozofa.

Pre študentov teológie bude z apologetického hľadiska zaujímavý prístup k filozofii cez uvažovanie o zákonoch, ktoré jestvujú nezávisle na čase a priestore, ako tu uvádza vo svojej knihe *Ceste k filozofickému mysleniu* filozof a logik J. M. BOCHENSKI.²²⁷ Podobný spôsob použil C. S. LEWIS v knihe *Mere Christianity* (zaujímavé je, že tiež ide pôvodne o rozhlasové prednášky), kde začal úvahou na tému: "Správnosť a nesprávnosť ako kľúč k významu vesmíru" (*Right and wrong as a clue to the meaning of the universe*). Tento prístup ukazuje možnosť prepojenia medzi teologickým myslením a filozofickými úvahami..

3.5 K TÉME "PROBLÉMY, KTORÝMI SA ZAOBERÁ FILOZOFIA"

Ďalšou dôležitou "bránou k filozofii" je pochopenie a zatriedenie problémov, ktorými sa filozofia zaoberá. Ako bolo uvedené vyššie, vo svojich dejinách filozofia zahrňovala aj problémy, ktoré dnes skúmajú špeciálne vedy. Filozofii po ich oddelení "ostali" najvšeobecnejšie otázky, ktoré sa vymykajú experimentálnemu štúdiu a odpoveď na ne je často len vyjadrením nez dôvoditeľného presvedčenia alebo viery. Teológ sa tu dostáva k podstate filozofického myslenia a je nepriamo vyzvaný k porovnaniu filozofických odpovedí s odpoveďami teológie.

Pri zaužívanom delení problémov filozofie do troch oblastí (ontológia, epistemológia, axiológia) teológ nesmie zabudnúť na to, že človek ľahko podlieha ilúzii, podľa ktorej sa na svet pozerá "Božím okom" - akoby sa nachádzal mimo sveta a všetky veci sa mu stávajú len objektom skúmania. Nie je potrebné dlhé dokazovanie, že v skutočnosti je neustále súčasťou objektu svojho filozofického skúmania a nie je schopný seba pozorovať ako "čistý" objekt. Osobitne toto upozornenie musí platiť pri filozofovaní o Bohu (ontológia, či metafyzika), ktorý hodnotí myšlienky človeka a samozrejme, že najviac posudzuje myšlienky človeka o sebe. To, že "bez Boha nie je možné o Bohu myslieť" vyjadruje známa biblická axioma "začiatok múdrosti je báť sa Boha". Teológia tu prekračuje možnosti filozofie, pretože počíta s prameňom poznania, ktorý je filozofii neprístupný.

Ďalej je potrebné zdôrazniť, že filozofia síce kladie sčasti rovnaké otázky, ako teológia, ale je to len relatívne malá časť filozoficko-teologických otázok,

²²⁷ BOCHENSKI, J. M. *Cesta k filozofickému mysleniu*. Praha : Academia, 2001.

ktorá je spoločná mysleniu veriacich aj neveriacich. Teológia (ktorá nielen hovorí o Bohu, ale vychádza z evanjeliového poznania *Boha* v Ježišovi prostredníctvom Božieho Ducha) musí odpovedať na otázky vyplývajúce zo špecifickej ontológie, epistemológie aj axiológie podľa Písma. Pokiaľ sa tieto rozdiely ignorujú, dochádza buď k "prevalcovaniu" a redukovaniu teológie filozofiou, alebo opačne, vnášaniu teologických odpovedí do filozofie.²²⁸

3.6 K TÉME "FILOZOFICKÉ METÓDY"

Toto je jedna z náročnejších kapitol tak pre vyučujúceho na výklad ako aj pre študenta na pochopenie. Dôsledné uplatnenie metódy v myslení nie je človeku bežne vlastné a vyjadrenie takej metódy je ešte náročnejšie. Jednou s neodmysliteľných charakteristík filozofického myslenia je však práve dôsledné uplatnenie jednotnej metódy. Študent sa tu zoznamuje s tým, aké metódy uplatňujú jednotlivé "izmy" a mal by podrobiť kritike aj svoju vlastnú schopnosť myslieť metodicky dôsledne a presne.

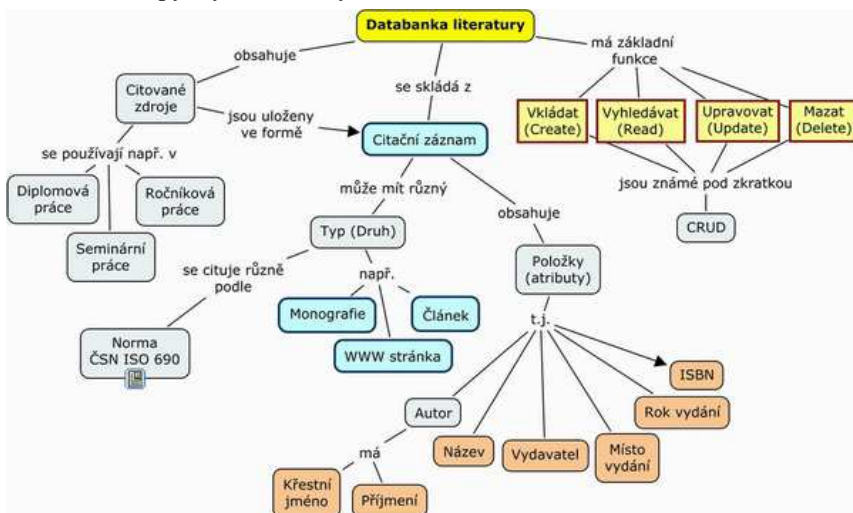
V rámci filozofických metód považujem za veľmi dôležité oboznámiť študentov s metódami argumentácie, neformálnej logiky ako aj zásadami kritického myslenia. Argumentácia môže byť chápaná prísne formálne ako súčasť matematickej logiky. Pre študenta teológie je dôležitejšia argumentácia ako súčasť rétoriky. V anglosaskom svete má tento odbor dlhú tradíciu. Naši študenti sú skôr naučení nekriticky "bifliť" predložený materiál. Kritické myslenie pritom nesmie znamenať "odmietavé myslenie", ale také, ktoré je schopné a ochotné klásť si otázky založené na protiargumentoch, zvážiť ich a upraviť podľa toho svoj názor.

Ďalšou témou v tejto súvislosti môže byť oboznámenie s mapovaním mysle, alebo vytváraním mentálnych máp (*mind mapping*). Ide o grafické znázornenie hlavného problému a z neho vyplývajúcich tém do uzlového grafu. Uprostred mapy je hlavná téma, ktorú ďalšie podtémy rozvíjajú ako vetvy vychádzajúce z nej na všetky strany. Stručný anglický návod je možné nájsť na mnohých web stránkach.²²⁹ Mentálne mapy pomáhajú hlavne študentom, ktorí sú vizuálne orientovaní, ale u všetkých stimuluje tvorivosť a predstavivosť.

²²⁸ Toto tvrdenie je obyčajne poburuje ľudí, ktorí sa vo viere nestretli so vzkrieseným Ježišom Kristom. Na druhej strane nie je možné rozumieť požiadavkam kresťanskej viery, ak nevezmeme vážne výroky ako napr. "Ak sa niekto nenarodí znova, nemôže vidieť kráľovstvo Božie" (Ján 3:3).

²²⁹ napr. <http://www.mind-mapping.co.uk/make-mind-map.htm>,
http://www.12manage.com/methods_mind_mapping.html (13. 6. 2009). Pre vzdelávanie v cirkvi je úvod do tvorby takých máp uvedený na stránke
http://vychovnovyodbor.baptist.sk/doc/nbradnanska_dobrodruzne_mucenie.pdf (13. 6. 2009)

Príklad mapy mysle môže vyzerat' nasledovne²³⁰:

3.7 K TÉME "DEJINNÉ OBDOBIA FILOZOFIE"

Jedným z najčastejších spôsobov, ktorým sa predstavuje filozofia novým študentom, je historický úvod ("dejiny filozofie"). Predkladám tu dejiny filozofie ako "stáročný dialóg", v ktorom je dôležité poznať starších filozofov nielen ako tvorcov nejakého filozofického systému, ale aj ako formovateľov otázok, na ktoré neskorší filozofi odpovedajú. Zároveň sú dejiny filozofie predstavené ako filozofický problém, ktorý rôzni filozofi riešia rôzne. Dejiny takisto naznačujú periodicitu filozofického myslenia dvoch základných filozofických motívov - budovať alebo búrať systém. Pre študenta je tu aj cvičenie, v ktorom s použitím filozofického slovníka priraduje krátke definície filozofických systémov k ich názvom.

Dejiny filozofie úzko súvisia s filozofiou dejín. Anglický historik BUTTERFIELD napísal, že "dejiny musia byť pre kresťanov vecou významného záujmu, keďže týmto spôsobom sa náboženstvo chce zaoberať celým problémom ľudského určenia..." a "...súčasnú predpoklady ohľadom celkového smerovania ľudského života v čase je v skutočnosti vážnejšou prekážkou pre kresťanstvo

²³⁰ http://chaos.pedf.cuni.cz:8001/servlet/SBReadResourceServlet?rid=1130150415093_687469061_102&partName=htmltext (13. 6. 2009)

ako prírodné vedy".²³¹ V tejto téme sa kresťanstvo radikálne líši od každej filozofie, keďže filozofia (bez zjavenia) buď hľadá naplnenie zmyslu dejín v rámci dejín, alebo popiera, že by dejiny nejaký zmysel mohli mať. Pravdepodobne najvýraznejšou filozofiou dejín je HEGELOVA filozofia a z nej vychádzajúci marxizmus, v ktorom ide až o akúsi "sekularizovanú eschatológiu".²³² Pohľad na dejiny "z vtáčej perspektívy" je nevyhnutne simplifikovaný, ale pri správnom pochopení umožňuje "vidieť les a nielen stromy".

3.8 K TÉME "AJ FILOZOFI SÚ ĽUDIA"

Táto kapitola je anekdotická a má odľahčeným spôsobom na charakterové vlastnosti filozofov ako ľudí. Pri niektorých ide len o ľahké príbehy zo života, pri iných o rozporuplné postoje, ktoré akoby popierali ich vlastný humanizmus. Pre študentov, ktorí sa zaujímajú o biografie veľkých ľudí, sa takýto prístup k filozofii môže môže stať "zadným schodiskom filozofie", ako ho výstižne nazval WEISCHEDEL.²³³

Teológ vidí vo vzťahu medzi myslením a životom úzke prepojenie, keďže sa navzájom ovplyvňujú a podmieňujú, musí však dať pozor, aby neprepadol móde súčasnosti, podľa ktorej sa všetky názory a tvrdenia vysvetľujú skrytými (podvedomými, či nevedomými) pohnútkami - sex (podľa FREUDA), majetok (podľa MARXA), ovládanie (podľa NIETZSCHEHO). Život filozofov, ako aj teológov, či veriacich ľudí, vysvetlí veľa, ale nie všetko. Vyvracať argumenty poukazom na skryté motívy je použiteľné len v krajných prípadoch, keď zlyhala komunikácia a je preukázateľné, že za zlyhaním je skrytá, či otvorená agenda.

3.9 K TÉME "FILOZOFIA A TEOLÓGIA"

Pestrý výber vyjadrení teológov o filozofii je len prvou časťou tejto kapitoly. Druhá časť je ilustráciou WEISCHEDELOVEJ tézy, že "filozofická teológia je... centrálnou problematikou filozofie..."²³⁴ Najdôležitejšia časť tejto kapitoly je tretia ("Filozofia v teológii"), kde sa na konkrétnych príkladoch študent dozvedá, ktoré filozofické smery vplývali na niektorých z najvýznamnejších teológov kresťanskej systematickej teológie. Toto by malo byť pre študenta teológie v centre záujmu o filozofiu.

²³¹ BUTTERFIELD, H. *Christianity and History*, s. 2 a 4.

²³² Táto sekularizovaná eschatológia ostala v mysliach ľudí aj po páde komunistickej budúcnosti a dokonca je populárna aj na niektorých západných univerzitách.

²³³ WEISCHEDEL, W. *Zadní schodiště filosofie*. Olomouc : Votobia, 1995. (*Die philosophische Hintertreppe*. München : dtv, 1966.)

²³⁴ WEISCHEDEL, W. *Der Gott der Philosophen I*, s. 494.

V tejto súvislosti je potrebné študentov teológie upozorniť na rozdiel medzi "filozofiou náboženstva" a "náboženskou filozofiou". Filozofia náboženstva sa zaoberá náboženstvom a vierou "zvonku", analyzuje predpoklady náboženstva a viery a kriticky hodnotí ich pravdivostné nároky. Náboženská filozofia je podriadená nejakému náboženstvu, a teda sa ním zaoberá "zvnútra", keďže považuje jeho pravdivosť za východiskovú (presuppozície), alebo za nespochybniteľnú. Náboženská filozofia sú v tomto zmysle filozofické postupy využité v rámci nejakého náboženstva. U kresťanského teológa ide o "kresťanskú filozofiu".²³⁵ Teológ musí byť schopný rozumieť tomuto rozdielu (filozofia náboženstva je jedným predmetov teologického kurikula), ale musí byť opatrný, aby sa nezačal domnievať, že môže zaujať trvalý postoj "filozofa náboženstva", čo by znamenalo, že je možné rozmýšľať o Bohu bez Boha (bez zjavenia a modlitby). Ak je vzťah k Bohu podmienkou schopnosti pravdivo myslieť, hra na nezávislé myslenie "akoby Boha nebolo" môže dopadnúť odňatím tejto schopnosti. Teológ sa primárne pozerá na filozofiu z hľadiska teológie (viery), kým filozof sa primárne pozerá na teológiu (vieru, náboženstvo) z hľadiska filozofie.

3.10 K TÉME "FILOZOFIA A SPOLOČNOSŤ"

Poznanie a kritika prevládajúcej plauzibility je jedným z veľmi dôležitých zdrojov kresťanského zvestovania. Nielenže poskytuje témy, o ktorých musí teológia hovoriť, ale aj odhaľuje slabiny vo všeobecne prijateľných cestách argumentácie. Preto by študent teológie mal vyvinúť osobitnú snahu na pochopenie, *prečo* v spoločnosti vládnu myšlienkové a iné trendy, ktoré "nikto nekritizuje". A hoci filozofia nie je jediným formujúcim činiteľom vládnucej plauzibility, rozhodne je jedným z jej hlavných tvorcov. Zdá sa, že v našom teologickom myslení má kritika spoločnosti oveľa slabšiu tradíciu, ako v západnom kresťanstve. Mojm želaním je motivovať študentov teológie k tomu, aby tejto oblasti teologicko-filozofickej práce venovali osobitnú pozornosť.

Vyššie citovaný historik BUTTERFIELD v tej istej knihe napísal, že "...najslepší zo všetkých slepých sú tí, ktorí nedokážu preskúmať svoje vlastné presupozície".²³⁶ Je smutné, že teológia (a cirkev) pričasto len inými slovami opakuje to, čo ovláda myslenie sekulárneho človeka. SCHAEFFER to ukázal v knihe *The*

²³⁵ Tento pojem je spochybňovaný, ale podľa môjho názoru je pri správnom pochopení použiteľný na označenie kresťanského svetonázoru rozpracovaného aj na témy, o ktorých nemáme biblické zjavenie.

²³⁶ BUTTERFIELD, H. *Christianity and History*, s. 46.

God Who Is There, kde posledným článkom, ktorý sa dostáva pod vplyv populárnych filozofických ideí, je teológia. Dnes len málokto má odvahu spochybňovať určujúcu rolu individualizmu, antropocentrizmu, či scientizmu. Tieto postoje sa stali prakticky implicitným vierovyznaním moderného človeka, cez ktoré hodnotí všetko ostatné. Kritika spoločnosti, ktorá si zaslúži názov "teologická" musí byť schopná tieto presupozície podrobiť nestrannej analýze na základe biblickej kozmológie, antropológie, čo soteriológie.

3.11 K TÉME "FILOZOFIA TAKMER SÚČASNÁ"

Sledovať skutočne *súčasnú* filozofiu je možné jedine čítaním odborných filozofických časopisov, na ktoré teológ popri svojej teologickej práci zrejme nebude mať dost' času, energie ani prostriedkov. Výraz "takmer súčasná" preto vyjadruje tú skutočnosť, že nejde o diskusiu medzi žijúcimi filozofmi, ktorá práve prebieha v ich najnovšie publikovaných článkoch a dielach. Študenta teológie má upozorniť na mimoriadnu zložitost' situácie v súčasnej filozofii, ako aj na náročnosť metód používaných v súčasnej filozofii. (Niektoré sú vlastne matematickou logikou.) Takto sa teológ vyhne unáhleným a neopatrným vyjadreniam, ktoré situáciu vo filozofii nielen nesprávne simplifikujú, ale sú aj zastaralé.

Pre teológa je vždy dôležité všímať si tie filozofické smery, ktoré sú zdánlivo voči kresťanskej viere neutrálne, ale ich aplikácia v teológii vedie k neprijateľným výsledkom. Hermeneutická filozofia, dekonštrukcia, neopragmatizmus ponúkajú metódy výkladu, s ktorými sa vedecká teológia musí vyrovnávať. Všeobecné označenie "postmodernizmus" sa stalo problematickým klišé, za ktorým sa často skrýva neochota podrobnejšie sa zaoberať prúdmi moderného myslenia.

Využitím filozofických metód v hermeneutike sa podrobne zaoberal A. THISELTON (nar 1937).²³⁷ V rámci krátkeho úvodu do filozofie nie je možné, aby sa študent hlbšie venoval týmto otázkam, ale mal by byť oboznámený s filozofickým pozadím súčasných hermeneutických metód pri výklade Písma. Oveľa účinnejšie je argumentovať na poli východísk exegézy (presuppozícií), ako sa vyrovnávať so závermi, ku ktorým dospievajú exegéti pri ich používaní. Vyučujúci môže použiť ako príklad konkrétny biblický text a konkrétnu hermeneutickú metódu a porovnať výsledky exegézy pri použití rôznych filozofických presupozícií.

²³⁷ *The Two Horizons, New Horizons in Hermeneutics.*

3.12 K TÉME "FILOZOFIA A KREŠŤAN"

Závěrečná kapitola je výzvou pre teológa, aby nielen pripustil, že mu poznanie filozofie môže byť užitočné, ale aby si vytvoril aj samovzdelávací študijný plán, podľa ktorého bude ďalej rozvíjať svoj kresťanský svetonázor, budovať knižnicu a angažovať sa v zápase o relevantné formulácie kresťanskej viery.

Prirodzene, ak má toto štúdium viesť k formovaniu teológa ako Božieho človeka, musí byť konané *pneumagomenicky*. Filozofia vyžaduje značné investície času a námahy. A aj táto investícia má podporiť lepšie porozumenie Božiemu slovu, aby sa nestala negatívom teologického štúdia.

V závere učebného textu sa nachádza heslovitý prehľad najdôležitejších filozofických smerov a riešení základných otázok, ako aj prehľad odporúčanej literatúry.

II. INTERAKTÍVNY UČEBNÝ TEXT

4. METODICKÉ POZNÁMKY PRE ŠTÚDIUM

4.1 CIEĽ ŠTÚDIA FILOZOFIE V TEOLÓGII

Štúdium teológie je v niektorých oblastiach úzko spojené s filozofiou. Pre študenta teológie to môže byť dosť nepríjemným prekvapením, obzvlášť ak v teológii hľadá útočisko pred filozofiou (podobne ako ho našiel vo viere pred nevierou). Učebný text si kladie za cieľ pripraviť pre študenta teológie *skúsenosť s rôznymi stránkami filozofického myslenia* a taktó *vybudovať postoj*, ktorý nebude ani únikový ani servilný, ale *kriticky partnerský*. Teológ sa v učebnom texte zoznamuje s filozofickými otázkami a na úryvkoch "z prvej ruky" získava predstavu o prameňoch, metódach a možnostiach filozofického myslenia ako aj o jeho hraniciach a rizikách. Cieľom týchto kontaktov s filozofickou problematikou teda nie je budovať systematické poznanie dejín alebo problémov filozofie. Dôraz je kladený na *zážitok z filozofického myslenia* na základe rôznych druhov filozofických (a teologických) výpovedí. Tento zážitok by mal v teológovi vytvoriť záujem a odvahu pustiť sa do ďalšieho štúdia a využívania filozofie tam, kde to práca teológa vyžaduje. Jeho ďalšie štúdium by malo smerovať k *dejinnému úvodu do filozofie* (napr. v piatom ročníku na KETM), ktorý doplní to, čo pri interaktívnom spracovaní nevyhnutne chýba - analýzu historického vývoja filozofie a súvislosti s dejinami kresťanstva a so všeobecnými dejinami ľudstva.

4.2 FORMA UČEBNÉHO TEXTU

Učebný text je zostavený vo forme niekoľkých "stretnutí s filozofiou" v rôznych oblastiach poznania (filozofické otázky, dejiny filozofie, osobnosť filozofa, využitie filozofie pri kritike spoločnosti ap.) Tieto stretnutia sú zoradené od uvedenia významu myslenia až po použitie filozofie v kresťanskej apologetike. Text nie je uzavretý a väčšinou neponúka odpovede, ktoré by študent mohol jednoducho memorovať. Využíva predovšetkým úryvky z diel filozofov, na základe ktorých si študent vytvára vlastný názor, ktorý má zdôvodniť. Je pravdepodobné, že niektoré texty budú bez predchádzajúceho štúdia filozofie na plné pochopenie príliš náročné. Treba zdôrazniť, že učebný

text nechce viesť ku kognitívne vyčerpávajúcemu pochopeniu týchto textov, ale k "naštartovaniu" filozofického zamyslenia. Prípadné nepochopenie sa má stať predmetom riadenej diskusie medzi študentmi. (Okrem toho *zážitok nezrozumiteľnosti* filozofického textu je v niektorých prípadoch nevyhnutnou súčasťou štúdia filozofie, keďže "nikto nevie", čo filozof chcel presne povedať.)

Odkazy na použitú literatúru (prípadne Internet) sú súčasťou učebného textu a majú študentovi umožniť bezprostredný vizuálny kontakt s menom autora a názvom citovaného diela (bez hľadania pod čiarou alebo na konci učebného textu). Tam, kde sa neudáva presná adresa internetovej stránky, ide o diela všeobecne známe a ľahko vyhľadateľné pomocou niektorého z vyhľadávačov ("engines" Google, AltaVista ap.) Podobne aj základné údaje o autorovi uvedené hneď pri citátoch majú nahradiť nutnosť hľadať v slovníku, ak študent o ňom nepozná ani najzákladnejšie informácie. Autori úryvkov sú vybraní tak, aby sa študent v učebnom texte zoznámil čo s najväčším počtom významných filozofov.

Každá kapitola končí krátkym zoznamom literatúry pre ďalšie štúdium. Knihy uvedené v týchto zoznamoch nie sú vždy písané z hľadiska teológie, a nie sú odporúčané ako nejaké "pravoverné" pojednania na danú tému. Majú len ukázať, ktorým smerom je možné v štúdiu pokračovať.

Úsmevné poznámky na adresu filozofie alebo filozofov na konci každej kapitoly majú celú vec odľahčiť a urobiť tieto stretnutia príjemnejšími.

Zoznam použitej literatúry má byť predovšetkým nasmerovaním k ďalšiemu štúdiu. Neobsahuje odkazy na Internet, keďže internetové stránky rýchlo "zomierajú" a texty je možné hľadať podľa ich (anglického) názvu.

4.3 POŽIADAVKY NA VYUČUJÚCEHO

Krátke úryvky z diel filozofov, ktoré sú najdôležitejšou časťou učebného textu, nemôžu poskytnúť ucelený obraz žiadneho z filozofických systémov. Od vyučujúceho sa preto čaká, že z iných zdrojov bude pripravený každú citovanú filozofiu predstaviť ako celok a odpovedať na otázky, ktoré text vyvolá. Je na rozhodnutí vyučujúceho v akom rozsahu otázky zodpovie, alebo či ich čiastočne zadá ako seminárnu prácu. Ak sa učebný text stane podkladom pre riadenú diskusiu, splnil svoj cieľ. Je snád' nadbytočné zdôrazňovať, že otázky nemajú jednoznačné odpovede, a že k učebnici filozofie sa nedajú vypracovať riešenia ako k nejakej zbierke matematických príkladov.

4.4 POŽIADAVKY NA ŠTUDENTA

Učebný text predpokladá, že študent bude používať aj ďalšiu literatúru. V prvom rade bude potrebovať filozofický slovník (zostavený po r. 1989 - ak ide o východoeurópsku publikáciu) a štandardnú vysokoškolskú učebnicu dejín filozofie. Okrem toho by mal mať k dispozícii slovník cudzích slov a nejakú všeobecnú encyklopédiu. Niektoré úlohy predpokladajú prístup na Internet a znalosti anglického (v niektorých prípadoch nemeckého) jazyka. Požiadavky na znalosti angličtiny by mali spĺňať aspoň niekoľkí študenti v skupine, ktorí môžu ostatným slúžiť ako tlmočníci. Úlohy sú zadávané s tým, že sa vypracujú písomne, v skupine sa porovnajú a vyučujúci k téme vedie riadenú diskusiu. Celý proces by mal viesť k oslobodeniu od snahy *zopakovať, čo si myslí učiteľ* a k formovaniu odvahy formulovať a zdôvodňovať svoj vlastný názor.

5. ŠTUDENT TEOLÓGIE A FILOZOFIA

Zdá sa, že vzťah teológa k filozofii je možné vyjadriť známym: "s ňou je zle a bez nej horšie". Teológ chce rozmyšľať pod vplyvom viery, ale k podstate filozofie patrí klásť ťažké otázky a všetko spochybňovať. Teológ sa chce venovať jedinej knihe - Biblii, ale filozofia vyžaduje čítanie ďalších, ťažko zrozumiteľných filozofických diel. Teológ chce zvestovať jednoduché Evanjelium, ale filozofia mu zjednoduchého Evanjelia robí neprehľadné množstvo protichodných interpretácií Evanjelia. Kto by sa divil, že filozofia je u neho v nemilosti?

Naozaj je bez filozofie teológovi horšie? Skúsme si predstaviť teológa, ktorý si nekladie ťažké otázky. Vieru isteže mať môže (dokonca ľahšie), ale je to naozaj teológ? Ak teológ študuje výlučne Bibliu, zdá sa, že ho môžeme len pochváliť (je to *homo unius libri*), problém bude mať však s "prekladom" Biblie do bežnej reči a ľahko sa stane obeťou "kanaánčiny". Určite to môže byť dobrý veriaci - ale splňa nároky na našu predstavu o teológovi?

Formulujte svoju predstavu ("definíciu") o tom, kto je to teológ. Ak vaša predstava zatiaľ nehovorila nič o jeho vzťahu k filozofii, pokúste sa tento vzťah sformulovať teraz.

5.1 NÁBOŽENSKÁ VIERA A POUŽÍVANIE ROZUMU

Značne rozšírený názor, že náboženská viera vyžaduje obmedzenie slobodného myslenia, sa prejavuje aj v nedôverčivom vzťahu nábožných ľudí k teologickému, a ešte viac, filozofickému mysleniu.

Niekoľkými vetami napíšte svoju reakciu na tvrdenia 1-3 (s krátkym zdôvodnením). Porovnajta s názormi ostatných študentov v skupine a diskutujte.

1. Väčšina ľudí, ktorí majú náboženskú vieru, sa uspokojí so slepou vierou. Necítia žiadnu povinnosť rozumieť, čomu veria. Dokonca si niekedy želajú, aby vo svojej viere neboli vyrušovaní myslením. Ale ak Boh, v ktorého veria, ich

stvoril s intelektuálnymi a racionálnymi schopnosťami, tieto im ukladajú povinnosť pokúsiť sa rozumieť vyznaniu svojho náboženstva. Neurobiť tak znamená žiť na pokraji poverčivosti. (ADLER, M. *A Philosopher's Religious Faith* s. 207.)

2. Viera, ktorá ničí rozum, ničí seba a človečenstvo človeka. Lebo jedine bytie, ktoré má štruktúru rozumu, je schopné starať sa o najvyššie veci (*to be ultimately concerned*), rozlišovať medzi cieľovými (*ultimate*) a predbežnými záujmami, chápať bezpodmienečné príkazy etického imperatívu a uvedomovať si prítomnosť svätého. (TILLICH, P. *Dynamics of Faith*, s. 75-76)

3. Prv, ako prídeme k viere a k poznaniu Boha, náš rozum je zatemnený. Vo veriacich je však veľmi užitočným nástrojom... Rozum u zbožných ľudí je niečo iné, pretože nebojuje proti viere, ale pomáha jej. (LUTHER, M. *Tischreden* 3,2938; In: ALTHAUS, P. *Theology of Martin Luther*, s. 71)

5.2 NIEKOLKO DÔVODOV ZA A PROTI ŠTÚDIU FILOZOFIE

Keďže systematické teologické myslenie je sčasti motivované snahou odpovedať na filozofické otázky, tento odpor k pojmovo presnej teológii sa u veriacich prenáša aj na filozofiu.

Štúdium filozofie vyžaduje dôkladné poznanie teologických základov náboženskej viery. V opačnom prípade je štúdium dvojnásobným utrpením - núti nielen premyslieť racionálne základy vlastnej viery, ale zaoberať sa aj názormi, ktoré sú proti nej. Obzvlášť evanjelikálni kresťania mávajú podozrievavý, až odmietavý postoj k štúdiu filozofie. Niektoré z bežných námietok proti filozofii sú uvedené v nasledovnej tabuľke v ľavom stĺpci. V pravom stĺpci je uvedená krátka odpoveď.

Prečítajte si nasledujúce argumenty proti a za štúdium filozofie na teológii, vyjadrite svoj názor a komentujte.

PREČO NIE	PREČO ÁNO
<ul style="list-style-type: none">• V kresťanstve som spoznal pravdu - filozofia mi nemôže nič dať.	<ul style="list-style-type: none">• Teológ musí študovať kresťanské zjavenie v kontexte všeobecne ľudského hľadania pravdy.

<ul style="list-style-type: none"> Nemám čas zaoberať sa filozofickými omylmi - štúdiom teológie ma plne zamestnáva. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoci filozofia neposkytuje konečné odpovede, je schopná klásť veľmi dôležité kritické otázky, ktoré by si každý teológ mal zodpovedať.
<ul style="list-style-type: none"> Filozofia ma ohrozuje - jej argumenty spochybňujú moju vieru. 	<ul style="list-style-type: none"> Viera teológa nemôže byť založená na nevedomosti.
<ul style="list-style-type: none"> Filozofia je príliš náročná špekulácia - evanjelium je jednoduché. 	<ul style="list-style-type: none"> Odborne študovaná filozofia je naozaj náročná, ale o teológovi sa predpokladá, že je schopný rozumieť svetonázoru sekulárneho človeka.
<ul style="list-style-type: none"> Biblia ma pred filozofiou výslovne varuje (Kol 2:8). 	<ul style="list-style-type: none"> Biblia varuje pred zvodmi filozofie, ale neodporúča jej neznalosť, ktorá je väčším ohrozením ako preskúmané nebezpečenstvo.

4. Teologické myslenie je filozofiou obohatené až po dlhom štúdiu. Dostatočne dlhé štúdiu filozofie je ale v rámci štúdia teológie možné len výnimočne. Málokto študenti sa filozofiou zaoberajú viac ako len celkom okrajovo. Nie je preto prekvapujúce, aké množstvo študentov je na začiatku teologických štúdií frustrovaných. Chýba im totiž jeden zo základných predpokladov takeého štúdia. Vo chvíli, keď si študent potrebu filozofie pre svoje teologické štúdiu uvedomí, siahne po jedinom zdroji, ktorý je k dispozícii - po prednáškach z filozofie, či knihe o dejinách filozofie, ktoré však nie sú pre neho určené. Niet sa preto čo diviť, že je taká populárna Tertuliánova rétorická otázka: Čo majú spoločného Atény s Jeruzalemom? Mnohí študenti totiž nezistia, že filozofia pomáha hlbšie pochopiť takmer všetky prvky kresťanského učenia ako aj všetkých veľkých teológov. Ich skúsenosti s filozofiou neprinášajú očakávanú pomoc, a tak sa vydajú vlastnou cestou... (ALLEN, D. *Filosofie jako brána k teologii*, s. ii)

Z čoho vyplýva potreba štúdia filozofie u teológov podľa D. Allena? Je jeho argumentácia pre vás presvedčivá? Zdôvodnite svoju kladnú, či zápornú odpoveď.

☺ *Cieľom filozofie je začať s niečím takým jednoduchým, že sa zlá zbytočne to vysloví a skončí s niečím tak paradoxným, že tomu nikto nedokáže uveriť.
(Bertrand Russell)*

5.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

SIRE, J. W. *Za novými svetmi*. Praha : Návrat, 1993. ISBN 80-85495-17-1

ALLEN, D. *Filosofie jako brána k teologii*. Třebenice : Mlýn, 1999. ISBN 80-902296-3-8

STOTT, J. *Your Mind Matters*. Leicester : IVP, 1972. ISBN 0-87784-441-0

SPROUL, R. C. *Lifeyviews*. New Jersey : Fleming H. Revell, 1986. ISBN 0-8007-5357-7

6. SILA MYŠLIENOK

Prv, ako budeme venovať filozofii, zamyslíme sa nad vplyvom ľudského myslenia a nad silou jeho plodov: ideami. Myšlienky na prvý pohľad nemusia vyzeráť ako niečo významné a vplyvné, ale nie je potrebný dlhý výskum, aby sme dospeli k opačnému názoru.

6.1 VÝZNAM A VPLYV MYSLENIA

To, že ľudská bytosť nie je predstaviteľná bez schopnosti myslieť, vyjadril grécky filozof

ARISTOTELES (384-322 pr. Kr.) Najsystematickejší zo starovekých gréckych filozofov. Tvorca prvej logiky.

ARISTOTELES vo svojej charakteristike človeka. Podľa neho človek je živočích, čo má rozum (*animal rationale* - ζῶον λόγον ἔχων). Pre ARISTOTELE práve schopnosť myslieť odlišuje človeka od zvierat. (ARISTOTELES *Peri psychés*, 2.3)

Pozorne si prečítajte nasledovné citáty (5-7). Ak s názormi v nich vyjadrenými nesúhlasíte, vysvetlite prečo. Ak s nimi súhlasíte, uveďte argumenty na ich podporu. Porovnajte ich s biblickými výrokmami o myslení a jeho význame pre človeka.

5. Myšlienky ovládajú svet alebo ho uvádzajú v chaos. (COMTE) (In: ZACHARIAS, R. *Can Man Live Without God?*, s. 45.)

Auguste COMTE (1798-1857) Francúzsky filozof, zakladateľ pozitivizmu. a sociológie ako vedy o spoločnosti.

6. Som absolútne presvedčený, že plynové komory Osvienčimu, Treblinky a Maidanku v konečnom dôsledku neboli pripravené na

Viktor Emil FRANKL (1905-1997) Rakúsky psychológ a filozof, zakladateľ logoterapie a existenciálnej analýzy. Jeho koncepcia je založená na vôli k zmyslu.

nejakom ministerstve niekde v Berlíne, ale za písacím stolom a v prednáškovej sieni nihilistických vedcov a filozofov. (FRANKL) (In: ZACHARIAS, R. *Can Man Live Without God?*, s. 70.)

7. Veľkí dobyvatelia od Alexandra Veľkého po Cézara a od Cézara po Napoleona hlboko ovplyv-

Alfred North WHITEHEAD (1861-1947) Pôvodne matematik a fyzik. Tvorca metafyzického systému založeného na videní sveta ako procesu, tzv. "organizmickej filozofie"

nili život nasledujúcich generácií. Ale celkový účinok tohto vplyvu sa scvrkáva na nepoznanie ak sa porovná s celkovou transformáciou ľudských zvykov a mentality vyprodukovanej dlhou radou ľudí myslenia - od Thaleta po dnešok, ľudí individuálne bezmocných, ale v konečnom dôsledku vládcov sveta. (WHITEHEAD In: STOTT, R. W. *Your Mind Matters*, s. 12, 13.)

6.2 NIEKTORÉ VPLYVNÉ MYŠLIENKY V DEJINÁCH ĽUDSTVA

Roku 1944 sa *Encyclopaedia Britannica, Inc.* rozhodla publikovať najvýznamnejšie knihy západnej civilizácie vybrané v spolupráci s americkým filozofom Mortimerom ADLEROM. Pod názvom *Great Books of the Western World* vyšlo 443 diel od 74 autorov. ADLER pracoval na indexe zvanom *syntopicon*, ktorý spracoval 102 hlavných myšlienok rozdelených na 2 987 tém so 163 000 odkazmi na pasáže v týchto dielach.

V zozname autorov "veľkých kníh" sa pokúste doplniť za každé meno "povolanie" (pomôžte si encyklopedickým slovníkom). Vypočítajte (v percentách), koľkí z týchto vplyvných ľudí boli filozofi a o výsledok komentujte. (S presnosťou si nelámete hlavu.) Dopln'te mená, ktoré tu podľa vás určite chýbajú. (Ide o zoznam zostavený z americkej perspektívy.)

AUTORI "VEĽKÝCH KNÍH"

Homér	Vergilius	Cervantes	Hamilton
Aischylos	Plutarchos	Francis Bacon	Madison
Sofokles	Tacitus	Descartes	Jay
Euripides	Ptolemaios	Spinoza	J. S. Mill
Aristofanes	Kopernikus	Milton	Boswell
Hérodotos	Kepler	Pascal	Lavoisier
Thukydides	Plotinos	Newton	Fourier
Platón	Augustinus	Huygens	Faraday
Aristoteles	Tomáš Akvinský	Locke	Hegel

Hippokrates	Dante	Berkeley	Goethe
Galenos	Chaucer	Hume	Melville
Euklides	Machiavelli	Swift	Darwin
Archimédes	Hobbes	Sterne	Marx
Apollonius	Rabelais	Fielding	Engels
Nikomachos	Montaigne	Montesquieu	Tolstoj
Lukrecius	Shakespeare	Rousseau	Dostojevskij
Epictetus	Gilbert	Adam Smith	William James
Marcus Aurelius	Galileo	Gibbon	Freud
	Harvey	Kant	

Vami doplnené mená:
(z hľadiska našej kultúry)

V nasledujúcom zozname podčiarknite tie myšlienky, ktoré považujete za filozofické a vysvetlite prečo. (Úplne jednoznačné zaradenie je samozrejme nemožné!)

významné myšlienky západnej literatúry

anjel	demokracia	hriech
argumentácia,	dialektika	hypotéza
uvažovanie	dobro a zlo	idea
aristokracia	duša	indukcia
astronómia	čas	jazyk
boh	česť	jedno a mnohé
bohatstvo	človek	krása
bytie	evolúcia	kvalita
cit	filozofia	kvantita
cnosť a necnosť	forma	láska
definícia	fyzika	logika
dejiny	hmota	matematika

mechanika	poznanie	tyrania
medicína	práca	umenie
metafyzika	pravda	ústava
monarchia	príčina	veda
múdrosť	priestor	večnosť
mysel	princíp	vláda
náboženstvo	príroda	vôľa
náhoda	proroctvo	vojna a mier
názor	prvok	všeobecné
nekonečno	rétorika	a osobitné
nesmrteľnosť	revolúcia	vzťah
nutnosť	rodina	vzdelanie
a možnosť	rozumnosť	zákon
občan	(prudence)	zdržanlivosť
odvaha	skúsenosť	zmena
oligarchia	sloboda	zmysel
opozícia	spravodlivosť	znamenia
osud	štát	a symbol
otroctvo	šťastie	zvieratá
pamäť	súd - úsudok	zvyk
a imaginácia	svet	zvyk
pôžitok a bolesť	teológia	a konvencia
poézia	totožnosť	želanie
pokrok	a inakosť	život a smrť
povinnosť	trest	

Vami doplnené pojmy:

☺ *Pochopit život je možné len odzadu, ale život žit je možné len vpredu.*
(Søren Kierkegaard)

6.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

SHAW, M. *Deset významných idejí církevních dějin*. Brno : CDK, 2001. ISBN 80-85959-70-4

MCGRATH, A. (ed.) *Blackwellova encyklopédie moderního křesťanského myšlení*. Praha : Návrat, ISBN 80-7255-043-8

www.thegreatideas.org

7. FILOZOFICKÉ MYŠLIENKY

V predchádzajúcej kapitole ste (pravdepodobne) zistili, že veľká časť vplyvných myšlienok v dejinách ľudstva sú myšlienky filozofické. V histórii však pôsobí aj značné množstvo vplyvných ideí, ktoré nemajú charakter kriticky premyslených filozofických argumentov. Vplyv alebo popularita nejakej myšlienky ju ešte nerobí súčasťou filozofie chápanej ako kriticky pestovaná veda. V spoločnosti majú často vplyv názory, ktoré nie sú ani nábožensky ani filozoficky primerane zdôvodnené. Svojím obsahom sa síce zaraďujú medzi náboženské alebo filozofické otázky, ale formou argumentácie sú naivné a nepodložené. Ďalekosiahly vplyv niektorých z nich ich zaraďuje do dejín ľudského myslenia, ale nie do dejín filozofie.

7.1 VPLYVNÉ "NEFILOZOFICKÉ" MYŠLIENKY

Vplyv náboženských myšlienok je najrozsiahlejší. Antropológovia neobjavili ani jeden primitívny kmeň, ktorý by nemal nejaké náboženské predstavy a zvyky.

8. Náboženstvo je viera a rituál zaoberajúci sa nadprirodzenými bytosťami, mocami a silami. ...Takto definované náboženstvo existuje vo všetkých ľudských spoločnostiach. Je to všeobecný jav kultúry ľudstva. (KOTTAČ, C. F. *Cultural Anthropology*, s. 240)

Je pochopiteľné, že náboženské predstavy formovali a (napriek odvážnym tvrdeniam ateizmu v 20. st.) dodnes formujú dejiny ľudstva. Náboženské idey na rozdiel od filozofie sú založené na autorite tradície alebo nadprirodzeného zjavenia.

Naštudujte v dostupnej literatúre a diskutujte o sile strachu z čarodejníctva a "hone na čarodejnice" v európskom novoveku. Pokúste sa analyzovať prameň sily tohoto strachu.

Vo vyspelých kultúrach sa náboženstvo vyjadruje pôsobivými umeleckými dielami, ktoré nadobúdajú akúsi "autonómiu" a ovplyvňujú ľudí aj mimo

náboženskej viery, ktorá inšpirovala ich vznik. Napríklad západná civilizácia sa v renesancii vrátila k antickým literárnym a výtvarným dielam, ktoré inšpirovali umelcov a konzumentov umenia odlišného náboženského presvedčenia. Aj dnes, v čase dôslednej sekularizácie kultúry, ľudia sa stále nechávajú osloviť umeleckými dielami inšpirovanými kresťanstvom, hoci kresťanskú vieru nemajú. Umenie je teda samostatným šíriteľom ideí, ktoré presvedčujú iným spôsobom, ako je sila filozofického argumentu.

☞ Uvedte mená autorov a umelecké diela (rôznych umení), o ktorých viete, že vyvolali pohyb v dejinách. (Naštudujte a diskutujte napr. o samovraždách vyvolaných GOETHEHO románom *Utrpenie mladého Werthera*.)

Podobnú "náboženskú" silu nadobudla v posledných troch-štyroch storočiach prírodná (matematizovaná) veda. Viera v dokonalosť "vedeckej pravdy" bola príčinou vzniku mnohých pseudovedeckých teórií, ktoré napodobňovali metódy prírodných vied a dosahovali zaručené "vedecky zdôvodnené" výsledky.

☞ Naštudujte v dostupnej literatúre a diskutujte o "vedeckom" rasizme Hitlerovho nacizmu, "vedeckom" komunizme marxizmu-leninizmu, alebo o "vedeckom" vysvetlení viery v Boha u FREUDA. Prečo podľa vás ľudia boli (a sú) ochotní pripisovať neovereným teóriám status empirickej vedy?

Politika je ďalšia oblasť, kde sa prejavuje sila často nezdôvodnených, ba až naivných ideí. Politické myšlienky obyčajne sľubujú jasnú a priamu cestu k zlepšeniu pomerov v štáte alebo ľudskej spoločnosti ako celku. Túto cestu je tu schopná zabezpečiť nejaká strana alebo politický vodca.

☞ Porovnajte heslo "Sloboda, rovnosť, bratstvo!" s výsledkami Francúzskej revolúcie alebo heslo boľševikov "Všetku pôdu do rúk roľníkov!" s násilným zakladaním kolchozov za stalinizmu.

7.2 VRÁŤME SA K FILOZOFICKÉMU MYSLENIU

Vyššie sme predstavili niekoľko oblastí, ktoré "predávajú" vplyvné idey ľuďom. Nazvali sme ich "nefilozofickými", pretože spôsob ich zdôvodnenia bol iný, ako používa filozofia. Keď sa však chceme spýtať, ako to teda robí filozofia, zistíme, že odpoveď na túto otázku zďaleka nie je jednoduchá.

7.2.1 FILOZOFIA AKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM

Filozofia (φιλοσοφία), ak to vezmeme cez etymológiu, znamená jednoducho "láska k múdrosti". To nám však príliš nepomôže, pretože ešte stále ostáva otázka "čo je múdrosť". Okrem toho obsah filozofie sa v dejinách menil a to, čo dnes nazývame "prírodné vedy" bolo voľakedy neodmysliteľnou súčasťou filozofie. S rozvojom špecifických metód jednotlivých vied filozofii postupne ostávali len najvšeobecnejšie otázky bytia, poznávania a hodnôt, ktoré sa dajú zároveň považovať za otázky náboženské.

Ak sa na otázku "čo je filozofia" pozrieme naozaj kriticky, dospejeme ku skeptickému názoru, že filozofia vlastne nevie o sebe povedať, či vôbec jestvuje (9, 10).

9. Kontroverzná otázka, či filozofia existuje, alebo má právo existovať, je takmer tak stará ako filozofia sama.

(POPPER, K. *Logika vedeckého zkoumání*, s. 32)

Karl POPPER (1902-1994) Pochádzal z Rakúska. Tvorca kritického racionalizmu, filozof vedy a zástanca otvorenej spoločnosti..

10. Čo je filozofia a o čo v nej ide, je v celých dejinách tejto disciplíny sporné. Vo všeobecnom

zmysle môžeme povedať: Filozofii ide o to, aby celú skutočnosť obsiahla v pojme. (In: WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*, s. 18)

Wilhelm WEISCHEDEL (1905-1975) Nemecký filozof snažiaci sa o budovanie filozofickej teológie a skeptickej etiky v dobe nihilizmu.

Každú ľudskú činnosť je nutné nejako klasifikovať a ani pri filozofii nie je možné ostať pri filozoficky zaujímavom, ale neplodnom postoji, ktorý odmietne filozofiu niekam zaradiť. Že to nie je ľahké, ilustruje nasledujúci úryvok.

Bertrand RUSSELL (1872-1970) Anglický filozof a matematik, predstaviteľ logického atomizmu a vedúca osobnosť viacerých filozofických hnutí.

V úryvku 11 si dobre všimnite *proces pochopenia* filozofického systému. Čo sa dá vyvodiť z prirovnania, ktoré RUSSELL použil na opis LEIBNIZOVEJ filozofie: (1) o jej vzniku, (2) o jej presvedčivosti, (3) o prístupe potrebnom na jej pochopenie?

11. Pred Veľkou nocou r. 1899 som prednášal na Trinity College v Cambridge o Leibnizovej filozofii. Pri príprave prednášok som po prečítaní väčšiny štandardných komentátorov a Leibnizových súvisiacich diel zistil, že som ešte

stále v úplnej tme, pokiaľ ide o príčiny, ktoré ho viedli k mnohým z jeho názorov. ...Cítil som - tak ako mnohí iní - že *Monádológia* je akási fantastická rozprávka, možno koherentná, ale úplne arbitrárna. V tom bode som začal čítať *Discours de Metaphysique* a listy ARNAULDOVI. Zrazu do najs krytejších zákutí Leibnizovej filozofickej budovy zasvietila záplava svetla. Videl som, ako boli postavené jej základy a ako z nich vyrástla nadstavba. Ukázalo sa, že ten zdanlivo fantastický systém bolo možné odvodiť z niekoľkých jednoduchých premís, ktoré by boli uznali mnohí, ak nie väčšina filozofov, keby nebolo záverov, ktoré z nich Leibniz vyvodil. (RUSSELL, B. *A Critical Exposition of the Philosophy of Leibniz*, Preface, Z Internetu)

7.2.2 FILOZOFIA AKO HUMANITNÁ VEDA

Krátky slovník slovenského jazyka ponúka pod pojmom "filozofia" nasledovné definície:

12. (1) veda o najvšeobecnejších zákonoch bytia, myslenia a procesu poznania (2) názory na život a na svet (3) spoločenskovedný odbor štúdia na univerzite, najmä na filoz. fakulte (4) koncepcia, chápanie

Z týchto štyroch definícií si musíme všimnúť najmä prvé dve. Prvej by sme mohli vyčítať, že nekriticky používa pojem "veda", pretože veda musí mať primeranú metódu, kým pre filozofiu je samotná metóda (filozofickým!) problémom. V každom prípade sa z nej dozvedáme, že ide o nejaké usporiadané poznanie z vymenovaných oblastí poznávania. Druhá definícia upozorňuje na to, že každý (aj nepremyslený) svetonázor je filozofiou.

7.2.3 K DEFINÍCIÍ FILOZOFIE

Arno ANZENBACHER v kapitole *Príklady z dejín pojmu filozofie* uvádza názory na filozofiu rôznych filozofov (*Úvod do filozofie*, s. 35-39, odseky 13-17).

13. Filozofi sú tí, ktorí sú schopní pochopiť to, čo ostáva v tých istých vzťahoch vždy nemenné. Neustále tú-

PLATÓN (427-347 pr. Kr.) Grécky filozof, Sokratov žiak, zakladateľ po ňom pomenovaného filozofického smeru (platonizmu).

žia po poznaní, ktorým sa im môže zjaviť niečo z toho bytia, ktoré ostáva nedotknuté vznikáním a zanikáním. ...Muž skutočne dychtiaci po vedení sa prirodzene usiluje o poznanie súcna a nezostáva pri množstve jednotlivých javov pokladaných za jestvujúce, ale ide neochvejne svojou cestou a neuspokojí svoju

lásku dovtedy, kým nedosiahne vlastnú podstatu každej veci tou časťou duše, ktorej prislúcha také čosi dosahovať. (PLATÓN)

14. Konečne vedou, ktorá vládne na prvom mieste a vedou, ktorá vedie viac ako veda slúžiaca, je tá, ktorá poznáva, kvôli čomu máme všetko zariadovať a konať; je to dobro v jednotlivých prípadoch a vôbec potom to, čo je v celej prírode najlepšie. (ARISTOTELES)

15. Filozofia znamená snahu o múdrosť, a že múdrosťou sa nerozumie len obyčajná chytrnosť, ale dokonalé poznanie o všetkých veciach, ktoré človek môže poznať, aby mal orientáciu pre svoj život, a aby si aj zachoval zdravie a vynachádzal všetky umenia. Vysvetlil som, že k dosiahnutiu takého vedenia je nutné, aby sme ho odvodzovali z prvých príčin. (DESCARTES)

René DESCARTES (1596-1650) Francúzsky matematik a filozof, považovaný za prvého z moderných filozofov, zakladateľ racionalizmu

16. Filozofia je idea dokonalej múdrosti, ktorá nám ukazuje posledné ciele ľudského rozumu. ...filozofia je v najposlednejšom význame veda o vzťahu celého poznania a používania rozumu k poslednému cieľu ľudského rozumu, ktorému sú ako najvyššiemu cieľu podriadené všetky ostatné ciele a musia sa v ňom zjednocovať v jednotu. Oblasť filozofie v tomto svetoobčanskom zmysle sa dá charakterizovať týmito otázkami: (1) Čo môžem vedieť? (2) Čo mám robiť? (3) V čo smiem dúfať? (4) Čo je človek? (KANT)

Immanuel KANT (1727-1804) Nemecký filozof, jedna z najvýznamnejších osobností filozofie všetkých čias. Zakladateľ kritického idealizmu

17. Úlohou filozofie je pochopiť, čo je, lebo to, čo je, je rozum. Pokiaľ ide o jednotlivca, aj tak je každý synom svojej doby - a tak je to aj s filozofiou *pochopenou* v *myšlienkach svojej doby*. Je práve také bláznivé myslieť si, že nejaká filozofia ide za hranice svojho prítomného sveta, ako že nejaký jednotlivec preskakuje svoju dobu. Ak jeho teória naozaj prekračuje hranice svojej doby, ak so buduje *aký má byť*, potom možno tento svet jestvuje, ale len v jeho mienke. (HEGEL)

Georg Friedrich HEGEL (1770-1831) Nemecký filozof, predstaviteľ absolútneho idealizmu, tvorca dialektickej logiky, ktorú marxizmus aplikoval na teóriu triedneho boja...

18. Cieľom filozofie je logické objasnenie myšlienok. Filozofia nie je teória, ale

Ludwig WITTGENSTEIN (1889-1951) Rakúsky filozof pôsobiaci Anglicku. Najprv zástanca logického atomizmu, neskôr tvorca teórie jazykových hier.

činnosť. Filozofické dielo v princípe pozostáva z vysvetlení. Výsledkom filozofie nie je nejaké množstvo "filozofických tvrdení", ale objasnenie takých tvrdení. Filozofia by mala objasniť a presne vymedziť myšlienky, ktoré sú inak akoby zatemnené a rozmazané. (WITTGENSTEIN, L. *Tractatus logico-philosophicus*, 4.112, Z Internetu)

19. Filozofovať, keď to domyslíme do konca, znamená nekonečne sa pýtať (*unendliches Fragen*). Lebo v čom by toto pýtanie sa mohlo nájsť svoj koniec? Zrejme len v niečom, čo sa mu ponúka ako bezpochyby isté, vyzdvihnuté z každej ďalšej možnosti klásť otázky, čo by teda úspešne obstálo pred náporom pýtania sa. (WEISCHEDEL, W. *Der Gott der Philosophen*, s. 27)

Čo majú "definície" filozofie (13-19) spoločné? Citujte a potom vyjadrite vlastnými slovami. Pokúste sa z odlišností medzi názormi citovaných filozofov určiť niektorý z ich filozofických názorov (napr. na "poznateľnosť pravdy"). Komentujte vývoj pohľadu na filozofiu a očakávania od nej.

Pozitívnejší názor na možnosti filozofie vyjadruje M. ADLER:

20. Podľa mňa filozofia poskytuje zvláštny druh poznania, ktoré má kvalitu múdrosti. Ponúka múdrosť o prirodzenosti človeka, sveta a Boha a múdrosť o dobrom živote a dobrej spoločnosti. Zaoberá sa so základnou otázkou o prirodzenosti vecí a cieľi života. Je preto teoreticky aj prakticky nadradená vede, ktorá sa zaoberá povrchnejšími a menej dôležitými vecami. (ADLER, M. *Great Idea from the Great Books*, s. 9)

Na základe WHITEHEADOVEJ definície filozofie

21. Špekulatívna filozofia je pokus vybudovať koherentný, logický, nutný systém všeobecných ideí, ktorými je možné vysvetliť každý prvok našej skúsenosti. (WHITEHEAD, A. N. *Process and Reality*, s. 3)

budeme v tomto študijnom texte pod filozofiou rozumieť, že

Filozofia je pojmovo a argumentatívne zdôvodnené myslenie, ktoré sa systematicky zaoberá najvšeobecnejšími otázkami poznania a bytia.

Vyhli sme sa pojmu *system*, pretože GÖDEL podal logický dôkaz, že taký systém nie je možné zostaviť:

22. Každý formálny systém s konečným počtom axióm, ktorý obsahuje aritmetiku

Kurt GÖDEL (1906-1978) Rakúsky matematik a logik pôsobiaci v USA. Svoju slávnu vetu o neúplnosti formuloval roku 1931.

prírodných čísel, je neúplný. ...Do *aritmetiky* sa pritom započítavajú iba tie pojmy a vety, ktoré je možné vyjadriť len pomocou pojmov sčítanie a násobenie a logických spojok ("nie", "alebo", "a", "pre všetky", "existuje"), pričom "pre všetky" a "existuje" sa môžu vzťahovať len na prirodzené čísla. (GÖDEL, K. *Filosofické eseje*, s. 7)

Dokazovanie, že každý formalizovaný systém je možné aritmetizovať (gödelizovať) vyžaduje znalosti z matematickej logiky. (Pozri GAHÉR, F. *Logika pre každého*, s. 259-264)

Prvý filozofický zákon znie: Ku každému filozofovi existuje rovnako dôležitý filozof s opačným názorom. Druhý filozofický zákon znie: Oba sa mylia.

7.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

FÜRSTOVÁ M., TRINKS J. *Filozofia, náuka o spoločnosti*.

Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996. ISBN 80-08-00279-4

ANZENBACHER, A. *Úvod do filozofie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-26038-1

GAHÉR, F. *Logika pre každého*. Bratislava : IRIS, (rok neudaný). ISBN 80-967013-9-8

8. PREČO ĽUDIA FILOZOFUJÚ

8.1 JE KAŽDÝ ČLOVEK FILOZOFOM?

Pokúste sa vyvrátiť ADLEROVO tvrdenie (23), že byť človekom znamená mať sklon filozofovať. Ak sa toto tvrdenie nedá vyvrátiť, prečo? Vyjadrite sa kriticky na základe predchádzajúcich kapitol!

23. Nedá sa pričasto zdôrazniť, že filozofia je záležitosťou každého človeka. Byť ľudskou bytosťou zna-

mená mať sklon filozofovať. Do určitej miery sa všetci aj vo všedný deň zaoberáme filozofickým myslením. (ADLER, M. www.thegreatideas.org/newgreatideathe.htm)

Mortimer ADLER (1902-2001) Americký filozof. Zakladateľ a riaditeľ inštitútu pre filozofický výskum. Šéfredaktor projektu *Veľké knihy Západu*.

Karl Jaspers nachádza filozofiu v rôznych ľudských činnostiach (24). Uvedte príklady nejakého filozofického názoru v ľudovom prísloví, alebo v politickom slogane.

24. Keďže je filozofia pre človeka nevyhnutná, je prítomná vždy a všade na

verejnosti, v tradičných prísloviach v bežných filozofických obratoch, v prevládajúcich presvedčeniach ako napr. v reči osvietenскеj vzdelanosti, v politických názoroch, predovšetkým však je tu od začiatku dejín v mýtoch. Filozofii nie je možné uniknúť. Dá sa len pýtať, či je to filozofia vedomá, alebo nevedomá, dobrá alebo zlá, zmätená alebo jasná. Kto filozofiu odmieta, už filozofuje, bez toho, aby si to uvedomoval. (JASPERS, K. *Úvod do filozofie*, s. 12)

Karl JASPERS (1883-1969) Nemecký filozof, predstaviteľ existencializmu. Zásťanica názoru, že filozofia má hľadať večnú pravdu.

V úryvkoch 25, 27 a 30 nájdite rozdiel medzi filozofiou ako "vecou každého človeka" a filozofiou ako špecifickým "zamestnaním" alebo "povolaním" niektorých ľudí.

25. Keď som mal trinásť rokov, jedného dňa som bol v izbe svojho staršieho brata a na jeho stole ležala učebnica logiky od Whatelyho.

Charles Sanders PEIRCE(1839-1914) Americký filozof a logik, zakladateľ pragmatizmu. Jeho práce majú vplyv na rôzne filozofické smery súčasnosti (napr. analytická alebo hermeneutická filozofia)

Opýtal som sa brata, čo je to "logika", a keď mi odpovedal, ľahol som si ku knihe na koberec a za niekoľko dní som zvládol všetko, čo bolo vo Whatelyho knihe. Od tej chvíle až do mojej sedemdesiatky sa stalo mojou hlavnou vášňou skúmanie nie toho, čo sa odohráva v mojom organizme a v mojom vedomí, keď myslím, ale niečo, čo predchádza každému takému poznaniu, totiž ktoré sú zásadne odlišné spôsoby myslenia, aký stupeň istoty poskytujú a presne za akých podmienok a akými metódami je treba postupovať, aby sa dosiahlo také poznanie, aké je pre ľudské bytosti možné. Čím viac som tento predmet študoval, tým hlbšie a hlbšie som prežíval *šokujúcu ľahkomyselnosť a nepresnosť myslenia, s akým sa s týmito základnými otázkami zaochádzalo.* (PEIRCE, C. S. *The New Elements of Mathematics 3:159.* In: MUNITZ: *Contemporary Analytic Philosophy*)

8.2 ZDROJE FILOZOFICKÉHO (ZA)MYSLENIA

8.2.1 OSOBNOSTNÉ SKLONY

Prameňom filozofického myslenia je človek. Biblia hovorí, že myšlienky a slová človeka sú prejavom jeho najhlbších túžob - prejavom jeho srdca. Filozof FICHTE vyjadril podobnú myšlienku nasledovným spôsobom:

26. Aký druh filozofie si kto zvolí závisí na tom, aký je kto človek. Lebo filozofický systém nie je mŕtve náradie, ktoré môžeme podľa

Johann Gottlieb FICHTE (1762-1814) Nemecký filozof, predstaviteľ absolútneho idealizmu, ktorý za začiatok poznania považuje tvorčiu slobodu "ja".

ľubovôle použiť alebo odhodiť, ale je oživený dušou človeka, ktorý ho má. ..Filozofom sa musí človek narodiť, musí byť k nemu vychovávaný a vychovávať sám seba: ale žiadnym ľudským umením nemôže byť učinený filozofom. Preto si táto veda sľubuje málo prozelytov medzi už hotovými mužmi. Pokiaľ vôbec smie dúfať, viac očakáva od mladého sveta, ktorého vrodená sila doposiaľ nezmármivela ochablosťou doby. (FICHTE, J. G. *Prvý úvod do vedoslovia*, In: ANZENBACHER, A. *Úvod do filozofie*, s. 37)

8.2.2 SKÚSENOSŤ

Pramene filozofického zamyslenia a skúmania nie je možné predložiť "pekne učesané" a presne zatriedené. Je však zrejme možné súhlasiť s tým, že každé filozofovanie vychádza zo skúsenosti. Zatriediť skúsenosť, ktorá vedie k filozofickému zamysleniu a analýze, je možné viacerými spôsobmi. Uvedieme niekoľko možných delení: *Encyklopedický atlas filosofie* (s. 10) menuje tieto zdroje filozofického myslenia: (1) údiv, (2) pochybnosť, (3) otázka na zmysel, (4) vedomie smrti, (5) redukcia inštinktov na racionalitu, (6) túžba po objasnení. JASPERS (*Úvod do filosofie*, s. 21) menuje body #1, #2 a #4, ale pridáva ešte (7) vôľu k autentickej komunikácii. Na základe biblického poznania človeka treba dodať, že pôvod filozofovania je často v (8) úteku pred nepríjemným poznaním skutočnosti. S týmto súvisí (9) túžba človeka po slobode od bezprostredného okolia.

V úryvkoch 27-40 nájdite vyššie spomenuté pramene filozofického myslenia, prípadne pomenujte ďalšie, ktoré tam nie sú uvedené. V diskusii sa podelte o vlastnú skúsenosť prvého stretnutia s filozofickým zamyslením a porovnajte s niektorou zo zaznamenaných skúseností.

27. Dieťa sa čuduje: "Stále sa pokúšam myslieť, že som niekto iný, a predsa som to stále ja". Tento chlapec si uvedomuje sám seba a dotýka sa pôvodu každej istoty, vedomia bytia. Žasne nad hádankou bytia Ja, na tým, čo nie je možné pochopiť z ničoho iného. A tak stojí s otázkou pred touto medzou. Iné dieťa počúva príbeh o stvorení: na počiatku stvoril Boh nebo a zem... a ihneď sa pýta: "A čo bolo pred týmto začiatkom?" Tento chlapec prežíva skúsenosť toho, že otázky povstávajú do nekonečna, že porozumenie nie je možné zastaviť, že nie je tu možná žiadna posledná odpoveď. Iné dieťa si pri prechádzke na lesnej lúke dá rozprávať rozprávku o vílach, ktoré tu v noci chodia tancovať... "Ale víly predsa vôbec nie sú..." A tak mu hovoríme o skutočných veciach, pozorujúc pohyb Slnka, objasňujeme otázku, či sa pohybuje Slnko, či sa točí Zem a uvádzame dôvody pre to, že Zem je guľatá a jej pohyb okolo osi... "Ale to vôbec nie je pravda", hovorí dievčatko a dupne nohou, "Zem predsa stojí pevne. Verím len tomu, čo vidím." Vtedy odpovieme: "Takže neveríš v Pána Boha, pretože toho tak isto nemôžeš vidieť!" - Dievča sa zarazí a potom veľmi rozhodne vyhlási: "Keby nebol Boh, tak by sme tu vôbec neboli." Toto dieťa bolo premožené úžasom z púheho bytia: toto bytie tu nie je samo zo seba. A pochopilo, že je rozdiel, či sa otázka týka predmetu vo svete, alebo bytia a nášho bytia v celku. Iné dievčatko kráča po schodoch na návštevu. Je si vedomé toho, ako sa všetko neustále mení, uniká a míňa, akoby nikdy nebolo. "Ale predsa tu musí byť niečo trvalé... že teraz vyjdem po týchto schodoch k tete, to si chcem navždy zapamätať..." Údiv a hrôza zo všeobecného zániku

a miznutia sa tu bezmocne snaží nájsť východisko. (JASPERS, K. *Úvod do filozofie*, s. 10-11)

Ako by ste charakterizovali rozdiel medzi filozofickými otázkami detí a úvahami dospelých?

28. Dokonalé ticho noci bolo rozochvené ešte slávnostnejším mlčaním. Temnota obsahovala prítomnosť, ktorá bola ešte citeľnejšia, pretože bola neviditeľná. Nemohol som o nič viac pochybovať, že On bol tam, ako že som tam bol ja. V skutočnosti, ak by to bolo možné, ja som sa z nás dvoch zdal menej skutočný. "Vtedy sa zrodila moja najvyššia viera v Boha a najpravdiviejšia predstava o ňom. Stál som na Hore videnia a cítil, že Večný je všade okolo mňa. Ale odvtedy nikdy viac som také pohnutie srdca neprežil. (JAMES, W. *Varieties of Religious Experience*, s. 66)

29. Dve veci naplňajú myseľ vždy novým a vzrastajúcim obdivom a hlbokou úctou, čím častejšie a vytrvalejšie

William JAMES (1842-1910) Americký filozof, predstaviteľ pragmatizmu. Snažil sa o prekonanie rozporu medzi empirickými vedami a slobodou ľudskej vôle.

sa nimi myslenie zaoberá: *hviezdnaté nebo nado mnou a morálny zákon vo mne*. Ani jednu z nich nesmiem hľadať ako zahalenú v temnotách alebo presahujúcu za zmyslový svet, mimo môjho obzoru a len ich tušiť; vidím ich pred sebou a bezprostredne ich spájam s vedomím svojej existencie. Prvá sa začína miestom, ktoré zaberám vo vonkajšom zmyslovom svete a rozširuje spojenie, v ktorom sa nachádzam, do nedozernej veľkosti so svetmi nad svetmi a systémami systémov, navyše ešte do bezhraničných čias ich periodického pohybu, jeho začiatku a trvania. Druhá sa začína mojím neviditeľným Ja, mojou osobnosťou a ukazuje ma vo svete, ktorý je v skutku nekonečný, ale iba umom postihnuteľný a s ktorým (a tým zároveň aj so všetkými uvedenými viditeľnými svetmi), ako zisťujem, nie som spojený len náhodne ako v prvom prípade, ale všeobecne a nevyhnutne. Prvý pohľad na nespočetné množstvo svetov takmer ničí moju dôležitosť ako *zvieracieho tvora*, ktorý, súc na krátky čas obdarený (nevedno ako) životodarnou silou, musí matériu, z ktorej vznikol, vrátiť planéte (číremu bodu vo vesmíre). Naproti tomu druhý pohľad nekonečne zvyšuje moju hodnotu ako *inteligencie*, a to na základe mojej osobnosti, v ktorej mi morálny zákon zjavuje život nezávislý od zvierackosti, ba od celého zmyslového sveta, aspoň pokiaľ sa dá zistiť z účelného určenia môjho súcna týmto zákonom, určenia, ktoré nie je obmedzené podmienkami a hranicami tohto života, ale smeruje do nekonečna. (KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 180)

Ako by ste charakterizovali podobnosti a rozdiely medzi poslednými úryvkami 28 a 29?

30. Počas nasledujúcich desiatich rokov som nerobil nič iné, ako putoval z jedného miesta na druhé, želajúc si byť radšej divákom ako hercom v hrách uvádzaných na javisku sveta. Keďže som si dal za úlohu v každej veci sústrediť sa zvlášť na to, o čom by sa dalo opodstatnene pochybovať a dokázať, že ide o prameň omylu, postupne som zo svojej mysle vykorenil všetky omyly, ktoré sa doteraz do nej vlúdili. Niežeby som v tejto veci napodobňoval skeptikov, ktorí pochybujú len preto, aby mohli pochybovať a neľadajú nič nad samotnú neistotu. Naopak, mojím cieľom bolo len nájsť základ istoty a odhodiť nesúdržnú zeminu a piesok tak, aby som dosiahol kameň alebo hlinu. V tomto, ako sa mi zdá, som bol dostatočne úspešný, lebo som sa nesnažil odhaliť lživosť alebo neistotu tvrdení, ktoré som skúmal, prostredníctvom domnienok, ale jasných a istých argumentácií. Pritom som sa nestretol s ničím natoľko pochybným, že by v tom nebolo možné dospieť k záveru primeranej istoty. (DESCARTES, R. *On Method*, časť 3, Z Internetu)

31. Je na svete nejaké poznanie, ktoré je tak isté, že o ňom žiadny rozumný človek nemôže pochybovať? Táto otázka, ktorá sa na prvý pohľad nemusí zdať ťažká, je v skutočnosti jednou z najťažších, aké je možné položiť. Keď sme si uvedomili prekážky na ceste k priamej a sebaistej odpovedi, budeme dobre pripravení na štúdium filozofie - pretože filozofia je jednoducho pokus odpovedať na takéto základné otázky, nie nedbalo a dogmaticky, ako to robíme v každodennom živote alebo dokonca aj vo vedách, ale kriticky a po preskúmaní všetkého, čo činí také otázky záhadnými, a keď si uvedomíme všetku tú neurčitost' a zmätok, ktorý je pri základoch nášho bežného života. (RUSSELL, B. *Problems of Philosophy*, ch. 1. Z Internetu)

Ako odpovedá RUSSELLOVO vyhlásenie (31) na DESCARTOVO presvedčenie (30), že dosiahol istotu? Čo to svedčí o pokroku vo filozofickom myslení?

32. Lebo čo je čas? Kto to dokáže ľahko a krátko vysvetliť? Kto to dokáže dokonca aj v myšlienkach to pochopiť, tak aby mohol vysloviť o tom čo len slovo? Ale o čom sa v reči vyjadrujeme bežnejšie a s väčšou istotou ako o čase? A akiste tomu rozumieme, keď o tom hovoríme. Rozumieme aj vtedy, keď počujeme o tom hovoriť iných. Tak teda čo je to čas? Ak sa ma to nikto nespýta, viem to, ak sa to pokúsim

Aurelius AUGUSTINUS (354-430) Teológ a filozof kresťanskej patristiky. Prameňom jeho myslenia je Božie zjavenie, ktoré vysvetľuje pomocou platónskej a novoplatónskej filozofie.

vysvetliť niekomu, kto sa na to pýta, neviem to. (AUGUSTINUS *Confessions XI/14*, AGES Software)

33. Keď kráľovnej Izabele Kastílskej darovali prvú španielsku, presnejšie kastílsku učebnicu gramatiky, zareagovala otázkou, načo je to dobré. Odpoveď zo strany gramatika vošla do dejín. Hovorilo sa v nej o jazyku ako o nástroji impéria - a to nás teraz nemusí zaujímať. To, čo nás naozaj zaujíma, je zmysel jej otázky. Pretože je samozrejmé, že táto gramatika bola ľuďom hovoriacim plynulo kastíľčinou v istom zmysle naozaj nanič. V istom zmysle ju už poznali. Hovorili gramaticky správnu kastíľčinou, pretože gramaticky správna kastíľčina jednoducho bola tým, čím hovorili. Táto učebnica nestanovila kritériá správnosti pre vety, ktoré vyslovovali. Naopak, vety, ktoré vyslovovali, určovali pravidlá správnosti pre učebnicu gramatiky. Hoci však v istom zmysle poznali gramatiku svojho jazyka, bol tu aj iný zmysel, zmysel, v ktorom ju nepoznali. Keby Izabelu požiadali, aby čo najsystematickejšie stanovila systém pravidiel alebo princípov, podľa ktorých by sa dalo o ľubovoľnej postupnosti kastílskych slov rozhodnúť, či tvorí alebo netvorí gramaticky úplnú a správnu vetu, bola by v dokonalých rozpakoch. Jej prax a prax jej dvoranov pri tvorení viet v kastíľčine potvrdzovala, že sa v istom zmysle pridŕžajú takéhoto systému pravidiel či princípov. Jej a ich prax sa v istom zmysle riadila takýmito pravidlami alebo princípmi. Ale z toho, že ona a oni sa bez námahy pridŕžali týchto pravidiel, vôbec nevyplýva, že by mohli, či už ľahko alebo s námahou stanoviť tieto pravidlá, povedať, aké sú. Môžeme si z toho zobrať všeobecné ponaučenie, že byť schopný niečo robiť - v tomto prípade rozprávať gramaticky správne - je niečo úplne odlišné od schopnosti povedať, ako to robíme; že z prvého vôbec nevyplýva druhé. Dokonalé zvládnutie praxe neznamená explicitné zvládnutie (hoci niekedy môžeme pripustiť, že znamená zvládnutie implicitné) teórie tejto praxe. ...V istom zmysle dokonale dobre vieme, čo je to poznanie, a to oveľa skôr, než sa čosi dozvieme (ak sa vôbec dozvieme) o teórii poznania. V istom zmysle vieme, čo znamená hovoriť pravdu bez toho, aby sme čo len tušili, že existujú nejaké teórie pravdy. Učíme sa zaobchádzať so slovami "ten istý", "skutočný", "existuje" a zaobchádzať s nimi správne, bez toho, že by sme si boli vedomí filozofických problémov identity, reality a existencie. (STRAWSON, P. F. *Analýza a metafyzika*, s. 16-17)

Peter Frederick STRAWSON (1919-2006) Britský filozof, predstaviteľ oxfordskej filozofie jazyka.

Porovnajte AUGUSTINOVU úvahu o čase (32) so STRAWSONOVOU úvahou (33) o používaní gramatiky. Vyjadrite svoj názor na problém "poznania bez vysvetlenia" - mal by sa tým človek uspokojiť alebo nie? Zdôvodnite a uveďte príklad.

34. Veda so všetkými jej hlučnými úspechmi sa ešte stále musí uspokojiť s odpoveďou na "Čo?"

Stephen HAWKING (1942-) Britský teoretický fyzik. Jeho kniha *Stručné dejiny času* bola štyri roky bestsellerom londýnskych Sunday Times.

Ľudských pozorovaní. Len Boh dokáže odpovedať na otázku "Prečo?". (HAWKING, S. A *Brief History of Time* In: ZACHARIAS, R. A *Shattered Visage*, s. 13.)

35. Filozofia, ako všetko ostatné štúdium, smeruje predovšetkým k poznaniu pravdy. Poznanie, ku ktorému cieľi, je toho druhu, ktorý dodáva vedám architektonickú jednotu a sústavnosť, a ktorý pochádza z kritického skúmania základov našich presvedčení, predsudkov a vier. Nedá sa však tvrdiť, že by filozofia bola mala nejaký veľký úspech pri svojich pokusoch dať zavŕšené odpovede na svoje otázky. Ak sa opýtate matematika, mineralóga, dejepisca alebo ktoréhokoľvek iného učenca, aká trvalá zásoba právd bola vyskúmaná jeho vedou, bude jeho odpoveď trvať tak dlho, ako dlho ho budete chcieť počúvať. Ak však tú istú otázku položíte filozofovi, bude, ak má dostatok poctivosti v tele, nútený k dooznaniu, že jeho štúdium nedosiahlo také kladné výsledky, ako boli dosiahnuté mnohými inými vedami... filozofia sa má študovať nie za účelom nejakých zavŕšených odpovedí na jej otázky, lebo definitívne odpovede na jej otázky sa spravidla nenájdu, ale skôr kvôli týmto otázkam samotným; lebo tieto otázky rozširujú naše pochopenie toho, čo je možné, obohacujú našu rozumovú obrazotvornosť a znižujú dogmatickú istotu, ktorá myseľ uzatvára pred špekuláciou; predovšetkým však preto, že veľkosťou vesmíru nazeranej filozofiou sa rozširuje aj myseľ a stáva sa schopná tohoto spojenia s vesmírom, ktoré je jej najvyšším statkom. (RUSSELL, B. *Problémy filozofie*, s. 100, 105)

36. V tom spočíva naša vlastná bieda a problém nás všetkých, kto nie sme

Edmund HUSSERL (1859-1938) Nemecký filozof, pôvodne matematik. Zakladateľ fenomenológie, ktorá mala z filozofie urobiť "prisnu vedu".

filozofickými literátmi, ale - odchovaní pravými filozofmi veľkej minulosti - žijeme pre pravdu a len takto žijúc sme a chceme byť vo svojej vlastnej pravde. Ako filozofovia tejto súčasnosti sme sa však dostali do mučivého *existenciálneho rozporu*. Nemôžeme opustiť vieru v možnosť filozofie ako úlohy, teda v možnosť univerzálneho poznania. Vieme, že v tejto úlohe je naše poslanie zodpovedných filozofov. Ako si ale napriek tomu všetkému udržať vieru, ktorá má zmysel pre jediný, nám všetkým spoločný cieľ, pre filozofiu? (HUSSERL, E. *Krize evropských vied a transcendentální fenomenologie*, s. 38-39)

V predchádzajúcich troch úryvkoch (34-36) sa autori rôzne vyjadrujú k možnostiam a výsledkom filozofického myslenia. Ktorý postoj sa vám najviac pozdáva a prečo?

37. Ťažko môžem zakryť, že my psychoterapeuti by sme mali byť vlastne filozofmi alebo filozofickými lekármi alebo radšej nimi už sme,

Carl Gustav JUNG (1875-1961) Švajčiarsky psychológ, psychiater a filozof. Tvorca analytickej psychológie, ktorá na rozdiel od Freudovej psychoanalýzy nezodrážňuje sexualitu.

bez toho, aby sme to naozaj chceli, lebo sa tu ukazuje príliš krikl'avý rozdiel medzi tým, čo vykonávame a tým, čo sa na vysokých školách učí ako filozofia. Mohli by sme to tiež označiť za *náboženstvo in statu nascendi* (v stave zrodu), lebo v tesnej blízkosti veľkého zmätku praživota neexistuje ešte žiadne rozlišovanie, ktoré by umožňovalo poznať rozdiel medzi filozofiou a náboženstvom. ...Je celkom prirodzené, že afektívne poruchy pacientov vzbudzujú zodpovedajúce nábožensko-filozofické faktory v terapeutovi. Uvedomovanie takých primitívnych obsahov je pre lekára často mučivé a nepríjemné, takže potom pochopiteľne radšej hľadá oporu a podporu vo filozofii alebo v náboženstve, ktoré bolo jeho vedomiu sprostredkované zvonku. ...Ak chce terapeut pacienta naďalej liečiť, musí sa s ním voľky-nevoľky dať bez predpokladov do hľadania, aby odhalil nábožensko-filozofické myšlienky zodpovedajúce emocionálnym stavom. Tieto myšlienky vystupujú v archetypickej podobe a vyklíčili nanovo z tej istej materskej pôdy, z ktorej kedysi vlastne vyrástli všetky nábožensko-filozofické systémy. (JUNG, C. G *Psychotherapie a svetový názor*, Výbor z díla I., s. 68-69)

38. Primitívny zakúša svet ako celkový jav len matne vo vnútri prúdu fantázie, ktorý ho naplňa, kde sa subjektívne a objektívne navzájom prenikajú bez rozlíšenia. ...nemôže tvrdiť, že myslí, ale "ono v ňom myslí". Spontánnosť aktu myslenia nezáleží kauzálne v jeho vedomí, ale v jeho nevedomí (emocionalite) Takisto nie je schopný vedomého úsilia, ale musí sa najprv dostať do "nálady chcenia" alebo sa nechať do nej dostať: k tomu má svoje rituály ... Jeho vedomie je ohrozované všemocným nevedomím (emocionalitou), odtiaľ strach pred magickými vplyvmi, ktoré mu môže kedykoľvek skrížiť plány, a preto je tiež obklopený neznámymi mocnosťami, ktorým sa musí nejako prispôbiť. Pri chronickom šere v jeho vedomí je najčastejšie takmer nemožné zistiť, či sa mu niečo len snívalo, či to naozaj zažil. Sebamanifestácia nevedomia (emocionality) s jeho archetypmi presahuje všade do vedomia a mystický svet predkov ... má existenciu rovnakého druhu ako svet materiálnej prírody, ak nie prevažujúcu. Rozvíjanie vedomia je takmer neprirodené úsilie. To sa dá napríklad vypozerovať u primitívov, ktorí pri najmenej námahe, či dokonca bez nej zrazu "nie sú duchom prítomní". Môžu jednoducho len tak hodiny sedieť a na otázku:

"Čo myslíš?" sa cítia urazení, lebo zisťujú: "Len blázon myslí - má vo svojej hlave myšlienky. My nemyslíme." Keď vôbec myslia, uvedomujú si len emocionálne myšlienky. (JUNG, C. G. vybrané z viacerých prác, In: ROLLO, V. *Emocionalita racionalita*, s. 133)

V dvoch pasážach od C. G. JUNGA (37,38) sa hovorí o filozofii a myslení v hraničných situáciách. Porozmýšľajte, či ste sa s podobnými skúsenosťami už stretli, ak áno, porovnajte.

39. Začiatok a koniec každej filozofie je - sloboda! (SCHELLING, F. W. J. www.thur.de/phil/as221.htm)

Friedrich Wilhelm Joseph SCHELLING (1775-1854). Nemecký filozof, jeden z tvorcov absolútneho idealizmu.

40. Osvietenstvo je ukončením dobrovoľnej nedospelosti. Nedospelosť je neschopnosť používať svoje vlastné uvažovanie bez vedenia niekoho iného. Táto nedospelosť je samo-zapríčinená, ak jej dôvodom nie je nedostatok znalostí, ale nedostatok rozhodnosti a odvahy používať ich bez vedenia niekoho iného. Motto osvietenstva je *Sapere aude!* Odváž sa používať svoje vlastné rozmyšľanie! (KANT, I. *What is Enlightenment*, Z Internetu)

Na základe toho, čo ste sa dočítali v tejto časti (8.2.2), napíšte krátku úvahu (okolo 200 slov) na tému "Človek - tvor filozofický".

8.3 VÝSLEDKY FILOZOFICKÉHO SKÚMANIA

Filozofia má veľké ciele - dať človeku zmysel života, vysvetliť svet ako celok, odhaliť čo je v poznaní isté a čo otázne. V súčasnosti sa asi dá konštatovať, že filozofi sa vzdali nádeje, že filozofia tieto ciele dokáže dosiahnuť.

Presvedčia vás teraz výroky 41 a 42, že "filozofia je zbytočná"? Zdôvodnite kladnú aj zápornú odpoveď a použite pri tom vyššie uvedené slová filozofov.

41. Filozofické myslenie, na rozdiel od vedy, nemá charakter vzostupného procesu. Sme iste oveľa ďalej, ako bol grécky lekár Hippokratés, ale sotva môžeme povedať, že sme ďalej ako Platón. Len v obsahu vedeckých poznatkov,

ktoré Platón používa, sme ďalej. V samotnom filozofovaní sme však sotva k nemu dospeli. (JASPERS, K. *Úvod do filozofie*, s. 9)

42. Značná časť prípravy študenta filozofie spočíva v štúdiu spisov významných filozofov minulosti - ako napr. Platón, Aristoteles, Descartes a Kant. Štúdium matematiky alebo fyziky však nespočíva v čítaní a hodnotení diela Archimedovho, Newtonovho, Faradayovho alebo Maxwellovho. Metódy a výsledky práce týchto veľkých ľudí, pokiaľ sa ukázali ako platné a užitočné, sú začlenené do vedy a teraz sa objavujú v zjednodušenej a vylepšenej forme v súčasných učebniciach. Ak sa pôvodne texty vôbec študujú, je to len z hľadiska historického záujmu ako míľniky na ceste matematického alebo fyzikálneho pokroku. Nepodporuje táto čudná metóda štúdia filozofie podozrenie, že tento predmet nie je odvetvím ľudského poznania, ale len zbierka *obiter dicta* vyobliekaných vo forme argumentov? (BROAD, C. D. *Philosophy*, In: *Inquiry I* (1958) s. 99-129. Z Internetu, www.ditext.com)

Descartes sedí v hostinci pri stole a dojedá obed. Čašník sa ho pýta: "Dáte si ešte niečo?" Descartes odpovie "Nemyslím", a rozplynie sa v ničote.

8.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

KUNZMANN, P., BURKARD, F.-P., WIEDMANN, F. *Encyklopedický atlas filozofie*. Praha : Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-339-8

JASPERS, K. *Úvod do filozofie*. Praha : Oikúmené, 1996. ISBN 80-86005-05-4

9. PROBLÉMY, KTORÝMI SA ZAOBERÁ FILOZOFIA

Táto kapitola sa bude obsahom veľmi podobat' na predchádzajúcu, pretože príčiny, prečo ľudia filozofujú a problémy, ktorými sa zaoberá filozofia, sú vlastne totožné. Rozdiel je v tom, že (ako sme videli) prvé popudy, ktoré má človek k filozofickému zamysleniu, nie sú odlišiteľné od náboženských a citových zážitkov, kým "výpočet" *problémov filozofie* vyžaduje už systematické a argumentmi podložené rozdelenie.

9.1 ROZDELENIE FILOZOFICKÝCH PROBLÉMOV

Všeobecne sa problémy filozofie dajú rozdeliť do troch základných oblastí:

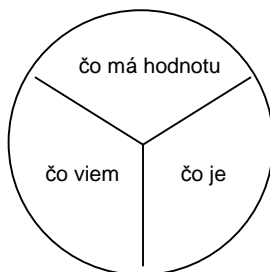
1. Čo existuje? (metafyzika, ontológia)
2. Čo viem? (logika, metodológia, epistemológia)
3. Čo má hodnotu? (axiológia, etika, estetika, praxeológia)

(Okrem toho by sme mohli ešte mať *metafilozofiu*, ktorá sa zaoberá práve takýmito úvahami o filozofii - tú však nemožno zaradiť ako jednu z častí filozofie.)

Pojmy v zátvorkách nájdite vo filozofickom slovníku. Každú definíciu porovnajte s problémami, ktoré podľa vás rieši teológia. Ktorá oblasť filozofického myslenia je k teológii najbližšie?

Schematicky môžeme delenie základných filozofických problémov znázorniť takto:

Existujú aj iné delenia filozofických problémov, ako napr. delenie KANTOVO ktoré sme uviedli v kapitole o prameňoch filozofického myslenia. V úvodoch do filozofie sa tieto základné otázky ešte rozdeľujú na časti obyčajne pomenované otázkami zo života.

☞ V odsekoch 43 a 44 priradte jednotlivé časti (otázky) do niektorej z troch vyššie uvedených oblastí filozofie, prípadne určite viaceré oblasti, ktorých sa dotýkajú. Svoje zaradenie zdôvodnite.

43. (1) Čo je filozofia?, (2) Som telo a myseľ? (3) Som slobodný alebo determinovaný? (4) Som smrteľný alebo nesmrteľný? (5) Aké mám dôvody, aby som veril v Boha? (6) Na základe akej zásady rozhodujem medzi dobrým a zlým? (7) Kedy mám poslúchať zákon? (8) Som súčasťou historického procesu? (9) Aké veci mám považovať za umenie? (10) Čo mám považovať za najzákladnejšiu realitu? (11) Kedy môžem vyhlásiť, že "viem"? (CASTELL, A. - BORCHERT, D. M. *An Introduction to Modern Philosophy*, s. vii-x)

44. (I.) Cena filozofie, (II.) Rozum a náboženstvo, (II.A) Boh a zlo, (II.B) Viera a subjektivita, (II.C) Evolúcia a stvorenie, (III.) Poznanie a realita, (III.A) Epistemológia, (III.B) Vnímanie, (III.C) Indukcia, príčinnosť a vysvetlenie, (IV.) Myseľ a telo (IV.A) Tradičný problém mysle a tela, (IV.B) Mysle a stroje, (IV.C) Osobná totožnosť, (IV.D) Sloboda a determinizmus, (V.) Etika (V.A) Morálne problémy, (V.B) Morálne teórie, (V.C) Sproblematizovanie morálky, (VI.) Apórie a paradoxy. (PERRY, J. - BRATMAN, M. *Introduction to Philosophy*, s. xi-xvi)

☞ Na ktorú z vyššie uvedených otázok (ktorý problém) ste sa už niekedy počas svojho života pokúšali nájsť odpoveď? Popíšte svoj postup!

9.2 PRÍKLADY Z DIEL FILOZOFOV

V textoch 45-58 nájdite a pomenujte "problémy filozofie".

45. Keby červenosť, kruhovosť a sladkosť neexistovali, nemohli by sme si ich predstaviť. Čo máš však na mysli pod slovami, "červenosť existuje"? Moje hodinky existujú, ak neboli rozbité na kúsky, ak neboli *zničené*. Čo by sme nazvali "zničením červenosti"? Samozrejme, mohli by sme mať na mysli zničenie všetkých červených predmetov; znemožnilo by to však predstaviť si nejaký červený predmet? Predpokladajme, že by na to niekto odpovedal: "Ale červené predmety predsa museli existovať a ty si ich musel vidieť, ak si schopný predstaviť si ich" Lenže ako vieš, že je to tak? Dajme tomu, že by som povedal: "Pôsobenie tlaku na tvoju očnú guľu vyvoláva predstavu červenej". Nemohol by byť práve toto spôsob, akým si sa prvý raz oboznámil s červenou? A prečo by nemohol byť jednoducho taký, že si si predstavil červenú škvrnu? (Ťažkosti, ktoré tu možno tušíš, bude treba prebrať pri neskoršej príležitosti.) (WITTGENSTEIN, L. *Modrá a červená kniha*, s. 65, 66.)

46. Ak *byť súcnom* a *existovať* je to isté, stáva sa pre nás záväzným príkazom vylúčiť z aktuálnej existencie všetko, čo nemá rýdže znaky súcna (bytia). Napríklad súcno je jedno, avšak zmyslový svet sa nám javí ako mnohosť. Sú v ňom rozličné prvky, z ktorých každý je totožný sám so sebou, nie je však totožný s ostatnými. Okrem toho tieto prvky nie sú len rôzne, niektoré z nich sú napríklad protikladné ako svetlo a tma, a predsa sa zdá, že koexistujú v tom istom svete, takže ak vyhlásime, že zmyslový svet je súcnom, bude treba povedať, že súcno nie je ani jedno, ani rovnorodé, ani jednoduché - a to, ako vieme, je nemožné. A ďalej, jednotlivé veci sa stále objavujú a miznú; vidíme ich, ako začínajú byť, potom sa postupne menia, upadajú a zanikajú; mnohosť, rozdielnosť, premenlivosť, pominuteľnosť predstavuje rad charakteristických vlastností, ktoré nie je možné zlúčiť s naším predchádzajúcim opisom súcna. Ak teda je či existuje len to, čo zasluhuje názov *súcno*, potom o zmyslovom svete musíme povedať, že nie je. Je to podivuhodný a predsa nevyhnutný dôsledok, s ktorým sa aj dnes každý metafyzik musí konfrontovať. Ak realitou je to, čo je, potom reálne je len súcno a keďže nemáme žiadnu skúsenosť s niečím, čo je možné považovať za absolútne jedno, nevytvoriteľné a nezničiteľné, absolútne rovnorodé, spojité a bez akýchkoľvek zmien, z toho nutne vyplýva, že pravá realita je čistý objekt mysle. Aktuálna realita sa tak stáva výnimočnou výsadou takého objektu myslenia, ktorému ako jedinému naše chápanie môže pripísať všetky atribúty súcna. Nakoniec totiž o tomto nekonečne rozmanitom svete

Étienne GILSON (1884-1978). Francúzsky filozof, novoscholastik. Značný vplyv má jeho interpretácia tomizmu (Tomáša Akvinského).

zmeny, vrátane nás, ktorí v ňom žijeme, nie je možné povedať, že je, je púhym zdaním, čírou ilúziou. (GILSON, E. *Bytí a někteří filosofové*, s. 22)

Po sklamaní, ktoré filozofia vyvolala v Grécku v 6.-5. st. pr. Kr. svojou neschopnosťou dospieť k dohode v otázke podstaty sveta (milétska filozofia: voda, vzduch, neurčito; pytagorejci: čísla; atomisti: atómy), alebo základných vlastností bytia (spor HERAKLEITA s PARMENIDOM: všetko plynie alebo nič sa nehýbe?) použil SOKRATES nápis z delfskej veštiarne ("Poznaj seba!") za základ nového zmyslu filozofického podnikania. U SOKRATA ide predovšetkým o *dobry život*, teda sokratovská filozofia má predovšetkým etické určenie, ale jeho žiak PLATÓN vidí v ľudskej duši aj účasť človeka na večných ideách, a teda v platonizme má človek jej prostredníctvom prístup k večnej pravde. Odpoveď na otázku "kto je človek?" sa stáva stálou súčasťou filozofie. PLATÓN vo svojich dialógoch často cituje SOKRATOVE reči, nie je však možné určiť, nakoľko ide o názory SOKRATOVE (ktorý - pokiaľ vieme - nič nenapísal) alebo PLATÓNOVE. Sokratova reč v jednom z PLATÓNOVÝCH dialógov:

47. ...pokiaľ máme telo a naša duša je s týmto zlom spojená, nikdy nedosiahneme v plnej miere to, po

čom túžime; a hovoríme, že túžime po pravde. Telo nám totiž spôsobuje nekonečne veľa ťažkostí tým, že potrebuje potravu; ďalej ak sa k tomu pridajú ešte nejaké choroby, prekážajú nám v našej honbe za súcnom. Ale telo nás naplňa aj láskami a túžbami, strachmi, všelijakými ilúziami a mnohými malichernosťami, takže nám, ako sa správne hovorí, skutočne nikdy nepríde na um nijaká rozumná myšlienka. Ved' aj vojny, povstania a bitky nespôsobuje nič iné ako telo a jeho žiadostivosť. Všetky vojny totiž vznikajú kvôli získavaniu majetku a majetok si musíme získať pre telo, lebo sme otrokmi jeho potrieb; a preto zo všetkých týchto dôvodov nemáme už čas na filozofiu. Najhoršie však zo všetkého je to, že aj keď nám telo nechá nejaký čas a obrátime sa k nejakému skúmaniu, tu nám zasa pri hľadaní vždy prekáža, mätie nás, poburuje a rozrušuje, takže preň nemôže zbadáť pravdu. Skôr sa nám skutočne ukázalo, že ak chceme niekde o niečom dosiahnuť čisté poznanie, musíme sa od neho odpútať a jedine dušou musíme pozorovať veci osebe. A ako sa zdá, dostane sa nám to, po čom túžime a za čoho milovníkov sa vydávame, totiž múdrosti, vtedy, až zomrieme, ako ukazuje toto skúmanie, ale nie zaživa. Ak totiž nie je možné v spojení s telom niečo čisté poznať, tak ostáva len jedno z dvoch: alebo nemôžeme získať vedenie vôbec, alebo až po našej smrti. Vtedy totiž bude duša sama osebe a bez tela, skôr nie. A pokiaľ žijeme, priblížime sa k vedeniu zrejme najviac tak, keď sa čo najmenej budeme stykať s telom a nebudeme s ním v nijakom spoločenstve, pokiaľ to nie je bezpodmienečne nevyhnutné, a nedáme

SOKRATES (asi 469-399 pr. Kr.). Aténsky filozof. Rozpracoval dialogickú formu hľadania pravdy (dialektika). Za cieľ filozofie postavil etické hodnoty.

sa nakaziť jeho prirodzenosťou, ale ostaneme od neho čistí, dokiaľ nás sám boh od neho neodpúta. A takto čistí a oslobodení od nerozumnosti tela budeme žiť, ako je pravdepodobné, medzi rovnakými podstatami a sami skrze seba poznáme celú čistú pravdu; a to je potom skutočne pravdivé; lebo nečistý sa asi nesmie dotýkať čistého. (PLATÓN *Faidon*. In: Dialógy I. s. 737-738)

48. To, čo filozofi nazvali "kladenie základov morálky" a pokúšali sa uskutočniť, videné v správnom svetle sa ukáže obyčajná učená forma

Friedrich NIETZSCHE (1844-1900). Nemecký filozof Rozvinul typ voluntaristickej filozofie, ktorej centrálnou myšlienkou je vôľa k moci a *nadžlovek* schopný prekonať obmedzenie človeka.

dobrej VIERY v prevládajúcu morálku, nový prostriedok jej VYJADRENIA, a teda obyčajná samozrejmosť vo sfére určitej morálky. V jej poslednom motíve ide o istý druh popretia toho, že by bolo ZÁKONITÉ túto morálku vôbec spochybniť - v každom prípade je to opak skúmania, analyzovania, spochybnenia a vivisekcie práve tejto viery. Čujme, napríklad, ako nevinne - takmer chvályhodne - Schopenhauer predstavuje svoju vlastnú úlohu o vedeckosti "Vedy", ktorej posledný majster ešte stále hovorí ako deti a staré ženy: "Princíp", hovorí (*Grundprobleme der Ethik*), "axióma, na ktorej zmysle sa PRAKTICKY všetci moralisti zhodujú: *neminem laede, immo omnes quantum potes juva* (nikomu neublížuj, ale nakoľko môžeš, mu pomôž) je NAOZAJ veta, ktorú sa snažia všetci učitelia morálky preukázať... NAOZAJSTNÝ základ etiky, ktorý sa storočia hľadal, ako kameň mudrcov." - Problém s opodstatnením spomínanej vety môže byť v skutočnosti veľký - je známe, že sám Schopenhauer nebol úspešný vo svojich snahách; a každý, kto dokonale uvedomil, aká absurdne falošná a sentimentálna je táto veta vo svete, ktorého podstatou je *Vôľa k moci*, si môže spomenúť, že Schopenhauer, hoci bol pesimistom, v SKUTOČNOSTI - hral podľa nôt ... môžeme sa o tom dočítať v jeho životopise. (NIETZSCHE, F. *Beyond Good and Evil* 5, Z Internetu)

Vysvetlite, ako ovplyvňuje východiskový filozofický princíp tvrdenia PLATÓNOVE (SOKRATOVE) 47 a ako NIETZSCHEHO 48.

49. V prvej hline Zeme posledného zamiesili človeka
Siali tam aj žatvy semeno ostatnej
A hneď v prvé ráno stvorenie zapísalo
To, čo úsvit posledného súdu prečíta.
(Omar Chajjám; Z Internetu)

50. Ak chcú teoretici kresťanstva hovoriť zrozumiteľným jazykom, či ešte lepšie, jazykom presvedčivým pre našich súčasníkov, je predovšetkým nutné, aby pochopili, prijali a zamilovali si novú predstavu, ktorú veda donútila

človeka si o sebe urobiť. Na počiatocnom stupni je to predstava ústrojnej a genetickej závislosti, ktorá bezprostredne spája ľudstvo historicky, v závislosti na celej ako indivídium, ale ako *určitý druh*. Je teda nutné v ňom rozoznávať za cyklom indivídiuma cyklus druhu. (TEILHARD DE CHARDIN, P. *Le Christ évoluteur...* In: RIDEAU, É. *Myšlení Teilharda de Chardin*, s. 72)

Pierre TEILHARD DE CHARDIN (1881-1955). Francúzsky katolícky antropológ a filozof. Vypracoval učenie o evolúcii sveta smerom k bodu Ómega (Kristus)

Domyslíte úryvky (49, 50) do osobných dôsledkov. Čo pozitívneho a čo negatívneho pre vás znamenajú, ak ich prijmete ako pravdivé?

51. "Svet je moja predstava" - to je pravda, ktorá platí o každej živej a poznávajúcej bytosti, hoci jedine človek si ju môže reflexívne a abstraktne uvedomiť. Keď tak urobí, nastalo pri ňom filozofické premýšľanie. Potom mu bude jasné, že nepozná žiadne slnko, žiadnu zem, ale vždy len oko, ktoré vidí slnko, ruku, ktorá cíti zem, že svet, ktorý ho obklopuje, je tu len ako predstava, tj. len vo vzťahu k niečomu inému, čo si ho predstavuje - a to je on sám. Ak je možné nejakú pravdu vysloviť a priori, tak je to táto, lebo je vyjadrením formy každej možnej a mysliteľnej skúsenosti, ktorá je všeobecnejšia ako všetky ostatné, ako čas, priestor a kauzalita, pretože tieto všetky práve ju už predpokladajú. ... Žiadna pravda teda nie je istejšia, na všetkých ostatných nezávislejšia a menej potrebujúca dôkaz ako tá, že všetko, čo sa dá poznať, teda celý svet, je len objektom vo vzťahu k subjektu; názorom nazerajúceho, jedným slovom predstava."(SCHOPENHAUER, A. *Svet ako vôľa a predstava I.*, s. 20)

Arthur SCHOPENHAUER (1788-1860). Nemecký filozof, predstaviteľ iracionalistického voluntarizmu a pesimizmu.

52. Ako vieme, že to, čo vidíme *vnútorným zrakom*, je zrkadlo ...? ...v gréčtine sa "vedomé stavy", či "stavy vedomia" - udalosti vnútorného života - nedajú oddeliť od udalostí "vonkajšieho" sveta... v gréčtine ani v rámci stredovekej tradície ...neexistovala žiadna koncepcia ľudskej mysle ako vnútorného priestoru, kde by bolesti i jasné a zreteľné idey defilovali pred jediným *vnútorným zrakom*. (RORTY, R. *Filozofia a zrkadlo prírody*, s. 40-43.)

Richard RORTY (1931-2007). Americký filozof, spájajúci analytickú filozofiu s pragmatizmom. Svoju filozofiu nazýva aj ironizmus.

Pokúste sa vlastnými slovami charakterizovať rozdiel medzi SCHOPENHAUEROVÝM (51) a RORTYHO (52) tvrdením. Ktoré z tvrdení je podľa vás bližšie k "zdravému sedliackemu rozumu"?

53. Nezabudnime si však všimnúť, že je rozdiel medzi argumentmi z prvých princípov a argumentmi, ktoré k prvým princípom smerujú. Lebo PLATÓN mal pravdu, keď nastolil túto otázku a pýtal sa, ako mal vo zvyku "Sme na ceste smerom *od* prvých princípov, alebo ideme k nim?" Je to taký rozdiel ako pri pretekoch, či bežíte smerom od rozhodcov, alebo sa k nim vraciate. Lebo hoci musíme začať tým, čo je známe, veci sú objektom poznania v dvoch zmysloch: niektoré sú známe (priamo) nám, niektoré (poznáme) bez vlastnej schopnosti. Zdá sa, že by sme mali začať tými, ktoré sú nám známe (priamo). (ARISTOTELES, *Nicomachean Ethics*, I/4. Z Internetu)

Zamyslite sa nad "paradoxom klamára" (54). Vyjadrite svoj názor, či je správne sa ním vážne zaoberať, alebo je lepšie vôbec si ho nevšimáť. Uvedte argumenty. V odseku 55 nájdite, ktorá autorita je pre vás najdôležitejšia.

54. Dva základné princípy logiky sú: (1) princíp bezspornosti (non-kontradikcie), ktorý hovorí, že žiadny výrok nemôže byť zároveň pravdivý aj nepravdivý, (2) princíp vylúčenia tretieho, ktorý hovorí, že každý výrok je buď pravdivý alebo nepravdivý. Teraz uvažujte o výroku A: Výrok A je nepravdivý. Podľa princípu vylúčenia tretieho je buď pravdivý alebo nepravdivý. Ak je výrok A pravdivý, tak správne vyhlasuje, že A je nepravdivý. Podľa princípu bezspornosti však nemôže byť zároveň pravdivým aj nepravdivým. Takže predpoklad, že A je pravdivý výrok vedie k sporu a musí byť odmietnutý. Ak budeme predpokladať, že A je nepravdivý výrok, potom popiera platnosť A, takže A je pravda. Znovu však dochádzame k sporu s princípom bezspornosti, preto predpoklad, že výrok A je nepravdivý, musíme odmietnuť. (Podľa PERRY/BRATMAN *Intro to Philosophy*, s. 799)

55. Mohli by sme sa dostať do pokušenia tvrdiť, že vo filozofii nemá miesto žiadna autorita, ale toto nemôže byť celkom pravda. Nikto z nás nežije ani si netvorí názory a vieru bez značného spoliehania na autority rôzneho druhu. Preto je dôležité rozlišovať druh autority a ich funkcie: ... (1) autorita nariadená - zákonná, (2) autorita odborná - založená na poznaní, (3) autorita náboženská - založená na Božom určení. (HASKER, W. *Metaphysics*, s. 21.)

Pokúste sa o teologickú (biblickú) kritiku ARISTOTELOVHO názoru na štát (56):

56. Keďže vidíme, že každý štát je istý druh spoločenstva, a že každé spoločenstvo sleduje určité dobro (lebo všetci ľudia robia všetko pre to, čo pokladajú za dobro), je zrejmé, že všetky spoločenstvá smerujú k nejakému dobru, ale najväčšmi zo všetkých a k najvýznamnejšiemu dobru smeruje to spoločenstvo, ktoré je zo všetkých spoločenstiev najvýznamnejšie a zahŕňa všetko ostatné. To je takzvaný štát a štátne spoločenstvo... štát utvorený z viacerých obcí dosiahol už hranice takmer dokonalej autarkie, a hoci vznikol predovšetkým na zachovanie života, trvá na dokonalý život. Preto má každý štát svoj prirodzený pôvod, ako to isté platí o prvých a pôvodných ľudských spoločenstvách. Štát je totiž ich konečným cieľom a konečný cieľ je práve prirodzený stav; totiž stav, v akom je každá jednotlivá vec na konci svojho vývoja, nazývame prirodzenosťou každej jednotlivéj veci... Z toho je teda zrejmé, že štát patrí k prirodzeným útvarom, a že človek je od prírody štátotvorná bytosť; ten, kto na základe svojej prirodzenosti a nielen náhodou žije mimo štátu, je alebo menejcenný alebo je mocnejší ako človek... (ARISTOTELES *Politika*, s. 19, 21)

57. V prvom rade považujem za komické, že každý miluje a každý chce milovať bez toho, aby bol vôbec

Sören KIERKEGAARD (1813-1855). Dánsky filozof a teológ. Jeho filozofia je radikálne individualistická a subjektivistická, čím dal podnet pre vznik existencializmu.

niekto schopný povedať, aké vlastnosti má to, čo je hodné lásky alebo, čo je vlastne objektom lásky. ... Každý zamilovaný je vždy presvedčený, že pokiaľ ide o neho, vie, čo je hodné lásky. Napriek tomu nedokáže to vysvetliť žiadnemu inému milujúcemu, a ten, kto počúva reč viacerých zamilovaných zistí, že ani dvaja z nich sa nikdy nezhodnú, hoci aj budú hovoriť o tej istej veci. ... milovať teda súvisí s tým, čo je hodné lásky, ale to, čo je hodné lásky, je nevysvetliteľné. Nuž, to je aspoň čosi, ale pochopiť sa to nedá, tak ako sa nedá pochopiť spôsob, akým láska chytá svoje obete. Kto by neprepadol panike, keby ľudia znovu a znovu padali mŕtvi alebo mali kŕče bez toho, aby to niekto dokázal vysvetliť? Ale presne takým spôsobom láska vtrhne do života, len s tým rozdielom, že nikto sa toho neľaká, pretože sami milujúci to považujú za svoje najväčšie šťastie. (KIERKEGAARD, S. *In vino veritas*, <http://www.ccel.org/k/kierkegaard/selections/veritas.htm>)

58. Vyriešenie hádanky života a priestoru leží mimo priestoru a času. (WITTGENSTEIN, L. *Tractatus Logico-Philosophicus* 6.4312. Z Internetu)

☺ *Kde bolo, tam bolo, žil raz človek, ktorý si myslel, že je mŕtvý. Jeho ustarostená žena a priatelia ho poslali k psychiatrovi, ktorý ho mal presvedčiť, že žije. Psychiater sa rozhodol, že ako prostriedok liečenia použije prostú skutočnosť, že mŕtvi ľudia nekrvácajú. Dal pacientovi čítať lekárske knihy a nechal ho sledovať pŕtvu. Nakoniec ho presvedčil: "Máte pravdu - mŕtvi nekrvácajú". Potom psychiater vzal ihlu a pichol pacientovi do prsta. Objavila sa kvapka krvi. Človek sa pozrel na svoj prst, potom na psychiatra a v úžase vykrikol: "Dobrý Bože, tak milvi prebda len krvácajú!"*

9.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

RUSSELL, Bertrand. *Problémy filozofie*. Bratislava : P and K, 1992. ISBN 80-85725-00-2

PALMQUIST, Stephen. *The Tree of Philosophy*.
<http://www.hkbu.edu.hk/~ppp/top/>

10. FILOZOFICKÉ METÓDY

Keď sa povie slovo "filozofia", väčšinou si predstavíme nejaký svetonázor alebo súbor problémov (ako v predchádzajúcej kapitole), teda *obsah* filozofie. K odbornému a kritickému filozofickému mysleniu však neodlučiteľne patrí aj *spôsob* filozofickej práce, filozofická metóda - kriticky premyslený spôsob dosahovania cieľa. Metóda filozofickej práce musí odpovedať na otázky, ako sú napr.: "Čo je prameňom filozofického myslenia?", "Aké sú správne postupy filozofovania?", "Čo má byť výsledkom filozofického hľadania?"

10.1 METÓDA A "IZMY" FILOZOFIE

Pojem *metóda* je zložený z dvoch gréckych slov: $\mu\epsilon\tau\grave{\alpha}$ α $\delta\acute{o}\varsigma$ α označuje *cestu*, alebo *spôsob* ako dosiahnuť nejaký vopred stanovený cieľ. Zároveň to znamená, že tento cieľ sa dosahuje premyslene a systematicky podľa nejakého *modelu* (vzoru). Filozofická metóda je teda systematické a modelové hľadanie odpovedí na filozofické otázky.

59. ...všeobecné metódy sú napr. analógia, analýza, dedukcia, experiment, indukcia, pozorovanie, syntéza. (Kolektív *Filozofický slovník*, s. 267)

Filozofické "izmy" často (hoci nie vždy) používajú takú metódu (metódy), ktorá vyplýva z pojmu, ktorý sa nachádza v ich názve a označuje ich základné filozofické východisko. Napr. *racionalizmus* systematicky skúma rozum (*ratio*) a jeho zákonitosti (napr. vzťahy medzi ideami). *Empirizmus* sa pokúša nájsť odpovede na filozofické otázky odvolaním sa na zmyslovú skúsenosť ($\epsilon\mu\pi\epsilon\iota\rho\iota\alpha$). *Hedonizmus* sa pokúša všetky hodnoty vzťahovať na pôžitok ($\eta\delta\omicron\nu\eta$) a povedzme *fideizmus* na začiatok každého uvažovania kladie vieru (*fides*). *Intuicionizmus* sa v kritických otázkach spolieha na intuíciu a *materializmus* dúfa, že sa všetko dá vysvetliť zákonmi platnými pre hmotu (*materia*). Metóda žiadneho "izmu" nie je celkom "čistá" a obyčajne má spoločné prvky s niektorými inými "izmami".

Možno treba pripomenúť, že nie všetky pomenovania filozofických smerov súvisia s metódou, ktorú používajú - niekedy s ňou vôbec nesúvisia, preto takéto úvahy majú hlavne mnemotechnický význam.

Vymenujte filozofické smery ("izmy"), ktorých názov je odvodený od ich východiskového kritéria alebo metódy, ktorú používajú. Každý názov vysvetlite.

10.2 FILOZOFICKÁ METÓDA AKO PROBLÉM FILOZOFIE

Podobne, ako pri otázke "čo je filozofia?", aj pri filozofickej metóde sa stretávame s "metaproblémom", pretože by sme mali filozofickou metódou skúmať, čo to filozofická metóda vlastne je!

Pozorne prečítajte úryvky 60-63 a sformulujte svojimi slovami "problém filozofickej metódy". Porovnajte s tým, čo viete o tomto probléme z Biblie a teológie.

60. Filozofia nemôže mať vopred danú metódu, ale metóda filozofie je sama problémom filozofie. (ANZENBACHER, A. *Úvod do filozofie*, s. 20)

61. ...človek nemôže hľadať ani to, čo vie, ani to, čo nevie. To, čo vie, nebude chcieť hľadať - lebo to vie a také niečo netreba hľadať. Ale nebude hľadať ani to, čo nevie, lebo tu ani nevie, čo má hľadať. (PLATÓN Menón, *Dialógy I*, s. 500)

62. Od čias BACONA a DESCARTESA dominantná intelektuálna tradícia spojila pravdu s metódou. Stačí objaviť správnu metódu skúmania a pravda sa pred nami jasne objaví. ...Predpokladajme však, že metóda nedokáže dosiahnuť pravdu, predpokladajme, že na jej odhalenie nepotrebujeme komplikované metódy, ale správny druh naivity. Predpokladajme, že potrebujeme v nejakom zmysle použiť to, čo už vieme. Predpokladajme, že ak je pravda ukrytá, nie je to preto, že vyžaduje výskum prostredníctvom nejakej metódy, ale pretože je tak jasne pred našimi očami v našich každodenných činnostiach a rozhovoroch, že ju nedokážeme vnímať. (MACINTYRE, A. *On Gadamer's Truth and Method*. In: SOLOMON, R.S. *Introducing Philosophy*, s. 229.)

63. Intelektuálny boj v ktoromkoľvek historickom období sa z hľadiska všeobecnosti sústreďuje hlavne na druhoradé otázky, ktoré skrývajú všeobecný súhlas s prvými. Tieto princípy sú príliš samozrejmé nato, aby potrebovali vyjadrenie a zároveň príliš všeobecné, aby ich bolo možné vyjadriť. V každej dobe je prítomná všeobecná forma foriem myslenia a je tak priesačná a bežná

ako vzduch, ktorý dýchame a zdanlivo tak nevyhnutná, že si ju môžeme uvedomiť len pomocou mimoriadneho úsilia. (WHITEHEAD, A. N. *Dobrodružství ideí*, s. 21)

10.3 FILOZOFICKÁ METÓDA AKO CESTA K PRAVDE

Odseky 60-63 upozorňujú na pochybnosti filozofie spojené s jej vlastnou metódou. To však nemôže znamenať, že sa filozofia metódy jednoducho vzdá. Naopak, metóde musí venovať osobitnú pozornosť, pretože práve zvolená metóda (metódy) vyjadruje východiskovú pozíciu a názor na predmet, ktorý filozofia skúma.

Každému z odsekov 64-75 dajte nadpis a jeho hlavnú myšlienku vyjadrite vlastnými slovami.

10.3.1 DIALEKTIKA

Dialektika v staroveku znamenala *umenie rozhovoru* (διαλεκτική τέχνη) a u Sokrata a PLATÓNA sa stala nástrojom (metódou) na odhaľovanie nadzmyslovej skutočnosti.

64. Rozum silou dialektiky sa na svoje predpoklady nepozera ako na počiatky, ale ako na predpoklady v skutočnom zmysle, ako na výstupky a východiská, aby preniknúť až k tomu, čo je bez predpokladu, dostal sa k skutočnému počiatku všetkého, a keď sa ho dotkne, aby postupoval naspäť ku koncu, držiac sa všetkého, čo s tým súvisí, nepoužívajúc pri tom nič zmyslami vnímateľné, ale iba idey osebe podľa ich vlastného vnútorného vzťahu a aby v ideách aj skončil. ...Dialektická metóda je teda jediná, ktorá odstraňuje predpoklady a preniká k samému počiatku, aby ho upevnila; jemne ťahá duševný zrak z akéhosi barbarského bahna, v ktorom je doslova zaborený a vyvádza ho hore, pričom používa pomoc a spoluprácu spomenutých odborov... dialektika nám ako strecha korunuje celú stavbu náukovej sústavy, takže už nijakú inú náuku nemožno postaviť nad ňu, lebo sa tu už dosiahol vrchol všetkých náuk. (PLATÓN Štát, In: *Dialógy II*, 231, 254, 255)

10.3.2 LOGIKA

Logika "prišla na svet" ako návod na správne filozofické myslenie. ARISTOTELOVE práce na logike sú prvé systematické pojednania o zákonoch správnej argumentácie. Skúmal v nej zákonitosti tvorby pojmov, výrokov a úsudkov (sylogizmov).

65. ...správna metóda skúmania: Musíme začať pozorovaním podobných, tj. špecificky rovnakých jedincov a uvažovať, ktorý prvok majú spoločný. Potom musíme aplikovať ten istý postup na inú skupinu jedincov, ktoré patria k tomu istému druhu a sú druhovo ale nie špecificky rovnaké s prvou skupinou. Keď zistíme, ktorý prvok je spoločný pre všetkých členov tejto druhej skupiny a ďalších skupín, znovu musíme zvážiť, či dosiahnuté výsledky majú nejakú identitu a pokračovať dovtedy, kým nedosiahneme jediné pravidlo, pretože toto sa stane definíciou tej veci. (ARISTOTELES *Posterior Analytics*, II/13)

66. ...tvrdíme, že ak sa v každej časti filozofie má hľadať pravda, musíme predovšetkým mať spoľahlivé princípy a metódy na rozsúdenie pravdy. A práve logika je tá časť filozofie,

Sextus Empiricus (okolo 200 po Kr.) Záslanca a propagátor pyrrhonovského skepticizmu. Jeho spisy mali veľký vplyv na moderný skepticizmus.

ktorá obsahuje teóriu kritérií a dôkazov, takže práve tu musíme začať. (SEXTUS EMPIRICUS. In: COPI, I.M. *Introduction to Logic*, s. 3)

10.3.3 GEOMETRICKÁ METÓDA

Úspech matematiky (geometrie) v budovaní nespochybniteľného vedeckého systému (takým sa vtedy zdal byť) nadchol filozofov, takže sa ho pokúsili napodobniť vo filozofických úvahách.

67. GALILEOVA metóda konštruovať logicky jasné základné pojmy a odvzodovať

Emanuel RÁDL (1873-1942) Český filozof, pôvodne biológ. Zaoberal sa filozofiou prírody a filozofiou náboženstva. Napísal dejiny filozofie.

z nich logické (matematické) dôsledky a kontrolovať ich podľa prírody, vzbudila v novej dobe nadšenie, takže sa čoskoro táto metóda stala základom filozofie, histórie, biológie, sociológie, etiky, psychológie, beletrie a tak ďalej. ...Všetci veľkí filozofi novej doby, obzväšť DESCARTES, HOBBS, LOCKE, LEIBNIZ, HUME, KANT aj romantici sú za GALILEA. (RÁDL, E. *Útëcha z filozofie*, s. 79)

Na tejto myšlienke je založené DESCARTESOVO *Pojednanie o metóde*.

68. Dlhá reťaz jednoduchých a ľahkých argumentácií, pomocou ktorých geometri zvyknú dosahovať závery svojich najzložitejších dôkazov, ma viedla k predstave, že všetky veci, ktoré človek je schopný poznať, sú podobne navzájom pospájané, a že niet ničoho, čo by bolo tak vzdialené a mimo náš dosah, alebo tak skryté, že by sme to nemohli objaviť, s podmienkou, že nebudeme ľživé považovať za pravdivé, a že si v myšlienkach vždy uchováme poriadok nutný pre dedukciu jednej pravdy z pravdy inej. (DESCARTES, R. *A Discourse on Method*, časť II.)

DESCARTES nakoniec dospel k týmto štyrom bodom svojej "geometrickej metódy": (1) Prijmi len to, čo je nespochybniteľné. (2) Rozdeľ každú otázku na menšie časti, ktoré dokážeš zvládnuť. (3) Začni od najjednoduchších otázok a pokračuj zložitejšími. (4) Často spätne kontroluj svoje argumenty tak, aby si celý argument vnímal naraz.

69. Tento poriadok (geometrický), najdokonalejší aký ľudia vytvorili, nespočíva v tom, že by všetko

Blaise PASCAL (1623-1662). Francúzsky matematik, teológ a filozof. Zastával fideistický prístup k viere v Boha. Známa je tzv. *Pascalova stávk*a zdôvodňujúca výhodnosť viery v Boha.

definoval alebo všetko dokazoval, ani v tom, že by nič nedefinoval a nič nedokazoval, ale v tom, že zostáva uprostred medzi nedefinovaním vecí, ktoré sú jasné a zrozumiteľné všetkým ľuďom a definovaním všetkých ostatných, a medzi nedokazovaním všetkých vecí, ktoré ľudia poznajú a dokazovaním všetkých ostatných. Proti tomuto poriadku sa prehrávajú rovnakým spôsobom tí, ktorí sa snažia všetko definovať a všetko dokazovať, ako aj tí, ktorí to zanedbávajú u tých vecí, ktoré nie sú zrejme samy osebe. To je to, čo dokonale učí geometria. Nedefinuje žiadnu z takých vecí, ako priestor, čas, pohyb, počet, rovnosť ani veci podobné, ktorých je veľký počet, pretože tieto pojmy označujú tak prirodzené veci, že dávajú na vedomie tým, ktorí rozumejú jazyku, že ďalšie ich objasňovanie, ktoré by si niekto prial, by viac zatemnilo, ako poučilo. (PASCAL, B. O geometrickém duchu, In: HORÁK, P. *Svět Blaise Pascala*, s. 238-239)

Ako odpovedá PASCALOVA úvaha (69) na DESCARTOVU dôveru v geometrickú metódu (68)?

10.3.4 EXPERIMENTÁLNA METÓDA

Proti metóde matematiky založenej na axiómoch, definíciách a dôkazoch viet stojí metóda prírodných vied založená na experimentoch. Vo filozofii napodobnená empirizmom.

Z častí 70 a 71 vypíšte formulácie, ktoré charakterizujú metódu skúsenosti vo filozofii. Vyjadrite svoj názor na presvedčivosť nadšenia, ktoré prejavuje HUME z uplatnenia tejto metódy. Pokúste sa uviesť protiangumenty na základe súčasných znalostí.

70. Naše poznanie substancií (podstaty vecí) nie je možné zväčšiť prostredníctvom úvahy o abstraktných ideách, ale jedine prostredníctvom skúsenosti. V našom hľadaní poznania substancií nedostatok ideí, ktoré sú vhodné na takýto postup nás vedie k celkom odlišnej metóde. Tu nepostupujeme vpred ako inde

(kde sú naše abstraktné idey zároveň reálnymi aj nominálnymi esenciami) kontempláciou našich ideí a zvažovaním ich vzťahov

a súvislostí. To nám tu len málo pomôže z dôvodov, ktoré sme zoširoka uviedli inde. Tak je myslím jasné, že substancie nám poskytujú veľmi málo všeobecných vedomostí a púha kontemplácia ich abstraktných ideí nám prinesie len veľmi málo pri hľadaní pravdy a istoty. Čo teda máme robiť, aby sme zväčšili svoje poznanie substanciálneho bytia? Tu sa musíme vydať celkom opačnou cestou: nedostatok ideí o ich reálnych esenciách nás posieľa preč od našich myšlienok k veciam samým, tak ako existujú. Skúsenosť nás tu musí naučiť to, čo rozum nemôže: a jedine prostredníctvom pokusu môžem zistiť, aké vlastnosti koexistujú v mojej zloženej idei... (LOCKE, J. *An Essay Concerning Human Understanding*, XII/9. Z Internetu)

John LOCKE (1632-1704). Anglický filozof a lekár, spolu s HOBBSOM A BACONOM označovaný ako zakladateľ empirizmu.. Známý aj svojou politickou filozofiou, v ktorej sa staval proti autoritárstvu.

71. Niet ničoho, čo by nebolo predmetom sporov, a o čom by učení ľudia nemali protichodné názory.

Ani tá najtriviálnejšia otázka neunikne našej kontroverzii a ani v tej najzávažnejšej nie sme schopní podať rozhodnutie, ktoré by bolo isté. Dišputy sa množia akoby všetko bolo neisté a tieto dišputy sa vedú s najväčším možným zápalom, akoby všetko bolo isté. Uprostred všetkého toho huriavku nevíťazí rozum, ale výrečnosť a nikto sa nemusí báť o nasledovníkov ani tej najextravagantnejšej hypotézy, ak má dosť umenia predložiť ju v prítlačlivých farbách. Víťazstvo sa nedosahuje prostredníctvom tých, čo sú ozbrojení, ktorí ovládajú kopiju a meč, ale tými, ktorí trúbia na trúby, bubnujú na bubny a ostatnými muzikantmi armády. ...Tu je teda jediný prostriedok, ktorým môžeme dúfať, že dosiahneme úspech na našich filozofických skúmaniach - že necháme nudnú a pomalú metódu, ktorú sme doteraz používali a namiesto občasného dobytia hradu alebo dediny na hraniciach vpochodujeme priamo do centra týchto vied, do samotnej ľudskej prirodzenosti, ktorú keď raz zvládneme, poskytne nám to nádej ľahkého víťazstva. Odtiaľto budeme podnikáť naše dobyvačné výpravy do všetkých vied, ktoré sa užšie dotýkajú ľudského života, a potom budeme môcť s ľahkosťou pokračovať v objavovaní tých, ktoré sú predmetom sústredenej zvedavosti. Niet žiadnej dôležitej otázky, ktorá by nebola obsiahnutá vo vede o človeku a niet žiadnej, ktorú by bolo možné s istotou rozhodnúť prv, ako sa oboznámime s touto vedou. Preto keď sa snažíme vysvetliť princípy ľudskej prirodzenosti, v skutočnosti navrhujeme úplný systém vied vybudovaný na základoch takmer úplne nových, na ktorých

David HUME (1711-1776). Škótsky filozof empirista. Dôsledná aplikácia empirickej metódy ho viedla k radikálnemu skepticizmu.

jedine môžu bezpečne stáť. (HUME, D. *Treatise of Human Nature*, <http://www.class.uidaho.edu>)

10.3.5 FENOMENOLÓGIA VS. PSYCHOLOGIZMUS

Ak úryvku z HUSSERLOVEJ prednášky (72) celkom neporozumiete, nedajte sa odradiť. Dôležité je, aby ste si všimli, akými slovami HUSSERL charakterizuje metódu fenomenológie, a ktorými psychologizmus. Zostavte jednoduchú dvojstĺpcovú porovnávaciu tabuľku.

72. Čistá fenomenológia sa musí ostro oddeliť od psychológie ako takej a špecificky od deskriptívnej psychológie, ktorá popisuje fenomény vedomia. Len takýmto oddelením dospeje stáročný konflikt o "psychologizme" ku konečnému záveru. V tomto konflikte nejde o nič menšie ako o pravú filozofickú metódu a základ akejkolvek filozofie ako prísnej vedy. Na začiatok dáme tvrdenie: čistá fenomenológia je veda o čistom vedomí. To znamená, že čistá fenomenológia čerpá výlučne z čistej reflexie a čistá reflexia vylučuje každý druh vonkajšej skúsenosti, a preto nepripúšťa spolupostavenie objektov, ktoré sú vedomiu cudzie. Psychológia, na druhej strane, je veda o psychickej prirodzenosti, a preto o vedomí ako prírode alebo ako reálnej udalosti v priestoročasovom svete. Psychológia čerpá z psychologického zážitku, ktorý spája imanentnú reflexiu s vonkajšou skúsenosťou [äusserer Erfahrung]. Naviac, v psychologickú skúsenosť je psychično dané ako udalosť v súdržnosti prírody. Špecificky, psychológia ako prírodná veda o psychickom živote nazerá na procesy vedomia ako procesy živej bytosti, tj ako reálne príčinné doplnky živých organizmov. Psychológ sa musí utiecť k reflexii, aby mal procesy vedomia ako dané skúsenosťou. Táto reflexia sa však nedrží čistej reflexie, pretože chápaná ako súčasť živého organizmu, reflexia je spojená so skúsenosťou vonkajšieho. Psychologická skúsenosť vedomia preto už nie je čistým vedomím. ...Fundamentálnou skutočnosťou je to, že jestvuje taký druh intuitívneho nazerania, ktoré v protiklade s psychologickou skúsenosťou ostáva vo vnútri čistej reflexie: čistá reflexia vylučuje všetko, čo je dané v prirodzenom postoji, a preto celú prírodu. (HUSSLER, E. *Inaugural Lecture at Freiburg*, 25, 26. Z Internetu)

10.3.6 METÓDA HISTORIZMU

Historizmus je filozofický názor, ktorý sa stavia proti neohraničenej viere v jedine platné vysvetlenie smerovania dejín a naproti tomu zdôrazňuje zvláštnosti jednotlivých udalostí. (Tento pojem treba odlíšiť od pojmu *historicismus*, ktorý zaviedol K. POPPER a pomenoval ním "takú pozíciu

v sociálnych vedách, podľa ktorej je ich hlavným cieľom *historická predpoveď*. (K. POPPER: *Bída historicizmu*, s. 12)

73. To, čo sa vyvinulo v priebehu ľudských dejín, a čo bežné použitie označilo ako "vedy o človeku, o dejinách a o spoločnosti" predstavuje sféru mentálnych skutočností, ktorých sa nesnažíme *zmocniť*, ale v prvom rade im *porozumieť*. ...Vlastnosti poznania v humanitných vedách musia byť vysvetlené pozorovaním celého priebehu rozvoja človeka. Taká metóda stojí v protiklade k metóde tzv. pozitivistov, ktorí vysvetľujú ideu vedy z definície poznania vyplývajúceho z prevládajúceho záujmu o prírodné vedy. Na základe tejto idey určujú, ktoré intelektuálne činnosti si zasluhujú názov a status vedy. Takto na základe arbitrárnej idey poznania niektorí krátkozrakí a arogantní upreli status vedy historickej spisbe ako vyšla z rúk veľkých majstrov a iní boli presvedčení, že je potrebné premeniť tie vedné disciplíny, ktoré sú založené na imperatívoch a nie na úsudkoch o realite, na kognitívne vedy o skutočnosti. (DILTHEY, W. *Introduction to the Human Sciences*, ch. 2. Z Internetu)

Wilhelm DILTHEY (1833-1911). Nemecký filozof a psychológ, predstaviteľ filozofie života..Odmietol používanie metód prírodných vied v tzv. "duchovedách" (humanitných vedách).

Ako by ste na základe úryvku 73 charakterizovali DILTHEYOV pojem *porozumieť*?

10.3.7 INTUÍCIA

74. Intuícia nás vedie priamo do vnútra života. Pod intuíciou mám na mysli inštinkt, ktorý sa stal ne-stranným a seba-vedomým, schopným reflektovať svoj objekt a do neurčita ho zväčšovať. To, že takáto činnosť nie je nemožná, dokazujú estetické schopnosti človeka, ktoré jestvujú popri normálnom vnímaní. Naše oko vníma vlastnosti živých bytostí len ako nakopené, a nie ako organizované. Smerovanie života, jednoduchý pohyb, ktorý prebieha vnímanými líniami, ktorý ich spája dohromady, mu uniká. Toto smerovanie (intencia) je práve to, čo sa umelec pokúša zachytiť, keď sám seba umiestňuje do predmetu prostredníctvom istého druhu sympatie, keď úsilím intuície prelamuje bariéru, ktorú priestor vkladá medzi neho a jeho model. Je pravda, že táto estetická intuícia, ako vonkajšie vnímanie, dosahuje len k jednotlivcom. Ale dokážeme si predstaviť skúmanie

Henri BERGSON (1859-1941). Francúzsky filozof, predstaviteľ vitalizmu. Za najvyššiu schopnosť človeka považoval intuíciu, ktorá je podľa neho schopná preniknúť k podstate skutočnosti.

nasmerované podobne ako umenie, ktoré si za predmet určí život v jeho všeobecnosti... (BERGSON, H. *Creative Evolution*, s. 177. Z Internetu)

Prerobujte úryvok 74 vlastnými slovami.

10.3.8 HERMENEUTIKA

Hermeneutická filozofia sa snaží dospieť k porozumeniu, ktoré nie je "spôsobom poznania, ale spôsobom bytia, ktoré existuje v porozumení" (RICOEUR, P.: *Život, pravda, symbol*, s. 172). Predmetom štúdia hermeneutickej filozofie je reč, hoci nejde len o tradičné chápanie hermeneutiky ako výkladu textu, ale o "dialóg medzi ľuďmi nachádzajúcimi sa v spoločnej dejinnej situácii." (FÜRSTOVÁ - TRINKS *Filozofia*, s. 203)

75. ...univerzálnosť reči.
Reč nie je nejaká uzavretá oblasť vysloviteľného, okolo čoho by boli iné oblasti nevysloviteľného, ale reč

Hans-Georg GADAMER (1900-2002) Nemecký filozof, predstaviteľ hermeneutickej filozofie. Pokúsil sa dokázať, že pravda dejín a kultúry nie je prístupná vedeckému pozorovaniu.

zahrňuje všetko. Nie je nič, čo by sa zásadne dalo vyňať z možnosti vysloviť to, pokiaľ moje mienenie niečo mieni. Je to univerzalita rozumu, s ktorou vysloviteľnosť neúnavne drží krok. Podobne aj každý rozhovor má vnútorné nekonečno a nemá koniec. Môže byť prerušený, možno sa zdá, že sa už dosť povedalo, alebo že sa už nič nedá povedať, Ale každé také prerušenie má vnútorný vzťah k pokračovaniu v rozhovore. (GADAMER, H.-G. *Wahrheit und Methode II*, s. 152)

Vyjadrite svoj súhlas alebo nesúhlas s GADAMEROVÝM tvrdením (75). Zdôvodnite.

10.4 FILOZOFICKÁ METÓDA PRE KAŽDÉHO

Vyššie uvedené metódy (časť 6.3) sú príkladom aké protichodné postupy môže filozofia používať. V bežnej praxi filozofického myslenia je treba zachovať kroky, ktoré navrhujú úvody do filozofie:

76.

(1) **Vyvolaj pochybnosť.** - Upozorni na pochybnosti, ktoré môžu existovať o význame alebo oprávnenosti niektorých každodenných názorov.

(2) **Sformuluj otázku a definuj problém.** - Postav otázku tak, aby vyjadrovala filozofický problém. Vysvetli čo najpresnejšie, v čom problém spočíva.

(3) **Navrhni riešenie.** - Odpoveď nech je vo forme filozofickej analýzy, alebo vysvetlenia

(4) **Zdôvodni riešenie.** - Uveď argumenty, ktoré tvoje riešenie podporujú.

(5) **Filozofická kritika.** - Dialektická časť. Uveď riešenia iných filozofov, kriticky ich preskúmaj a porovnaj so svojím vlastným.

(www.wikipedia.org)

77. Filozofické myslenie sa líši od bežného myslenia tým, že sa pokúša byť (1) **všeobecné** a **abstraktné**. Dôraz je na hlbšie ležiacich významoch a symbolických reprezentáciách... ..vyžaduje, aby sme boli čo najpresnejší pri (2) **definovaní** a používaní **slov**. ...vyznačuje sa potrebou (3) **zdôvodniť** každé tvrdenie a záver, ku ktorému sme dospeli. (HONER - HUNT - OKHOLM *Invitation to Philosophy*, s. 31, 32)

Vyberte si nejaký filozofický názor a použite na jeho zdôvodnenie alebo vyvrátenie postupy opísané v odsekoch 76, 77.

Kolko filozofov je potrebné na výmenu žiarovky? Troch: jeden ju vymieňa a dvaja sa hádajú, či žiarovka existuje.

10.5 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

FEARN, Nicholas. *Jak a o čem přemýšlejí filozofové*. Praha : Portál, 2004.

JASPERS, Karl. *Malá škola filozofického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2002. ISBN 80-7149-446-1

http://www.wikipedia.org/Philosophical_method.htm

11. DEJINNÉ OBDOBIA FILOZOFIE

Vráťme sa k úvahe z tretej kapitoly, kde sme rozlišovali medzi dejinami myslenia a dejinami filozofie. Dejiny myslenia sa zaoberajú všetkými vplyvnými myšlienkami a skúmajú ich, ako sú prepletené so všetkými ostatnými oblasťami ľudskej kultúry. Filozofické myšlienky však majú "bod syntetickej jednoty, ktorým sú vyňaté z toku ostatného diania" (BRUGGER, W. *Filozofický slovník*, s. 102). Dejiny filozofie je preto možné písať (takmer) nezávisle na kultúrnych a politických dejinách ľudstva. To síce neznamená, že sa navzájom neovplyvňujú a neobjasňujú, ale že dejiny filozofie je treba skúmať ako samostatný predmet.

11.1 DEJINY FILOZOFIE AKO ÚVOD DO FILOZOFIE

Možno ste si všimli, že v predchádzajúcej kapitole boli príklady na filozofickú metódu zoradené chronologicky (od PLATÓNA po GADAMERA). Dôvod je jednoduchý - hoci sa filozofia nevyvíja ako ostatné vedy, neznamená to, že mladšie filozofické systémy nepredpokladajú znalosť starších. Študent logického pozitivizmu z 20. storočia sa nijako nemôže zaobísť bez poznania aristotelovskej logiky, aj keď ju moderná filozofická logika považuje za prekonanú.

11.1.1 STÁROČNÝ DIALÓG

Dejiny filozofie si môžeme predstaviť ako dialóg (zatiaľ) bez konca, kde sa zhovárajú nielen filozofi v rámci jedného obdobia (súčasníci), ale novodobí filozofi odpovedajú na diela filozofov minulosti. V tomto zmysle A. N. WHITEHEAD vyhlásil:

78. Najbezpečnejšia všeobecná charakteristika európskej filozofickej tradície je, že pozostáva zo série podčiarových poznámok k Platónovi. (WHITEHEAD, A. N. *Process and Reality*, s. 39)

Filozofi občas svojich predchodcov chvália...

79. Hegel je na začiatku všetkého toho, čo bolo v poslednom storočí vo filozofii veľké - marxizmus,

Maurice MERLEAU-PONTY (1908-1961)
Francúzsky filozof, predstaviteľ fenomenológie.
Subjektivitu chápal ako prejav zmyslovosti

Nietzsche, fenomenológia a nemecký existencializmus, psychoanalýza; Hegel je na začiatku snahy o preskúmanie iracionálneho až po jeho integráciu do rozšíreného rozumu, čo je ešte stále úlohou tohto storočia...(MERLEAU-PONTY, Zmysel a nezmysel, In: DESCOMBES, *Stejně a jiné*, s. 22)

...alebo im nadávajú.

80. ...k najväčšej nehanebnosti v nastoľovaní holých nezmyslov a látaní bezmyselných, bláznivých slovných sietí tak, ako sa to doteraz odohrávalo len v blázninách, došlo pri Hegelovi. Ten sa stal nástrojom najneohrabanejšej všeobecnej mystifikácie, ktorá nastala s takým úspechom, ktorý sa potomstvu bude zdať vybájeným a ostane pomníkom nemeckej hlúposti. (SCHOPENHAUER, *A. Svět jako vůle a představa I*, s. 338-339)

11.1.2 STÁROČNÉ HEADANIE

Filozofi niekedy tvrdia, že dejiny filozofie majú jasné smerovanie...

81. Zdá sa, že Svetovému duchu sa konečne podarilo zbaviť sa cudzej objektívnej existencie a spoznať samého seba ako absolútneho Ducha tým, že zo seba rozvinul to, čo je pre neho objektívne a (podarilo sa mu) držať to vo vlastnej moci, ale pritom ostať v pokoji. Zápas konečného seba-vedomia s absolútnym seba-vedomím, ktoré sa zdalo ležať mimo seba, teraz dospel ku svojmu koncu. Konečné seba-vedomie prestalo byť konečným; a týmto spôsobom absolútne seba-vedomie dospelu k realite, ktorej sa mu predtým nedostávalo. Toto sú celé dejiny sveta vo všeobecnosti až do dnešných dní a dejiny filozofie špecificky, jediná aktivita, ktorá tento zápas opisuje. Dnes sa naozaj zdá, že dospelu k svojmu cieľu, keď toto absolútne seba-vedomie, ktoré sa tu predstavovalo, prestalo byť cudzím a keď sa duch realizoval ako duch. (HEGEL, G. W. F. *Lectures on the History of Philosophy*, Hegel-by-HyperText Home Page @ marxists.org)

...alebo tvrdia, že obdobia dejín myslenia je veľmi ťažké určiť:

82. Nie je ľahké stanoviť status diskontinuít pre všeobecné dejiny, no pre dejiny myslenia je to bezpochyby ešte ťažšie. Chceme načrtnúť rozdelenie? Je však možné, že každá hranica je iba svojvoľným prerušením neobmedzene pohyblivého celku. Chceme rozčleniť

Michel FOUCAULT (1926-1984) Francúzsky filozof, postštrukturalista a postmodernista. Venoval sa predovšetkým otázke vzťahu poznania a moci.

obdobie? Lenže čo nám dá právo stanoviť v dvoch časových bodoch symetrické zlomy a ukázať medzi nimi súvislý a jednotný systém? (FOUCAULT, M. *Slová a veci*, s. 65)

83. HISTORIOSOFIA / Údajná filozofia dejín, ktorá dokáže predvídať, akým smerom sa budú dejiny uberať. *Historiosofia* je povera preto, že v podstate nemáme žiadne podklady k tomu, aby sme mohli vytvárať dlhodobé prognózy: jednoducho nevieme, akým smerom sa všetko nakoniec zvrtnie. (BOCHEŇSKI, J. M. *Slovník filozofických pověr*, s. 49)

Józef Maria BOCHEŇSKI (1902-1995) Filozof a teológ poľského pôvodu, logik, novotomista, znalec a kritik marxizmu-leninizmu.

11.2 DEJINY FILOZOFIE AKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM

Asi nás už neprekvapí, že pre filozofiu sú aj jej vlastné dejiny problémom (úryvky 81-83), a preto jestvuje filozofický odbor zvaný *dejiny filozofie*...

84. Dejiny filozofie - aká náuka? Patria vôbec do filozofie? Za akých podmienok? Je to časť všeobecných dejín, alebo časť filozofie? Je to náuka sociologicko-historická, či disciplína filozofická? Tieto otázky sa vynorili až v novej dobe. Jej patria pokusy urobiť dejiny filozofie náukou filozofickou, ako aj pokusy zaradiť ich do súvislostí historicko-spoločenských. (PATOČKA, J. *Nejstarší řecká filosofie*, s. 299)

Jan PATOČKA (1907-1977) Český filozof, predstaviteľ fenomenológie. Aktívny československý disident, signatár Charty 77.

85. Celé dvaapoltisícročné dejiny filozofie sú ako jeden veľký okamih sebauvedomenia človeka. Tento kamih je zároveň nekonečnou diskusiou, ukazuje sily, ktoré na seba narážajú, otázky, ktoré sa zdajú neriešiteľné, veľké diela aj zlyhania, hlbokú pravdu aj zmätok omylov... Zavádzajúce je hľadisko totálneho vývoja filozofie ako procesu pokroku. Dejiny filozofie sa podobajú dejinám umenia nenahraditeľnosťou a jedinečnosťou svojich najväčších diel. Dejín vedy sa podobajú v tom, že množia sa kategórie a metódy sú ich nástrojmi, ktoré sú používané stále uvedomejšie. Dejín náboženstva sa podobajú sledom pôvodných postojov viery, ktoré sa v nich myšlienkovito vyslovujú. (JASPERS, K. *Úvod do filosofie*, s. 91, 95)

Táto disciplína nielen študuje príbehy a názory jednotlivých filozofov v dejinách, ale aj im priradzuje *dôležitosť* na nejakej pomyselnej stupnici, ktorá vyplýva z filozofického názoru skúmateľa (prípadného autora knihy) dejín

filozofie. Každé dejiny filozofie sú preto zároveň *filozofiou* dejín filozofie (a znovu sme pri *metafilozofii*).

To, čo bude nasledovať ako prehľad dejín filozofie, sa v žiadnom prípade nesmie považovať za nejaký záväzný pohľad na dejiny filozofie. Ide o veľkú *simplifikáciu* (čo je vždy nebezpečné), ktorá ale môže byť dobrou mnemotechnickou pomôckou pri prvom stretnutí s dejinami filozofie.

11.3 SCHÉMA DEJÍN FILOZOFIE

Dejiny západnej filozofie sa väčšinou delia na (1) starovek, (2) stredovek, (3) novovek a (4) súčasnosť.

Podľa filozofického slovníka k filozofickým smerom a menám (1-30) priradte definície (a-ff)

STAROVEK	Predsokratici	1. Milétska filozofia prírody 2. Pytagorejci 3. Parmenides, Eleati 4. Herakleitos, Pluralisti 5. Sofisti
	Klasická filozofia	6. Sokrates 7. Platón (platonizmus) 8. Aristoteles (aristotelizmus) 9. Stoicizmus 10. Epikureizmus 11. Skepticizmus
		12. Novoplatonizmus 13. Patrística
STREDOVEK	Scholastika	14. Raná scholastika 15. Vrcholná scholastika 16. Neskorá scholastika

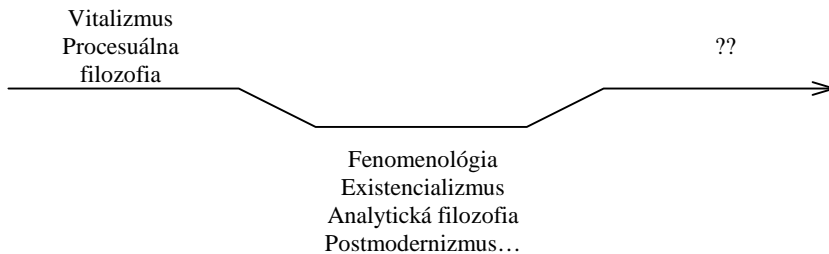
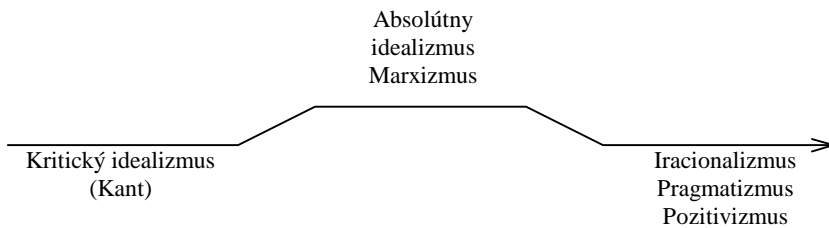
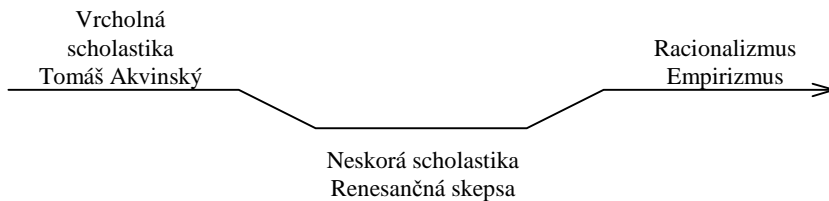
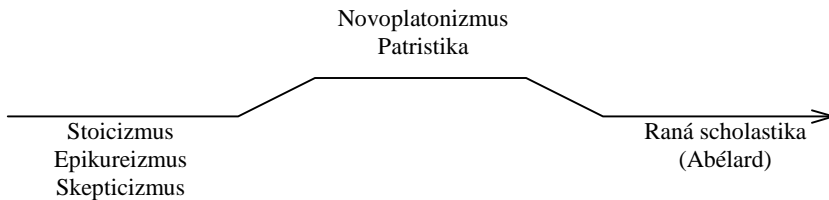
NOVOVEK	17. Racionalizmus 18. Empirizmus 19. Kritický idealizmus 20. Absolútny idealizmus 21. Materializmus, marxizmus 22. Iracionalizmus 23. Pozitivismus 24. Pragmatizmus 25. Vitalizmus 26. Fenomenológia 27. Existencializmus
SÚČASNOSŤ	28. Analytická filozofia 29. Procesuálna filozofia 30. Štrukturalizmus 31. Postmodernizmus 32. Hermeneutika

- a) Vysvetlenie života a evolúcie pôsobením "životnej sily".
- b) Filozofický smer zaoberajúci sa vnútornými vzťahmi v symbolických systémoch.
- c) Syntéza aristotelizmu s kresťanskou teológiou. Tomizmus.
- d) Dialogický smer filozofie sústreďujúci sa na štúdium človeka ("Poznaj seba!") a zdôrazňujúci nedostatočnosť ľudského poznania.
- e) Relativistická filozofia ("Mierou všetkých vecí je človek") v službách rétoriky.
- f) Tvrdenie, že poznanie bez pochybností sa nedá dosiahnuť, preto sa treba zdržať úsudku.
- g) Metafyzické vysvetľovanie univerza ako siete udalostí pospájaných imanentnou tvorivosťou.
- h) Štúdium autorít pomocou dialektickej ("otázkovej") metódy.
- i) Uznanie rozumu za zdroj poznania prostredníctvom vrozených ideí.
- j) Deterministická filozofia zdôrazňujúca etické cnosti.
- k) Náboženská filozofia založená na mystike čísiel.
- l) Určovanie pravdivosti a významu prostredníctvom životnej praxe.
- m) Filozofia odmietajúca metafyziku, ktorá má byť nahradená výsledkami (prírodných) vied.
- n) Súbor názorov a postojov odmietajúcich osvietenské jednotné vysvetľovanie sveta.

- o) Dualistické vysvetľovanie sveta ako pozostávajúceho z večných ideí a meniacich sa vecí.
- p) Kresťanská platonizujúca teológia a filozofia.
- q) Učenie, že bytie je absolútne *jedno*, ktoré je nemenné. Pohyb a zmena sú ilúzie.
- r) Filozofia ako náuka o spáse duše uskutočnenej návratom k Jednému, z ktorého vyšla.
- s) Odklon od štúdia autorít, oddelenie teológie od filozofie, príklon k štúdiu prírody.
- t) Hľadanie pralátky, ktorá vysvetlí všetky javy.
- u) Všetky javy je možné vysvetliť zákonmi platnými pre hmotu.
- v) "Kopernikovský obrat" vo filozofii - poznanie nevyplýva z predmetov, ale predmety z poznania.
- w) Podstata vecí spočíva v nich samých. Správne uvažovanie vo filozofii sa riadi logikou.
- x) Svet nie je riadený rozumnými zákonmi.
- y) Život je možné vysvetľovať podobnými metódami ako literárny text.
- z) Podstata bytia je pohyb. ("Nie je možné dvakrát vstúpiť do tej istej rieky.")
- aa) Filozofické skúmanie je treba obmedziť na javy vo vnútri vedomia.
- bb) Zmysel ľudského života je daný zvnútra aktom vôle a prevzatím zodpovednosti v absurdnej situácii.
- cc) Filozofiu je potrebné obmedziť na to, čo sa dá vysvetliť zmyslovými vnemami.
- dd) Dualizmus subjekt-objekt je prekonaný v sebauvedomovaní svetového ducha.
- ee) Cieľom života je pôžitok spočívajúci v duševných zážitkoch.
- ff) Zákonitosti bytia je možné študovať, alebo aspoň integrovať, prostredníctvom štúdia zákonitostí jazyka (logiky).

☞ K nasledujúcej zjednodušenej(!) "metafilozofickej" krivke nájdite a doplňte mená a časové údaje.

Takáto schéma môže byť v istom zmysle zavádzajúca. Filozofie nenasledujú ako husi pekne v zástupe za sebou, ani nie je celkom dobre možné jednoznačne ich umiestniť "hore" alebo "dole". Napriek týmto výhradám považujem takéto schematické znázornenie za dôležité upozornenie na to, že filozofické myslenie môže vychádzať z dvoch odlišných motívov. Jeden motív je snaha "všetko vysvetliť", vybudovať úplný filozofický *system*, ktorý ponúka metódu ako nájsť odpovede aj na budúce možné otázky. Iný, k nemu protikladný motív je snaha "redukovať" poznanie na nejakú jeho časť, prípadne dokázať, že nič sa nedá s istotou vedieť.

Podčiarknite slová, ktoré u ARISTOTELA (86) naznačujú, že múdrosť je poznanie filozofického systému. Ako toto tvrdenie popiera WITTGENSTEIN (87)?

86. Múdrosť je teda poznanie istých zákonitostí a príčin. Keďže sa snažíme získať toto poznanie, musíme preskúmať, akého druhu sú tieto príčiny a zákonitosti, ktorých poznanie je múdrosť. Ak si vezmeme na pomoc predstavu o múdrom človekovi, možno nám to pomôže ľahšie nahliadnuť odpoveď. Predpokladajme najprv, že tento múdry človek vie všetky veci do takej miery, ako je to len možné, hoci nie o každej veci vie všetky detaily. Po druhé, predpokladajme, že múdry je ten, kto sa dokáže naučiť veci, ktoré je človeku ťažké poznať (zmyslové poznanie je bežne prítomné u všetkých ľudí, preto je ľahké a nie je známkou múdrosti). Ďalej predpokladane, že ten, kto je presnejší a schopnejší učiť príčiny, je múdrejší v každom odbore poznania, a že poznanie tých vied, ktoré chceme poznať pre ne samotné, je bližšie k múdrosti, ako poznanie tých vied, ktoré chceme poznať kvôli ich výsledkom, a že vyššia veda je bližšia k múdrosti ako veda slúžiaca - pretože múdry človek nemá prijímať rozkazy, ale má rozkazovať a nemá poslúchať iného, ale ten, kto je menej múdry, má poslúchať jeho. (ARISTOTELES *Metafyzika*, 982a 1-15)

87. Filozofia je boj proti pobosorovaniu nášho rozumu prostriedkami nášho jazyka. ...Filozof sa zaoberá problémom ako lekár chorobou. (WITTGENSTEIN, L. *Filozofické skúmania* 109, 255, s. 73,123) Keď človek filozofuje, musí zostúpiť do starého chaosu a zabývať sa tam. (WITTGENSTEIN, L. *Rozličné poznámky*, s. 100)

Filozofi, ktorí sú "hore" nie sú "dobrí" a tí, čo sú "dole", nie sú preto "zlí" - s etickým hodnotením nechce mať teda táto historická "meta-filozofická" krivka

nič spoločné. Ide tu len o vizuálne znázornenie historického striedania veľkých filozofických systémov s redukcionistickými filozofiami, ktoré chcú jednoducho dať životu zmysel bez toho, aby našli odpoveď na všetky otázky, ktoré si filozofia môže klásť. Treba tiež zdôrazniť, že smery, ktoré sú uvedené vedľa seba, môžu názorovo stáť vyhranene *proti* sebe, pre túto schému je dôležitá otázka, či sa pokúšajú vybudovať úplný metafyzický systém, alebo nie. "Vrcholy" sú obdobia budovania, syntézy, systémov, nadšenia a viery (napr. PLATÓN, AKVINSKÝ, HEGEL) a "údolia" sú obdobia búrania, pochybností a výsmechu (sofisti, skepticizmus, neskorá scholastika, postmodernizmus).

Podobné chápanie dejín filozofie ako krivky, hoci s inými normami určovania jej maxima a minima, mal BRENTANO:

88. Brentano sa díval na dejiny filozofie ako opakujúci sa cyklus so štyrmi fázami. Staroveké, stredo-

Franz BRENTANO (1838-1917) Rakúsky filozof, predstaviteľ scientizmu. Metódu filozofie stotožňoval s metódou prírodných vied.

veké aj moderné obdobie predstavuje plný cyklus. Prvá zo štyroch fáz je vzostup a rozkvet. Po ňom nasleduje vyrovnanie, ktoré je charakteristické nezáujmom o vedecké otázky, rozšírením sterilných scholastických dišpút a povrchných populárnych filozofií. Po tom nasleduje štádium skeptické. Štvrté a posledné štádium predstavuje reakciu na tento skepticizmus: filozofia dege;neruje na arbitrárny, anti-skeptický dogmatizmus, ktorý sa niekedy dovoľáva špeciálneho prameňa poznania a dokonca sa niekedy utieka k mysticizmu. Tento záverečný pád filozofie je v staroveku predstavovaný novopytagoreizmom a novoplatonizmom, v modernom svete je to Kant a post-kantovský idealizmus. (PLANTINGA, T. www.redeemer.on.ca/~tplanti/p/YAM.HTM)

J. M. BOCHENSKI porovnáva dejiny formálnej logiky s vlnkou, ktorá má tri vrcholy a dve nízke. Vrcholy sú nasledovné: (1) Antická logika v 4.-3. st. pr. Kr., (2) scholastická logika v 14.-15. st., (3) matematická logika v 19.-20. st.- medzi nimi sa podľa neho nenachádzajú žiadni významní logici. (Podľa: ANZENBACHER, A. *Úvod do filozofie*, s.156)

Jeden filozof mal sen, v ktorom sa mu zjavil Aristoteles. Filozof sa ho opýtal: "Dokázal by si mi dať pätnásťminútový kurz celej tvojej filozofie?" Na jeho prekvapenie Aristoteles súhlasí a dá mu vynikajúci výklad trvajúci presne pätnásť minút. No potom mu filozof predloží námietku, na ktorú Aristoteles nedokáže odpovedať a odchádza. Potom sa ukáže Platón, a príbeh sa opakuje. Ani Platón nedokáže na námietku dať odpoveď a odchádza. Postupne sa objavujú všetci slávni filozofi dejín, ale každý z nich je porazený

tou istou námietkou, na ktorú navíc dať odpoveď. Keď posledný filozof mizne z dohľadu, snívajúci filozof si hovorí: "Očím, že sa mi to všetko len sníva, a predsa som našiel vyrátenie všetkých filozofických systémov v dejinách! Ak to do zajtra zabudnem, svet bude ochuľobnený o obrovskej objav!" Prínáti sa prebrať zo spánku, beží k písacímu stolu a zapíše si svoju univerzálnu námietku. Potom si ľahne a pokojne spí až do rána. Ráno príde k svojmu stolu a číta: "To hovoríš ty!" (*Raymond Smullyan, 5000 B.C. and Other Philosophical Fantasies*)

11.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

- PATOČKA, J. *Nejstarší řecká filosofie*. Praha : Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-195-4.
- SOLOMON, R. C. *Vzostup a pád subjektu alebo od Rousseaua po Derridu. Európska filozofia od r. 1750*. Nitra : Enigma, 1996. ISBN 80-85471-30-2.
- SUCHÝ, M., JAKSICSOVÁ, V. *Malá antológia z diel filozofov I*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991. ISBN 80-08-00487-8.
- KICZKO, L., ONDREJOVIČ, D., ŠOKA, S., ZIGO, M. *Malá antológia z diel filozofov II*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998. ISBN 80-08-01825-9.
- BILASOVÁ, V., GEREMEŠOVÁ, G. *Malý slovník filozofie*. Košice : Pezolt, 2000. ISBN 80-88797-13-6
- PIAGET, J. *Múdrosť a ilúzie filozofie*. Bratislava : Pravda, 1977. (bez ISBN)
- SCHAEFFER, F. *How Should We then Live?*, Westchester : Crossway books, 1988. ISBN 0-89107-352-3

12. AJ FILOZOFI SÚ ĽUDIA

Ďalší z pohľadov na filozofiu poskytujú postavy a osudy filozofov. Filozofii môžeme lepšie porozumieť nielen na základe podrobného vysvetľovania jej obsahu, ale aj prostredníctvom zoznámenia s jej tvorcami - filozofmi. Filozof Wilhelm WEISCHEDEL takýto prístup nazýva "zadným schodiskom filozofie" a hovorí, že tu môžeme filozofov stretnúť "...bez slávnostného lisku a okázalého správania. Možno ich tu spoznáme ako ľudí, takých, akí sú: s ich ľudskými chybami a súčasne s ich veľkolepými a trochu dojímavými pokusmi dostať sa nad to obyčajné ľudské." (WEISCHEDEL, W. *Zadní schodiště filosofie*, s. 5)

Pokúste sa nájsť (ak je to možné) spoločnú črtu všetkých príbehov alebo charakteristických črt zo života filozofov (89-99). Potom vyberte, ktorý z týchto úryvkov je vám "najsympatickejší", a ktorý vás najviac odpudzuje - vysvetlite prečo! Vyjadrite svoj názor, nakoľko sú názory mysliteľov ovplyvnené ich životnými skúsenosťami, a či máme mať rovnaký vzťah k ich filozofii, ako k ich životnému štýlu.

12.1 VŠESTRANNÝ TALES

TALES (6. st. pr. Kr.) nezanechal po sebe žiadne písomné pamiatky. V dielach viacerých starovekých autorov sa zachovali správy, ktoré je možné dať dohromady, a tak získať predstavu, kto bol tento "prvý filozof".

89. V každom prípade Tales musel byť neobyčajným mužom, ktorý bol celým

svojím okolím považovaný za vyššieho človeka, ktorého sláva si u prvých historikov zaslúžila zmienku popri kráľovských a svetových skutkoch. Kritická úvaha o tom, čo z tradície o ňom je pravdepodobné, dovoľuje si ho predstaviť ako vplyvného a zámožného muža, zároveň snád' politika, obchodníka, inžiniera, ktorý sa vyznačoval medzi ostatnými svojimi rodákmi neobyčajne širokým obzorom a zvláštnou zvedavosťou; stal sa pravdepodobne tlmočníkom egyptskej a mezopotámskej vedy, tj. jednotlivých vedomostí týchto vied

TALES MILÉTSKY (624-547 pr. Kr.) Grécky matematik a astronóm, tradične považovaný za prvého filozofa. Zakladateľ milétskej školy..

a vymožeností pre vlastných krajanov. (PATOČKA, J. *Nejstarší řecká filosofie*, s. 36)

90. Niektorí si myslia, že Tales bol prvý, ktorý študoval nebeské telesá a predpovedal zatmenia slnka a slnovrat... Tales zmeral výšku pyramíd podľa ich tieňa, keď pozoroval dĺžku tieňa v takom čase, keď náš vlastný tieň je zhodný s našou výškou... použil geometrickú (Talesovu) vetu na zmeranie vzdialenosti lodí na mori. (HAKIM, A. B. *Historical Introduction to Philosophy*, s. 12)

12.2 STATOČNÝ SOKRATES

O SOKRATOVI (5. st. pr. Kr.) sa najviac dozvedáme z PLATÓNOVHO diela. Tento úryvok je časťou monológu nazvaného *Obrana Sokratova*.

91. Takáto je teda skutočnosť, občania aténski; kdekoľvek sa niekto postaví v presvedčení, že je to najlepšie miesto, alebo kdekoľvek ho postaví vládca, treba tam podľa môjho názoru vytrvať aj v nebezpečenstve a nepozerať pritom ani na smrť, ani na nič iné, iba na hanbu. Keď mi veliteľia, ktorých ste mi zvolili za veliteľov, prikázali miesto pri Poteidai, Amfipolide a Deliu, vytrval som tam, kde ma postavili, ako každý iný a vystavoval som sa nebezpečenstvu smrti; ale keď mi boh kázal, ako som sa domnieval, že sa mám celý život zaoberať filozofiou a skúmať seba aj iných, bol by som sa, občania aténski, dopustil opovrhnutiahodného činu, keby som bol zo strachu pred smrťou alebo čímkkoľvek iným opustil svoje miesto. Bolo by to zavrhnutiahodné a vtedy by ma mohol niekto naozaj plným právom priviesť pred súd že neverím v existenciu bohov, ak neposlúcham veštbu, bojím sa smrti a namýšľam si, že som múdry, aj keď nie som. Lebo báť sa smrti, občania, nie je nič iné než vzbudzovať zdanie, že človek je múdry, hoci nie je; je to totiž domnienka, že človek vie, čo nevie. Nikto totiž nevie, či práve smrť nie je pre človeka zo všetkého najväčším dobrom, ľudia sa jej však boja, akoby bezpečne vedeli, že je to najväčšie zlo. A nie je potom toto tá najhanebnejšia nevedomosť spočívajúca v tom, že sa človek domnieva, že vie, čo nevie? Ja sa však, občania, možno aj v tejto veci ľším od väčšiny ľudí, a ak tvrdím, že som skutočne o niečo múdrejší než niekto iný, podľa mňa som preto múdrejší, že ako nič neviem o osudoch človeka po smrti, naozaj si uvedomujem, že o nich neviem; viem však, že je zlé a hanebné páchať bezprávie a neposlúchať lepšieho, či už boha, alebo človeka. Teda tých zlých vecí, o ktorých viem, že sú zlé, vždy sa budem väčšmi báť a sa im vyhýbať ako tých, o ktorých neviem, že sú zlé. Preto keby ste ma chceli teraz prepustiť a neuverili by ste Anytovi, ktorý hovoril, že som alebo vôbec nemal sem pred súd prísť, alebo keď som už prišiel, že ma treba popraviť, a vykladal vám, že sa všetci vaši synovia celkom skazia, ak uniknem trestu, pretože sa budú zamestnávať tým, čo učí Sokrates - keby ste mi teda na to povedali: "Sokrates,

neposlúchame Anyta, ale ťa oslobodzujeme, lenže s podmienkou, že sa už nikdy nebudeš zaoberať takýmto skúmaním ani filozofovaním; lebo ak ťa ešte raz prichytíme pri takejto činnosti, zomrieš" - keby ste ma teda chceli prepustiť s touto podmienkou, znovu, hovorím, by som vám odpovedal: "Mám vás, občania aténski, úprimne rád, ale radšej poslúchnem boha než vás, a uisťujem vás, že dokiaľ budem dýchať a mať silu, neprestanem filozofovať a povzbudzovať vás i napomínať, s kýmkoľvek z vás sa kedy stretnem, vykladajúc, ako mám vo zvyku: Ty, šľachetný muž, Aténčan, občan z obce najväčšej a preslávenej múdrosťou i silou, nehanbíš sa starať len o to, mať čo najviac peňazí, slávy a pocty, ale o rozum, pravdu a dušu, aby bola čo najlepšia, nedbáš a nestaráš sa?" A ak to bude niekto z vás popierať a tvrdiť, že sa stará, neprepustím ho hneď ani neodídem, ale sa ho budem vypytovať, skúmať ho a vyšetrovať, a ak sa mi zazdá, že nedosiahol dokonalosť, ale to len hovorí, budem mu vyčítať, že si veľmi málo váži najväčšie veci, ale väčšmi horšie. Takto to urobím s mladším i starším, s kýmkoľvek sa stretnem, s cudzincom i s občanom, ale častejšie s občanmi, pretože ste mi bližší rodom. To mi totiž prikazuje boh, vedzte, a ja si myslím, že ste ešte v štáte nemali väčšieho dobra, než je moja služba zasvätená bohu. Chodím totiž po meste a nerobím pritom nič iné, len presviedčam mladých i starých, aby sa predovšetkým a tak usilovne nestarali ani o telo, ani o peniaze ako o dušu, aby bola čo najlepšia, a hlásam: "Cnosť nevznikla z bohatstva, ale z cnosti bohatstvo i všetko ostatné dobre pre ľudí v súkromnom i verejnom živote!" Ak teda takýmto výkladmi kazím mládež, sú škodlivé; ak však niekto tvrdí, že hovorím niečo iné, nehovorí pravdu. Preto - povedal by som - občania aténski, buď uveríte Anytovi, alebo nie, buď ma oslobodíte, alebo nie, uisťujem vás však, že nebudem ináč robiť, aj keby som mal stokrát zomrieť. (PLATÓN, *Dialógy I*, s. 352-353)

Porovnajte SOKRATOVE postoje a zásady (91) s tým, ako si predstavujete postoje kresťana. Vymenujte podobnosti a odlišnosti. Dá sa jeho postoj k smrti porovnať s Kristovým?

12.3 ZBOŽNÝ TOMÁŠ

92. Tomáš Akvinský sa narodil v bohatej a vplyvnej vojenskej rodine v Neapoli, ktorá od neho očakávala, že sa vydá na podobnú životnú dráhu. Tomáš sa však rozhodol stať sa dominikánskym mníchom. Jeho matka písala listy pápežovi, aby vyslobodil jej syna z bláznovstva. Napriek odporu rodiny, šiel študovať do Paríža, ale na ceste bol vlastnou rodinou zajatý a dva roky väznený vo veži v Rocca Secca. Keď sa ani tento pokus nepodaril a Tomáš

TOMÁŠ AKVINSKÝ (1225-1273) Stredoveký teológ a filozof, tvorca po ňom pomenovanej syntézy aristotelizmu a kresťanskej teológie: tomizmu.

nezmenil svoje rozhodnutie, poslali k nemu prostytutku, aby ho zvedla. Tomáš ju vyhnal horiacim polenom z krbu a na dvere, ktoré za ňou zabuchol, vypálil znamenie kríža. Konečne mu jeho sestra, ktorá si vážila jeho rozhodnutie, dopomohla k úteku do Paríža, kde študoval u jedného z najväčších súčasných učencov - Alberta Veľkého. ...Tomáš napísal mnoho teologických a filozofických kníh a zložil aj niekoľko duchovných piesní. Jeho najslávnejšie dielo, *Summa Theologica*, ostala však nedokončená. Počas omše na sviatok sv. Mikuláša, mal mystickú skúsenosť, ktorá ho presvedčila, že "všetko, čo som napísal, mi teraz pripadá ako slama v porovnaní s tým, čo mi bolo zjavené." (Z Internetu)

12.4 SKEPTICKÝ HUME

Keď sa HUMEA tesne pred jeho smrťou priateľ opýtal, či sa nebojí smrti, odpovedal:

93. Je možné, aby kus uhlia, keď ho hodíš do ohňa, nehorel, ale je to extrémne nepravdepodobné. Tak isto je možné, že človek žije po smrti, ale je to extrémne nepravdepodobné. (Z Internetu)

12.5 SENZITÍVNY ROUSSEAU

94. Každý večer, keď sme sa najedli, čítali sme nejakú knihu zo zbierky romancí, ktoré patrili mojej matke.

Jean-Jacques ROUSSEAU (1712-1778)
Francúzsky osvietenský filozof, teoretik pedagogiky a literát, predchodca romantizmu.
Mal veľký vplyv na Francúzsku revolúciu.

Môj otec chcel len vylepšiť moje čítanie a myslel, že tieto zábavné diela mohli vo mne vyvolať lásku k čítaniu. Čoskoro sme však zistili, že nás príbehy tak zaujali, že sme čítaním trávili celé noci a nedokázali sme prestať, kým sme sa nedostali na koniec knihy. Stávalo sa, že keď sme ráno začuli vonku lastovičky, otec zahanbene vykrikoval: "Poďme do posteľe, som väčšie dečko ako ty". Čoskoro som prostredníctvom tohto nebezpečného zvyku nadobudol nielen mimoriadnu ľahkosť v čítaní a porozumení, ale na môj vek aj priveľmi intímne zoznámenie s vášňami. Poznal som nekonečné množstvo pocitov bez toho, aby som mal presnú predstavu o tom, na aké objekty sa vzťahujú - nič som si pod nimi nepredstavoval - pociťoval som len celok. Tento zmätený sled citov nijako nebránil mojim neskorším snahám používať rozum, hoci pridal extravagantnú, romantickú predstavu o ľudskom živote, ktorú ani skúsenosť ani premýšľanie nedokázali vymazať. (ROUSSEAU, J. J. *Confessions*, Kniha I. Z Internetu)

12.6 DISCIPLINOVANÝ KANT

Heinrich Heine stručne opísal Kantov život takto:

95. Vstávanie, ranná šálka kávy, písanie, prednášky, obed, prechádzka - všetko sa odohrávalo v presne určený čas, takže susedia vedeli, že je pol štvrté odpoľudnia, keď Emanuel Kant vychádzal zo svojho domu v sivom kabáte s trstinovou palicou v ruke a namieril si to do malej aleje, ktorá dodnes nesie názov "Filozofova aleja". (Z Internetu.)

12.7 MELANCHOLICKÝ KIERKEGAARD

96. Od otca zdedil melancholickú povahu, ktorú maskoval hranou veselosťou. Jeho otec vyrastal ako pastier v západnom Jutsku. Jedného dňa pod tlakom osamelosti vyšiel na kopec a vášnivo sa rúhal Bohu, ktorý mu dal taký biedny život. Spomienka na tento "hriech proti Duchu Svätému" sa ho držala až do konca jeho dlhého života... Svojho najmladšieho syna, Sorena, vychoval na svoj obraz. Domácnosť bola preniknutá zamračenou atmosférou ťažkej nábožnosti. Prísny otec bol absolútnym pánom a heslom bola okamžitá poslušnosť. ...Soren sa krátko pred otcovou smrťou zoznámil s Reginou Olson, krásnou mladou dievčinou z dobrej rodiny. To, čo nasledovalo, bolo veľmi smutné. Melancholický a samotársky mysliteľ možno najprv ani nepomýšľal na nejaký trvalý vzťah, pretože na jednej strane sa vzdal svetského šťastia a na druhej strane sa začal považovať za vyvolený nástroj neba, ktorý nemá byť viazaný bežnými ľudskými vzťahmi. Prirodzená túžba byť šťastnými ako všetci ostatní na chvíľu premohla úzkostlivé obavy. Láska mladého nádejného muža s hlbokými smutnými očami a brilantným vtípom bola vrelo opätovaná. Čoskoro nastali ťažkosti. Nešlo natoľko o nezrelosť dievčaťa - mala sotva šestnásť rokov - v porovnaní s jeho úžasnou duševnou pokročilosťou, ani o jej "totálny nedostatok náboženských predpokladov", hoci už tieto veci mohli byť prekážkou šťastného manželstva. Oveľa nebezpečnejšia bola jeho vlastná neprekonateľná a zdrvivúca melanchólia. Tú nedokázala premôcť. Nech sa snažil, ako chcel, nevedel ju zahnať. Okrem toho, keby sa mu to aj podarilo, premýšľal, také ukrývanie by bolo podvodom. Nechcel ju však zatážovať ani tým, že bude o nej rozprávať. ...Hoci ju až do konca života neprestane milovať, rozhoduje sa, že sa musia rozísť. Ona však lipne k nemu sentimentálnou odovzdanosťou, čo však len posilňuje jeho rozhodnosť. Nakoniec prikróčí k zúfalemu predstieraniu ľahkovážnej ľahostajnosti k jej citom. Túto komédiu hrá s celou dialektickou dokonalosťou svojho génia, kým ho nakoniec nenechá ísť. Po chvíli zápasu s nechápavou verejnou mienkou a nesúhlasom priateľov - na potvrdenie jej zlej mienky o sebe - s otrasenými nervami a krvácajúcim srdcom ušiel do Berlína. (HOLLANDER, L. M. www.ccel.org/k/kierkegaard/selections/intro.htm)

12.8 BOHOROVNÝ MARX

Klub mladohegeliánov, ktorého sa MARX stal členom, sa zaoberal nielen kritikou náboženstva a cirkvi, ale aj kritikou štátu, politiky a spoločnosti vôbec. MARX sa stal známym diskutérom v ohnivých klubových debatách a jeden z členov ho opísal vo veršoch:

97. Kto to tu plný prudkej vášne hrmotá? - Je to temná postava z Trieru, odviazaná obluda, - sebaistým krokom dupe zem ako kladivom - ramená dvíha proti nebesiam v hneve zbesenom - akoby klenbu nebies uchopiť a na zem strhnúť chcel. - V zúrivom záchvate oháňa sa päťami - akoby ho diablov tisíc držalo za vlasy. (In: LYON, D. *Karl Marx*, s. 37)

Karl MARX (1818-1883) Nemecký filozof a teoretik robotníckeho hnutia. Po ňom pomenovaná filozofia, marxizmus, bola a je jednou z najvplyvnejších politických síl v dejinách ľudstva.

12.9 ROZPORUPLNÝ HEIDEGGER

Allan BLOOM v knihe *The Closing of the American Mind* hovorí, že HEIDEGGEROVE myšlienky sú najväčšou intelektuálnou silou súčasnosti a HEIDEGGERA opisuje ako najzaujímavejšieho mysliteľa nášho storočia. Jeho filozofia je podľa niektorých teológov založená na sekularizovanej interpretácii novozmluvného pohľadu na bytie človeka. (LEHMANN, K. *Vom Ursprung und Sinn der Seinsfrage im Denken Martin Heideggers*, s. 10) Tento vplyvný filozof má však aj druhú - temnú stránku osobnosti.

Uvádzam tu časť HEIDEGGEROVEJ výzvy študentom freiburskej univerzity, kde bol rektorom. Výzva bola vydaná pri príležitosti HITLEROVHO plebiscitu k otázke vystúpenia Nemecka z Ligy národov 3. novembra 1933. Toto vyhlásenie bolo publikované v univerzitnom spravodaji:

98. Nemeckí študenti! Národno-socialistická revolúcia prináša úplnú transformáciu našej nemeckej existencie (*Dasein*)... Nech vaša lojalita a vaša vôľa je zo dňa na deň a z hodiny na hodinu silnejšia. Nech vaša odvaha rastie bez prestania, aby ste boli schopní priniesť obe potrebné na záchranu podstaty nášho národa (*Volk*) a pozdvihnúť jeho najvnuťornejšiu silu v prospech Štátu. Nech vaše bytie (*Sein*) nie je ovládané žiadnymi "ideami".

Martin HEIDEGGER (1889-1976) Nemecký existencialistický filozof s veľkým vplyvom vo filozofii aj teológii 20. st. Podujal sa vybudovať novú ontológiu a nájsť zmysel ľudského bytia v podmienkach existencie bez Boha.

Jedine Vodca je súčasnosť aj budúcnosť nemeckej skutočnosti a jej zákonom. Naučte sa chápať stále hlbšie, že odteraz každá jedna vec vyžaduje rozhodnutie a každý čin vyžaduje zodpovednosť. Heil Hitler! - Martin Heidegger, Rektor. (WOLLIN, R. *The Heidegger Controversy: A Critical Reader*, M.I.T. Press, 1993, pp. 46-47. Z Internetu.)

12.10 DÔSLEDNÝ WITTGENSTEIN

99. V tomto období Wittgenstein ...neobyčajne usilovne pracoval a ustavične trpel nedostatkom spánku. Keď sa raz, už po polnoci, vracali z nočnej prechádzky, cítil sa cestou taký vyčerpaný, že ho Leavis musel podpierať. Zaprisahal ho, aby si šiel ihneď ľahnúť. Ale on úplne vyčerpaný odpovedal: Tomu vy nerozumiete. Keď na niečom intenzívne pracujem, neustále sa bojím, že zomriem skôr, ako to dokončím. Preto každý deň pripravím kópiu toho, čo som urobil, a dám ju do úschovy Frankovi Ramseyovi. Dnešnú kópiu som ešte neurobil. (MONK, R. *Úděl génia*, s. 278)

Pozrite si životopisný video-záznam o niektorom z filozofov a diskutujte o vzťahu medzi jeho životnými osudmi a jeho filozofiou

Je lepšie byť nespokojným Sokratom, ako spokojnou sviňou. (John Stuart Mill)

12.11 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

- JOHNSON, P. *Intelektuálové*. Praha : Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-50-3
- WEISCHEDEL, W. *Zadní schodiště filosofie*. Olomouc : Votobia, 1995. ISBN 80-7198-015-3.
- TAYLOR, ALFRED EDWARD *Socrates, the Man and His Thought*. New York : Doubleday Anchor Books, 1953.
- BOËTHIUS *The Consolation of Philosophy*. New York : The Modern Library, 1943.

13. FILOZOFIA A TEOLÓGIA

Gerhard EBELING výstižne opisuje vzťah filozofie a teológie takto:

100. Partnerstvo medzi teológiou a filozofiou pozná mnoho modifikácií. Ich stupnica sa rozpína od najvnútornejšieho vzájomného preniknutia až po najkrajnejšie nepriateľstvo: od filozofie, ktorá sama seba vydáva za teológiu až po takú filozofiu, ktorá sa stavia ako opak teológie; od teológie, ktorá sa zdá celkom rozpustená vo filozofii až pod takú, ktorá sa snaží vyhnúť každému dotyku s ňou. (EBELING, G. *Studium der Theologie*, s. 54)

Gerhard EBELING (1912-2001) Nemecký evanjelický teológ, predstaviteľ hermeneutickej teológie.

13.1 TEOLÓGOVIA O FILOZOFII

Sledujte vzťah teológov k filozofii v citátoch 101-112. Zatriedte ich podľa ich postoja k filozofii, vypíšte argumenty, ktoré používajú. V diskusii vyjadrite, ktoré sú pre vás presvedčivejšie. Formulujte svoje argumenty proti tým, s ktorými nesúhlasíte.

101. Filozofia je v skutočnosti najväčšie a najctihodnejšie vlastníctvo pred Bohom, ku ktorému nás vedie a len jemu odporúča. A to sú naozaj svätí muži, ktorí venovali pozornosť filozofii. Čo však filozofia je a prečo bola zoslaná ľuďom unikal pozornosti väčšiny, lebo inak by neboli ani platonisti, ani stoici, ani peripatetici ani teoretici, ani pytagorejci, keďže toto poznanie je len jedno. (JUSTIN MARTÝR, *Dialogue with Trypho, a Jew 2*, In: *The Master Christian Library* - CD ROM)

Justin MARTÝR (okolo 100-165) Kresťanský apologeta, pôvodne filozof.

102. Filozofia je pestovaním správneho rozumu, z čoho nutne vyplýva, že všetko, čo sa koná mylným rozumom, je prestúpením a správne sa nazýva hriechom (ἀμαρτημα). (KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ *Učiteľ XIII*) ...filozofia bola daná

KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ (okolo 155-220) Jeden z prvých kresťanských systematických teológov.

Grékom ...kým Pán nepovolá Grékov. Lebo je to vychovávateľ, ktorý tak ako zákon Židov, privádza "grécku myseľ" ku Kristu. Filozofia je teda prípravou, ktorá dláždí cestu pre toho, kto je zdokonalený v Kristovi. (KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ: *Stromateis I/5*)

103. Odkiaľ pochádzajú tie "bájkky a nekonečné rodokmene" a "neužitočné otázky" a "slová, ktoré sa šíria ako rakovina"?

TERTULIÁN (okolo 160-215) Kresťanský teológ, cirkevný otec, prívrženec montanizmu.

Keď nás pred tým všetkým apoštol chce varovať, výslovne menuje *filozofiu* ako to, pred čím sa máme mať na pozore. Keď píše Kolosanom, hovorí "nech vás nikto nezvedie filozofiou a prázdny zavádzaním podľa tradícií ľudí a proti múdrosti Ducha Svätého." Predtým už bol v Aténach vo svojich rozhovoroch (s tamojšími filozofmi) sa oboznámil s tou ľudskou múdrosťou, ktorá predstiera, že pozná pravdu, zatiaľ čo ju len kazí a je sama rozdelená na množstvo heréz podľa rozličnosti navzájom si odporujúcich skupín. Čo vlastne majú Atény spoločné s Jeruzalemom? Aký súhlas je medzi Akadémiou a cirkvou? Aký medzi heretikmi a kresťanmi? Naše vyučovanie pochádza zo "stĺporadia Šalamúnovho", ktorý sám učil, že "Hospodina treba hľadať v prostote srdca". Preč so všetkými pokusmi vyprodukovať strakaté kresťanstvo zložené zo stoicizmu, platonizmu a dialektiky! Nechceme žiadne čudné dišputy po tom, ako sme získali Krista Ježiša, žiadne pátranie po tom, ako sme dostali radosť evanjelia! K našej viere si neželáme žiadne ďalšie presvedčenie. Lebo toto je naša víťazná viera, že nejestvuje nič ďalšie, čo by sme ešte potrebovali veriť. (TERTULIÁN: *Predpis proti heretikom*, 7.9.)

104. "Milovať budeš Pána, svojho Boha, z celého srdca, z celej duše a z celej mysle a svojho blížneho ako seba." Tu je celá filozofia: fyzika, etika, logika. Fyzika preto, lebo Boh je Stvoriteľom a príčinou každej existencie v prírode, etika preto, lebo dobrý a počestný život nie je možné dosiahnuť žiadnym iným spôsobom ako takou láskou k Bohu a k blížnemu, akou majú byť milovaní a logika preto, lebo Boh sám je Pravda a Svetlo racionálnej duše. (AUGUSTINUS: *Letters*, CXXXVII/5)

105. "...filozofia nerozumie ničomu z božských vecí. Nehovorím, že ľudia nemajú

Martin LUTHER (1483-1546) Nemecký teológ a cirkevný reformátor.

vyučovať a študovať filozofiu. Schvaľujem to, pokiaľ je to v rámci rozumu a miernosti. Nech filozofia ostane vo svojich medziach ako to určil Boh a použijeme ju ako jednu z postáv v divadelnej hre. Ale nesmie sa pripustiť, aby sa miešala do božských vecí. (LUTHER, *Table Talk*, XLVIII)

106. Potom sme vstúpili do nejakej siene a hľa, tu páni filozofi mali pred sebou kravy, oslov, vlkov, hadov

Jan Amos KOMENSKÝ (1592 -1670) Moravský biskup Jednoty bratskej, filozof a pedagóg. Tvorca princípov modernej pedagogiky.

a všelijakú zver; vtáky, plazy, ako aj drevo, kamenie, vodu, oheň, oblaky, hviezdy a planéty, a tiež anjelov. Viedli dišputu, ako by bolo možné každému tvorovi odobrať to, čo je na ňom odlišné tak, aby všetky boli rovnaké. A tak z nich vyzliekali najprv formu, potom matériu a nakoniec akcidencie až ostalo holé Ens. Potom sa hádali, či sú všetky tieto veci jedno a to isté, či sú všetky dobré a či sú všetky naozaj tým, čím sú - kládli si viacero takých otázok. Iní ich pozorovali a začali sa čudovať a hovoriť, ako vyniká ľudský rozum, a že ako dokáže prekonať bytie a oddeliť telesnosť od telesných vecí, až som aj ja začal v týchto subtílnostiach nachádzať záľubu. Ale vtom niekto vystúpil a začal kričať, že sú to len fantázie, aby to zanechali. Niektorých prilákal k sebe, ale iní povstali a vyhlásili ich za sektárov, že chcú filozofii odňať najvyššie umenie ako hlavu. Keď som sa tých hádok dost' napočúval, odišiel som odtiaľ. (KOMENSKÝ, J. A. *Labyrinth světa a ráj srdce*, s. 65)

107. Filozofia nemá byť podľa Božieho úmyslu ničím iným ako zákonitým panovaním človeka nad všetkými vecami, ktoré sú nižšími tvormi. A to všetko sa vykonáva príjemným pozorovaním vecí, ich rozumným riadením a múdрым užívaním. (KOMENSKÝ, J. A. *Jednoho jest potřebí*, s. 106)

108. V náboženských veciach neuznávam žiadnu

John WESLEY (1703-1791) Pôvodne anglikánsky kňaz, revivalista, zakladateľ metodizmu.

inú autoritu, len inšpirovanú. ...V čase, keď som bol vo veľkom nebezpečenstve nevážiť si dostatočne túto autoritu, urobil ste túto dôležitú poznámku: "Vidím, kde je váš omyl. Chceli by ste mať filozofické náboženstvo, ale nič také nejestvuje. Náboženstvo je najjasnejšia a najjednoduchšia vec na svete. Je to len: 'Milujeme ho, lebo on najprv miloval nás'. V akej miere pridávate k náboženstvu filozofiu, v takej miere ho kazíte." Na túto poznámku som nikdy nezabudol a dúfam v Boha, že ani nikdy nezabudnem. (WESLEY, J. *A Letter to the Rev. Mr. Law*, In: *Works IX*, s. 467)

109. Či už slovom "filozofia" myslíme poznanie Boha a prírody dosahované rozumom alebo princípy,

Charles HODGE (1797-1878) Americký reformovaný (presbyteriánsky) teológ, autor vplyvnej *Systematickej teológie*.

ktoré majú viesť všetky snahy dosiahnuť poznanie, slovo pokrýva celú oblasť ľudskej inteligencie. ...Filozofia a teológia pokrývajú spoločnú oblasť. Obe sa podujímajú učiť to, čo je pravdivé o Bohu, človeku, svete a vzťahu Boha k jeho stvoreniam. Zatiaľ čo ich predmet je identický, ...ich metódy sú zásadne odlišné.

Filozofia sa snaží dosiahnuť poznanie prostredníctvom špekulácie, indukcie, alebo pomocou výkonu našich intelektuálnych schopností. Teológia sa spolieha na autoritu a prijíma ako pravdu všetko, čo Boh zjavil vo svojom Slove. Obe tieto metódy sú legitímne. (HODGE, C. *Systematic Theology I*, s. 55-56)

110. Medzi filozofiou a teológiou nie je nutný konflikt, ale nie je medzi

Paul TILLICH (1886-1965) Nemecký evanjelický teológ a filozof. Jeden z najplyvnejších existenciálnych mysliteľov dvadsiateho storočia.

nimi možná ani syntéza. ...Konflikt nie je možný preto, lebo pre preň nejestvuje spoločná báza... z toho istého dôvodu nie je možná ani syntéza. ...Filozofická báza je ontologická analýza štruktúry bytia (ktorú teológ prijíma od filozofa)... teologická úroveň je odhalenie existenciálnej vášne a racionálnych schopností filozofa, ktorých spojenie je podmienkou pravdivosti filozofie... (TILLICH, P. *Systematic Theology I*, s. 26-27)

111. ...keď je rozum uzavretý v rámci (stvoriteľského) poriadku (*ordo*), je tu možnosť pravej

Helmut THIELICKE (1908-1986) Nemecký evanjelický teológ a pastor, blízky evanjelikalizmu. Autor systematickej teológie a teologickej etiky..

rozumnosti, tj. zdravej filozofie. V takom prípade človek nepracuje prostredníctvom rozumu zmeneného nízkymi pudmi. Pod *kresťanskou filozofiou* sa má ...rozumieť taká filozofia, ktorá ostáva plne v medziach prírody hierarchicky zaradenej, k sebe privedenej - v medziach prírody lokalizovanej podľa jej určenia v rámci správneho poriadku (*rectitudo*). (THIELICKE, H. *Theologische Ethik I*, s. 336)

112. Každý pokus formulovať ortodoxnú teológiu úplne mimo filozofických záujmov protirečí kresťanskému dedičstvu už od čias AUGUSTINA, a dokonca aj pred ním. ...Filozofické diskusie o ontológii a epistemológii sú nevyhnutným predmetom úvah každého teológa, ktorý sa hlbkovo zaoberá teologickými problémami zočivoči alternatívnym teóriám. (HENRY, C. F. H. *God, Revelation and Authority I*, s. 189, 190)

Carl. F. H. HENRY (1913-2003) Americký baptistický evanjelikálny teológ a autor. Jeden zo zakladajúcich redaktorov časopisu *Christianity Today*.

K akému osobnému postoju k filozofii vás vedú citáty 101-112? Mení sa váš názor na filozofiu alebo na teológiu? Ak áno, ktorým smerom?

13.2 TEOLÓGIA VO FILOZOFII

Pri súčasnom stave filozofie by sa mohlo zdať, že teológia nemá vo filozofii čo hľadať. Skutočnosť je ale taká, že teológia bola pôvodne integrálnou súčasťou gréckej filozofie. Samotný pojem *teológia* vznikol zrejme u PLATÓN A a do kresťanstva sa dostal cez snahu kresťanských apologetov dokázať všeobecnú platnosť kresťanstva pre ľudské poznanie.

113. Dejiny pojmu "teológia" v kresťanstve sú dokladom úzkeho spojenia kresťanského myslenia s filozofiou: na tomto poli sa kresťanskí myslitelia od druhého storočia snažili preukázať všeobecne platnú pravdu kresťanského posolstva a táto snaha mala fundamentálny význam pre kresťanstvo ako židovskú sektu šíriacu sa v nežidovskom svete. (PANNENBERG, W. *Wissenschaftstheorie und Theologie*, s. 17)

Wolfhart PANNENBERG (1928-) yNemecký evanjelický teológ zastávajúci objektivitu Božieho zjavenia v dejinách (proti BARTHOVI)

Filozof Wilhelm WEISCHEDER v knihe *Boh filozofov* ukazuje, že filozofická teológia je v centre filozofie. "Filozofická teológia sa pri pohľade na jej dejiny ukázala... centrálnou problematikou filozofie... Správne sa teda ...reč o Bohu považuje za podstatný problém filozofie." (WEISCHEDER, W. *Der Gott der Philosophen I*, s. 494).

Pokúste sa o "teologickú kritiku" nasledujúcich úryvkov (114-121).

13.2.1 PLATÓN

114. Nie sme teraz básnikmi, Adeimantos, ani ja (Sokrates), ani ty, ale zakladateľmi štátu; zakladatelia sú povinní poznať všeobecné zásady, podľa ktorých majú básnici tvoriť mýty a od ktorých sa nesmú odchyliť, sami však nemajú nijaké mýty tvoriť. - Správne. Ide však o to, aké sú to zásady, čo platia pre rozprávanie o bohoch? (ὅτι τύποι περὶ θεολογίας) - Asi takéto: aký je Boh v skutočnosti, takého ho treba vždy aj zobraziť, nezáleží na tom, či ho niekto zobrazuje v epickej básni, alebo v lyrickej, alebo v tragédii. - To treba. - Nie je Boh v skutočnosti dobrý a nemá sa o ňom takto hovoriť? - Zaiste. - Ale z toho, čo je dobré, nič nie je škodlivé. Nie je pravda? - ...Nepochybné. - Teda ani Boh, keďže je dobrý, nemôže byť príčinou všetkého, ako hovorí väčšina ľudí, ale je príčinou iba nepatrného počtu ľudských vecí, väčšiny však nie je príčinou. Lebo máme oveľa menej dobra ako zla. A pre dobro nesmieme hľadať iného pôvodcu, pre zlo však musíme hľadať inú príčinu, ale nie Boha. - Zdá sa mi, že máš pravdu. ...-To by bol teda jeden zo zákonov a zásad o bohoch,

a podľa nich sa bude musieť riadiť v próze i v poézii každý, totiž, že Boh nie je pôvodcom všetkého, ale iba dobrého. (PLATÓN, Štát, In: *Dialógy II*, s. 79-81)

13.2.2 ARISTOTELES

115. Keďže teda jestvuje veda o bytí ako bytí, čo môže jestvovať samostatne, musíme uvažovať, či je to to isté ako fyzika, alebo ide o niečo iné. Fyzika sa zaoberá vecami, ktoré majú princíp pohybu samy v sebe; matematika je teoretická a zaoberá sa vecami, ktoré sú v pokoji, ale jej predmety nemôžu jestvovať samostatne. Preto o tom, čo môže jestvovať oddelene a je nepohnutelné, jestvuje veda, ktorá je odlišná od oboch týchto vied. Ak na svete jestvuje substancia tohto druhu (tj. oddeliteľná a nepohnutelná), ako sa pokúsime dokázať, že jestvuje, určite musí byť božská (θεῖου) a musí byť prvým a najdominantnejším princípom. Je teda zrejmé, že sú tri druhy teoretických vied (ἐπιστήμη): fyzika, matematika a teológia (φυσική, μαθηματική, θεολογική). Tento druh teoretických vied je najlepší a z týchto je najlepšia posledná menovaná, pretože sa zaoberá najvyššími jestvujúcimi vecami a každá z vied je lepšia alebo horšia podľa ňou študovaných predmetov. (ARISTOTELES, *Metafyzika*, 1064 a, b)

13.2.3 PLOTINOS

116. Vždy, keď povstanem z tela k sebe a dostanem sa von z iných vecí do svojho vnútra, vidím úžasnú krásu.

PLOTINOS (203-269) Grécky antický filozof a mystik, predstaviteľ novoplatonizmu, filozofie, ktorá mala značný vplyv na kresťanskú teológiu.

Vtedy som viac ako kedykoľvek presvedčený, že mám spoločenstvo s najvyšším poriadkom, žijem najvznešenejší život, stávam sa totožným s božským a takouto aktivitou som v ňom usídlený nad všetkým iným, čo sa dá myslieť alebo duchovne vnímať (ὕπὲρ πάντων τῶν νοητῶν). Po tomto pobyte v božskom príde chvíľa zostupu z ducha do myslenia (ἐκ νοῦ εἰς λογισμὸν) a ja som v rozpakoch: ako je to možné, že teraz zostupujem a ako to, že moja duša niekedy vošla do môjho tela, keď mi ukázala aká je sama osebe, dokonca aj keď je v tele. ...Duša každého bola poslaná, aby univerzum bolo úplné, aby tie isté rody, ktoré jestvujú vo svete duchovnom (ἐν νοητῷ κόσμῳ) boli aj vo svete zmyslovom. (PLOTINOS, *Six Eneads*, IV/8; In: *Sestry duše*, s. 41, 46)

13.2.4 BOËTHIUS

BOËTHIUS bol filozofom a vysokopostaveným úradníkom. Písal tiež teologické pojednania (napr. *O Trojici*, *O dvoch prirodzenostiach Kristových*). Keď bol obvinený z velezrady (pravdepodobne neprávom), obracia sa o útechu

k perzonifikovanej filozofii. Tak vznikla jedna z najvplyvnejších kníh stredoveku: *O úteche (z) filozofie, (De consolatione philosophie)*. Filozofia mu na jednom mieste hovorí:

117. Nesmieš rozmyšľať o Bohu, Otcovi všetkého, o ktorom hovoríme, že je naplnený najvyšším dobrom, akoby prijal toto dobro do

Anicius Manlius Torquatus Severinus BOËTHIUS (480-524/5). Latinský filozof, logik a teológ, pokladaný za prvého scholastika. Prekladal ARISTOTELA a písal učebnice (aritmetika, hudba).

seba zvonku, ani akoby mal takú prirodzenosť, že by si ho mohol považovať za vlastníka tohto dobra, a to šťastie, ktoré má, akoby malo odlišné esenciálne bytie. Pretože ak si myslíš, že dobro bolo prijaté zvonku, to, čo ho dalo, musí byť vynikajúcejšie ako to, čo ho prijalo - ale my sme správne vyhlásili, že on je najvynikajúcejšou zo všetkých vecí. A ak si myslíš, že je v ňom podľa jeho prirodzenosti, ale je odlišné v druhu (hoci hovoríme o Bohu ako prameni všetkých vecí), kto by si potom dokázal predstaviť, kým boli tieto rôzne druhy (jestvovania) zjednotené? Nakoniec, to, čo je od niečoho odlišné, nemôže byť vecou, od ktorej sa líši. Takže čokoľvek, čo je prirodzenosťou odlišné od najvyššieho dobra, nemôže byť najvyššie dobro. A toto si nesmieme myslieť o Bohu, o ktorom sme sa zhodli, že nad neho nič vynikajúcejšie nejestvuje. Nič na tomto svete nemôže mať prirodzenosť, ktorá je lepšia ako jej pôvod, a preto uzatváram, že to, čo je prameňom všetkých vecí podľa najsprávnejšej argumentácie je svojou podstatou najvyššie dobro. (BOËTHIUS *The Consolation of Philosophy*, s. 61)

13.2.5 LEIBNIZ

118. Konečne, za tejto dokonalej vlády (monarchia mesta Božieho) žiadny dobrý skutok neostane bez odmeny a žiadny zlý skutok

Gottfried Wilhelm von LEIBNIZ (1646-1716)
Nemecký filozof a matematik (logika, infinitezimálny počet), predstaviteľ racionalizmu. Zaoberal sa aj problémom teodicey.

neostane bez trestu. Všetko musí vychádzať v prospech tých, čo sú dobrí, tj. tých, ktorí sa nebúria proti tomuto veľkému štátu, ktorí dôverujú v prozreteľnosť, keď vykonajú svoju povinnosť, a ktorí milujú a napodobňujú Pôvodcu všetkého dobra, tak ako to majú robiť. To znamená čerpať pôžitok z úvah o jeho dokonalostiach v súhlase s vlastnosťami pravej *čistej lásky*, ktorá má pôžitok zo šťastia milovaného. Práve toto spôsobuje, že múdri a cnostní ľudia pracujú v prospech všetkého, čo sa zdá v byť v súhlase s pravdepodobnou alebo predchádzajúcou Božou vôľou, a predsa sú spokojní s tým, čo Boh v skutočnosti koná vo svojej skrytej vôli, ktorá je následná a rozhodujúca. Uznávame, že keby sme dostatočne dobre dokázali pochopiť poriadok vesmíru, zistili by sme, že prekonáva prania najmúdrejších ľudí, a že je nemožné urobiť

ho lepším ako v skutočnosti je - nielen vzhľadom na celok vo všeobecnosti, ale ani vzhľadom na nás špecificky. Toto však platí len v tom prípade, ak máme k Pôvodcovi všetkého správny vzťah - nielen ako strojcovi dostatočného dôvodu nášho bytia, ale aj ako nášmu pánovi a cieľovej príčine, ktorá musí konštituovať celok cieľov našej vôle, ak ktorá jedine dokáže byť strojkyňou nášho šťastia. (LEIBNIZ, G. W. *Monadology*, §90. Z Internetu)

13.2.6 KANT

119. Ak spoločnosť má byť etická, ľudia ako ľud nemôžu byť považovaní za zákonodarcov, pretože v takej spoločnosti sú zákony vyslovene určené na podporu morálnosti činov (ktoré sú čímisi vnútorným, a preto nemôžu byť podriadené verejným ľudským zákonom), kým v protiklade k tomu tieto verejné zákony ... sú nasmerované len na zákonnosť činov, čo uspokojuje oko, a nie (vnútornú) morálku, o ktorú jedine nám ide. Preto tu musí byť niekto iný, kto je schopný byť určený za verejného zákonodarcu etickej spoločnosti. A predsa, o etických zákonoch sa nedá uvažovať ako o prameniach len vo vôli tejto vyššej bytosti ...pretože v takom prípade by to neboli etické zákony a poslušnosť, ktorá im patrí, by nebola slobodná povinnosť cnosti, ale násilná povinnosť zákona. Preto len ten môže byť považovaný za najvyššieho zákonodarcu etickej spoločnosti, voči komu všetky povinnosti (aj etické) musia byť zároveň reprezentované ako jeho príkazy. Preto to musí byť niekto, "kto pozná srdce", aby videl do najvnútornejších postojov každého jednotlivca a, ako je potrebné v každej spoločnosti, zabezpečil, že každý dostane, čo si jeho skutky zaslúžia. Ale toto je idea Boha ako morálneho vládcu sveta. Preto etická spoločnosť sa dá predstaviť len ako ľudia pod Božimi prikázaniami, tj. ako ľud Boží a isteže pod zákonmi cnosti. (KANT, I. *Religion within the Limits of Reason Alone*, s. 89, 90. Z Internetu)

13.2.7 COMTE

COMTE je pozitivist, ktorý odmieta teológiu aj metafyziku a namiesto nich navrhuje uctievanie Ľudstva ako *Veľkej Bytosti*.

120. Hlboké štúdium univerzálneho poriadku nám napokon odhalí primárnu existenciu skutočnej Veľkej Bytosti, ktorá je určená na neprestajné zdokonaľovanie tohto poriadku tým, že sa mu stále prispôbuje a v tom nám predstavuje najlepšie pravé spojenie. Táto nepopierateľná prozreteľnosť, vrcholný arbiter nášho osudu, sa prirodzene stáva spoločným centrom našich citov, našich myšlienok a našich činov. Hoci táto Veľká Bytosť evidentne prekonáva všetky ľudské sily, aj kolektívne, jej nutná stavba a jej vlastné určenie ju činia eminentne sympatizujúcou so všetkými jej služobníkmi. Ten najmenší medzi nami môže a musí neustále aspirovať na jej zachovanie ako aj

zlepšovanie. Tento normálny cieľ všetkej našej činnosti, súkromnej alebo verejnej, určuje pravý univerzálny charakter zvyšku nášho bytia citového a rozumového, neustále zameraného na to, aby ju milovalo a ju poznávalo, aby sme jej mohli dôstojne slúžiť rozumným použitím všetkých prostriedkov, ktoré nám poskytla. Naopak, ak táto služba pokračuje tak, že konsoliduje našu pravú jednotu, činí nás zároveň lepšími a šťastnejšími. Jej posledný nevyhnutný výsledok spočíva v tom, že nás neodvolateľne inkorporuje do Veľkej Bytosti, ktorej sme takto pomohli k rozvoju. (COMTE, A. *Théorie générale de la religion*. Z Internetu)

13.2.8 WHITEHEAD

121. ...vesmír si treba predstaviť ako aktívne seba-vyjadrenie vlastnej palety protikladov, svojej vlastnej slobody a vlastnej nevyhnutnosti, svojej vlastnej multiplicity a vlastnej jednoty, svojej vlastnej nedokonalosti a vlastnej dokonalosti. Všetky "protiklady" sú prvkami v prirodzenosti vecí a sú nenapraviteľne tu. Idea "Boha" je spôsob akým rozumieme tejto neuveriteľnej skutočnosti, že to, čo nemôže byť, predsa je. Takto následná prirodzenosť Boha sa skladá z mnohosti prvkov s individuálnou seba-realizáciou. Je natoľko mnohonásobná ako je aj jednotná, je práva tak jedným bezprostredným faktom ako aj neprestajným postupom k seba-prekonaniu. Takto skutočnosť Boha sa musí chápať ako multiplicita konkrétnych komponentov v procese stvorenia. Toto je Boh vo svojej funkcii v kráľovstve nebeskom. (WHITEHEAD, A. N. *Process and Reality*, s. 350)

Porovnajete jednotlivé úryvky 114-121 s "imidžom", aký ste si doteraz vytvorili o jeho autorovi. (Pokiaľ žiadnu predstavu nemáte, prečítajte si charakteristiku vo filozofickom slovníku.) Porovnajete prívlastky autora s prívlastkami, ktoré dáte "teologickému" citátu z jeho diela.

13.3 FILOZOFIA V TEOLÓGII

Hoci napr. BARTH tvrdí, že filozofia a kresťanská teológia sa nedajú integrovať do nejakého vyššieho celku s názvom *kresťanská filozofia*...

122. Nikdy nejestvovala skutočná *philosophia christiana*, lebo ak to bola *philosophia*, nebola *christiana* a ak bola *christiana*, nebola to *philosophia*. (BARTH, K. *Church Dogmatics I/1*, s. 6)

...predsa pripúšťa, že filozofii sa teológia nemôže celkom vyhnúť.

123. Je to groteskná komédia, ktorej je lepšie nezúčastňovať sa: totiž že znovu a znovu sú tu takí, ktorí si myslia, že môžu

Karl BARTH (1886-1968) Švajčiarsky reformovaný teológ, vedúca osobnosť tzv. *dialektickej teológie*. Proti prirodzenej teológii položil dôraz na transcenciu Božieho zjavenia..

ukazovať prstom na všetkých ostatných a obviniť ich z toho, že sa stali obeťami tej alebo onej filozofie, kým oni ostávajú naplno pri faktoch a spoliehajú jedine na svoje zdravé oči. Toto neplatí o nikom, pretože to nikto nedokáže. To, že niekto nemieša Evanjelium s nejakou filozofiou, nie je o nič pravdivejšie ako to, že je bez viery slobodný od hriechu. (BARTH, K. *Church Dogmatics II/2*, s. 728)

Pokúste sa o čo najrigoróznejšie porovnanie úryvkov 124-132 s biblickým učením tak ako ho poznáte. Potom zistíte, či prípadné rozdiely pochádzajú z filozofických názorov partnerskej filozofie.

13.3.1 AUGUSTINUS A PLATÓN

AUGUSTINUS vo Vyznaniach hovorí o vplyve platonizmu na svoj duchovný vývoj toto: "Keď som čítal knihy platonistov a naučil som sa od nich hľadať netelesnú Pravdu, videl som, že veci neviditeľné sa chápu skrze veci, ktoré sú stvorené." (AUGUSTINUS *Confessions VII/20*).

124. Lebo ak bol človek tak stvorený, aby skrze to, čo je v ňom najvyššie dosiahol to, čo prevyšuje všetky veci, totiž jediného a absolútne dobrého Boha, bez ktorého žiadna príroda nejestvuje, žiadna doktrína nepoučuje, žiadne cvičenie nie je užitočné, nech On je vyhľadávaný, v ktorom sú nám dané všetky veci, nech On je objavovaný, v ktorom sa nám každá pravda stáva istou, nech On je milovaný, v ktorom sa nám všetko stáva správnym. Ak teda Platón definoval múdreho človeka ako takého, ktorý napodobňuje, pozná a miluje tohto Boha, a ktorý je blahoslavený skrze spoločenstvo s Ním v Jeho vlastnej blaženosti, načo ešte máme diskutovať s inými filozofmi? Je zrejmé, že žiadni iní sa k nám viac nepriblížili ako platonisti. (AUGUSTINUS *The City of God, VIII/5,6*)

13.3.2 TOMÁŠ A ARISTOTELES

Tomáš AKVINSKÝ vo svojej *Summa theologiae* cituje ARISTOTELE (nazýva ho jednoducho "Filozof") viac ako tisíc štyristo krát. To samozrejme neznamená, že mu je celkom poplatný, ale ukazuje to, akú mal ARISTOTELES v jeho očiach autoritu.

125. Dobrota a bytie sú v skutočnosti to isté a líšia sa len v idei, čo je jasné z nasledujúceho argumentu. Podstata dobroty spočíva v tom, že je nejakým spôsobom želaná. Preto Filozof hovorí (Etika I): "Dobrota je to, čo si všetci želajú". Je tiež jasné, že vec je želaná len natoľko, nakoľko je dokonalá, pretože všetci si želajú svoju dokonalosť. Ale všetko je dokonalé len natoľko, nakoľko skutočne jestvuje. Preto je jasné, že vec je dokonalá, pokiaľ existuje, pretože je to práve existencia, ktorá robí veci skutočnými, ako sme dokázali vyššie. Je preto jasné, že dobrota a bytie sú v skutočnosti totožné. Ale dobrota predstavuje tú stránku želanosti, ktorú bytie nepredstavuje. (AKVINSKÝ, T. Summa Theologica I, Q 5/1)

13.3.3 NEOLÓGIA A RACIONALIZMUS

Neológiou sa nazývala racionalizmu poplatná protestantská teológia (hlavne v 18. st.). Vychádzala z názorov vtedy populárnej racionalistickej filozofie, ktorá dôverovala schopnostiam ľudského rozumu vysvetliť svet pomocou matematických a prírodovedeckých metód, odmietala zázraky ako zásah do Bohom daných zákonov sveta a kritizovala dogmy, ktoré sa priečia ľudskému rozumu a zmyslu pre etiku. Jedným z najdialekosiahlejších činov neológie bolo spochybnenie autority biblického kánonu a odtrhnutie exegézy od systematickej (dogmatickej) teológie.

126. Čestný čitateľ môže obsah nejakej [biblickej] knihy považovať pre seba za zbytočný, keď pri nej narazí na ťažkosti a pohoršenie, ktoré prekážajú jeho morálnej alebo duchovnej zbehlosti a náprave. Môže vyhľadať najvýdatnejšie a najľahšie miesta a časti iných spisov a nebude postrádať vôbec nič z toho, čo je potrebné ako prameň jeho vlastného kresťanského poznania. (SEMLER, J. S. Abhandlung von freier Untersuchung des Canon, In: *Kirchen- und Theologie-Geschichte in Quellen*, s. 129)

Johann Salomo SEMLER (1725-1791) vedúca osobnosť tzv. *neológie*, ktorá popierala inšpiráciu Biblie a študovala ju čisto z historického hľadiska.

13.3.4 SCHLEIERMACHER A ROMANTICKÝ IDEALIZMUS

Romantizmus reagoval na suchopárnosť racionalizmu a pod vplyvom filozofov ako bol ROUSSEAU a nemeckí idealisti zdôrazňoval cit, tvorivosť a intuíciu. Romantizmus zdieľal s absolútnym idealizmom dôraz na možnosti individuálnej osobnosti (génus), hoci na rozdiel od jeho hlavného predstaviteľa HEGELA, ktorý vybudoval špekulatívny systém vybudovaný na prísnom dodržaní zásad novej dialektickej logiky, romantickí idealisti (SCHLEGEL) sa

vyjadrovali poeticky a spoliehali na mystickú intuíciu. Romantizmom sprostredkovaný vplyv idealizmu pôsobil pri vzniku tzv. *liberálnej teológie* (Tento termín sa niekedy v užšom zmysle rezervuje pre RITSCHLOVU školu.), ktorá oddelila náboženstvo od dogmy. Jej zakladateľom bol SCHLEIERMACHER.

127. Pravá podstata náboženstva nie je ani tento ani iný pojem, ale bezprostredné uvedomovanie (*Bewußtsein*) Božstva

ako ho nachádzame v rovnakej miere nachádzame v sebe samých ako aj vo svete. A práve to je cieľ a charakter náboženského života - nie nesmrteľnosť, ako si ju mnohí prajú a v ňu veria, nesmrteľnosť mimo času a na konci času, alebo oveľa viac len po tomto čase, ale predsa v čase. Tu však ide o nesmrteľnosť, ktorú môžeme mať bezprostredne už v tomto časnom živote a je jedinou úlohou, ktorej vyriešením sme neustále zaujatí. Uprostred konečnosti byť jedno s nekonečnom a v každom momente byť večným, to je nesmrteľnosť náboženstva (porovnaj Ef 2:8; Gal 4:15; Rim 5:3-5, 1:31-39). (SCHLEIERMACHER, D. F. E. Reden über die Religion. In: ZANGE, F. *Zeugnisse der Kirchengeschichte*. s. 398)

Daniel Friedrich Ernst SCHLEIERMACHER (1768-1834) Nemecký evanjelický teológ, "cirkevný otec devätnásteho storočia", pôvodca liberálnej teológie, zakladateľ modernej teologickej hermeneutiky.

13.3.5 TÜBINGENSKÁ ŠKOLA A HEGEL

HEGELOVA dialektická metóda sa najvýznamnejšie prejavila v dielach *Tübingenskej školy*, ktorej zakladateľom bol F. C. BAUR, historik cirkevných dogiem a novozmluvný kritik. V novozmluvnom kánone sa podľa tejto hegelianskej schémy prejavuje téza (petrovské židokresťanstvo), antitéza (pavlovské pohanokresťanstvo) a syntéza (ranokatolícke kresťanstvo, ktoré je vraj spojením oboch). Novozmluvný kánon mohol byť podľa tohto modelu dokončený až ku koncu druhého storočia! Nasledujúci úryvok je príkladom hegelovského myslenia o vývoji idey (v našom prípade dogmy).

S porozumením celého úryvku 128 sa príliš netrápte (predpokladá znalosť Hegelovej filozofie), ale pokúste sa nájsť prvky tie prvky hegelianizmu, ktoré už poznáte.

128. Metóda dejín dogiem môže byť jedine objektívnou k samotnej veci. Môžeme sa iba postaviť do procesu jej rozvoja, ktorý vo svojom imanentnom pohybe vykonala, a sledovať ho tak, aby sme tu, kde niet nič náhodného ani svojvoľného, uchopili jeden moment ako

Ferdinand Christian BAUR (1792-1860) Nemecký evanjelický teológ, historik a teoretik dejín dogiem, zakladateľ vplyvnej kritickej Tübingenskej školy

nutný predpoklad iného (momentu) a potom ich uchopili všetky spolu ako jednotu pojmu dogmy. Je to teda dogma sama, ktorá v tomto procese seba uchopuje, sama k sebe sa vzťahuje a svoj obsah zo seba vykladá a v ňom sa sama sebe stáva predmetom, aby dospela k uvedomovaniu seba samej. Rovnako dobre by sme mohli povedať, že celý priebeh dejín dogiem je pokračujúcim procesom mysliaceho vedomia s dogmou a každá významná zmena, ktorá vstupuje do dejín dogiem, je len iná poloha, ktorú si vedomie subjektu dáva objektivite dogmy. Ale to, že jedno aj druhé je rovnako dobre možné povedať, a že oboje rovnakým spôsobom je pravdivé, má len v tom svoj základ, že na oboch stranách je tá istá podstata (*Wesen*) Ducha, ktorý tento proces podstupuje na sebe. (BAUR, F. C. *Methoden der Dogmengeschichte*. In: *Kirchen- und Theologie-Geschichte in Quellen*, s. 235)

13.3.6 BARTH A KIERKEGAARD

BARTHOVA dialektická teológia (obzvlášť na začiatku) kládla dôraz na paradoxnosť Božieho zjavenia, na nepoznateľnosť Boha vo svete a v dejinách, na subjektívne rozhodnutie viery, ktorá ostáva v trvalom napätí s poznanou realitou, ale odvážne prijíma pohoršenie evanjelia. BARTH neskôr zastával objektívnejšie postoje k Božiemu slovu a jeho teológia bola menej "kierkegaardovská".

Porovnajajte úryvky 129 a 130. Formulujte svoje reakcie a porovnajajte prístup k viere v Boha u KIERKEGAARDA a BARTHA.

129. Je teda Boh natoľko podobný človeku, je tu taký malý rozdiel medzi nimi, že pri zdravom rozume môžeme predpokladať, že Kristus bol človekom? A pokiaľ ide o to, či sám Kristus netvrdil, že je Bohom? Na druhej strane, ak Boh a človek sa tak veľmi na seba podobajú a sú navzájom do takej miery spríbuznení - tj. esenciálne patria do tej istej kategórie bytostí, potom záver "on bol Boh" je predsa obyčajný humbuk, pretože ak to je všetko, čo je na Božom bytí, potom Boh vôbec nejestvuje. Ale ak Boh existuje, a teda patrí do kategórie od človeka nekonečne odlišnej, prečo potom ani ja ani nikto iný nemôže začať s predpokladom, že Kristus bol človek a skončiť záverom, že preto bol Boh? Každý s trochou zmyslu pre logiku ľahko rozozná, že celá otázka o dôsledkoch Kristovho života na zemi je nezrovnateľná s rozhodnutím, že on je Boh. V skutočnosti sa toto rozhodnutie musí urobiť na úplne inej rovine: človek sa musí sám v sebe rozhodnúť, či bude veriť, že Kristus je tým, čo o sebe tvrdil, totiž Boh, alebo tomu veriť nebude. (KIERKEGAARD, S.: *Preparation for a Christian life*, IIIc. Z Internetu)

130. Boh, čistá hranica a čistý začiatok všetkého toho, čo sme, máme a konáme, ktorý stojí v nekonečnej kvalitatívnej odlišnosti k ľuďom a všetkému ľudskému, nikdy a nikde nie totožný s tým, čo my nazývame Bohom, ako my Boha prežívame, tušíme a uctieваме, to bezpodmienečné Stoj! pre každý ľudský nepokoj a to bezpodmienečné Vpred! pre každý ľudský pokoj, Áno v našom Nie - a Nie v našom Áno, prvý a posledný a ako taký neznámy, nikdy a nikde nie veličina medzi inými veličinami v nám známom prostredí, Boh Pán, Stvoriteľ, a Vykupiteľ - to je živý Boh! (BARTH, K.: *Der Römerbrief*, s. 344)

13.3.7 BULTMANN A HEIDEGGER

BULTMANN prijíma HEIDEGGEROVU existenciálnu analýzu ľudského bytia, ako je podaná v diele *Bytie a čas*, medziiným aj HEIDEGGEROV hermeneutický princíp: "Výklad niečoho ako niečoho je bytostne fundovaný pred-sa-vzatím (*Vorhabe*), pred-videním (*Vorsicht*) a pred-pojatím (*Vorgriff*). Výklad nikdy nie je uchopenie niečoho daného bez prítomnosti nejakých predpokladov" (HEIDEGGER, M. *Bytí a čas*, s. 178). BULTMANN predpokladá, že "svetonázor Biblie" je určený mytológiou tak, ako je myslenie moderného človeka určované vedeckým svetonázorom. Odmytologizovanie biblickej zvesti pre moderného človeka znamená, že ju pochopí v existenciálnych, na svetonázore nezávislých, pojmoch. Napr. Ježišovým slovám "Ja som tá cesta, pravda a život" dáva takýto výklad:

131. Keď Ježiš sám seba označuje za cestu, je jasné, že: 1. Pre jeho učeníkov to znamená niečo iné ako pre neho. On sám pre seba nepotrebuje žiadnu "cestu" v tom zmysle, ako ju potrebujú učeníci, naopak - on je cestou pre nich. 2. Cesta a cieľ sa nemôžu od seba oddeliť v zmysle mytologického myslenia. V mýte je vykúpenie zvečnené na nejakú kozmickú udalosť a predsa - proti intenciam samotného mýtu - je predstavené ako udalosť vnútorného sveta, ako príbeh bohov, ktorý sa odohráva bez ohľadu na existenciu človeka, a na ktorý je človek odkazovaný ako na záruku jeho budúcnosti. Podľa Jána vykúpenie je udalosťou, ktorá sa odohráva v existencii človeka skrze stretnutie so Zjaviteľom, takže prítomnosť veriaceho pochádza z budúcnosti; jeho existencia je eschatologickou existenciou, je cesta je už jeho cieľom. (BULTMANN, R. *Das Evangelium des Johannes*, s. 467)

Rudolf BULTMANN (1884-1976) Nemecký evanjelický teológ, predstaviteľ hermeneutickej teológie, známy programom "odmytologizovania" novozmluvnej zvesti.

13.3.8 TEOLÓGIA OSLOBODENIA A MARXIZMUS

Z mnohých viac alebo menej radikálnych teológií, ktoré sa modelujú podľa nejakej filozofie (napr. teológia procesu, teológia nádeje, teológia revolúcie,

feministická teológia, naratívna teológia...) tu uvediem teológiu oslobodenia, ktorá je vybudovaná na marxistickej analýze dejín ako triedneho zápasu. MARX vyhlásil, že : „...Akumulácia bohatstva na jednej strane, je súčasne akumuláciou biedy, agónie ťažkej práce, otroctva, nevedomosti, brutality, a mentálnej degradácie na strane druhej, tj. na strane triedy, ktorá vytvára svoj vlastný produkt vo forme kapitálu.“ (Marx, K. *Kapitál I*, kap. 25) Celý problém pripísal forme vlastníctva a výroby (kapitalizmus). Teológ oslobodenia GUTIERREZ:

132. Len keď prekonáme spoločnosť rozdelenú na triedy, len keď ustanovíme politickú moc v službách veľkých ľudových väčšín,

len keď eliminujeme súkromné využívanie bohatstva vytvoreného ľudskou prácou, len vtedy vybudujeme základy spravodlivejšej spoločnosti. Preto rast konkrétneho historického pochodu vpred k novej spoločnosti v Latinskej Amerike ide stále viac smerom k socializmu. Je to ale socializmus, ktorý si uvedomuje nedostatky jeho konkrétnych foriem v súčasnom svete. Snaží sa oslobodiť od kategórií a kliše a tvorivo hľadať svoju vlastnú cestu. (GUTIERREZ, G. *The Power of the Poor in History*. In: NOVAK, M. *Will it Liberate?*, s. 167)

Gustavo GUTIERREZ (1928-) Peruánsky katolícky teológ a kňaz a revolucionár. "Otec" teológie oslobodenia založenej na marxistickej analýze spoločnosti.

Vzťah medzi teológiou a filozofiou by sme mohli uzavrieť slovami J. L. HROMÁDKU: "Nemôžeme zostať nad človekom, musíme ísť za ním, ale nesmieme sa dať jeho kategóriami ovládnuť. Chyba liberálnej teológie bola v tom, že sa už vopred vzdala pred poslednými pravdami moderného človeka, a preto mu nemohla pomôcť. To, čo z náboženstva a kresťanstva zachránila, bolo postupne absorbované celou štruktúrou moderného myslenia. To je dilema moderného človeka a liberálnej teológie. Moderný teológ vie, že posledné filozofické kategórie človeku nebudú postačovať." (HROMÁDKA, J. L. *Přelom v protestantské teologii*, s. 25)

Na základe toho, čo ste sa dozvedeli v tejto kapitole, sa pokúste sformulovať vzťah medzi filozofiou a teológiou.

Teológ sa zavrel do pracovne a desať rokov rozmýšľal o tom, čo je život. Nakoniec prišiel na to, že život je možné pripodobniť k mostu. Vyšiel von, stretol sa filozofom a ten sa ho opýtal: "Kde si bol? Desiat rokov som tu nevidel!" Teológ sa pochválil: "Rozmýšľal som o živote a prišiel som na to, že život je možné pripodobniť k mostu." Filozof sa skúmavo pozrel na teológa

a vraví: "Mohol by si to vysvetliť?" Po krátkom zamyslení teológ odpovedá:
"Maš pravdu, život nie je ako most!"

13.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

- SMOLÍK, J. *Současné pokusy o interpretaci evangelia*. Praha : Kalich, 1981.
(bez ISBN)
- GAŽÍK, P. *Justín Martýr a jeho doba*. Martin : Biblická škola v Martine, 2003.
ISBN 80-968542-1-6
- GILSON, É. *Bůh a filosofie*. Praha : Oikúmené, 1994. 80-85241-65-X
- JASPERS, K. *Filosofická víra*. Praha : Oikúmené, 1994. ISBN 80-85241-77-3
- HENRY, C. F. H. *Frontiers in Modern Theology*. Chicago : Moody Press,
1965. (bez ISBN)
- TILLICH, P. *The Courage to Be*. Yale : University Press, 1952. (bez ISBN)
- LEWIS, C. S. *The Pilgrim's Regress*. Collins, 1990. ISBN 0-00-623859-9

14. FILOZOFIA A SPOLOČNOSŤ

Ľudská spoločnosť je zložitý komplex javov, ktorý nie je možné celkom vysvetliť - o tom asi nikto nepochybuje. Tradícia humanitného vzdelania sa v minulosti snažila uchopiť spoločnosť pomocou náboženských doktrín a v novej dobe pomocou vedeckých teórií. Teológ bude zrejme najväčší podiel vysvetlenia vždy hľadať v Božej prozreteľnosti, čo však neznamená (aspoň pre klasické kresťanstvo nie), že vo svete nepôsobia aj iné faktory. V tejto kapitole sa študenta teológie pokúsím presvedčiť, že znalosť filozofie mu pomôže pochopiť niektoré dôležité fenomény dejín spoločnosti, jej usporiadania a diania v nej. (Pripomínam však, že "filozofický faktor" vo vysvetlení nie je univerzálny prostriedok "vysvetlenia všetkého".)

Motív kresťanskej teológie porozumieť svetu je založený na jej poslaní pomôcť človeku. Ak sa ale pokus pomôcť človeku nepripraví snahou o pochopiť ho, môže byť kontraproduktívny. Človek, ktorý je Evanjelium volaný k záchrane, je konfrontovaný nielen s novými etickými požiadavkami, ale aj s novým svetonázorom a jeho filozofické poznanie mu často bráni plne prijať zvesť Evanjelia. Výsledkom môže byť "schizofrenický kresťan", ktorý v otázke večnej spásy prijíma Evanjelium, ale svet si stále vysvetľuje pomocou nebiblických teórií. Takéto rozdvojenie môže viesť aj k vážnym pastoraálnym problémom.

14.1 FILOZOFIA A POCHPENIE DEJÍN

Nehovoríme tu o *filozofii dejín*, ktorá sa zaoberá nájdením príčin, cieľov a zmyslu historického diania. Ide tu o pokračovanie témy, ktorú sme uviedli v druhej kapitole, teda o význame myšlienok v historických udalostiach.

133. Aby sme pochopili, kde sa v dnešnom svete nachádzame, v našich intelektuálnych

ideách a v našom kultúrnom a politickom živote, musíme stopovať v dejinách tri línie: filozofickú, vedeckú a náboženskú. Filozofická hľadá intelektuálne odpovede na základné otázky života. Vedecká má dve časti: prvá, z čoho pozostáva fyzikálny vesmír, a potom praktickú aplikáciu objavov

Francis SCHAEFFER (1912-1984) Americký evanjelikálny teológ a autor. Zakladateľ centra pre štúdium vzťahu kresťanstva a spoločnosti.

v technike. Smerovanie, ktorým sa veda bude ďalej pohybovať, je dané filozofickým svetonázorom vedcov. Náboženské názory ľudí podobne determinujú smerovanie ich individuálneho života a ich spoločnosti. (SCHAEFFER, F. How Should We Then Live? In: *Complete Works* V, s. 84)

14.1.1 FILOZOFIA A VEĽKÉ OSOBNOSTI

Obdiv veľkých ľudí je súčasťou "výbavy" vzdelaného človeka. Ak je takýto obdiv neinformovaný, môže znamenať nekritické prijímanie postojov, ktoré Evanjeliu protirečia. (Např. Albert SCHWEITZER je v kresťanských kruhoch ctený pre jeho filantropické dielo v Afrike. Menej sa už hovorí o tom, že neveril v Ježiša Krista ako inkarnovaného Boha.) Naopak, MARX je dnes synonymom ateizmu a nepriateľstva filozofie voči kresťanstvu a náboženstvu vôbec, ktorý sa stal známym HEINEHO výrokom "náboženstvo je ópium ľudstva". Menej sa vie, že sedemnášťročný MARX napísal študentskú prácu, ktorá môže, ale nemusí byť (ako niektorí tvrdia) len zopakovaním názorov jeho učiteľa:

134. Jednota s Kristom spočíva v najintímnejšom a najživšom spoločenstve s ním, keď ho máme pred očami a v našich srdciach a sme tak nadchnutí k nemu najvyššou láskou, že súčasne svoje srdcia obrátíme k našim bratom, s ktorými nás on úzko spojil, a za ktorých sa obetoval. ... spojenie s Kristom dáva vnútorné pozdvíhnutie, útechu v utrpení, pokojnú istotu a otvorené srdce pre ľudstvo, pre všetko, čo je vznešené, pre všetko, čo je veľké, nie z vlastnej ambície, nie skrze túžbu po sláve, ale len pre Krista. Preto zjednotenie s Kristom poskytuje radosť, ktorú nadarmo hľadajú epikurejci, ktorí ju odvodzujú z jeho frivolnej filozofie, alebo hlbší mysliteľ z najskrytejších hĺbok poznania, radosť známú len úprimným detinským myšliam, ktoré sú spojené s Kristom a cez neho s Bohom, radosť, ktorá činí život vyšším a krajším. (Ján 15: 11.) (MARX, K. *The Union of Believers With Christ According to John 15: 1-14, Showing its Basis and Essence, its Absolute Necessity, and its Effects*, www.marxists.org)

Analizujte úryvok z Marxovej práce (134) a uveďte dôvody za a proti tvrdeniu, že mu ide o skutočné zjednotenie s Kristom prostredníctvom znovuzrodenia.

Čítanie HEGELOVEJ filozofie MARXA priviedlo k radikálnej zmene postoja. Otcovi o tom napísal:

135. Opona spadla a moja svätyňa svätých sa roztrhla a bolo treba ustanoviť nových bohov. Opustil som idealizmus, ktorý som mimochodom istým spôsobom prechovával s Kantovým a Fichtovým idealizmom a začal som hľadať

ideu samotnej reality. Ak bohovia predtým bývali nad zemou, teraz sa stali jej centrom. (In: McLELLAN, D. *Marxism and Religion*, s. 8-9)

Ktoré iné osobnosti viete uviesť ako príklad rozhodujúceho vplyvu filozofie na (pre)smerovanie ich životnej dráhy? Ako pomáha znalosť filozofie pochopiť ich život a dielo?

14.1.2 FILOZOFIA A ROZVOJ PRÍRODNÝCH VIED

Úspech prírodných vied približne od 17. storočia znamená pre moderného človeka pohrdanie teologickou (a často aj filozofickou) "špekuláciou", pretože je tu niečo hmatateľné, dokázané a spoľahlivé - vedecké poznanie stelesnené vo vedecko-technickom pokroku. Teológ by mal vedieť, že celý tento proces v skutočnosti umožnila filozofia vychádzajúca z kresťanského vysvetlenia sveta.

136. Práca filozofov a historikov vedy v tomto storočí veľmi jasne ukázala, že celé

Lesslie NEWBIGIN (1909-1998) Škótsky presbyteriánsky misionár v Indii, biskup, tajomník Svetovej rady cirkví a misiológ.

dielo modernej vedy spočíva na pevných presvedčeniach viery (*faith-commitments*), ktoré sa nedajú demonštrovať metódami vedy. ...Rozvoj vedy, ako ju poznáme by nebol možný bez dvoch presvedčení (*beliefs*): že vesmír je racionálny, a že je podmienený (*contingent*). (NEWBIGIN, L. *The Gospel in a Pluralist Society*, s. 20)

137. ...čím stredovek najväčšmi prispel k formovaniu vedeckého hnutia. Mám na mysli neotrasiteľnú vieru, že každú jednotlivú udalosť možno usúvzťazniť s tým, čo jej predchádzalo, a to celkom určitým spôsobom, spríkladňujúcim všeobecné princípy. Bez tejto viery by obrovské úsilie vedcov bolo beznádejné. Práve toto inštinktívne presvedčenie, živo pociťované predstavivosťou, je motivačnou silou vedeckého bádania: presvedčenie, že je tu tajomstvo a že sa dá odhaliť. Ako mohlo byť toto presvedčenie tak živo vštepené európskemu duchu? Keď porovnáваме tento tón európskeho myslenia so spôsobom myslenia iných civilizácií, ktoré sa vyvíjali izolovane, zdá sa, že existuje jediný zdroj jeho vzniku. Muselo vychádzať zo stredovekého zotrávania na požiadavke racionálnosti Boha: Boha, ktorému sa pripisovala osobná energia Jahveho a racionálnosť gréckeho filozofa. Každá jednotlivosť bola zaradená a pod kontrolou: skúmanie prírody mohlo viesť iba k posilneniu viery v racionalitu. Pripomínam, že nemám na mysli explicitné presvedčenie niekoľkých jednotlivcov. Mám na mysli pôsobenie na európskeho ducha, ktoré v ňom zanechali stáročia bezvýhradnej viery. Mám na mysli inštinktívne ladenie

myslenia, a nie iba slovné vyznanie. (WHITEHEAD, A. N. *Veda a moderný svet*, s. 66)

☞ Ako by ste na základe odsekov 136, 137 zdôvodnili, že prírodná veda nie je v protiklade s vierou v Boha? Ako by ste na ich základe presnejšie charakterizovali vzťah veda-viera?

14.1.3 FILOZOFIA A OBDOBIA DEJÍN ĽUDSTVA

Obdobia dejín majú svoje vedúce motívy, ktoré vyplývajú zo svetonázoru ich účastníkov a vedúcich osobností. Dá sa povedať, že v staroveku sa ľudia na seba pozerali cez náboženstvo a tak to bolo aj v Európe až do konca stredoveku, ktorému ešte udávala tón kresťanská teológia. Od renesancie stále viac a viac sa ujíma slova nezávislá filozofia. Nasledujúci úryvok výstižne charakterizuje osvietenstvo a to, čo nasledovalo po ňom.

138. Osvietenstvo mocnou kombináciou britského empirizmu a francúzskeho racionalizmu... uskutočnilo

Os GUINNESS (1940-) Evanjelikálny teológ írského pôvodu (narodil sa v Číne, študoval v Británii, žije v USA). Apologéta a kritik západnej spoločnosti.

konečné oddelenie medzi rozumom a zjavením. Boj bol odteraz vedený v pojmoch *grécky* proti *hebrejskému*, svetlo proti tme, rozum proti povere, filozof proti kňazovi a ľudia reality proti ľuďom mytológie. ...*Les philosophes* sa pokúsili vybudovať most ku Grékom a Rimanom. Podarilo sa im získať od nich cennú trofej: ducha kritiky. Boli hrdí na neobmedzené schopnosti rozumu nielen preto, že verili v jeho všemohúcnosť, ale aj preto, lebo si vypestovali extrémne anti-autoritársky postoj. Presadzovali svoje právo používať rozum na spochybnenie čohokoľvek. (GUINNESS, O. *The Dust of Death*, s. 6)

☞ Nájdite v európskych dejinách 18.-20. storočia príklady ilustrujúce úryvok 138.

14.1.4 FILOZOFIA A NÁSILIE V DEJINÁCH

Svetom často otriasajú násilné udalosti - vojny a revolúcie. Nepokoje majú najrôznejšie príčiny a je nebezpečné redukovať ich na nejakú jednu príčinu. Moderný človek sa však pokúsil zmeniť spoločnosť k lepšiemu na základe politickej filozofie, ktorá teoretizuje o ideálnej spoločnosti. Toto "sociálne inžinierstvo" viedlo k nesmiernemu krvipreliatu v mene lepšej budúcnosti ľudstva. Je poučné stopovať tieto pokusy k ich filozofickým prameňom - napr. Francúzska revolúcia má ideové korene v dielach filozofov: "...klasickým

spisom európskej politickej filozofie je *Duch zákonov* (MONTESQUIEU). Táto fundamentálna práca spolu so Spoločenskou zmluvou ROUSSEAU sa pokladá za *bibliu* Francúzskej revolúcie." (LEŠKO, V., MIHINA, F. a kol.: *Dejiny filozofie*, s. 159)

139. Podľa tejto barbarskej filozofie, ktorá je výplodom kamenného srdca a zakaleného rozumu, a ktorej chýba

Edmund BURKE (1729-1797) Anglický filozof a štátnik, teoretik konzervativizmu. Známý výrokom "Na víťazstvo zla stačí to, aby dobrí ľudia nič nerobili."

ako praktická múdrosť, tak aj akýkoľvek vkus a elegancia, sa zákony opierajú iba o vlastnú represívnu silu a o význam, ktorý do nich vkladá každý jednotlivec na základe svojich osobných špekulácií alebo aký je im ochotný prepožičať s ohľadom na vlastné záujmy. V hájoch akadémie *týchto filozofov* vidíte na konci každej aleje len šibenicu. Neostalo nič, čo by nás v srdci pútalo k spoločnosti. Podľa princípov tejto mechanistickej filozofie nemôžu byť naše inštitúcie nikdy stelesnené - ak môžem použiť tento výraz - v konkrétnych osobách, aby v nás mohli vzbudzovať lásku, úctu, obdiv alebo oddanosť. Ale tento druh rozumu, ktorý zapudzuje lásku a náklonnosť nie je schopný zaujať ich miesto. Táto láska k spoločnosti je spolu s dobrými spôsobmi žiadúca niekedy ako doplnok, inokedy korektíva, ale vždy ako podpora zákona. Pravidlo, ktorým by sa podľa múdreho človeka a veľkého znalca mali riadiť básnici, platí podobne aj pre štáty: *Non satis est pulchra esse poemata, dulcia sunt.* (Nestačí, ak je báseň krásna, nech je aj dojímavá...) (BURKE, E. *Úvahy o revoluci vo Francii*, s. 87)

Na čom podľa BURKEHO (139) spočíva autorita revolučných zákonov? Porovnajte svoj postoj k zákonom svojho štátu s postojom, ktorý vyžaduje BURKE.

14.1.5 FILOZOFIA A ZMYSEL DEJÍN

Na niekoľkých príkladoch (133-139) sme ilustrovali ako môže poznanie filozofie osvetliť niektoré dejinné udalosti. O vysvetlenie zmyslu dejín ako celku sa pokúša *filozofia dejín*. Kresťanská teológia sa významne odlišuje od iných náboženstiev práve tým, že nie je založená na metafyzike alebo mytologických príbehoch, ale na výklade Božích činov v dejinách, udalostiach, ktoré majú presné umiestnenie v priestore a čase a týkajú sa konkrétnych historických osobností.

Porovnajte úryvky 140-143. Podľa každého z nich napíšte niekoľkými vetami zhrnutie na tému *V čom spočíva zmysel a vysvetlenie dejín ľudstva*.

140. Ani najpozornejšie sledovanie *jednej* vyvíjajúcej sa húsenice nám nepomôže predpovedať jej premenu na motýľa. A pokiaľ ide o dejiny ľudskej spoločnosti - čo nás tu najviac zaujíma - našu argumentáciu formuloval H. A. L. Fisher takto: "Ľudia ...postrehli v dejinách príbeh, rytmus, vopred určený vzor... Ja vidím len improvizované riešenia jednej nečakanej krízy za druhou... , len jeden veľký fakt, z ktorého, pretože je jedinečný, nie je možná žiadna generalizácia. (POPPER, K. *Bída historicizmu*, s. 89)

141. Rozum nie je taký bezmocný, aby bol neschopný vyprodukovať nič viac ako

Clive Staples LEWIS (1898 -1963) Anglický literárny vedec a filozof, apologista a popularizátor kresťanského svetonázoru.

len ideál, púhy úmysel - aby jeho miesto bolo mimo reality, nikto nevie kde; niečo oddelené a abstraktné v hlavách určitých ľudských bytostí. (V skutočnosti) je to *nekonečný komplex vecí*, ich celková Podstata a Pravda. Je to svoj vlastný materiál, ktorý si sám spracúva svojou vlastnou Aktívnou Energiou; nepotrebuje - tak ako konečnosťou obmedzená činnosť - podmienky vonkajšieho materiálu a prostriedky, odkiaľ by bral svoju podporu a predmety svojej aktivity. Poskytuje si svoju vlastnú výživu a je objektom svojej vlastnej činnosti. Tak ako je výlučne svojím vlastným základom jestvovania a jeho absolútnym konečným cieľom, je tiež silou, ktorá tento cieľ realizuje a rozvíja ho nielen v javoch Prírodného, ale aj Duchovného univerza - v Dejínach Sveta. To, že táto "Idea" alebo "Rozum" je *Pravdivá, Večná*, absolútne *mocná* esencia, že sa zjavuje vo svete, a že v tomto svete sa nezjavuje nič iné, len toto a jeho česť a sláva - je téza, ktorá, ako sme povedali, je vo filozofii dokázaná a tu je považovaná za preukázanú. (HEGEL, G. W. F. *The Philosophy of History*, s. 23. Z Internetu)

142. Dozvedáme sa, že pre Grékov historický proces bol nezmyselný prúd s cyklickým opakovaním. Význam bolo treba hľadať nie vo svete stávania sa, ale vo svete bytia, nie v dejinách, ale v metafyzike, matematike a teológii. Preto grécki historici písali o minulých činoch (perzské vojny, Peloponézska vojna) ako o samostatných a nezávislých jednotkách a zriedkakedy boli takí zvedaví, aby stopovali vývoj spoločnosti alebo štátu k jeho začiatkom. Slovom, história nebola pre nich príbehom so zápletkou. Na druhej strane, história pre Židov videla celú minulosť ako zjavenie cieľov Jahveho. Kresťanstvo vychádzajúce z tejto pozície činí svetové dejiny v ich celku jednotným, transcendentne významným príbehom s dobre definovanou zápletkou sústredenou okolo Stvorenia, Pádu, Vykúpenia a Súdu. (LEWIS, C. S. *The Discarded Image*, kap. 7/H/1-2)

143. ...Evanjelium sa nezaobera filozofiou dejín, ale nachádzame tu výroky, ktoré sú pre filozofa dejín veľmi

Jacques MARITAIN (1882 -1973) Francúzsky katolícky teológ a filozof, predstaviteľ novotomizmu. Venoval sa aj etike, teórii umenia a estetike.

vyjasňujúce - výroky, ktoré môžeme použiť z nášho vlastného filozofického hľadiska tak, že ich použijeme na tento špecifický predmet - filozofiu dejín. Mám na mysli podobenstvo v Mat 13 o človeku, ktorý nasial dobré semeno na svojom poli... Toto podobenstvo je veľmi pozoruhodným vyjadrením zákona, o ktorom tu uvažujeme. Znamená toľko, že dobro nie je v ľudských dejinách oddelené od zla - rastú spoločne. ...Takže z hľadiska dejín kráľovstva milosti, alebo Kristovho mystického tela, sa dá povedať, že vo vývoji ľudstva sa navzájom v každom bode križujú dve hnutia, a ovplyvňujú každý z jeho momentálnych komplexov. Jedno z týchto hnutí ťahá nahor (ku konečnej spáse) všetko v ľudstve, čo sa zúčastňuje na božskom živote kráľovstva milosti alebo Cirkvi (ktorá je vo svete, ale nie je zo sveta) a nasleduje volanie Krista, Hlavy ľudskej rasy. Druhé hnutie ťahá nadol (ku konečnému odsúdeniu) všetko v ľudstve, čo patrí Kniežat'u tohto sveta, hlavy (ako hovorí sv. Tomáš) všetkých činiteľov zla. Prostredníctvom týchto dvoch vnútorných hnutí dejiny ľudstva napredujú v čase. Kresťan vie, že hoci neustále rušené a neustále ukrývané, dielo Ducha pokračuje napriek všetkému vpred, tak ako pokračujú dejiny. Taktom od pádu k pádu, ale aj od skrytého víťazstva k ďalšie mu skrytému víťazstvu, čas pochoduje ku vzkrieseniu. (MARITAIN, J. www.nd.edu/Departments/Maritain\etext\philhist.htm)

14.2 FILOZOFIA A STAV SPOLOČNOSTI

14.2.1 FILOZOFIA A VLÁDNÚCA PLAUZIBILITA

Slovom plauzibilita sa označuje to, "čo spoločnosť bez dôkazov považuje za uveriteľné". (Napriek, ľudia, ktorí vyrástli v prostredí úspechov empirických vied, skôr považujú za rozumné veriť vedeckým vysvetleniam vecí vymykajúcich sa skúsenosti, ako vysvetleniam, ktoré sa odvolávajú na Boží zásah. Pre človeka stredoveku, ktorý bol naučený odvolávať sa na Božie konanie, bolo plauzibilným vysvetľovať nečakané javy ako zázrak. Animista si neznáme javy celkom ľahko vysvetlí odvolaním sa na pôsobenie duchov.) Štruktúru plauzibility spoluvytvárajú tradície, kultúra, náboženstvo (teológia) a filozofia, pričom treba počítať aj so zvláštnosťami skupín (národnostnými, náboženskými ap.). Plauzibilitu (to, čo je uveriteľné) je tiež možné chápať ako súčasť kultúry definovanej ako "pravidlami riadené, zdieľané, na symboloch založené a naučené obyčaje a články viery prenášané z generácie na generáciu" (KOTTA, P. *Cultural Anthropology*, s. 46). Pre teológa je dôležité poznať aj iné štruktúry plauzibility, ako je tá, ktorá vládne v jeho prostredí. Pomôže mu to oslobodiť sa od *tlaku samozrejmosti* s akým prostredie odmieta kresťanský svetonázor a poučí ho o veciach, ktoré možno sám nevidí, ale skrze ktoré vidí (interpretuje) iné veci.

Podľa úryvku 144 sa pokúste charakterizovať štruktúru svojej vlastnej plauzibility, ktorou by ste uvedené udalosti vysvetľovali vy.

144. Ak čarodejníctvo posudzujeme ako systém prírodnej filozofie, potom je v nej obsiahnutá istá príčinnosťná teória: nehoda je výsledkom čarovania, ktoré pracuje v zhode s prírodnými silami. Keď nejakého muža naberie na rohy byvol, keď mu spadne na hlavu krov, ktorého podpery prežrali termity, alebo keď dostane cerebrospinálnu meningitídu, Zandovia (africký národ) vyhlásia, že byvol, krov alebo nemoc sú príčinami, ktoré spôsobili smrť človeka preto, lebo sa ich účinok spojil s účinkom čarov. Byvol, krov a nemoc sa nepripisuje čarom, pretože jestvujú samy od seba; na ich účet patrí len tá zvláštna okolnosť, ktorá ich uvádza do ničivého vzťahu k určitému jednotlivcovi. Krov by sa bol zrútil v každom prípade, ale čary sú príčinou toho, že spadol práve v danom okamihu, keď pod ním odpočíval určitý jednotlivec. Zo všetkých týchto príčin jedine čary pripúšťajú nejaký opravný zásah, pretože jedine ony prichádzajú od nejakej osoby. Proti byvolovi a proti krovu sa nedá nič robiť. Aj keď sa ako príčiny tiež uznávajú, v rovine spoločenských vzťahov nemajú žiadny význam. (EVANS-PRITCHARD *Witchcraft*, s. 418, 419) Najzákladnejší rozdiel medzi mágiou a vedou by teda z tohto hľadiska spočíval v tom, že jedna postuluje determinizmus úhrnný a úplný, kým druhá rozlišuje rôzne roviny, z ktorých len niektoré pripúšťajú určité formy determinizmu, pričom tieto sú na iných rovinách neplatné. (LÉVI-STRAUSS, C. *Myšlení přírodních národů*, s. 26)

Michael POLANYI uvádza príklad viery Zandov v moc čarov ako analógiu objektivizmu moderného vedeckého myslenia (145).

145. Náš objektivizmus, ktorý netoleruje žiadne otvorené priznanie sa k viere, prinútil moderné presvedčenia (*beliefs*) vziať na seba implicitné formy - také, aké majú Zandovia. A nikto nepoprie, že tí, ktorí majstrovsky ovládli tie jazykové obraty (*idioms*), ku ktorým tieto presvedčenia logicky vedú, sú schopní v rámci týchto jazykových obratov veľmi dômyselne argumentovať, aj keď - podobne ako Zandovia - bez váhania ignorujú všetko, čo ten ustálený jazykový obrat nepokrýva. (POLANYI, M. *Personal Knowledge*, s. 288)

Teológ THIELICKE tento postoj charakterizuje nasledovne:

146. Vo vedeckom skúmaní pravdy ako aj vo svetskej filozofii je zrejme viac ako len púhy pokrytecký sebaklam, kde ľudia považujú za pravdu to, čo je súčasne symbolom a predmetom ich strachu a nádeje - to, čo ako objekt nášho

myslenia je aspoň čiastočne určované želaním, ktoré je otcom myšlienky. Napriek všetkej výskumníkovej snahe je v každom vedeckom hľadaní pravdy čosi viac ako púhe nesebecké uznanie toho, čo je. V jeho hľadaní je nevyslovený aj tajný čin zaprisahania: nech je to *toto*, a nie *tamto*. (THIELICKE, H. *Theological Ethics I.* s. 268)

☞ Na základe úryvkov 144-146 opíšte svoje vlastné skúsenosti, pri ktorých ste sa stretli s odlišnou (možno prekvapujúcou) plauzibilitou prostredia, v ktorom žijete.

14.2.2 FILOZOFIA A MORÁLKA

Pokiaľ plauzibilita označuje štruktúry implicitných článkov viery, morálka spoločnosti označuje správanie, ktoré sa všeobecne a bez otázok považuje za "normálne". Podobne ako plauzibilita ani morálka nie je plne určovaná filozofiou, ale ide o súbor vplyvov. Filozofia je však jedným z dôležitých faktorov, ktoré môžu morálny stav spoločnosti pomôcť pochopiť, vysvetliť a prípadne aj korigovať.

147. Každá éra má svoje "mysliteľné" a "nemysliteľné" veci. Jedna éra je si celkom intelektuálne aj emocionálne istá tým, čo je prijateľné, Napriek tomu iná éra sa rozhodne, že tieto "istoty" sú neprijateľné a dá do obehu inú sériu hodnôt. Na humanistickom základe ľudia sa samovoľne posúvajú z generácie na generáciu a to, čo bolo morálne nemysliteľné, sa po rokoch stáva mysliteľným. Pod "humanistickým základom" mám na mysli tú základnú myšlienku, že ľudia môžu začať od seba a odvodiť odtiaľ normy, podľa ktorých je možné posudzovať všetky veci. Pre takýchto ľudí nejstujú pevné normy správania, žiadne normy, ktoré by nepodliehali erózii alebo by nemohli byť nahradené tým, čo sa zdá nutné, výhodné alebo dokonca je v móde. ...Materiálny vesmír sám osebe nedáva žiadnu bázu pre hodnoty. Tí, ktorí začínajú materiálnym univerzom, môžu *opisovať*, ale nikdy nemôžu *definovať*, Môžu hovoriť len v indikatíve, nikdy nie v imperatívve. (SCHAEFFER, F., KOOP, C. E. *Whatever Happened to the Human Race?*, In: SCHAEFFER, F. *The Complete Works V*, s. 282, 367)

148. Jedna príčina biedy a nerestí je neustále prítomná v nenásytosti a pýche ľudí, ale v určitých obdobiach dejín je táto prítomnosť oveľa intenzívnejšia kvôli dobovej vláde nejakej zlej filozofie. Správne myslenie neurobí zlých ľudí dobrými, ale čisto teoretický omyl môže odstrániť obyčajné zábrany zla a zbaviť dobré úmysly ich prirodzenej opory. Jeden z takých omylov je dnes rozšírený. Nehovorím o filozofiách moci vládnúcich v totalitných štátoch, ale o niečom, čo ide hlbšie a šíri sa ďalej, a čo v skutočnosti dalo týmto filozofiám zlatú

príležitosť. Hovorím o subjektívizme. ...Už samotná idea slobody predpokladá nejaký objektívne platný morálny zákon, ktorý je nad vládcami a ovládanými. Subjektívizmus v otázke hodnôt je večne nekompatibilný s demokraciou. My a naši vládcovia sme príslušníci jedného druhu len v tom prípade, ak sme poddaní jednému zákonu. Ale ak taký zákon Prírody nejestvuje, potom *etos* každej spoločnosti je výtvorom jej vládcov, edukátorov a kondicionérov - a každý tvorca je nad a mimo svojho vlastného výtvoru. (LEWIS, C. S. *Christian Reflections*, s. 98, 108).

K filozofickým názorom (147, 148), ktoré sú uvedené vyššie, pridajte ďalšie, ktoré podľa vás ovplyvňujú súčasnú morálku spoločnosti.

14.2.3 FILOZOFIA A POLITICKÉ USPORIADANIE SPOLOČNOSTI

Politické usporiadanie štátu je predmetom záujmu filozofie od jej počiatkov. PLATÓN aj ARISTOTELES napísali významné diela v oblasti politickej filozofie. Z európskeho novoveku sú známe mená ako napr. MACHIAVELLI, HOBBS, MONTESQUIEU, LOCKE, ROUSSEAU, MILL, MARX, ktorí rôzne definovali čo je to štát, aké sú jeho úlohy a práva a aké sú povinnosti občanov. Znalosť politickej filozofie pomáha pochopiť postoje ľudí k štátu. (Např., že marxizmus definoval štát ako "nástroj utlačania jednej triedy inou triedou", a že islamský odpor proti americkej demokracii vyplýva aj z toho, že ju moslimovia považujú za prejav kresťanstva.) Ak si uvedomíme, aké nádeje ľudia spájajú s demokratickou formou usporiadania štátu, potreba poznania filozofického pozadia je tým naliehavjšia. Jedna z najvplyvnejších politických teórií novoveku je teória *spoločenskej zmluvy*, ktorej tvorcom je HOBBS, ale vplyv získala v ROUSSEAUOVEJ interpretácii. Pre ROUSSEAU je štát *suverénom*, ktorý má *všeobecnú vôľu (volonté générale)* v prospech svojich občanov, ale táto všeobecná vôľa nie je súčtom vôľ všetkých jednotlivcov:

149. Každý jednotlivec môže mať svoju vlastnú vôľu, ktorá je v protiklade alebo sa nepodobá na všeobecnú vôľu, ktorú má ako občan. Jeho špecifický záujem môže k nemu prehovárať celkom inak, ako jeho spoločný záujem: jeho absolútna a prirodzene nezávislá existencia môže spôsobiť, že na svoju podľnosť voči spoločnej veci sa pozerá ako na neodôvodnenú požiadavku, ktorej strata spôsobí menej škody iným ako jemu ťažkostí, ak ju bude plniť. Pokiaľ ide o morálnu osobu, ktorou (tento jednotlivec) ako *persona ficta* tvorí štát, keďže to nie je skutočný človek, môže chcieť sa tešiť občianskym právam bez toho, aby plnil povinnosti poddaného. Trvanie takejto nespravodlivosti by nemohlo znamenať nič iné, ako rozpad politického telesa. Nato, aby spoločenská zmluva nebola prázdnu formulkou, mlčky zahrňuje taký záväzok, ktorý jedine

dokáže dať pôsobnosť ostatným, totiž že ktokoľvek odmietne poslúchať všeobecnú vôľu, bude celým telesom prinútený tak urobiť. To neznamená nič menej, ako že bude prinútený byť slobodným; pretože toto je podmienka, ktorá dávajúc každého občana jeho vlasti, zabezpečuje ho proti každej osobnej závislosti. Tu leží kľúč k fungovaniu politického stroja, jedine toto legitimizuje občianske záväzky bez toho, aby boli absurdné, tyranské a vystavené najhroznejším zneužitiam. (ROUSSEAU, J.-J. *Du contrat social*, s. 32)

Pokúste sa ilustrovať protirečenie úryvku 149 na súčasnom demokratickom zriadení. Ako sa je možné vyhnúť mu?

150. Neustále je nutné zdôrazňovať: demokratická republika nespočíva len v zámene monarchu prezidentom, rozdiel nespočíva len v štátnej forme, ale v rozdiel zásadnom.

Demokracia je štátnou formou novodobej organizácie spoločnosti, moderného názoru na svet, moderného človeka. Demokracia vyplýva z celého názoru na svet a na život, názoru nového - nového svojím zorným uhlom, novou metódou. Uznanie a uskutočňovanie rovnosti všetkých občanov, priznanie slobody všetkým občanom, humanitná zásada bratstva vo vnútri aj navonok - to je novum nielen politické, ale aj mravné. (MASARYK, T. G. *Světová revoluce*, s. 542)

Tomáš Garrigue MASARYK (1850-1937) Český filozof a štátnik. Vo filozofii hľadal odpovede predovšetkým na praktické otázky náboženstva, politiky a etiky.

Na základe citátu 150 vymenujte niektoré prvky svetonázoru, ktoré podľa vás vyžaduje demokratické štátne zriadenie.

14.3 FILOZOFIA A UMENIE

Umenie nie je možné opísať nejakou jednou definíciou tak, aby sme sa pri tom nevyhli zjednodušovaniu a frázovitosti.

151. Umenie je ľudská činnosť spočívajúca v tom, že jeden človek, vedome, s použitím istých vonkajších

znakov, odovzdáva iným city, ktoré prežil, a že iní ľudia sú týmito citmi naočkovaní, a tiež ich prežívajú. (TOLSTOJ, L. N. What is Art? In: CASTELL, A., BORCHERT, D. M. *Introduction to Modern Philosophy*, s. 481)

Lev Nikolajevič TOLSTOJ (1828-1910) Ruský spisovateľ a náboženský mysliteľ. Jeho teória umenia zdôrazňovala etické poslanie umeleckého diela.

TOLSTÉHO definícia nie je jediná možná, ale nám tu môže stačiť. Pre teológa je dôležité uvedomiť si, že umenie sprostredkúva najhlbšie zážitky často spojené s *uctieváním*, ktoré kresťan vyhradzuje Bohu. Zážitok z umeleckého diela je preto dobre spojiť s poznaním, či sa umelec pokúša sprostredkovať nejaký svetonázor. Umelci sa síce zväčša nenamáhajú sformulovať svoj pohľad na svet do nejakej systematickej teórie, tým menej ju podať v písomnej forme, v niektorých prípadoch však sa ich diela dajú pochopiť pomocou porozumenia svetonázoru, ktorým žili. Výsledky nikdy nebudú jednoznačné (okrem prípadov filozofov-spisovateľov), ale takáto analýza je pre teológa súčasťou orientácie v komplikovanom svete modlárstva. Prítom je potrebné mať na pamäti, že umenie nie je "dobré" len podľa svojho kresťanského obsahu. Ešte raz: analýza nie je jednoduchá!

Menujte a sprostredkujte v skupine umelecké diela (výtvarné umenie, literatúra, hudba), ktoré podľa vás komunikujú nejaký filozofický pohľad na svet. Zdôvodnite.

14.4 APLIKOVANÁ FILOZOFIA

Pod aplikovanou filozofiou sa rozumie "filozofia genitívov", z ktorých niektoré sme už spomínali (napr. filozofia dejín). Niektoré základné časti filozofie, ako sú ontológia a epistemológia, je možné študovať v ich aplikovanej forme - napr. epistemológiu ako filozofiu poznávania (čo je dôkaz, čo je oprávnená viera). Vo všeobecnosti "filozofia genitívov" môže pracovníkom v danom odbore poskytnúť hlbšie pochopenie teoretických a ideových opôr ich odboru.

V ďalšom sa obmedzím na stručnú charakteristiku niektorých z týchto filozofických odborov ako sa nachádza na Internete (www.wikipedia.org).

152. Filozofia biológie: štúdium základných pojmov biológie, vrátane pojmu "druh" a toho, či sú biologické koncepcie redukovateľné na nebiologické.

Filozofia edukácie: štúdium cieľa a najzákladnejších metód edukácie.

Filozofia fyziky: napr. štúdium koncepcií priestoru, času a sily.

Filozofia jazyka: štúdium koncepcií významu a pravdy.

Filozofia matematiky: čo je to číslo, aký je pôvod a aké sú vlastnosti matematického poznania.

Filozofia mysle: základné vlastnosti mysle jej vzťah k telu a k ostatku sveta.

Filozofia percepcie: napr. otázka "bezprostredného predmetu" percepcie.

Filozofia psychológie: štúdium fundamentálnych otázok o metódach a koncepciách psychológie a psychiatrie. Napr. aký je význam freudovských koncepcií.

Filozofia náboženstva: napr. význam predstavy Boha a racionality viery v jeho existenciu.

Filozofia spoločenských vied: základné koncepcie, metódy a predpoklady spoločenských vied.

Filozofia vedy: ide nielen o poddisciplíny menované vyššie, ale o otázky všeobecnej vedeckej metódy, vedeckého pokroku ap.

Politická filozofia: štúdium koncepcií ako sú: vláda, štát, politická spravodlivosť, politická sloboda, základné vlastnosti zákona.

Porovnajte a upresnite definície (152) podľa filozofického slovníka. Pokúste sa doplniť zoznam o nejakú ďalšiu "filozofiu genitívu".

Aký je rozdiel medzi filozofom a inžinierom? - Asi 700 eur mesačne!

14.5 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

EDVARDBSEN, A. *Padlí bohové a nový světový řád*. Modřice : Josef Tůma, rok neudaný. ISBN 80-902565-2-X

FAZEKAŠ, L. *Ako žiť. Úvod do kresťanskej aplikovanej etiky*. Banská Bystrica : Združenie evanjelikálnych cirkví, 2000. ISBN 80-88945-20-8

PEARCYOVÁ, N. R., THAXTON, C. B. *Duše vědy*. Praha : Návrat domů, 1997. ISBN 80-85495-73-2

JOHNSON, P. *Nepřátelé společnosti*. Řevnice : Rozmluvy, 1999. ISBN 80-85336-33-2

SCHAEFFER, F. *Ten, který je skutečností*. Praha : Návrat, 1995. ISBN 80-85495-02-3

STOTT, J. *The Contemporary Christian*. Leicester : IVP, 1992. ISBN 0-85110-973-X

ORTEGA Y GASSET, J. *Vzbura davov*. Bratislava : Remedium, 1994. ISBN 80-85352-25-7

BILLINGSLEY, K. L. *The Seductive Image (A Christian Critique of the World of Film)*. Westchester : Crossway Books, 1989. ISBN 0-89107-525-9

GUINNESS, O. *The Dust of Death*. London : IVP, 1973. ISBN 0 85110 574 2

15. FILOZOFIA TAKMER SÚČASNÁ

Historici, ktorí píšu dejiny svojej filozofickej súčasnosti, sa zvyknú vyjadrovať veľmi opatrne. "Význam filozofických osobností a smerov sa nikdy nedá určiť raz a navždy, najmä ak sa snažíme hodnotiť jav, ktorý stále viac či menej patrí k súčasnosti ..." (SOLOMON, R. *Vzostup a pád subjektu alebo od Rousseaua po Derridu*, s. 205). Iný historik: "Bolo by opovážlivé vyvodzovať nejaké "poučenia" z týchto rokov, ktoré sú nám stále také blízke: ktoré už pominuli, pretože ich komentujeme, avšak pre nás ešte stále nie sú *minulosťou*." (DESCOMBES, V. *Stejně a jiné*, s. 178)

Z tejto perspektívy je treba chápať názov tejto kapitoly. Súčasná filozofia je tu označením tých filozofických smerov, ktoré vznikli za posledných dvadsať-tridsať rokov, ale vo filozofickej diskusii sú vnímané ako filozofia súčasnosti. Niekedy sa "súčasnou filozofiou" myslí všetko, čo vo filozofii vzniklo po WITTGENSTEINovi.

15.1 NOVÉ NÁVRHY

Vyznať sa v súčasnom filozofickom dianí je teda ešte oveľa náročnejšie ako poznať filozofie minulosti. Na jednej strane je známe tvrdenie, že filozofia stále rieši tie isté problémy...

153. Každý problém, ktorým sa zaoberal PLATÓN, je živý dodnes. (WHITEHEAD, A. N. *Dobrodružství idejí*, s.22)

čo by mohlo znamenať, že v súčasnosti sa vo filozofii vlastne nemôže diať nič naozaj zaujímavého. Na druhej strane však súčasný filozof R. RORTY sa dáva na dejiny filozofie nie...

154. ...ako na následnosť alternatívnych riešení rovnakých problémov, ale následnosť úplne odlišných súborov problémov. (RORTY, R. *Filozofia a zrkadlo prírody*, s. xi)

Toto vyhlásenie už dáva tušiť, že v tejto súčasnej filozofii ide o nie práve jednoduchý pokus *myslieť od základov inak*.

Iný typ nárokov súčasnej filozofie je v použití odborných postupov matematickej logiky.

155. Veľká časť súčasnej filozofie je takého charakteru, že ten, kto nie je školený matematik, fyzik alebo ekonóm, príliš hlboko do nej neprenikne. (STEGMÜLLER, W. *Hauptströmungen der Gegenwarts-Philosophie*. In: PASSMORE, J. *Recent Philosophers*, s. 11).

Netradičné postoje sa objavujú v postoji k exaktnej vede, ktorú si dlho nikto nedovolil spochybníť

156. ...veda je oveľa bližšie k mýtu, ako je vedecká filozofia ochotná priznať. Je to jedna z mnohých foriem

Paul FEYERABEND (1924-1994). Rakúsky filozof (pôsobiaci v USA a Švajčiarsku). kritik empirizmu a zástanca "epistemického anarchizmu".

myslenia, ktoré človek vyvinul, a nie je nutne najlepšia. Je nápadná, hlučná a drzá, ale podstatne nadradená len pre tých, ktorí sa už rozhodli v prospech istej ideológie, alebo ktorí ju prijali bez akéhokoľvek preskúmania jej výhod a hraníc. (FEYERABEND, P. *Against Method* (1975), www.marxists.org)

Vo vzťahu reči a písma bolo písmo tradične považované len za záznam reči, teda za niečo druhotné, čo je hovorenej reči podriadené. Dekonstrukcia tvrdí niečo iné:

157. Písmo vo všetkých zmysloch tohto slova *ob-sahuje* reč. Niežeby slovo "písmo" prestávalo označovať

Jacques DERRIDA (1930-2005) Francúzsky filozof, postštrukturalista zaraďovaný k post-modernej filozofii. "Dekonstrukcia" je metóda, ktorou oddeľuje písmo od zvukovej podoby reči.

označujúce označujúceho, ale vo zvláštnom svetle sa prejavuje to, že "označujúce označujúceho" prestáva definovať prídavné zdvojenie a úpadkovú druhotnosť. "Označujúce označujúceho" naopak opisuje pohyb reči: iste v jeho pôvode, ale už nalieha, že pôvod, ktorého štruktúra sa hláskuje takto - označujúce označujúceho - sa sama unáša a zotiera vo svojej vlastnej produkcii. Označované v nej vždy funguje ako označujúce. Druhotnosť, o ktorej sa verilo, že ju možno vyhradiť písmu, zasahuje každé označované vôbec, vždy ho už zasahuje, t.j. od jeho *vstupu do hry*. Nejestvuje označované, unikajúce hre označujúcich poukazov, ktorá konštituuje reč, iba ak kvôli tomu, aby do nej upadlo. Nastolenie písma je nastolením hry; hra dnes pochádza sama zo seba, zotierajúc hranicu, o ktorej sa verilo, že z nej možno riadiť obeh znakov, pripájajúc k sebe všetky upokojujúce označované, redukujúc všetky ustálené miesta, všetky úkryty mimo-hry, ktoré by dozerali na oblasť reči. (DERRIDA, J. *Gramatológia*, s. 16)

Niečo iné hovorí P. RICOEUR:

158. Pri písaní dochádza k plnej manifestácii toho, čo v živej reči existuje

Paul RICOEUR (1913-2005) Francúzsky filozof, predstaviteľ hermeneutickej filozofie. Pokúšal sa o vypracovanie celkovej filozofie jazyka.

potenciálne, ako vznikajúce a formujúce sa, a to odlúčené významu od udalosti. Toto odlúčenie však nie je také, že by narušilo základnú štruktúru diskurzu... Sémantickú autonómiu textu, ktorá sa teraz objavuje, stále riadi dialektika udalosti a významu. Môžeme dokonca povedať, že táto dialektika sa stáva zrejmom a explicitnou práve pomocou písania. Písanie je plnou manifestáciou diskurzu. Nazdávať sa, ako to robí Derrida, že písanie sa podstatne líši od hovorenia a že sme si to neuvedomili preto, lebo sme venovali nadmernú pozornosť reči, jej zvuku, jej *logu*, znamená prehliadať založenie obidvoch modov realizácie diskurzu na jeho dialektickej konštitúcii. (RICOEUR, P. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 42)

Problém vzťahu medzi skúsenosťou a výrokom navrhuje W. SELLARS riešiť takto:

159. Predstava, že pozorovanie "prísne a správne tak nazvané" je tvorené určitými samo-autentizujúcimi non-verbálnymi epizódami,

Wilfrid SELLARS (1912-1989) Americký filozof zaoberajúci sa epistemológiou a filozofiou vedy. Snažil sa o zladenie ľudského sebakporozumenia s obrazom, ktorý o človeku vytvára veda.

ktorých autorita sa prenáša do verbálnych a kvázi-verbálnych výkonov v tých prípadoch, keď sa tieto výkony robia "v súhlase so sémantickými pravidlami jazyka", je v samotnom srdci Mýtu daného, pretože *dané* je v epistemologickej tradícii to, čo je *vzaté* týmito samo-autentizujúcimi epizódami. Tieto 'vzaté veci' sú takpovediac nepohnutými hýbateľmi empirického poznania, 'poznatkami v prítomnosti', ktoré sú predpokladom každého ďalšieho poznania - všeobecných právd, ako aj poznania 'v neprítomnosti' iných špecifických faktov. Takáto je štruktúra, v ktorej tradičný empirizmus charakteristicky tvrdí, že to, čo je perceptuálne dané, je základom empirického poznania. ...Tvrdím však, že jestvuje logická dimenzia, podľa ktorej nielen empirické vety spočívajú na pozorovaniach, ale naopak, pozorovania spočívajú na empirických vetách. (SELLARS, W. *Empiricism and the Philosophy of Mind*, VIII/38. Z Internetu)

...D. DAVIDSON takto:

160. Navrhujem, aby sme sa vzdali aj rozlišovania medzi pozorovacími vetami a ostatnými vetami. Pretože

Donald DAVIDSON (1917-2003) Americký filozof, predstaviteľ postanalytickej filozofie. Vzťah medzi mentálnymi a fyzikálnymi udalosťami rieši pomocou anomálneho monizmu.

rozlišovanie medzi vetami, v prípade ktorých je presvedčenie o ich pravdivosti

zdôvodnené pomocou vnemov a vetami, v prípade ktorých je presvedčenie o ich pravdivosti zdôvodnené iba odvolaním sa na iné vety považované za pravdivé, je pre koherentistu rovnakou anatemou ako rozlišovanie medzi presvedčeniami zdôvodnenými pomocou vnemov a presvedčeniami zdôvodnenými iba odvolaním sa na ďalšie presvedčenia. V súlade s tým navrhujem, aby sme sa vzdali idey, že význam alebo poznanie je založené na niečom, čo sa považuje za konečný zdroj evidencie. (DAVIDSON, D. *Čin, myseľ, jazyk*, s. 147)

Významná časť súčasnej filozofie sa venuje analýze jazyka.

161. ...štúdiom jazyka môže v súhlase s tradičnými predpokladmi poskytnúť pozoruhodne pozitívnu perspektívu pre štúdiom mentálnych procesov človeka. Tvorivý aspekt použitia jazyka, keď sa skúma starostlivo a rešpektujú sa fakty, ukazuje, že súčasné predstavy o zvyku a zovšeobecňovaní ako determinantoch správania sa alebo poznania, sú úplne nedostatočné. Abstraktnosť jazykovej štruktúry tento záver podopiera a ďalej naznačuje, že aj pri vnímaní aj percepcii a učení sa myseľ hrá aktívnu úlohu pri určovaní charakteru získavaného poznania. Empirické štúdium lingvistických všeobecne platných vlastností viedlo k formulácii vysoko reštriktívnych a som presvedčený celkom plauzibilných hypotéz o možných formách ľudských jazykov. Tieto hypotézy prispievajú k pokusu vyvinúť teóriu takého získavania vedomostí, ktorá dáva správne miesto vnútornej mentálnej aktivite. Zdá sa mi teda, že štúdiom jazyka by malo zastávať centrálné miesto vo všeobecnej psychológii. (CHOMSKY, N. *Language and Mind*. Z Internetu)

Noam CHOMSKY (1928-) Americký lingvista a filozof. Lingvistiku považuje za časť kognitívnej psychológie. Rozlišuje medzi povrchovou a hĺbkovou štruktúrou jazyka.

Podľa úryvkov 154-161 v niekoľkých bodoch vypíšte témy, ktorými sa zaoberá súčasná filozofia. Zdá sa vám v ich svetle výrok 153 (Whitehead) oprávnený, alebo nie? Odpoveď zdôvodnite.

15.2 FILOZOFICKÉ "IZMY" SÚČASNOSTI

Slavoj ŽIŽEK vymenoval účastníkov súčasnej (1999) "svätej akademickej aliancie" týmito pojmami: "...newageovský

Slavoj ŽIŽEK (1949-) Slovinský marxistický filozof ovplyvnený lacanovskou psychoanalýzou. Známy svojimi vyjadreniami na kontroverné témy.

obskurantista ...postmoderný dekonštrukcionista ...habermasovský teoretik komunikácie ...heideggerovský zástanca myšlienky Bytia ...kognitívny vedec ...hĺbkový ekológ... kritický post-marxista ...a feministka..." (ŽIŽEK, S. *The Ticklish Subject*, s. 1) Aj keď tu ide skôr o polemicky ladené "prezývky", tento

zoznam v zaujímavej a ironickej skratke dobre charakterizuje o filozofickú scénu na prelome dvadsiateho a dvadsiateho prvého storočia.

Kvôli prehľadnosti rozdelíme súčasné filozofie podľa základných východísk, hoci väčšinou nejestvujú v "čistej" forme, ale filozofi spájajú východiská rôznych filozofických smerov. Treba tiež upozorniť, že tí z nich, ktorí sa hlásia k postmodernému pohľadu na svet, takéto "nálepkovanie" prudko odmietajú.

Nájdite názvy filozofických smerov a mená filozofov uvedené v odsekoch 15.2.1–15.2.6 vo filozofickom slovníku. Pokúste sa ich stručne charakterizovať.

15.2.1 VÝCHODISKO: ČLOVEK

- Existencializmus - Martin HEIDEGGER (1889-1976); Jean-Paul SARTRE (1905-1980)
- Hermeneutika - Hans-Georg GADAMER (1900-2002), Paul RICOEUR (1913-2005)
- Filozofická antropológia - Arnold GEHLEN (1904-1976)

15.2.2 VÝCHODISKO: SPOLOČNOSŤ

- Marxizmus - Louis ALTHUSSER (1918-1990)
- Kritická teória - Jürgen HABERMAS (1929-)
- Liberalizmus - John RAWLS (1921-2002)

15.2.3 VÝCHODISKO: VEDA

- Kritický racionalizmus - Karl POPPER (1902-1994); Friedrich A. HAYEK (1899-1992)
- Novopragmatizmus - Richard RORTY (1931-2007)
- Panpsychizmus (psychikalizmus) - Charles HARTSHORNE (1897-2000)
- Filozofia vedy - Michael POLANYI (1891-1976), Thomas KUHN (1922-1996), Paul FEYERABEND (1924-1994)

15.2.4 VÝCHODISKO: JAZYK

- Analytická filozofia - Willard Van Orman QUINE (1908-2000), Donald DAVIDSON (1917-2003), Michael A. E. DUMMETT, (1925-)
- Filozofia bežnej reči - Gilbert RYLE (1900-1976), John SEARLE (1932-)
- Štrukturalizmus - Claude LÉVI-STRAUSS (1908-), Michel FOUCAULT (1926-1984),

- Dekonstrukcia - Jacques DERRIDA (1930-2004),

15.2.5 NÁBOŽENSKÉ FILOZOFIE

15.2.5.1 KATOLÍCKE

- Novotomizmus - Jacques MARITAIN (1882-1973), Étienne GILSON (1884-1978)
- Teilhardizmus - Teilhard DE CHARDIN (1881-1955)

15.2.5.2 PROTESTANTSKE

- radikálne teológie (teológia smrti Boha; evanjelický ateizmus; postkresťanská teológia)

15.2.5.3 PRAVOSLÁVNE

- Intuitívny realizmus - Nikolaj O. LOSSKIJ (1870-1965)

15.2.6 POSTMODERNIZMUS

K postmodernistickej forme filozofovania sa zaraďujú aj niektorí z vyššie menovaných filozofov. Je však otázne, nakoľko je postmodernizmus filozofickým smerom, a nakoľko celkovou "náladou" straty hodnôt a cieľavedomosti vo všetkých odboroch ľudskej činnosti. Na Internete sa môžete dočítať napr. toto (článok z roku 1993):

162. V súčasnej filozofii prebieha revolúcia. Štyri školy (pragmatizmus, pozitivizmus, analytická filozofia a existencializmus), ktoré predtým vládli tomuto storočiu, sú mŕtve, mŕtve ako aktívna sila riadiaca budúcnosť filozofie a formujúca kultúru. Je tu nový, postmoderný prístup k filozofii. Podstata tohoto postmoderného prístupu k filozofii je presvedčenie, že nič také ako filozofia nejestvuje. Neexistuje pre ňu špecifický obsah, nie sú žiadne zvláštne "filozofické" problémy, v skutočnosti nič, na čo by sa filozofia mala vzťahovať. Postmodernisti chcú zabiť filozofiu ako disciplínu a ako ideu. Postmodernizmus je jednoducho koncová zastávka na ceste skepticizmu, presvedčenie, že poznanie je nemožné. Postmodernizmus je spojený s nihilizmom, želaním ničieť... (HULL, G. *Contemporary Philosophy: A Report from the Black Hole* <http://www.aynrand.org/ssg/blackhole.html>)

163. Bez "chaosu" niet poznania. Bez častého odmietania racionality niet pokroku. Idey, ktoré dnes tvoria opravdivý základ vedy, existujú len preto, že existovali také veci ako predsudok, domýšľavosť, vášeň; pretože tieto veci odporovali rozumu, pretože im *bol daný priechod*. Musíme teda uzavrieť, že *vo vnútri vedy* nemôže (a nemalo by) byť rozumu dovolené, aby bol vševládny, a že musí byť často potlačený či vylúčený v prospech iných činiteľov. Neexistuje jediné pravidlo, ktoré by ostávalo platné za všetkých okolností a neexistuje

jedna jediná autorita, ku ktorej by sa bolo možné vždy odvolať. (FEYERABEND, P. *Rozprava proti metodě*, s. 187)

☞ Úryvky 162, 163 sú anti- a pro- postmodernistické. Pokúste sa nájsť dôvody najprv v prospech oboch, potom proti nim.

Do slovníkov sa predbežne dostali tieto mená postmoderných mysliteľov: Michel FOUCAULT, Jacques DERRIDA, Jean-Francois LYOTARD, Roland BARTHES, Richard RORTY, Donna Jeanne HARAWAY, Helene CIXOUS, Paul FEYERABEND...

☞ Niektorí teológovia vidia v postmodernej situácii veľkú príležitosť pre kresťanskú teológiu. Vedeli by ste vysvetliť prečo?

15.3 PROBLÉMY S PREŽITÍM SVETA

Filozofia je dnes blízko teológie tam, kde sa prostredníctvom zdôvodňovania alebo budovania *etických* hodnôt snaží o *záchranu* sveta a života na zemi. Kresťanská teológia je veľkou *soteriológiou* o záchrane človeka skrze Ježiša Krista. Kto však pozná biblickú zvesť, ihneď tuší veľké napätie medzi týmito dvoma typmi záchran. Každý angažovaný teológ si preto potrebuje zodpovedať otázku, nakoľko je spolupráca teológie s filozofiou na tejto úlohe žiadúca, alebo či je vôbec možná.

Okrem toho sa ozývajú sťažnosti, že filozofia sa o záchranu sveta príliš nestará...

☞ Odpovedzte na argumenty úryvku 164 najprv z hľadiska cestujúcich na lodi a potom z hľadiska filozofa "vo veži". Je možné zdôvodniť správanie sa filozofov? Je podľa vás možné povedať niečo na ich obranu?

164. Predstavte si kedysi nádhernú loď, ktorá je teraz veľmi poškodená a zmietaná na mori. Z niektorých jej palúb ostali len steny plné trosiek, v ktorých bývajú bezmocní ľudia. Niektoré iné paluby sú krajšie, ale aj tam sú veľké problémy. Čo vec ešte zhoršuje, niektorí členovia posádky a cestujúci sú zoskupení v súperiacich skupinách a občas sa navzájom vraždia. Situácia je o to horšia, že loď nemá žiadne záchranné člny a prakticky žiadnu nádej na pomoc zvonku (hoci niektorí prisahajú, že na oblohe videli svetlá). Nemnohí sa snažia loď opraviť a dostať späť na správnu trasu. Najzvláštnejšie je, že niektorí z najschopnejších cestujúcich sa utiahli do lodných veží (ktorých steny sú vykladané krásnou slonovinou). V týchto vežiach títo nadaní ľudia zúrivo píšú

na kusy papiera v rečiach, ktorým rozumejú len oni a ich spoločníci. Tieto zdrapy papiera, ktoré sa zaoberajú takými strašnými vecami, ako či je modrá farba zelená alebo zelená je modrá, sú posielané z veže do veže pre potešenie ich obyvateľov. Niekedy sa zhromaždia za bezpečne zavretými dverami a diskutujú o takých dôležitých veciach, ako či existujú alebo nie. Dalo by sa čakať, že posádka a cestujúci sa spoja a týchto čudákov hodia žralokom, ale nie je to tak. Namiesto toho sa týmto obyvateľom veží vzdávajú zvláštne pocty. (LA BOSSIERE, M. *Immoral Philosophers*, In: www.philosophers.co.uk/portal_article)

15.3.1 POMOC ALEBO HROZBA?

165. V snahe vyriešiť hrozivé problémy, ktoré stoja pred dnešným svetom, sa prirodzene obracame k tomu, čo vieme najlepšie. Vy-

Burrhus Frederic SKINNER (1904-1990) Americký psychológ, predstaviteľ neobehaviorizmu. Navrhoval šokujúce metódy manipulácie s človekom.

užívame svoju silu, a naša sila je vo vede a technike. Na zvládnutie populačnej explózie sa snažíme nájsť lepšie metódy kontroly pôrodnosti. Pred hrozbou nukleárnej katastrofy sa chránime budovaním väčších odstrašujúcich síl a antibalistických raketových systémov. Pokúšame sa odvrátiť hlad novými druhmi potravín a lepšími metódami pestovania. Zlepšená hygiena a medicína má, ako dúfame, pomôcť pri kontrole nemocí, lepšia bytová výstavba a doprava vyriešili problémy giet a nové spôsoby odstraňovania odpadkov zastavia znečisťovanie životného prostredia. Vo všetkých týchto oblastiach sa môžeme preukázať pozoruhodnými úspechmi, preto nie je prekvapením, že ich chceme rozšíriť. Veci sa však vytrvalo zhoršujú a je veľmi skľučujúce zistiť, že stále viac na príčine je sama technika. Hygiena a medicína urobili problémy s populáciou ešte akútnejšími, vojna nadobudla nové hrôzy s vynájdением nukleárných zbraní a bohatstvo ženúce sa za šťastím má do veľkej miery na svedomí znečisťovanie životného prostredia. Je to tak, ako to povedal Darlington: "Každý nový zdroj, ktorým človek zväčšil svoju moc na zemi, bol použitý na zníženie výhľadov jeho potomkov. Celý jeho pokrok znamenal poškodenie jeho prostredia, ktoré nedokáže napraviť, a ktoré nemohol predvídať." (SKINNER, B. F. *Beyond Freedom and Dignity*, s. 1-2)

Úryvky 164 a 165 hovoria o tom, že so svetom nie je všetko v poriadku. Vedecko-technický pokrok je často kontraproduktívny a filozofi sa (vraj) o problém dostatočne nestarajú. Nech sa veci už majú akokoľvek, isté je, že z hľadiska filozofie a teológie je etika kľúčovou otázkou pre pokračovanie života na zemi (166).

166. Tento základný etický problém dnešného človeka môžeme súhrnne vyjadriť takto: človek konca 20. storočia už v dostačujúcej miere nevládne nad tým, čo vytvoril, ale stal sa obeťou svojej vlastnej svojmocne motivovanej aktivity a jej výsledkov. Technika a vôbec všetky vymoženosti civilizácie sa stali preňho skôr prekliatím ako požehnaním. Ukazuje sa, že rozhodujúca nemá byť technická a organizačná úroveň našej civilizácie, ale etická kvalita základnej motivácie jej tvorby a rozvíjania. (LETZ, J. Sloboda a etické konanie z filozofického hľadiska. In: KOLEKTÍV *Sloboda a etické konanie človeka*, s. 331)

Uveďte konkrétne príklady na etické problémy 15.3.2–15.3.4.

15.3.2 VEDECKO-TECHNICKÝ POKROK

- Technika: technicky možné a eticky želateľné
- Potraty]][eutanázia]]["deti zo skúmavky"]][genetické inžinierstvo]][ochrana zvierat
- Populačná explózia a kontrola pôrodnosti]][znečistenie životného prostredia]][zbrane hromadného ničenia

15.3.3 HOSPODÁRSTVO

- Konzum a šťastie]][umenie a reklama]][kultúra a uniformita
- Ekonomický rast a udržateľný rozvoj
- Sloboda podnikania a štátna kontrola (kapitalizmus-socializmus)]][etika podnikania

15.3.4 POLITIKA

- Demokracia a totalita]][pluralizmus a spravodlivosť]][vláda a ovládanie]][národ a štát]][sloboda a násilie
- Trest smrti]][spravodlivá vojna]][výchova a práva dieťaťa
- Civilizácia a politika]][tolerancia a kresťanská etika]][sloboda prejavu a obscénnosť

Televíziu považujem za veľmi užitočnú pre vzdelanie. Ťažko, keď niekto zapne televízor, ídem do vedľajšej miestnosti a čítam knihu. (Groucho Marx)

15.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

GRENZ, S. *Úvod do postmodernizmu*, Praha : Návrat,

- ORTEGA Y GASSET, J. *Evropa a idea národa*. (miesto neudané) : Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0380-9
- HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací*. Praha : Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5.
- ELLUL, J. *The Technological Bluff*. Grand Rapids : Eerdmans, 1990. ISBN 0-8028-3678-X.
- STOTT, J. *Issues Facing Christians Today (New perspectives on social & moral dilemmas)*. London : Marshall-Pickering, 1990. ISBN 0-551-01158-0
- STOTT, J. *The Contemporary Christian*. Leicester : IVP, 1992. ISBN 0-85110-973-X
- GUINNESS, O. *The American Hour*. Toronto : The Free Press, 1993. ISBN 0-02-913173-1

16. FILOZOFIA A KREŠŤAN

Na záver niekoľko slov o tom, aké miesto môže mať filozofia v živote kresťana. V prvom rade musí byť jasné, že pre kresťana filozofia nemôže byť *prameňom* odpovedí na základné otázky viery. V týchto otázkach má pre neho Biblia - a v nej zjavenie Boha v Ježišovi Kristovi - jedinečnú a nezastupiteľnú autoritu. Ale filozofické poznanie kriticky videné vo svetle tohto zjavenia môže byť pre neho užitočným *nástrojom* na analýzu špecifických problémov, ako aj prostriedkom poznania človeka a jeho myslenia. Na otázky "Môže byť filozof kresťanom?" a "Môže byť kresťan filozofom?" odpovedám teda čiastočne kladne s tým, že slovo "filozof" tu stráca svoj najvlastnejší význam "tvorca filozofického systému". Kresťan-filozof je znalec filozofie, ktorý používa filozofické postupy tam, kde je to z biblického hľadiska možné. To, že ho "skutoční filozofi" nebudú považovať za filozofa, ale za teológa, patrí ku kresťanskému povolaniu.

16.1 MÔŽE BYŤ FILOZOF KREŠŤANOM?

Porovnajtie tieto dve skúsenosti (167, 168) a diskutujte o tom, čo sa vám na nich zdá špecificky "filozofické".

167. Počas môjho dlhého pobytu v nemocnici som trpel miernou depresiou a často počas návštevy Caroline som nečakane začal plakať. Otec Howell, farár cirkevného zboru Sv. Chryzostoma ma tiež navštevoval a raz, keď sa modlil za moje uzdravenie, začalo ma dusiť a plakal som. Jediná modlitba, ktorú som poznal spamäti, bola Otče náš. Od toho dňa som sa mimovoľne začal túto modlitbu modliť každý deň znovu a znovu a sústreďoval som sa na každé jej slovo. Jednej noci, keď som bdel, zrazu na mňa zostúpilo svetlo, a ja som si uvedomil, čo sa stalo, bez toho, aby som jasne rozoznával, o čo ide keď sa to začalo diať. (ADLER, M. A Philosopher's Religious Faith. In: CLARK, K.J. *Philosophers Who Believe*, s. 216)

168. Vzdelanie som dostal v Británii ako študent na Eton College a King's College v Cambridge. Sedem rokov som študoval filozofiu, dosiahol titul

bakalára a magistra a bol som vybratý do učiteľského zboru ako profesor filozofie na King's College, kde som

Derek PRINCE (1915-2003) Britský teológ, autor, misionár a vedúca osobnosť charizmatického hnutia.

ostal deväť rokov. Mojou špecializáciou boli metódy definície u gréckych aj moderných filozofov - napr. v logickom pozitivizme. V tom čase som sa celkom odvrátil od kresťanstva, ktoré som považoval za viac-menej neškodné zamestnanie pre staré dámy alebo starých ľudí vôbec. Roku 1940 som sa rozhodol, že mojou povinnosťou ako filozofa je študovať Bibliu, ktorú som považoval akoby za nejaký filozofický systém. Absolútne som odmietal akúkoľvek teóriu božskej inšpirácie a rozhodol som sa študovať ju tak ako každú inú knihu a prečítať ju od začiatku do konca. Zistil som však, že je to čudná kniha. Nevedel som určiť, či ide o filozofiu, dejiny, poéziu alebo mytológiu a nenachádzal som v nej žiadne jasné poslanstvo. Asi o rok neskôr, roku 1941 som prežil znovuzrodenie. Odohralo sa jednej noci v kasárňach. Moc Božia prišla na mňa s takou silou, že som dve hodiny, možno aj viac, ležal na podlahe. Nikdy predtým som o takej skúsenosti nepočul. Táto skúsenosť vypôsobila viacero jasných, okamžitých a ďalekosiahlych zmien v mojom živote, z ktorých vypíšem päť: (1) Kristus sa mi zjavil s takou mocou, že som už nikdy nedokázal pochybovať, že žije. (2) Biblia sa mi stala jasnou a zrozumiteľnou a odvtedy som už nikdy nepochyboval o jej inšpirovanosti. (3) Bol som okamžite vyslobodený, bez akejkoľvek snahy z mojej strany, od silnej a pravidelnej túžby po whisky a od častého používania nadávok a rúhavých slov. (4) Predtým som sa nikdy nemodlil, ale v tej chvíli sa mi modlitba a rozhovor s Bohom stali také prirodzené ako dýchanie. (5) Moje hlavné túžby, motívy a ciele v živote sa okamžite a radikálne zmenili, čoho výsledkom bola celková zmena môjho života zahrňujúca viacero dôležitých materiálnych a osobných obetí. (PRINCE, D. *Philosophy, the Bible and the Supernatural*, s. 7-8)

16.2 MÔŽE BYŤ KREŠŤAN FILOZOFOM?

Na základnú otázku sme odpovedali vyššie (16.0), ale v tejto časti sa vraciame k úvahám naznačeným v častiach 5.2 a 13.3.

16.2.1 FILOZOFIA V APOLOGETIKE A EVANJELIZÁCII

Kresťan používa filozofické poznanie na kritické určovanie rozhrania medzi teológiou a filozofiou. Túto úlohu nie je možné raz a navždy vyriešiť a nové okolnosti vyžadujú nové riešenia a novú pripravenosť. Spoliehanie na staré určenia vzťahu teológia-filozofia môže byť nebezpečné.

169. Na boj proti konkrétnej filozofii teológ potrebuje nástroje. Niekedy sú tieto nástroje odvodené z alternatívnych filozofií, ktoré nielenže nemusia byť

kresťanské, ale môžu byť v priamom rozpore s biblickým kresťanstvom. Pre nás je ľahké pri čítaní Augustina a Akvinského vidieť silný vplyv Platóna a Aristotela a ich nasledovníkov. Pre Akvinského a Augustina to ale nebolo také ľahké uvedomiť si tento vplyv alebo dlhodobý účinok, ktorý to bude mať na kresťanstvo, evanjelizáciu a apologetiku. O mnoho storočí neskôr, keď cirkev zápasila s filozofiou darwinizmu, bolo jej ťažké uvedomiť si svoju vlastnú závislosť na iných pohľadoch na vedu a realitu - na filozofiách, ktoré nemali s kresťanstvom nič do činenia, ale boli produktom vedeckého štúdia pred devätnástym storočím. Tá istá vec platí aj dnes, keď kresťanstvo diskutuje s filozofiou marxizmu a existencializmu. Kresťania sa pričasto odvolávajú na výrobky sekulárneho sveta a jeho vzdelanosti, a nie na biblicky založenú "kresťanskú" filozofiu, ak je taká možná. (COOK, D. *Thinking about Faith*, s. 190)

170. Je naozaj veľmi ťažké vyhovieť nám. Zaobchádzame s Bohom tak, ako polícia zaobchádza so zatknutým človekom - čokoľvek urobí, sa použije proti nemu. Nemyslím si, že ide o našu podlosť. Mám podozrenie, že v samom spôsobe nášho myslenia je niečo, čo robí túto vec nevyhnutnou; že sme skutočnou existenciou vždy vyvedení z konceptu, nech by už ten charakter skutočnej existencie bol *akýkoľvek*. Snáď je to tak, že konečná a závislá bytosť - bytosť, ktorá vôbec nemusela jestvovať - bude mať vždy ťažkosti zmieriť sa s hrubým faktom, že je tu a teraz - napojená na skutočný poriadok vecí. (LEWIS, C. S. *God in the Dock*, s. 30)

171. Základný problém kresťanov v tejto krajine približne za posledných osemdesiat rokov (1981) vzhľadom na spoločnosť a vládu je v tom, že vidia veci čiastkovo a po kúskoch a nie ako celok. Veľmi pomaly sa začali znepokojovať morálnou povolnosťou, pornografiou, stavom verejného školstva, rozpadom rodiny a nakoniec potratmi. Ale toto všetko nevidia ako celok - každú vec ako časť, symptóm oveľa väčšieho problému. Nespozorovali, že k tomu všetkému došlo kvôli posunu vo svetonázore, tj cez fundamentálnu zmenu celkového spôsobu ako ľudia myslia a nazerajú na svet a život ako celok. (SCHAEFFER, F. *A Christian Manifesto*. In: *The Complete Works of Francis A. Schaeffer*, s. 423)

172. Slečna Kresťanka odíde na štátnu univerzitu plná nadšenia a poznania tých niekoľko základných právd. Tam sa nestretne s učiteľmi, ktorí by venovali príliš veľa času vyvráteniu jej právd. Skôr tam nájde mnoho učiteľov, ktorí ju budú presvedčať, že význam jej náboženstva, ako každého iného náboženstva, je v spoločenskom predsudku, preto je relatívny a subjektívny. Žiadne náboženstvo si nemôže činiť platné nároky transcendentnej povahy. Pravda, nech už je to čokoľvek, nespočíva v objekte alebo v idei alebo vo výroku alebo v tvrdení o skutočnosti, či už historickej alebo inej, ktorá by sa dala poznať konečnými

ľudskými bytosťami. Pravda spočíva v omylných, chybných názoroch, ktoré majú koneční majitelia poznania, ktorí sa na veci pozerajú istým spôsobom len preto, lebo patria k istej časti spoločnosti. Slečna Kresťanka sa dozvie, trochu s pohrdaním, že ak jej jej náboženstvo pomáha, mala by byť vďačná, ale že žiadny inteligentný človek po Derridovi, Foucaultovi a Fishovi nemôže veriť, že jeho presvedčenie má transcendentný nárok pre každého a všade. Takto slečna Kresťanka bez toho, aby zaprela svoju vieru, objavuje, že jej životodarnosť vyschla. Bola relativizovaná, trivializovaná a marginalizovaná. Bez toho, aby čo len jeden z jej hlavných článkov bol vyvrátený historickým alebo iným argumentom, celá budova kresťanskej pravdy sa odtrhla od objektívneho postavenia, ktoré kedysi mala. (CARSON, D. A. *The Gaggling of God*, s. 36)

173. Štúdium filozofie nie je úloha pre tých, ktorí zo života vycúvali. Je chyba myslieť si, že na všetko vystačíme nezúčastneným odstupom. Oveľa viac ako to potrebujú tí, čo chcú prekuknúť frázy, polopravdy, heslá a nespochybnené východiská, s ktorými sa všetci každý deň stretávame. Je tu mnoho nevyriešených problémov. Odvaha, trpezlivosť, múdrosť a nemilosrdná pravdivosť sa vyžaduje od tých, čo sa chcú pustiť do ich riešenia. Ale pretože kresťan je presvedčený, že Boh je Bohom každej pravdy, nebude strácať odvahu. (BROWN, C. *Philosophy and the Christian Faith*, s. 289)

Akú funkciu môže mať pre kresťana poznanie filozofie podľa úryvkov 169-173? Čo z toho vyplýva pre vaše osobné diskusie a vašu argumentáciu v prospech kresťanstva?

16.2.2 TÉMY PRE ROZVÍJANIE KRESŤANSKÉHO SVETONÁZORU

J. SIRE v knihe *Učenie mysle (Discipleship of the Mind)* predkladá program formovania kresťanského myslenia v konfrontácii s rôznymi oblasťami a spôsobmi ľudského poznávania. V úvode knihy udáva tri súčasti formovania kresťanskej mysle: (1) štúdium Biblie, (2) čítanie kresťanskej literatúry, (3) aplikácia biblického a naštudovaného poznania v praxi. Z povahy veci vyplýva, že pre nás je dôležitý práve druhý bod jeho analýzy, keďže kresťanský svetonázor sa utvára v konfrontácii so svetonázorom (filozofiou), ktorý je v pozadí každého ľudského poznania.

174. Sedem základných svetonázorových otázok

- (1) Aká je prvotná realita - to čo je naozaj skutočné? (Boh, bohovia, hmota, kozmická inteligencia...)
- (2) Aký je charakter vonkajšej reality? (chaos alebo poriadok, závislosť alebo autonómia...)
- (3) Čo je človek? (stroj, spiaci boh, nahá opica, obraz Boží...)

- (4) Čo sa stane s človekom po smrti? (koniec, transformácia, prevtelenie...)
 - (5) Prečo je možné niečo vedieť? (človek je obraz Boží, rozum je výsledkom evolúcie...)
 - (6) Ako vieme čo je dobré a čo zlé? (Božie zjavenie, spoločenská konvencia...)
 - (7) Aký je zmysel ľudských dejín? (Božia vôľa, dejiny nemajú zmysel...)
- (SIRE, J. *The Discipleship of the Mind*, s. 30 - skrátene)

V knihe je pomerne rozsiahla príloha s bibliografiou kníh pre budovanie kresťanského svetonázoru (v angličtine). Tu uvádzam len oblasti, ktoré autori (WALSH, MIDDLETON) považujú za dôležité.

16.2.2.1 SVETONÁZOR A KULTÚRNA ANALÝZA

Čo je svetonázor? - Znaky kresťanského svetonázoru - Kresťanská viera a univerzitné štúdium - Analýza západnej kultúry

16.2.2.2 PRÍRODNÉ A TECHNICKÉ VEDY

Formovanie kresťanskej perspektívy vo vede - Biológia (a diskusia o evolúcii) - Geografia a štúdium životného prostredia - Fyzika - Matematika - Technika - Medicína a starostlivosť o zdravie - Poľnohospodárstvo a potravinárstvo

16.2.2.3 HUMANITNÉ A SPOLOČENSKÉ VEDY

Kresťanské základy humanitných a sociálnych vied - Filozofia - Biblické štúdium - Teológia - Etika - Dejiny - Psychológia - Sociológia - Ekonomika a obchod - Politika - Umenia a estetika - Média a komunikácia - Literatúra - Problémy žien - Edukácia - Právo a kriminológia

16.2.2.4 PRÁCA A VOLNÝ ČAS

Pozorne čítajte názvy jednotlivých oblastí štúdia (16.2.2.1–16.2.2.4) a povedzte, aký kresťanský aspekt v každej z nich poznáte. Ak vo svojom postojí nachádzate dichotómiu (kresťanské-nekresťanské), je najvyšší čas, aby ste začali formovať svoj kresťanský svetonázor.

Zákazník v kníhkupectve sa pýta predavača: "Máte, prosím, nejaké knihy o tom ako sa naučiť rozumieť politike?" Predavač (prekvapene): "Prepáčte, ale toto je kresťanské kníhkupectvo!"

16.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM

GUINNESS, O. *Doubt*. Herts : Lion Publishing, 1983. ISBN 0 86760 369 0

MIDDLETON, J. R., WALSH, B. *Truth is Stranger Than it Used to Be (Biblical Faith in a Postmodern Age)*. London : SPCK, 1995. ISBN 0-281-04938-6

MYERS, K. A. *All God's Children and Blue Suede Shoes (Christians & Popular Culture)*. Westchester : Crossway Books, 1989. ISBN 0-89107-538-0

VEITH, G. E. *Reading Between the Lines (A Christian Guide to Literature)*. Wheaton : Crossway Books, 1990. ISBN 0-89107-582-8

SIRE, J. W. *Discipleship of the Mind*. Downers Grove : IVP, 1990. ISBN 0-87784-985-4

17. (VEĽMI) STRUČNÝ PREHĽAD FILOZOFICKÝCH TEÓRIÍ

I. METAFYZIKA

(1) Teória o podstate všetkých vecí (2) Ontológia (náuka o bytí)

Počet substancií:

A. Metafyzický monizmus

Realita je tvorená jediným typom bytia (jedinou substanciou)

(1) Materializmus - všetky javy sú vysvetliteľné vlastnosťami hmoty

(2) Absolútny idealizmus - všetky javy sú vysvetliteľné ako idey.

B. Metafyzický dualizmus

Realita je tvorená dvomi základnými typmi bytia (substanciami).

(1) Teologický dualizmus (Boh - príroda).

(2) Platonistický dualizmus (idea - hmota)

(3) Descartovský dualizmus (mysel - telo)

C. Metafyzický pluralizmus

Realita je tvorená množstvom typov bytia (pluralita substancií).

Idealizmus:

A. Solipsizmus

Subjektívny idealizmus, podľa ktorého jedinou realitou je myseľ. Všetko ostatné je jej výtvorom.

B. Kritický idealizmus

Realita osebe je nepoznateľná. Mysli sú prístupné len zmyslové vnemy (fenomény).

C. Objektívny idealizmus

(1) Absolútny idealizmus - stotožnenie objektu a subjektu

(2) Panpsychizmus - realita sa správa ako jeden živý organizmus

(3) Personalizmus - pluralistický idealizmus, podľa ktorého v centre reality je poznávajúca a konajúca osoba

Naturalizmus:

A. Materializmus (ateizmus)

(1) Atomistický materializmus - realitu je možné vysvetliť nedeliteľnými časticami hmoty

(2) Mechanistický materializmus - realitu je možné vysvetliť mechanickými procesmi v hmote

(3) Dialektický materializmus - realitu je možné vysvetliť dialektickými procesmi v hmote

(4) Kritický materializmus - realitu treba vysvetľovať neredukovateľným počtom úrovní,

ktoré sa skúmajú všetkými - nielen prírodnými - vedami

B. Panteizmus

Príroda a boh sú totožné pojmy.

Popretie možnosti metafyziky

(1) Pozitivismus - filozofia sa má obmedziť na vedecky overiteľné fakty

(2) Logický pozitivismus - filozofia sa má obmedziť na skúmanie jazyka

II. EPISTEMOLÓGIA

Skúmanie pôvodu, vlastností a platnosti (pravdivosti) ľudského poznania.

Pôvod poznania:

(1) Zjavenie - zdrojom poznania je Boh

(2) Racionalizmus - zdrojom poznania sú vrodené idey

(3) Intuicionizmus - zdrojom poznania sú veci dané v bezprostrednom zážitku (intuícii)

(4) Empirizmus - zdrojom poznania sú zmyslové vnemy

(5) Konvencionalizmus - poznanie je vecou dohody (konvencie)

Vlastnosti poznania:

(1) Naivný realizmus - veci sú také, ako sa nám javia

(2) Subjektivismus - pre poznanie sú rozhodujúce poznávacie schopnosti subjektu

(3) Fenomenalizmus - poznávame len javy v našom vedomí, ich skutočné vlastnosti sú neprístupné

Platnosť poznania:

(1) Korešpondenčná teória pravdy - pravda je súhlas výroku so skutočnosťou

(2) Koherenčná teória pravdy - pravda je logická bezospornosť výroku so všetkými ostatnými výrokmi v danom systéme výrokov

(3) Pragmatická teória pravdy - pravda je to, čo je potvrdzované smerovaním poznania a životnou praxou

Logika

Veda o zákonoch správneho usudzovania

Logické systémy:

(1) Klasická logika (aristotelovská) - základným zákonom myslenia je zákon kontradikcie

(2) Dialektická logika (hegelovská) - základným zákonom myslenia je postup od tézy a antitézy k syntéze

(3) Predikátová logika (fregeovská) - formalizovaný systém matematickej logiky

Súdy:

Trojnásobná dichotómia

(1) Analytické alebo syntetické súdy

A. - pravdivosť je plne určená pojmami

S. - pravdivosť je určená pojmami a faktami

(2) Nutné alebo odvodené súdy

N. - pravdivosť je rovnaká vo všetkých možných svetoch

O. - pravdivosť je závislá na svete, v ktorom je súd vyslovený

(3) Apriórne alebo aposteriórne súdy

a priori - súdy na skúsenosti nezávislé

a posteriori - súdy na skúsenosti závislé

III. ETIKA

Časť filozofie zaoberajúca sa ľudským správaním

Odbory filozofickej etiky:

(1) Deskriptívna etika (štúdium skutočného správania spoločnosti - morálky)

(2) Normatívna etika (preskriptívna) (zdôvodnenie etických noriem)

(3) Aplikovaná etika (štúdium konkrétnych etických problémov)

(4) Metaetika (analýza opodstatnenosti a základov etiky ako vedy)

Zdôvodnenie etickej normy:

(1) Deontologická etika - etická norma je plne určená povinnosťou (napr. náboženským prikázaním)

(2) Teleologická etika - etická norma je určená následkami konania

(3) Zmiešaná teleologicko-deontologická etika - do úvahy sa berie oboje: predpis aj následok konania

Etické systémy:

(1) Teologická etika - plnenie Božích prikázaní

(2) Eudaimonizmus - naplnenie životného cieľa človeka

(3) Hedonizmus - dosahovanie osobnej blaženosti (kyrenaikizmus, epikureizmus)

(4) Stoicizmus - konanie v zhode so zákonmi prírody

(5) Utilitarizmus - dosahovanie blaha čo najväčšiemu počtu ľudí

(6) Etika kategorického imperatívu - plnenie autonómne vnímanej povinnosti (Kant)

(7) Marxistická etika - konanie v prospech prichodu beztriednej spoločnosti

(8) Etika hodnôt - konanie v súhlase s iracionálnym vnímaním hodnotového poriadku

(9) Etika zodpovednosti (konzekvenencializmus) - konanie s prevzatím zodpovednosti za jeho následky

(10) Etika "práva silnejšieho" - príroda dáva za pravdu silnejšiemu (evolúcia)

IV. ESTETIKA

Časť filozofie, ktorá skúma krásne, vznešené a umelecké.

Umenie:

(1) Napodobňovanie prírody (mimézis)

(2) Vyjadrenie prežívania a citov (sebavyjadrenie)

(3) Estetická forma (formalizmus)

(4) Hra

(5) Komunikácia

(6) Zjavenie

V. POLITIKA

Spolužitie ľudí v štáte.

Politické alternatívy:

(1) Moc sústredená vo vláde (centralizované štáty - totalita)

(2) Moc rozptýlená medzi občanov štátu (demokratické štáty)

Politické postoje:

(1) Radikálny - zmena za každú cenu

(2) Liberálny - čo najviac slobody pre jednotlivca

(3) Konzervatívny - zachovať cenné tradície

(4) Reakcionársky - návrat do minulosti

18. ZÁVER

Pokúsil som sa v dvoch metodicky odlišných častiach riešiť "večný" problém vzťahu teológie k filozofii a filozofie k teológii. V prvej časti kniha uvádza hlavné možnosti riešenia a na príkladoch významných osobností ukazuje klady a zápory jednotlivých odpovedí. Zároveň sa podáva o návrh metódy, ktorá sa bežne aplikuje na štúdium Písma (pneumagomenické štúdium - pod vedením Ducha Božieho), ale autor sa ešte nestretol, aby táto požiadavka bola teoreticky a metodicky uplatnená na štúdium filozofie. Toto by malo byť hlavným prínosom tejto práce.

Druhá časť je praktická, neobsahuje podrobné vysvetľovanie filozofického materiálu, pretože predpokladá aktívne zapojenie vyučujúceho do kognitívneho procesu a umožnenie formovania a formulácie vlastného názoru u študenta.

Z evalvácie, ktorú autor realizoval so študentmi po ukončení pilotnej verzie kurzu vyplýva, že sa cieľ zmeniť postoj študentov teológie k filozofii podarilo do veľkej miery naplniť. Svedčia o tom príklady z evalvácie predmetu študentami. Napríklad:

"Prišla som na to, že aj keď spasenie nikto nemôže dosiahnuť filozofovaním, je dôležité rozmýšľať aj nad ťažšími vecami a mať o nich prehľad ale i nadhľad".

"Zistil som, že ak teológ chce byť naozaj teológom, tak sa bez filozofie nezaobíde. Už počas tohto kurzu mi veľmi pomohla vnímaniu vecí okolo, ...obohacuje môj život, moju vieru."

"Filozofia zmenila môj pohľad na vieru, ...je pre mňa nevyhnutná, aby som sa pozerala na veci aj kriticky."

"Predtým som ju (tj. filozofiu) nikdy v živote nechce vidieť, teraz má túžbu poznávať ju viac, aj samoštúdiom, pretože obohacuje môj život - moju vieru."

Tieto výroky študentov potvrdzujú splnenie cieľa, ktorý si autor dal v príprave učebného textu.

19. SUMMARY

Philosophy for Theologians is a first-contact text-book of philosophy with a theoretical introduction, that presents arguments pro and contra philosophy from an Evangelical theological point of view. The conclusion reached in the first part is that neither separation nor integration of theology with philosophy is a viable solution of this dilemma. The solution is different from case to case according to the guidance of the Holy Spirit. The introduction is encouraging theologians to study philosophy in order to know theology better and also to be able to give witness to the Word of God in terms that are understandable for the secular man.

The second part is an interactive introduction to philosophy based on quotations from the works of philosophers. These are grouped under twelve different aspects of philosophical thinking, that the author considers interesting to the students of theology. The textbook makes a basis for discussion not only for the students with the teacher but among the students as well. The number of quotations should create an impression of complexity and uncertainty of philosophical answers. At the same time, the difficulties involved in the thoroughly methodical philosophical thinking teach humility and carefulness as against hasty conclusions theologian sometimes make about the arguments of philosophy.

20. LITERATÚRA

20.1 ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

1. ALLEN, D. *Filosofie jako brána k teologii*. Třebenice : Mlýn, 1999.
2. ANZENBACHER, A. *Úvod do filozofie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990.
3. BILASOVÁ, V., GEREMEŠOVÁ, G. *Malý slovník filozofie*. Košice : Pezolt, 2000.
4. BOCHENSKI, J. *Cesta k filozofickému myšlení*. Praha : Academia, 2001.
5. FEARN, Nicholas. *Jak a o čem přemýšlejí filozofové*. Praha : Portál, 2004.
6. FÜRSTOVÁ M., TRINKS J. *Filozofia, náuka o spoločnosti*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996.
7. GAŽÍK, P. *Justín Martýr a jeho doba*. Martin : Biblická škola v Martine, 2003.
8. GAHÉR, F. *Logika pre každého*. Bratislava : IRIS, (rok neudaný).
9. HEIDEGGER, M. *The End of Philosophy and the Task of Thinking*. http://www.msu.org/e&r/content_e&r/texts/heidegger/heidegger_endphil.html (21.06.2005)
10. JASPERS, K. *Malá škola filozofického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2002.
11. JASPERS, K. *Úvod do filozofie*. Praha : Oikúmené, 1996.
12. KICZKO, L., ONDREJOVIČ, D., ŠOKA, S., ZIGO, M. *Malá antológia z diel filozofov II*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998.
13. KOLEKTIV AUTORŮ *Filozofický slovník*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 1998.
14. KOMENSKÝ, J. A. *Jednoho jest potřebí*. Praha : Jan Laichter, 1920.
15. KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha : Odeon, 1970.
16. KUNZMANN, P., BURKARD, F.-P., WIEDMANN, F. *Encyklopedický atlas filozofie*. Praha : Lidové noviny, 2001.
17. LEŠKO, V., MIHINA, F., *Dejiny filozofie*. Bratislava : IRIS, 1996.
18. OSUSKÝ, S. ŠT. *Prvé slovenské dejiny filozofie*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 1948.

19. RÁDL, E. *Útěcha z filosofie*. Praha : Čin, 1942.
20. RUSSELL, Bertrand. *Problémy filozofie*. Bratislava : P and K, 1992.
21. SOLOMON, R. C. *Vzostup a pád subjektu alebo od Rousseaua po Derridu. Európska filozofia od r. 1750*. Nitra : Enigma, 1996.
22. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Praha : Zvon, 1992.
23. SUCHÝ, M., JAKSICSOVÁ, V. *Malá antológia z diel filozofov I*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991.
24. ŠOKA, S. *Úvod do dejín filozofie*. Bratislava : Rímskokatolícka Cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 1993.
25. WEISCHEDEL, W. *Zadní schodiště filosofie*. Olomouc : Votobia, 1995.

20.2 POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ADLER, M. *Great Ideas from the Great Books*. New York : Washington Square Press, 1965.
2. AGES Digital Library, Version 5 *The Master Christian Library*. Albany : www.ageslibrary.com, 1997.
3. ALAND, K. *Martin Luther Gesammelte Werke Herausgegeben von Kurt Aland*. Berlin : Directmedia, 2004.
4. ALAND, K. (ed.) *Pietismus und moderne Welt*. Witten : Luther-Verlag, 1974.
5. ALLEN, A. V. G. *Jonathan Edwards*. Boston and New York : Houghton, Mifflin and Company, 1889.
6. ALTHAUS, P. *Theology of Martin Luther*. Philadelphia : Fortress Press, 1966.
7. AQUINO, T. *Summa Theologiae*. www.corpusthomicum.org (16.6.2005)
8. ARISTOTELES *Politika*. Bratislava : Pravda, 1988.
9. ARISTOTLE *The Works of Aristotle*. Oxford : Clarendon Press, 1928.
10. AUGUSTINUS *De Doctrina Christiana*. In: www.sant-agostino.it\latino\dottrina_cristiana\index2.htm (8.10.2004)
11. BACON, F. *Works*. Boston : Houghton, Mifflin, rok nevedený.
12. BAHNSEN, G. L. *Always Ready*. Nacogdoches : Covenant Media Foundation, 2000.
13. BARTH, K. *Church Dogmatics*. Edinburgh : T. & T. Clark, 1977.
14. BARTH, K.: *Der Römerbrief*. Zürich : Theologischer verlag Zürich, 1989.
15. BARTH, K. *Klärung und Wirkung*. Berlin : Union Verlag, 1966.
16. BARTH, K. *Protestantská teologie v XIX. století*. Praha : Kalich, 1988.
17. BARTH, K. *The Knowledge of God and the Service of God*. London : Hodder and Stoughton, 1955.

18. BATTLES, F. L. *Interpreting John Calvin*. Grand Rapids : Baker Books, 1996.
19. BERGER, P. - LUCKMANN, T. *The Social Construction of Reality*. Harmondsworth : Penguin Books, 1985.
20. BISMARCK, O. von *Bismarck, the Man & the Statesman*. New York, London : Harper and Brothers, 1899.
21. BOCHENŃSKI, J. M. *Cesta k filosofickému myšlení*. Praha : Academia, 2001.
22. BOCHENŃSKI, J. M. *Slovník filozofických pověr*. Praha : Academia, 2000.
23. BOËTHIUS *The Consolation of Philosophy*. New York : The Modern Library, 1943.
24. BONHOEFFER, D. *Ethik*. München : Chr. Kaiser Verlag, 1992.
25. BONHOEFFER, D. *Nachfolge*. München : Chr. Kaiser Verlag, 1994.
26. BROWN, C. *Philosophy and the Christian Faith*. Downers Grove : IVP, 1968.
27. BRUGGER, W. *Filosofický slovník*. Praha : Naše vojsko, 1994.
28. BRUNNER, E. *Offenbarung und Vernunft*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961.
29. BRUNNER, E. *The Christian Doctrine of God*. Philadelphia : Westminster Press, rok neudaný.
30. BRUNNER, E. *The Christian Doctrine of the Church, Faith and the Consummation*. Philadelphia : Westminster Press, 1962.
31. BRUNNER, E. *The Mediator*. London : Lutterworth Press, 1934.
32. BRUNNER, E. *Truth as Encounter*. Philadelphia : The Westminster Press, 1964.
33. BUDDEUS, F. *Elementa Philosophiae Instrumentalis I*. Halle : Orphanotrophia, 1722.
34. BULTMANN, R. *History and Eschatology*. New York : Harper & Brothers, 1955.
35. BULTMANN, R. *Das Evangelium des Johannes*. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt, 1963.
36. BULTMANN, R. *Der Stil der paulinischen Predigt und die kynisch-stoische Diatribe*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1910.
37. BURKE, E. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997.
38. BUTTERFIELD, H. *Christianity and History*. London : G. Bell and Sons Ltd., 1954.
39. BUZÁSSYOVÁ, K. - JAROŠOVÁ, A. *Slovník súčasného slovenského jazyka ag*. Bratislava : VEDA, 2006.

40. CALVIN, I. *Institutio Christianae Religionis*. Berlin : Gustav Eichler, 1834.
41. CARSON, D. A. *The Gagging of God*. Grand Rapids : Zondervan, 1996.
42. CASTELL, A., BORCHERT, D. M. *An Introduction to Modern Philosophy. An Introduction to Modern Philosophy*. New York : Macmillan Publishing Company, 1988.
43. CHAMBERS, O. *The Complete Works of Oswald Chambers*. Grand Rapids : Discovery House Publishers, 2000.
44. CLARK, D. K. *Dialogical Apologetics*. Grand Rapids : Baker Books, 1993.
45. CLARK, K. J. *Philosophers Who Believe*. Downers Grove : IVP, 1993.
46. COOK, D. *Thinking about Faith*. Leicester : IVP, 1986.
47. COPI, I.M. *Introduction to Logic*. New York : Macmillan, 1978.
48. DARGOVÁ, J. -DARAK, M. (ed.) *Didaktika v dimenziách vedy a praxe*. Prešov : FHPV PU, 2006.
49. DAVIDSON, D. *Čin, myseľ, jazyk*. Bratislava : Archa, 1997.
50. DE WULF, M. *Scholasticism Old and New*. Dublin : M. H. Gill & Son, 1910.
51. DELEUZE, G. - GUATTARI, F. *Co je filosofie?* Praha : Oikúmené, 2001.
52. DERRIDA, J. *Gramatológia*. Bratislava : Archa, 1999.
53. DESCOMBES, *Stejně a jiné. Čtyřicetpět let francouzské filosofie (1933-1978)*. Praha : Oikúmené, 1995.
54. DILTHEŇY, W. *Leben Schleiermachers*. Berlin : Georg Reimer, 1870.
55. DODWELL, H. *Christianity not Founded on Argument*. London : M. Cooper, 1746.
56. DORRIEN, G. *The Remaking of Evangelical Theology*. Louisville Kentucky : Westminster John Knox Press, 1998.
57. DRU, A. (ed.) *The Journals of Kierkegaard*. New York : Harper & Brothers, 1958.
58. EBELING, G. *Studium der Theologie*. Tübingen : J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1977.
59. EBELING, G. *Wort und Glaube*. Tübingen : J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1960.
60. EDWARDS, J. *Works*. Worcester : Isaiah Thomas, 1808.
61. ERASMUS *Morias encomion id est: stvltitiae lavs*. <http://smith2.sewanee.edu/erasmus/ME.html> (14.9.2003)
62. ERB, P. C. (ed.) *Pietists, Selected Writings*. New York : Paulist Press, 1983.
63. EUSEBIUS *The Church History*. In: Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series I. Peabody : USA, 1994.
64. FEUERBACH, L. *Sämtliche Werke*. Leipzig : Otto Wigand, 1846.

65. FEYERABEND, P. *Rozprava proti metodě*. Praha : Aurora, 2001.
66. FINNEY, C. G. *How to Win Souls*. Boston : Willard Tract Repository, rok neudany.
67. FINNEY, C. G. www.gospeltruth.net (10.5.2003)
68. FOUCAULT, M. *Slová a veci*. Bratislava : Kalligram, 2000.
69. FUCHS, E. *Hermeneutik*. Tübingen : J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1970.
70. GADAMER, H.-G. *Wahrheit und Methode*. Tübingen : J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1993.
71. GEISLER, N. *Christian Apologetics*. Grand Rapids : Baker Books, 1976.
72. GEISLER, N. *Christian Apologetics Journal*. Southern Evangelical Seminary, 1999.
73. GILSON, E. *Bytí a někteří filosofové*. Praha : Oikúmené, 1997.
74. GILSON, E. *Le thomisme*. Paris : Librairie Philosophique, 1922.
75. GÖDEL, K. *Filosofické eseje*. Praha : Oikúmené, 1999.
76. GRAVES, F. P. *Peter Ramus and the Educational Reformation of the Sixteenth Century*. New York : The Macmillan Company, 1912.
77. GUINNESS, O. *The Dust of Death*. London : IVP, 1973.
78. GUNTER, S. - JONES, S. J. - CAMPBELL, T. A. - MILES, R. L. - MADDOX, R. L. *Wesley and the Quadrilateral*. Nashville : Abingdon Press, 1997.
79. HAKIM, A. B. *Historical Introduction to Philosophy*. New York : Macmillan Publishing Company, 1987.
80. HANDLIN, O. *The American People*. Harmondsworth : Penguin Books, 1966.
81. HARNACK, A. *Das Wesen des Christentums*. Leipzig : J.C. Hinrich, 1901.
82. HASKER, W. *Metaphysics. Constructing a World View*. Downers Grove : IVP, 1983.
83. HEGEL, G. W. F. *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*. Berlin : Duncker und Humblot, 1843.
84. HEGEL, G. W. F. *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Berlin : Duncker und Humblot, 1843.
85. HEGEL, G. W. F. *Lectures on the Philosophy of Religion*. London : Kegan Paul, Trench, Trübner, & CO. 1895.
86. HENRY, C. F. H. *God, Revelation and Authority*. Wheaton : Crossway Books, 1999.
87. HERRMANN, W. *The Communion of the Christian with God*. New York : Williams & Norgate, 1906.
88. HODGE, C. *Systematic Theology*. Grand Rapids : Eerdmans, 1975.

89. HONER, HUNT, OKHOLM *Invitation to Philosophy. Invitation to Philosophy*. Belmont; Albany; Bonn; Boston;... : Wadsworth Publishing Company, 1996.
90. HORÁK, P. *Svět Blaise Pascala*. Praha : Vyšehrad, 1985.
91. HROMÁDKA, J. L. *Přelom v protestantské teologii*. Praha : Kalich, 1979.
92. HUSSERL, E. *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha : Academia, 1996.
93. CHALYBÁUS, H. M. *Historical Survey of Speculative Philosophy from Kant to Hegel*. London : Longman, 1854.
94. JACOBI, F. H. *O Spinozově učení v dopisech panu Mojžíši Medelssohnovi*. Praha : Oikúmené, 1997.
95. JAMES, W. *Varieties of Religious Experience*. New York : The Modern Library, Random House, rok neuvedený.
96. JASPERS, K. *Filosofická víra*. Praha : Oikúmené, 1994.
97. JUNG, C. G. *Výbor z díla I*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996.
98. KANT, I. *Akademische Ausgabe II*. Bonn : IKP, 2007.
99. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, Bratislava : Spektrum, 1990.
100. KEGLEY, C. W. - BRETALL, R. W. (ed.) *The Theology of Paul Tillich*. New York : MacMillan, 1952.
101. KENNY, A. *Ancient Philosophy*. Oxford : Oxford University Press, 2006.
102. KENNY, A. *Medieval Philosophy*. Oxford : Oxford University Press, 2005.
103. KENNY, A. *Philosophy in the Modern World*. Oxford : Oxford University Press, 2007.
104. KENNY, A. *The Rise of Modern Philosophy*. Oxford : Oxford University Press, 2006.
105. KIERKEGAARD, S. *Fear and Trembling*. Princeton : Princeton University Press, 1983.
106. KIERKEGAARD, S. *The Sickness unto Death*. London : Penguin Books, 2004.
107. KIŠŠ, I. *Sociálna etika*. Bratislava : EBF UK, 1998.
108. KOLAKOWSKI, L. *Main Currents of Marxism*. Oxford : Oxford University Press, 1981.
109. KOTTAK, C.F. *Cultural Anthropology*. New York : McGraw-Hill, 1991
110. KRUMWIEDE, GRESCHAT, JACOBS, LINDT (ed.) *Kirchen- und Theologie-Geschichte in Quellen*. Neukirchen-Vluyn : Neukirchener Verlag, 1979.
111. LETZ, J. (ed.): *Sloboda a etické konanie človeka*. Nitra : Katedra etiky a sociálnych vied FHV VŠPg , 1996.

112. LÉVI-STRAUSS, C. *Myšlení přírodních národů*. Liberec : Dauphin, 1996.
113. LEWIS, C. S. *Christian Reflections*. London : HarperCollins, 1991.
114. LEWIS, C. S. *God in the Dock*. London : HarperCollins, 1990.
115. LEWIS, C.S. *The Abolition of Man*. Glasgow : Collins, 1987.
116. LIGUŠ, J. *Propedeutické systematicko-teologické reflexie o kresťanskej viere v Boha*, Banská Bystrica : Trian, 2006.
117. LIGUŠ, J. *Víra a teologie Dietriacha Bonhoeffera*, Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 1994.
118. LOCKE, J. *An Essay Concerning Human Understanding*.
119. LOTZE, H. *Outlines of Psychology*. Boston : Ginn, 1886.
120. LYON, D. *Karl Marx*. Herts : Lion Publishing, 1979.
121. MANNHEIM, K. *Ideology and Utopia*. New York : Harcour, Brace & Co., 1954.
122. MARHEINEKE, P. *Einleitung in die öffentlichen Vorlesungen über die Bedeutung der hegelschen Philosophie in der christlichen Theologie*. Berlin : Enslin Verlag, 1842.
123. MARTINDALE, W. - ROOT, J. *The Quotable Lewis*. Wheaton : Tyndale House Publishers, 1989.
124. MASARIK, A. - MAĎAR, J. (ed.) *Významní evanjelikálni teológovia druhej polovice 20. storočia*. Banská Bystrica : ZEC, TRIAN, 2004.
125. MASARIK, A. *Spoznávanie Božej vôle v pavlovských listoch*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2006.
126. MASARYK, T. G. *Světová revoluce*. Praha : Čin a Orbis, 1928.
127. MCGIFFERT, A. C. *Protestant Thought Before Kant*. New York : Charles Scribner's Sons, 1911.
128. MCLELLAN, D. *Marxism and Religion*. Hampshire : The Macmillan Press Ltd., 1987.
129. MOLTSMANN, J. *Bůh ve stvoření*. Praha : Vyšehrad, 1999.
130. MOLTSMANN, J. *The Crucified God*. London : SCM Press, 2001.
131. MOLTSMANN, J. *Theologie der Hoffnung*. München : Chr. Kaiser Verlag, 1966.
132. MONK, R. *Úděl génia*. Praha : Nakladatelství Hynek, s.r.o., 1996.
133. MUIRHEAD, J. H. *Platonic Tradition*. London : George Allen & Unwin, 1931
134. MUNITZ M. K. *Contemporary Analytic Philosophy*. New York; London : Macmillan, Collier, 1981.
135. NEWBIGIN, L. *The Gospel in a Pluralist Society*. Geneva : WCC Publication, 1989.
136. NIEBUHR, H. R. *Christ and Culture*. New York : Harper & Row, 1975.

137. NOVAK, M. *Will it Liberate?* New York : Paulist Press, 1986.
138. NOVALIS gutenberg.spiegel.de/?id=19&autor=Novalis,+&autor_vorname=&autor_nachname=Novalis (15. 4. 2008)
139. ODEN, T.C. *John Wesley's Scriptural Christianity*. Grand Rapids : Zondervan Publishing House, 1994.
140. PANNENBERG, W. *Basic Questions in Theology*. Philadelphia : Fortress Press, 1972.
141. PANNENBERG, W. *Revelation as History*. London : Collier-Macmillan Ltd., 1969.
142. PANNENBERG, W. *Wissenschaftstheorie und Theologie*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1987.
143. PASCAL, B. *Pensées*. <http://www.ac-nice.fr/philo/textes/Pascal-Pensees1671.zip> (13. 6. 2005)
144. PASSMORE, J. *Recent Philosophers*. London : Open Court, 1992.
145. PATOČKA, J. *Nejstarší řecká filosofie*. Praha : Vyšehrad, 1996.
146. PELIKAN, J. *The Christian Tradition*. Chicago, London : The University of Chicago Press, 1977.
147. PERRY, J., BRATMAN, M. *Introduction to Philosophy*. New York : Oxford University Press, 1986.
148. PIAGET, J. *Múdrosť a ilúzie filozofie*. Bratislava : Pravda, 1977.
149. PLATÓN *Dialógy*. Bratislava : Tatran, 1990.
150. PLOTÍNOS, *Six Eneads*, IV/8; In: *Sestry duše*. Praha : Rezek, 1995.
151. POLANYI, M. *Personal Knowledge*. Chicago : The University of Chicago Press, 1974.
152. POPPER, K. *Bída historicizmu*. Praha : Oikúmené, 2000.
153. POPPER, K. *Logika vědeckého zkoumání*. Praha : Oikúmené, 1997.
154. PRINCE, D. *Philosophy, the Bible and the Supernatural*. Ft. Lauderdale : Derek Prince Ministries, (rok neuvedený)
155. PROCHÁZKA, P. *Duchovní skúsenosť a komunikácia evanjelia*. Banská Bystrica : ZEC vo vydavateľstve TRIAN, 1999.
156. RAHNER, K. *Beiträge zur Christologie*. Leipzig : St. Benno-Verlag, 1974.
157. RAHNER, K. *Theological Investigations I*. London : Darton, Longman & Todd, 1961.
158. RAWLS, J. *Politický liberalizmus*. Prešov : Slovacontact, 1997.
159. RICOEUR, P. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*. Bratislava : Archa, 1997.
160. RIDEAU, É. *Myšlení Teilharda de Chardin*. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2001.

161. RITSCHL, A. *The Christian Doctrine of Justification and Reconciliation*. Edinburgh : T&T Clark, 1900.
162. ROBERTS, A. - DONALDSON, J. *Ante-Nicene Fathers*. Peabody : Hendrickson Publishers, 1994.
163. ROLLO, V. *Emocionalita a racionalita aneb jak ďábel na svět přišel*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993.
164. RORTY, R. *Filozofia a zrkadlo prírody*. Bratislava : Kalligram, 2000.
165. ROUSSEAU, J.-J. *Du contrat social*. Paris : Bookking International, 1996.
166. ROYCE, J. *The Religious Aspect of Philosophy*. Boston : Houghton Mifflin Company, 1913.
167. SCHAEFFER, F. *Escape from Reason*. Downers Grove : IVP, 1971.
168. SCHAEFFER, F. *The Complete Works of Francis A. Schaeffer*. Westchester : Crossway books, 1988.
169. SCHAFF, P. - WACE, H. *Nicene and Post-Nicene Fathers*. Peabody : Hendrickson Publishers, 1994.
170. SCHLEIERMACHER, F. D. E. *The Christian Faith*. Edinburgh : Henderson, 1922.
171. SCHNEIDER, H. *A History of America Philosophy*. New York : Columbia University Press, 1947.
172. SCHOPENHAUER, A. *Svet ako vôľa a predstava*. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov s.r.o., 1998.
173. SIMMEL, G. *Hauptprobleme der Philosophie*. Leipzig : Göschen'sche Verlagshandlung, 1910.
174. SIMON, J. *La Religion Naturelle*. Paris : Hachette, 1856.
175. SIRE, J. *The Discipleship of the Mind*. Downers Grove : IVP, 1990.
176. SKINNER, B. F. *Beyond Freedom and Dignity*. New York : Bantam Books, 1975.
177. SOLOMON, R.S. *Introducing Philosophy*. Fort Worth : Harcourt Brace Jovanovich, 1989.
178. SOUČEK, J. B. *Epištola Pavlova Kolosenským*. Praha : Kalich, 1947.
179. SPROUL, R.C. - GERSTNER, J. - LINDSLEY, A. *Classical Apologetics*. Grand Rapids : Zondervan, 1984.
180. SPROUL, R. C. *Lifeviews*. Old Tappan : Fleming H. Revell, 1986.
181. STÄHLIN, L. *Kant, Lotze and Ritschl*. Edinburgh : T&T Clark, 1889.
182. STOTT, R. W. *Your Mind Matters*. Leicester : IVP, 1972.
183. STRAWSON, P. F. *Analýza a metafyzika*. Bratislava : Kalligram, 2001.
184. TEILHARD DE CHARDIN, P. *Le phénomène humaine*. Paris : Seuil, 1956.

185. TEILHARD DE CHARDIN, P. *On Love and Happiness*. San Francisco : Harper & Row, 1984.
186. TERTULLIANI *Liber De Praescriptione Haereticorum* In: www.tertullian.org
187. *The Master Christian Library*. AGES Digital Library CD-ROM, 1997.
188. THIELICKE, H. *Theological Ethics*. Philadelphia : Fortress Press, 1966.
189. THIELICKE, H. *Theologische Ethik*. Tübingen : J. C. B. Mohr, 1958.
190. TILLICH, P. *Dynamics of Faith*. New York : Harper & Brothers, 1957.
191. TILLICH, P. *Systematic Theology*. Chicago : The University of Chicago Press, 1951, 1957, 1963.
192. TILLICH, P. *The Courage to Be*. New Haven : Yale University Press, 1952.
193. TILLICH, P. *The Protestant Era*. Chicago : The University of Chicago Press, 1948.
194. TOZER, A. W. *The Pursuit of God*. Bromley : STL books, 1984.
195. VAN TIL, C. *The Defense of the Faith*. Phillipsburg : Presbyterian and Reformed Publishing Co., 1967.
196. WALDENFELS, H. *Kontextová fundamentální teologie*. Praha : Vyšehrad, 2000.
197. WEBER, O. *Grundlagen der Dogmatik*. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt, 1965.
198. WEISCHEDEL, W. *Der Gott der Philosophen*. Darmstadt : Primus Verlag, 1998.
199. WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. Praha : Oikúmené, 1999.
200. WESLEY, J. *A Compendium of Natural Philosophy*. London : W. Flint, 1809.
201. WESLEY, J. *Works*. Grand Rapids : Baker Book House, 1979 (1872).
202. WHITEHEAD, A. N. *Dobrodružství ideí*. Praha : Oikúmené, 2000.
203. WHITEHEAD, A. N. *Process and Reality*. New York : The Free Press, 1978.
204. WHITEHEAD, A. N. *Veda a moderný svet*. Bratislava : Pravda, 1989.
205. WITTGENSTEIN, L. *Modrá a červená kniha*. Bratislava : Kalligram, 2002.
206. WITTGENSTEIN, L. *Filozofické skúmania*. Bratislava : Pravda, 1979.
207. WITTGENSTEIN, L. *Rozličné poznámky*. (miesto neudané) : Mladá fronta, 1993.
208. WOODBRIDGE, R. *American Thought*. New York : Henry Holt and Company, 1915.
209. ZACHARIAS, R. *A Shattered Visage*. Grand Rapids : Baker Books, 1990.

210. ZACHARIAS, R. *Can Man Live Without God?* Milton Keynes : Word Books, 1994.
211. ZANGE, F. (ed.) *Zeugnisse der Kirchengeschichte*. Gütersloh : Verlag von C. Bertelsmann, 1919.
212. ZAVIŠ, Monika: Psychologické predpoklady pre kňazskú službu žien. In: *Ordinácia žien za farárky v cirkvi, Zborník z medzinárodného vedeckého sympózia 25. - 26. 10. 2007*. Žilina : Žilinská univerzita pre Evanjelickú bohosloveckú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, 2008. S. 221 - 234.
213. ŽIŽEK, S. *The Ticklish Subject*. London, New York : Verso, 2000.

21. MENNÝ REGISTER

—A—

Abélard, 137
Adler, Mortimer, 70; 87; 91; 100; 102;
187; 198
Akvinský, 16; 33; 34; 40; 61; 91; 114;
137; 139; 143; 157; 158; 170; 189
Allen, 88; 89; 197
Althaus, 87; 198
Althusser, 181
Anselm, 37; 41
Anzenbacher, 72; 98; 101; 103; 122;
139; 197
Aristoteles, 17; 18; 33; 34; 36; 39; 44;
45; 90; 91; 99; 111; 118; 119; 123;
124; 131; 134; 135; 136; 138; 139;
143; 153; 154; 157; 173; 189; 193;
198
Augustinus, 16; 34; 40; 58; 59; 106;
107; 149; 151; 157; 189; 198

—B—

Bacon Francis, 39; 91; 122; 126; 198
Barth, 21; 27; 28; 32; 33; 37; 38; 39;
40; 152; 156; 157; 160; 161; 198
Baur, 159; 160
Bergson, 128; 129
Bismarck, 46
Bloch, 31
Bocheński, 73; 133; 139; 197; 199
BOËTHIUS, 16; 147; 153; 154; 199
Bonhoeffer, 36; 199
208

Brentano, 139
Brunner, 19; 20; 21; 28; 37; 38; 199
Buddeus, 48; 49; 199
Bultmann, 21; 29; 161; 199
Burke, 168; 199
Butler, Joseph, 40
Butterfield, Herbert, 75; 77; 199

—C—

Calvin, 17; 59; 60; 61; 62; 199; 200
Carnell, 42
Carson, 190; 200
Chajjám, Omar, 116
Chambers, Oswald, 52; 53; 65; 200
Charron, 18
Chomsky, 180
Cixous, 183
Clark, David, 42
Clark, Gordon, 42; 56
Clark, K. J., 187
Comte, 90; 155; 156
Cyril Jeruzalemský, 61

—D—

Davidson, 179; 180; 181; 200
Derrida, 140; 178; 179; 182; 183; 190;
198; 200
Descartes, 18; 91; 99; 106; 111; 122;
124; 125; 193
Descombes, 132; 177; 200
Dilthey, 22; 128; 200
Dummett, 181

—E—

Ebeling, 148; 200
Edwards, 21; 41; 50; 198; 200
Empiricus, Sextus, 124
Epimenides, 65
Eusebius, 16; 200

—F—

Feyerabend, 178; 181; 183; 201
Ficino, 18
Finney, C. G., 51; 52; 201
Foucault, Michel, 132; 133; 181; 183;
190; 201
Frankl, 90; 91
Freud, Sigmund, 76; 92; 96; 109; 175

—G—

Gažík, 163; 197
Gadamer, 122; 129; 131; 181; 201
Gahér, 101; 197
Galilei, 124
Gassendi, 18
Gehlen, 181
Geisler, 42; 201
Gennadios, 18
Gerstner, J., 40; 205
Gilson, 114; 115; 163; 182; 201
Gödel, 100; 101; 201
Goethe, 96
Gogarten, 36
Guinness, Os, 167; 176; 186; 192; 201
Gutierrez, 162

—H—

Habermas, 181
Haraway, 183
Harnack, 21; 24; 27; 32; 66; 201
Hartshorne, 181
Hayek, Friedrich A., 181

Hegel, 22; 23; 24; 34; 35; 76; 91; 99;
132; 139; 146; 158; 159; 165; 169;
194; 201
Heidegger, 29; 30; 146; 147; 161; 180;
181; 197
Henry, Carl F. H., 55; 56; 57; 151;
163; 201
Herakleitos, 115; 134; 136
Herrmann, 27; 36; 201
Hobbes, 124; 126; 173
Hodge, Charles, 62; 150; 151; 201
Hromádka, 162; 202
Hume, 40; 124; 125; 126; 127; 144
Husserl, 108; 127; 202

—J—

Jacobi, 36; 202
James, William, 92; 105; 202
Jaspers, 64; 102; 104; 105; 111; 130;
133; 163; 197
Jung, C. G., 109; 110; 202
Justín Martýr, 148; 163; 197

—K—

Kant, 21; 22; 23; 36; 39; 92; 99; 105;
110; 111; 113; 124; 137; 139; 145;
155; 165; 194; 202
Kierkegaard, 27; 35; 36; 38; 94; 119;
145; 160; 200; 202
Klement Alexandrijský, 148; 149
Kolakowski, 31; 202
Komenský, 150; 197
Kottak, 95; 170; 202
Kuhn, 181
Kuyper, 42

—L—

Le Roy, 25
Leibniz, 97; 98; 124; 154; 155

Lewis, C. S., 40; 43; 67; 73; 163; 169;
173; 189; 203
Liguš, 18; 20; 64; 66; 203
Lindsay, A., 40; 205
Lipsius, 18
Locke, 18; 50; 91; 124; 126; 173; 203
Lotze, 23; 203
Luther, 17; 44; 87; 149; 198
Lyotard, 183

—M—

Machiavelli, 173
Mađar, 54
Malebranche, 50
Mannheim, Karl, 71; 203
Maréchal, 30
Marheineke, 22; 203
Maritain, 169; 170; 182
Marx, 35; 76; 92; 96; 99; 132; 133;
135; 137; 146; 161; 162; 165; 166;
173; 180; 181; 189; 194; 202; 203
Marx, Groucho, 185
Masarik, 63
Masaryk, 174; 203
McDowell, Josh, 40
Melanchthon, 36; 44
Merleau-Ponty, 132
Mill, 91; 147; 173
Moltmann, 21; 31; 32; 58; 203
Montaigne, 18; 92

—N—

Newbigin, 166; 203
Niebuhr, H. Richard, 43; 203
Nietzsche, 21; 76; 116; 132

—P—

Paley, William, 40
Pannenberg, 38; 43; 152; 204
Parmenides, 51; 115; 134; 136

Pascal, 58; 91; 125; 202; 204
Patočka, 133; 140; 142; 204
Peirce, 103
Plantinga, T., 139
Platón, 34; 51; 91; 98; 99; 106; 110;
111; 115; 116; 118; 122; 123; 131;
134; 136; 137; 139; 142; 143; 148;
149; 152; 153; 157; 173; 177; 189;
193; 204
Plethon, 18
Plotinos, 153
Polanyi, 171; 181; 204
Popper, Karl, 97; 127; 169; 181; 204
Prince, Derek, 188; 204
Procházka, 49; 204
Pythagoras, 34; 51; 115; 134; 139; 148

—Q—

Quine, 181

—R—

Rádl, 124; 198
Rahner, 21; 29; 30; 204
Ramus, Petrus (Pierre Ramée), 45; 201
Rawls, 181
Ricoeur, 129; 179; 181; 204
Ritschl, 21; 23; 24; 27; 159; 205
Rorty, 117; 118; 177; 181; 183; 205
Rousseau, 92; 144; 158; 168; 173;
174; 177; 198; 205
Russell, Bertrand, 97; 98; 106; 108;
120; 198
Ryle, 181

—S—

Sartre, 181
Schaeffer, 42; 43; 53; 54; 55; 77; 140;
164; 165; 172; 176; 189; 205
Schelling, 110
Schlegel, 158

Schleiermacher, 21; 22; 23; 35; 158;
159; 200; 205
Schopenhauer, 116; 118; 132; 205
Searle, 181
Sellars, 179
Semler, 158
Sire, 89; 190; 191; 192; 205
Skinner, 184; 205
Sokrates, 98; 115; 116; 123; 134; 142;
143; 147; 152
Solomon, 122; 177; 198
Spener, 46
Spinoza, 36; 91; 202
Sproul, R. C., 40; 67; 89; 205
Stott, 89; 91; 176; 186; 205
Strawson, 107; 205

—**T**—

Tales, 141; 142
Teilhard de Chardin, 21; 25; 117; 182;
204; 205; 206
Tertulián, 16; 41; 88; 91; 149; 157;
206
Thielicke, 36; 37; 65; 151; 171; 172;
206
Thiselton, 78

Tillich, 16; 20; 21; 25; 26; 87; 151;
163; 202; 206
Tolstoj, 92; 174; 175
Tozer, A. W., 62; 206
Troeltsch, 31; 32

—**V**—

van Til, Cornelius, 41; 42; 206
Vernadsky, 25

—**W**—

Warfield, 42
Weischedel, 29; 76; 97; 100; 141; 147;
152; 198; 206
Wesley, John, 47; 48; 49; 50; 60; 63;
150; 201; 204; 206
Whitehead, 91; 100; 123; 131; 156;
167; 177; 180; 206
Wittgenstein, 99; 100; 114; 119; 138;
147; 177; 206

—**Z**—

Zaviš, 72
Zinzendorf, 46